

א ז ר ח י ם
ללא
א ז ר ח ו ת

נימר סולטאני

דו"ח המעקב הפוליטי השנתי הראשון של מדה:
ישראל והמיעוט הפלסטיני 2000-2002

50. /
175

אזרחים ללא אזרחות

נימר סולטאני
אזרחים ללא אזרחות
דו"ח המעקב הפוליטי השנתי הראשון של מדה:
ישראל והמיעוט הפלסטיני 2000-2002

Nimer Sultany
Citizens Without Citizenship
Mada's First Annual Political Monitoring Report:
Israel and The Palestinian Minority 2000-2002

המנחה האקדמי: פרופ' נדים רוחאנא
עריכה לשונית: אייל טלמון ויעל אונגר
עיצוב והפקה: שריף ואכד

מסת"ב: ISBN 965-90573-0-X

© כל הזכויות שמורות (יוני 2003)
מדה- המרכז הערבי למחקר חברתי יישומי
אלנבי 51, ת.ד. 9132, חיפה 31090
טל: 04-8525973, פקס: 04-852035
www.mada-research.org
mada@mada-research.org

אזרחים ללא אזרחות

נימר סולטאני

דו"ח המעקב הפוליטי השנתי הראשון של מדה:
ישראל והמיעוט הפלסטיני 2000-2002

תוכן עניינים

9

פתח דבר

13

פרק 1: חקיקה והחלטות בכנסת

15

הקדמה

17

רקע: הכנסת

תפקידי הכנסת / ייצוג ערבי בכנסת ה-15

19

חוקים

שריון שלילת זכות השיבה / איסור כניסה ל"מדינות אויב" / חוקי 15 במאי 2002 / קיצוץ בקצבאות הילדים / "חוק בשארה"

34

הצעות חוק

34

הצעות החוק המופנות נגד המיעוט הפלסטיני

הצעות חוק בעניין האזרחות / הצעת חוק בעניין עידור הגירה / הצעת חוק בעניין דיכוי הזיכרון הפלסטיני / הצעת חוק בעניין מקרקעין והתיישבות / הצעת חוק בעניין הפגנות המחאה באוקטובר 2000 / הצעות חוק הקשורות בזכויות פוליטיות וחופש ביטוי

45

הצעות חוק המחזקות את הזהות היהודית

48

הצעות חוק לקידום זכויות המיעוט הפלסטיני

55

החלטות בכנסת

55

הסרת החסינות של ח"כ ד"ר עזמי בשארה (בל"ד)

כתב האישום / הדיון בוועדת הכנסת / הדיון במליאת הכנסת / תקדים

59

הגבלת חופש התנועה של ח"כ ד"ר אחמד טיבי (תע"ל)

הדיון בוועדת הכנסת / הדיון במליאת הכנסת / מקרים קודמים

62

עונש הרחקת ח"כ עסאם מח'ול (חד"ש)

64

הורדת ח"כ מוחמד ברכה (חד"ש) מעל דוכן הכנסת

66

ועדת הבחירות המרכזית

73

פרק 2: מדיניות ממשלתית

75

הקדמה

התערבות שירות הביטחון הכללי (השב"כ) במערכת החינוך של המיעוט הפלסטיני

76

79	משרד הפנים נגד האזרחים הפלסטינים
	שלילת אזרחות / הגבלת חופש התנועה של מנהיגים ערבים / הקפאת
	התאזרחות ומניעת איחוד משפחות / סגירת עיתון ערבי / "המושל הצבאי"
	מניעת חברי הכנסת של חד"ש מלהיכנס לעזה על-ידי
85	משרד הביטחון
86	מעצר מנהלי של חבר הוועד המרכזי במפלגת בל"ד
87	המרכז לדמוגרפיה במשרד העבודה והרווחה
	הוראת משרד החינוך בדבר לימוד מורשת
89	הטרנספר בבתי הספר
91	בניית יישובים
	ריסוס שדות תבואה של האזרחים הפלסטינים הבדואים
92	בנגב באמצעים כימיים
93	התוכנית ל"רוב ציוני" בגליל ובנגב
94	הקצאת קרקעות ליישובים יהודיים בלבד
	פרשת כביש חוצה ישראל: הפקעת אדמות
95	ואלימות משטרתית

פרק 3: סקרי דעת קהל

101	הקדמה
	נאמנות למדינה
102	השתתפות פוליטית
103	האחריות להפגנות המחאה באוקטובר 2000
105	גישות אנטי-ליברליות
106	התמיכה בכהניזם
110	עידוד הגירה וטרנספר
111	סכנה לביטחון המדינה
115	המשבר ביחסי יהודים-ערבים
117	עבודה, חברה ושיכון
119	סוג המשטר בישראל
121	מדינה יהודית
122	

פרק 4: ביטויים של שנאה וגזענות

125	הקדמה
127	
	פוליטיקאים
129	האקדמיה
145	כנס הרצליה והפורום האסטרטגי
148	באוניברסיטה
150	

153	תפקידה של העיתונות
157	כבוד השופט
159	רבנים
164	עבודה עברית
168	בנקאות, ביטוח ואפליה גזעית
169	מוסיקאים ואמנים
172	"הטרנספר ייצא מלוד"
174	אתרי שנאה באינטרנט
175	"הערבוסים"
176	ספורט לאומי
178	הדה-לגיטימציה של מנהיגות המיעוט הפלסטיני
180	גזענות ואלימות
184	ביבליוגרפיה

פ ת ח ד ב ר

הפגנות המחאה באוקטובר 2000 היו לאבן דרך ביחסים בין מדינת ישראל לאזרחים הפלסטינים בישראל. הפגנות אלה השפיעו מאוד על תודעת האזרחים הפלסטינים, על היחסים בין רוב למיעוט ועל יחסה של המדינה למיעוט הפלסטיני. מאז פרוץ הפגנות המחאה מתעצם תהליך הדה-לגיטימציה של מיעוט זה, ובמיוחד של מנהיגותו הפוליטית, או ליתר דיוק, של חלק מסוים ממנה. עקב הפגנות אלה ביקש הממסד הישראלי לפגוע בלגיטימיות הפוליטית של מנהיגות זו ולהכפיף אותה לקונסנזוס הציוני בישראל. קונסנזוס זה החל להיווצר לאחר כישלון התכתיב הישראלי-האמריקני על הפלסטינים בוועידת קמפ-דיוויד ביולי 2000. המיעוט הפלסטיני בישראל, כחלק מהעם הפלסטיני, תמך בעמדה הפלסטינית ולכן הזדהה עם המאבק נגד הכיבוש באינתיפאדת אלאקסא. הזדהות זו מקורה גם באמצעי דיכוי שהפעילה ישראל נגד האינתיפאדה והרג האוכלוסייה האזרחית. בהפגנות שהתקיימו ביישובים הפלסטינים בתוך ישראל התברר שישראל נוהגת ביד קשה, כמו בשטחים הכבושים, וכי האזרחות אינה מונעת מן המדינה להרוג את אזרחיה. כך התברר, שוב, כי האזרחים הערבים הם חסרי אזרחות מהותית וממשית.

כדי לעקוב אחר יחסן של מדינת ישראל ושל החברה הישראלית לאזרחיה הפלסטינים יום "מדה - המרכז הערבי למחקר חברתי יישומי" את פרויקט המעקב הפוליטי. במסגרת הפרויקט, שתוכנן אקדמית על ידי פרופ' נדים רוחאנא, אנו מפרסמים דו"ח זה, אשר מתמקד בתקופה שבין סוף ספטמבר 2000 לסוף שנת 2002. באמצעות מעקב אחר תחומים רבים ומגוונים, אנו מבקשים להציג תמונה מדויקת ככל האפשר של השינויים העוברים על ישראל מתחילת אינתיפאדת אלאקסא בכל הקשור ביחסן הרשמי והלא-רשמי של החברה והמדינה למיעוט הערבי-הפלסטיני שחי בקרבה. בכל תחומי החיים בישראל אפשר להבחין בתהליכים של הדרת האזרחים הפלסטינים, ניכורם ויצירת דה-לגיטימציה שלהם. בדו"ח זה נבקש למפות תהליכים אלה ולהתחקות אחר סממניהם רבי-הפנים וגילוייהם הנפוצים.

הפרק הראשון של דו"ח זה יעסוק בהליכי חקיקה בשלבים שונים בכנסת. הליכי חקיקה אלה - חוקים והצעות חוק - מצביעים על שינוי לרעה במצב המשפטי והאזרחי של האזרחים הפלסטינים בישראל. החקיקה המובאת כאן מכרסמת במיוחד בזכויות הפוליטיות של האזרחים הפלסטינים וביכולתם לממש את האופק הפוליטי המצומצם ממילא, על-ידי הגדרת המדינה כמדינה יהודית. בפרק זה נביא החלטות של ועדות שונות בכנסת, שמוקנות להן סמכויות מינהליות ומעין-שיפוטיות, נגד חברי-הכנסת במפלגות הערביות. החלטות אלה מצביעות על ניסיון להשתקת קול המיעוט וקול ההתנגדות הפוליטית לזרם המרכזי בישראל. פרק זה יתאר את השלבים השונים שעברו תהליכי החקיקה וההחלטות האלה, והשיח הציבורי סביבם.

הפרק השני יעסוק בהחלטות שונות של הממשלה ומשרדיה השונים. החלטות אלה, הפוגעות - במישרין או בעקיפין - בזכויות המיעוט הפלסטיני, משקפות היטב את ההדרה והאפליה הטמונות בהן ואת הרציונל של מתכנן המדיניות הישראלי העומד מאחוריהן.

הפרק השלישי מביא מגוון של סקרי דעת קהל שערכו מכוני מחקר ועיתונים ישראלים מובילים בקרב האוכלוסייה הבוגרת בישראל, בעיקר היהודית. דרך סקרים אלה נבקש להבין את היחס של הרוב היהודי כלפי המיעוט בסוגיות העיקריות הנוגעות למעמד האזרחים הפלסטינים בישראל. יחס זה מתברר כיחס עוין, ספוג דעות קדומות ושנאה, אנטי-דמוקרטי ואנטי-ליברלי.

הפרק הרביעי מאגד דוגמאות רבות של ביטויי שנאה וצורות שונות של גזענות, אפליה ואלימות נגד המיעוט הפלסטיני. דוגמאות אלה מובאות לא רק מפייהם ומעטיהם של פרטים ומגזרי ציבור שוליים בחברה הישראלית, אלא בעיקר מהזרם המרכזי. מדובר במעצבי דעת הקהל בישראל, בעיתונות, בממשל, באקדמיה, וכיוצא באלה. פרק זה מדגים את מה שאנו מכנים "תרבות עממית של שנאה".

חשיבות קיבוץ של כל הדוגמאות האלה יחדיו מתבטאת בכך שהן מצביעות על תופעה שלטת. תופעה זו הלכה והשתלטה על השיח, על התודעה ועל המציאות. בדו"ח זה אנו מבקשים להציג את התופעה ואת גילוייה. לא נעסוק בניתוח מעמיק שלה, בסיבות אריכות הטווח וקצרות הטווח שלה ובתשתית שאפשרה את הולדתה. לא נעסוק באפליה ובגזענות נגד המיעוט הפלסטיני בישראל מאז קום המדינה ועד היום. תחת זאת בחרנו לעצמנו משימה צנועה יותר, אך שאפתנית דיה: לעקוב אחר התופעות האלה בישראל מדי שנה. דו"ח זה הוא הצעד הראשון בכיוון הזה. אנו מתכוונים להפוך אותו לדו"ח שנתי של "מדה – המרכז הערבי למחקר חברתי יישומי", כדי שישמש בסיס מידע מדעי, מקיף ומהימן. באמצעות השוואה בין התקופה אליה מתייחס דו"ח זה לתקופה שקדמה לה ולתקופות שיבואו אחריה יהיה אפשר לעקוב אחר השינויים בחברה הישראלית, סיבותיהם וביטוייהם העיקריים. אנו מבקשים לייצר ידע ולא רק מידע. אנו מבקשים להציב בפני הקוראים והחוקרים אתגר: קחו את המידע שאנו נותנים לכם והשתמשו בו.

בדו"ח זה ניסינו להשתמש כמה שפחות בשמות שנותן השיח ההגמוני בישראל לאירועים ולתופעות, וזאת מתוך הכרה בחלקה החשוב של השפה בייצור הידע. הקורא יבחין בנקל כי אנו משתמשים כבר בשורות ראשונות אלה במושג "הפגנות המחאה באוקטובר 2000" כתחליף לשם הישראלי הנפוץ "אירועי אוקטובר" או "מהומות אוקטובר". המונח "אירועים" מנסה להציג חזות ניטרלית ערטילאית ואקראית של ההפגנות, באופן שיוציא מהן את העוקץ המחאתי. ואילו המונח "מהומות" מבקש להדביק תווית שלילית ולא לגיטימית להפגנות. כך גם נקפיד לומר "מיעוט פלסטיני בישראל", או "אזרחים פלסטינים בישראל", או "מיעוט ערבי". המונחים הישראליים המתארים אזרחים אלה הם "מיעוטים", "לא-יהודים", "ערביי ישראל" או "ערבים-ישראלים". כל המונחים האלה מבקשים להרחיק את הזהות הפלסטינית שלהם, למנוע העצמה בתפיסתם ובהתנהגותם, ולשמר את מעמדם השולי בהווה הישראלית. יחד עם זאת, הקורא ייתקל בחלק ממונחים אלה במסגרת הציטוטים המובאים. מובן שאין מנוס מלהביא ציטוטים אלה כלשונם, כדי לבצע את עבודת המחקר באופן מדעי ומדויק. לשם כך אנו מביאים ציטוטים נרחבים יחסית, כדי שיהיה ברור ההקשר שבו נאמרו הדברים.

מקור העובדות המובאות בדו"ח זה הוא אתר האינטרנט של הכנסת, אתרים ממשלתיים אחרים, העיתונים היומיים העיקריים בעברית בישראל ("הארץ", "ידיעות אחרונות", "מעריב"), נוסף על עיתונים היוצאים לאור בשפה הערבית ואתרי חדשות

ישראלים באינטרנט. דו"ח זה הוא תוצר של מעקב שוטף שניהל מרכז "מדה" במקורות אלה ובמקורות אחרים (כגון פרסומים אקדמיים).
אנו תקווה כי דו"ח זה ישפיע, ולו במעט, על ההווייה הישראלית, לשם סילוקה של התופעה המתוארת בדו"ח זה, או לכל הפחות צמצום המרחב הטריטוריאלי והפסיכולוגי שבו היא מתקיימת מבלי משים. אנו מקווים כי דו"ח זה ייתן תמונת ראי לחברה הישראלית ולמסלול המסוכן שבו היא צועדת בצעדים מואצים.
על הוצאתו של דו"ח זה שקדו רבים וטובים. לכל אלה אני מבקש להודות: למנכ"ל "מדה" פרופ' נדים רוחאנא, המנחה האקדמי, על שקרא טיוטות של דו"ח זה והעיר הערות מאירות עיניים; לנביל אלטאלח, עמיד סעאבנה וסולימאן מחאמיד על הערותיהם המועילות על חלקים שונים בדו"ח; לאריג' סבאע' על העזרה במחקר; לרינה רוזנברג שקראה באופן דקדקני את הנוסח האנגלי, תוך כדי עריכתו הלשונית, ומנעה ממני טעויות רבות; למתרגמים ולעורכים הלשוניים שעבדו בכישרון רב; ולבסוף, לרימונדה מנסור, אשר לקחה על עצמה את התפקיד המתיש של תיאום, מעקב וקשר עם העורכים והמתרגמים. אם יזכה דו"ח זה למחמאה, כל אלה שהזכרתי חולקים אתי מחמאה זו, אך אין ספק שאני האחראי הבלעדי לכל טעות שתימצא בו, ובוודאי יש כאלה.

נימר סולטאני, עו"ד

מתאם פרויקט המעקב הפוליטי

יוני 2003

פרק 1

חקיקה והחלטות בכנסת

ה ק ד מ ה

פרק זה יעסוק בתוצרים של הפרלמנט הישראלי ("הכנסת"). במלה "תוצרים" אנו מתכוונים למפעל החקיקתי (חוקים והצעות חוק), וכן להחלטות אחרות של הכנסת הנושאות אופי מעין-שיפוטי.¹

אשר למפעל החקיקתי, בהקשר זה נפרט את החוקים ואת הצעות החוק אשר מכרסמים בזכויותיהם של הפלסטינים בישראל ומנציחים את מעמדם הנחות והלא-שווה. סקרנו את כל החוקים והצעות החוק, הממשלתיות והפרטיות, שפורסמו באתר האינטרנט של הכנסת מאז סוף ספטמבר 2000 ועד סוף דצמבר 2002: מתוך אלה בחרנו את החוקים שיש להם השלכה ישירה או עקיפה על האוכלוסייה הפלסטינית. השלכות אלה משתרעות על כל תחומי החיים: הפוליטיים, החברתיים והכלכליים. חוקים אלה מפלים את האזרחים הפלסטינים על-ידי הצרת המרחב הדמוקרטי שבו נעים אזרחים אלה ובאמצעות הרחבת המתחם היהודי שממנו הם מודרים.

בדיקת המפעל החקיקתי של הכנסת בתקופה שסוקר דו"ח זה מראה, כי לא ניתן לחזק את האופי היהודי של המדינה מבלי להחליש את האופי הדמוקרטי שלה לאור הסתירה המבנית שקיימת בין שתי זהויות אלה של המדינה. לעתים מתקבל על הדעת כי חוקים מסוימים פוגעים באינטרסים של קבוצות של אזרחים. אך במקרה שבו עסקינן מדובר בחוקים ובהצעות חוק אשר כל עיסוקן הוא כרסום בזכויותיה של קבוצת אזרחים אחת בגין שיוכה הלאומי. לעתים נעשה הדבר באופן מפורש וישיר, ולעתים באופן עקיף ומוסווה ללא התייחסות מפורשת לאזרחים הפלסטינים. התחקות אחר השלבים השונים שעברו חוקים והצעות חוק אלה, התבטאויות חברי-הכנסת בדיונים, והשיח שנוצר סביבם מלמדת בבירור כי ישנה כוונה מוצהרת לכרסם בזכויות המיעוט הפלסטיני והנהגתו הפוליטית, אפילו עד כדי פגיעה באבן היסוד של הקשר שבין האזרח למדינה, קרי: האזרחות.

חלק מהצעות החוק הוגשו לכנסת מספר פעמים, בין בידי אותו חבר-כנסת ובין בידי חברי-כנסת אחרים. הכמות והתדירות שבהן מוגשות הצעות החוק מצביעות על גישה עקבית, במיוחד של גורמים בימין הישראלי. בין החוקים והצעות החוק שאנו סוקרים בפרק זה ניתן למצוא גם כאלה שהגישו חברי-הכנסת הפלסטינים או חברי-כנסת יהודים מהשמאל, אשר מבקשים לקדם את זכויות המיעוט הפלסטיני בישראל. דחיית הצעות חוק אלה היא צדו האחר של המטבע. ניתן לראות כי עקרונות

¹ מאז החלה הכנסת ה-15 בפעילותה (יוני 1999) ועד אוקטובר 2002 הוגשו על שולחן הכנסת 4,236 הצעות חוק פרטיות שיוזמו חברי-כנסת. בכנסת ה-15 התקבלו 440 חוקים (לעומת 274 חוקים בכנסת ה-14 שכינה בשנים 1999-1999). מתוכם: 239 חוקים שיוזמו חברי-כנסת פרטיים (לעומת 140 בכנסת ה-14), 162 חוקים ממשלתיים (לעומת 118), ו-39 חוקים שיוזמו ועדות הכנסת השונות (לעומת 16). ראו: גדעון אלון וצבי זרחיה, "החקיקה הפרטית משתוללת. האזרח יושלם", הארץ, 18.11.2002. היוזמה בהצעות חוק פרטיות היא של חברי-הכנסת, למעט שר או סגן שר שאינם יכולים להגיש הצעות חוק פרטיות. לעומת זאת, הממשלה היא זו שיוזמת את הצעות החוק הממשלתיות. בעוד שהצעת חוק פרטית צריכה לעבור ארבע קריאות על-מנת להפוך לחוק, הצעת החוק הממשלתית צריכה לעבור רק שלוש קריאות. על-מנת לעמוד על ההבדלים בין שני הסוגים נא לעיין בפרק השביעי והשמיני של תקנון הכנסת:

<http://Knesset.gov.il/rules/heb/template.asp>

² ראו: www.knesset.gov.il

מקובלים בדמוקרטיות המערביות, אשר נחשבים למובנים מאליהם, כגון עקרון השוויון ו"מדינת כל אזרחיה" או "מדינה רב-תרבותית", אינם מקובלים בישראל, או לכל הפחות הם שנויים במחלוקת.

אשר להחלטות הכנסת, הדגש הוא על החלטות הוועדות השונות בכנסת הפוגעות בייצוג הפוליטי של המיעוט הפלסטיני ומופנות כנגד חברי-הכנסת הפלסטינים. החלטות אלה מדגימות את השימוש בכלים המינהליים והמעין-שיפוטיים המשמשים להענשת ו/או להשתקת נציגי המיעוט, וכן להצרת צעדיהם בייצוג קהל בוחריהם.

בפרק זה ניתן למצוא, במידת האפשר, את שמות חברי-הכנסת (תוך ציון שיוכם המפלגתי), אשר תמכו בחוקים, בהצעות החוק, ובהחלטות ועדות הכנסת המובאות בדו"ח, או התנגדו להם. מטרת איזכור השמות היא להראות את עמדותיהם של חברי-הכנסת השונים והמפלגות השונות ביחס לנושאים השונים. בכך אנו מקווים כי נעזור לחוקרי הפוליטיקה הישראלית בניתוח העמדות הפוליטיות המוצהרות והלא-מוצהרות.

הסדר שבחרנו בו הוא לרוב כרונולוגי ואינו משקף חשיבות כלשהי שאנחנו מייחסים לדברי החקיקה המובאים כאן. בחלק מהמקרים ראינו כי למספר דברי חקיקה יש מאפיין משותף, ולכן קיבצנו אותם יחדיו. כך גם באשר להחלטות הכנסת.

רקע: הכנסת

תפקידי הכנסת

הכנסת היא בית הנבחרים (הפרלמנט) של מדינת ישראל. הכנסת היא הרשות המחוקקת ולה הסמכות הבלעדית לחוקק חוקים. בהעדר חוקה בישראל כפופה הכנסת לחוקי יסוד אשר ממלאים חלק מהחלל החוקתי בישראל. הכנסת היא זו שמחוקקת את חוקי היסוד, וזאת מכוח סמכותה כאסיפה מכוננת. על-פי הכרזת העצמאות מ-14.5.1948 הייתה החוקה של מדינת ישראל עתידה להיקבע עד 1.10.1948. הבחירות הראשונות, שהתקיימו ב-25.1.1949, היו בחירות לאסיפה המכוננת. מאחר שהאסיפה המכוננת לא קבעה חוקה לישראל, ירשה אותה הכנסת בתפקידה זה. ב-3.6.1950 החליטה הכנסת, במסגרת מה שזכה לכינוי "החלטת הררי", כי על ועדת החוקה, חוק ומשפט של הכנסת להכין הצעת חוקה. החוקה תיעשה "פרקים-פרקים" באופן שכל אחד מהם יהווה חוק-יסוד בפני עצמו. לפיכך אמורים חוקי היסוד בבוא היום להיות ביחד את חוקת המדינה.³ נוסף על תפקידה כמחוקקת ומכוננת ממלאת הכנסת תפקיד מעין-שיפוטי, כגון נטילת חסינות של חברי-כנסת והיכולת להעביר את נשיא המדינה ומבקר המדינה מתפקידם. הכנסת גם ממלאת תפקיד מפקח על הזרוע המבצעת באמצעות עבודת הוועדות והמליאה. לבסוף ממלאת הכנסת גם תפקיד בוחר, כגון בחירת נשיא המדינה.

ייצוג ערבי בכנסת ה-15

לכנסת נבחרים 120 חברים (סעיף 3 לחוק-יסוד: הכנסת). וזאת באמצעות בחירות "כלליות, ארציות, ישירות, שוות, חשאיות ויחסיות" (סעיף 4). תקופת כהונתה של הכנסת היא ארבע שנים מיום היבחרה (סעיף 8). לכנסת ה-15 נבחרו 9 חברי-כנסת ערבים מטעם מפלגות ערביות (כולל חד"ש – החזית הדמוקרטית לשלום ושוויון, שמגדירה את עצמה מפלגה יהודית-ערבית ומטעמה נבחרה גם חברת כנסת יהודייה: תמר גוז'נסקי). ואלה הם: הרשימה הערבית המאוחדת (רע"מ) – עבד אלמאלכ דהאמשה, טלב אלסאנע, והאשם מחאמיד; המפלגה הלאומית הערבית – תאופיק ח'טיב ומוחמד כנעאן; חד"ש – מוחמד ברכה ועסאם מח'ול; הברית הלאומית הדמוקרטית (בל"ד) – עזמי בשארה; והתנועה הערבית להתחדשות (תע"ל) – אחמד טיבי. בנוסף, ארבעה חברי-כנסת ערבים נבחרו מטעם המפלגות הציוניות: מרצ (חוסניה ג'בארה), הליכוד (איוב קרא), והעבודה (נואף מסאלחה וסאלח טריף). השייך האתני איננו המאפיין הקובע בהתנהגות הפוליטית של חברי-הכנסת, אלא השייך מבחינת זהות ותודעה. בהמשך נראה, כי חברי-כנסת ערבי השייך לליכוד יזם הצעות חוק והצביע בעד הצעות אחרות אשר פוגעות בזכויות משמעותיות של המיעוט

³ אמנון רובינשטיין וברק מדינה, המשפט הקונסטיטוציוני של מדינת ישראל (כרך א, מהדורה חמישית, הוצאת שוקן, 1996), עמ' 367.

⁴ חלוקת חברי-הכנסת למפלגות מובאת כאן כפי שהייתה בתום כהונתה של הכנסת ה-15 ולא כפי שהייתה בשעת הבחירה, שכן היו שתי התפלגויות: המפלגה הלאומית הערבית (תאופיק ח'טיב ומוחמד כנעאן) התפלגה מהרשימה הערבית המאוחדת, והתנועה הערבית להתחדשות (אחמד טיבי) התפלגה מהברית הלאומית הדמוקרטית.

הפלסטיני בישראל. בנוסף, ח"כ סאלח טריף כיהן כשר ללא תיק בממשלת האחדות בראשות אריאל שרון. שיעור ההשתתפות של האזרחים הפלסטינים בישראל בבחירות לכנסת ה-15 ולראשות הממשלה במאי 1999 הגיע ל-75%. 70% מהמצביעים הצביעו עבור הרשימות הערביות (48%) וחד"ש (22%). לעומת זאת, הצביעו 30% עבור מפלגות יהודיות/ציוניות.⁵

⁵ Asa'd Ghanem, Nadim Rouhana, "Citizenship and Parliamentary Politics of Minorities in Ethnic States: The Palestinian Citizens of Israel", 17 (4) *Nationalism & Ethnic Politics*, pp. 66-86 (Winter 2001).

חוקים

במהלך התקופה הנדונה נחקקו בכנסת ה-15 שמונה חוקים הפוגעים קשות במיעוט הפלסטיני בתחומי החיים השונים.

שריון שלילת זכות השיבה

ביום 1.1.2001 חוקקה הכנסת את חוק שריון שלילת זכות השיבה, התשס"א-2001.⁶ החוק קובע שפליטים לא יוחזרו לשטח מדינת ישראל אלא באישור מוקדם של רוב מוחלט של חברי-הכנסת (קרי: 61 חברי-כנסת).

החוק, שהחל כהצעת חוק פרטית של ח"כ ישראל כץ (ליכוד) והפך להצעת חוק מטעם ועדת החוקה, חוק ומשפט של הכנסת, נתקבל בקריאה השלישית ברוב של 56 חברי-כנסת לעומת 12 מתנגדים ושלושה נמנעים.⁷ בקריאה הטרוםית הצביעו בעד ההצעה 66 חברי-כנסת לעומת 22 שהתנגדו ונמנע אחד;⁸ בקריאה הראשונה, שהייתה קשורה בהצעת אי-אמון בממשלה שהגישו הסיעות הערביות, הצביעו 90 חברי-כנסת בעד ההצעה לעומת תשעה מתנגדים.⁹ על הצעת החוק¹⁰ חתמו 61 חברי-כנסת. בדברי ההסבר כתבו חברי-הכנסת: "ממשלת ישראל פותחת בשיחות לקראת הסכם קבע עם הפלסטינים, בשיחות יועלה נושא פליטי 1948 ו-1967. מטרת החוק היא למנוע אפשרות שהממשלה תוכל להחליט בלא אישור הכנסת, או ברוב רגיל על שיבת פליטים לתחומי מדינת ישראל".

החוק עצמו קובע כדלקמן:

1. בחוק זה – "שטח מדינת ישראל" – שטח הנמצא בתחום שליטתה הריבונית של מדינת ישראל;
2. "פליט" – מי שיצא מגבולות מדינת ישראל בעטיה של מלחמה והוא אינו אזרח מדינת ישראל, לרבות עקורי 1967 ופליטי 1948 או בן משפחתו.
3. על אף הוראות סעיף 2, רשאי שר הפנים בהסכמת שר הביטחון ובאישור ועדת החוץ והביטחון של הכנסת, לקבוע כללים למתן אישורי כניסה לשטח מדינת ישראל לשם מגורים בה, לפליטים, מטעמים הומניטריים בלבד.
4. ממשלת ישראל לא תתחייב ולא תתקשר בהסכם העומד בסתירה להוראותיו של חוק זה.
5. חוק זה לא יחול על מי שחל עליו חוק השבות, התש"י-1950.

בקריאה הטרוםית, ביום 17.5.2000, הסביר ח"כ ישראל כץ (ליכוד), מציע ההצעה, את

⁶ ס"ח (ספר החוקים), מיום 10.1.2001, חוב' 1772, בעמ' 116.

⁷ דברי הכנסת, חוב' ה, הישיבה ה-170 של הכנסת ה-15, ביום 1.1.2001.

⁸ הישיבה ה-106 של הכנסת ה-15, ביום 17.5.2000.

⁹ הישיבה ה-155 של הכנסת ה-15, ביום 20.11.2000. ראו גם: פרוטוקול מס' 158 מישיבת ועדת החוקה, חוק ומשפט, ביום 26.7.2000, וגם: פרוטוקול מס' 253 מישיבת ועדת החוקה, חוק ומשפט, ביום 1.1.2001.

¹⁰ הצעת חוק מס' 1362. ההצעה הונחה על שולחן הכנסת ביום 7.2.2000. ההצעה הועברה לוועדת החוקה, חוק ומשפט של הכנסת ביום 17.5.2000. ראו: הצעות חוק, חוב' 2918, מיום 30.10.2000, בעמ' 2.

מניעי ההצעה:

הצעת החוק מהווה קונסנזוס ציוני, שלא לאפשר חזרתם של פליטים מ-1948 ו-1967 לתוך תחומיה הריבוניים של מדינת ישראל... הצעת החוק... היא הצעת חוק על-מפלגתית, ציונית, יהודית, ישראלית, מוסרית וצודקת היסטורית... זכות השיבה היא גם סממנם של רבים מחברי הכנסת הערבים בכנסת הזאת, שרוצים בחיסולה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית, בחיסול הדגל הישראלי, ההימנון הישראלי וצבינה היהודי של מדינת ישראל... מי שרוצה להיות בדמוקרטיה ובשוויון – מקומו איתנו. מי שרוצה זהות לאומית אחרת – שילך למקום אחר. זכות השיבה, מדינת כל אזרחיה – אלו ביטויים נרדפים לרצון לחסל את ישראל.

בדיון שנערך במליאת הכנסת, לקראת ההצבעה בקריאה שנייה ושלישית, ביום 1.1.2001, ובטרם ההצבעה על החוק, הודיע ח"כ אמנון רובינשטיין (מרצ), יו"ר ועדת החוקה, חוק ומשפט של הכנסת, כי מפלגתו "מתנגדת באופן תקיף ביותר לזכות השיבה", אך גם "מתנגדת לשריונים מהסוג הזה" אשר יכבילו את ידיה של ממשלה עתידית. ח"כ רובינשטיין גם הודיע כי ראש הממשלה אהוד ברק תומך בהצעת החוק.¹¹

ח"כ עזמי בשארה (בל"ד) אמר בדיון:

זו לא דמוקרטיה ליברלית. מי שמקים את משטרו ומייסדו על שייכות אתנית בלבד ועל ספירה יומיומית של כמה ערבים וכמה יהודים יש במדינה, לא רק במדינה אלא בכל אזור מאזורי המדינה, הוא גזען, וזאת תהיה ישות גזענית.¹²

החוק הזה פוגע במיעוט הפלסטיני במספר מובנים: ראשית, רוב של 61 חברי-כנסת הוא לעולם רוב יהודי. משמעות הדבר היא צמצום יכולת ההשפעה של המיעוט הפלסטיני ושל נציגותו הפוליטית על קבלת החלטות חשובות המעצבות את עתיד המדינה. שנית, מניעת חזרת הפליטים, בחוק משוריין, מגבירה את הניכור ואת ההדרה של האזרחים הפלסטינים. טראומת הפליטות ב-1948 היא הטראומה המעצבת את התודעה ואת הזיכרון הקולקטיבי הפלסטיני. מלחמת 1948 גרמה לפיצול משפחות רבות אשר גבולות חוצים בין בניהן. כך נוצר מצב שבו לאזרח הפלסטיני בישראל יש קרובי משפחה בשטחים הכבושים, בסוריה, בירדן, בלבנון או במקומות אחרים בעולם. מצד אחד, חוק זה מכחיש את העוול ההיסטורי שגרמה הקמת מדינת ישראל לעם הפלסטיני, ובכלל זה המיעוט הגר בתחומי ישראל. מצד אחר, חוק זה אומר לאזרחים אלה כי עליהם לשכוח את השאיפה לחזרת משפחותיהם למקומות שמהם נעקרו.¹³ אמנם, החוק משאיר פתח ל"טעמים הומניטריים", אך ברור כי הכוונה היא למספרים מצומצמים ביותר הנתונים לשיקול דעתו השרירותי של שר הפנים. שלישית, החוק יוצר שני מסלולים נפרדים: מחד גיסא, לפליטים הפלסטינים אשר חזרתם נשללת בגין שייכותם הפלסטינית; מאידך גיסא, ליהודים, בכל מקום בעולם, אשר הגירתם לישראל מתבצעת באמצעות חוק השבות בגלל שייכותם לעם היהודי, הגם שאלה לא גרו בשטחי מדינת ישראל ב-1948, ואילו לפליטים הפלסטינים אין אופציה של חזרה מכוח חוק השבות.¹⁴

11 פרוטוקול מס' 253, ראו הערה 9 לעיל, עמ' 2-1.

12 שם, עמ' 8-9.

איסור כניסה ל"מדינות אויב"

ביום 13.3.2002 נחקק בכנסת חוק לתיקון פקודת הארכת תוקף של תקנות שעת-חירום (יציאה לחוץ לארץ) (מס' 7), התשס"ב-2002.¹⁵ בקריאה ראשונה, ביום 22.10.2001, עבר החוק ברוב של 45 לעומת 17 מתנגדים ונמנע אחד.¹⁶ חוק זה נחקק עקב נסיעותיו של ח"כ ד"ר עזמי בשארה לסוריה, המוגדרת כ"מדינת אויב", וכן בשל ארגון נסיעות של פלסטינים אזרחי ישראל לסוריה לצורך מפגש עם קרובי משפחה שלא ראו זה חצי מאה. בעקבות פעילות זו של ח"כ בשארה הוגש נגדו, ונגד שני עוזריו, כתב אישום, וכעת מתנהל נגדו משפט בבית משפט השלום בנצרת עילית. ההליכים לחקיקת החוק החלו זמן קצר אחרי נאומו של ח"כ בשארה באזכרה לנשיא סוריה חאפז אל-אסד בקרדאחה שבסוריה ב-10.6.2001. במצב המשפטי ששרר טרם קבלת חוק זה קבעה פקודת הארכת תוקף של תקנות שעת-חירום (יציאה לחוץ לארץ), התש"ט-1948¹⁷ הגבלות על יציאה לחוץ לארץ או יציאה וכניסה למדינות מסוימות. הפקודה אוסרת על היציאה למדינות מסוימות אלא בהיתר של שר הפנים. מדינות אלה מנויות בסעיף 2א לחוק למניעת הסתננות (עבירות ושיפוט), התשי"ד-1954, והן כדלקמן: לבנון, סוריה, מצרים, עבר הירדן, סעודיה, עיראק ותימן. היציאה למצרים ולירדן הוסדרה בהיתר כללי שהוציא שר הפנים. כניסת אזרח או תושב ישראל למדינה מהמדינות האמורות, במישרין או בעקיפין, שלא בהתאם להוראות הפקודה, מהווה עבירה פלילית שדינה מאסר שנה או קנס. יחד עם זאת, תקנה 17(ג) שבתוספת לפקודה קובעת, כי התקנות אינן חלות על "אדם אשר בידו דרכון דיפלומטי או דרכון-שירות של מדינת ישראל". סעיף 10(ב) לחוק חסינות חברי-הכנסת, וזכויותיהם וחובותיהם, התשי"א-1951, קובע כי "חברי-הכנסת היוצא את המדינה זכאי לקבל דרכון-שירות". משמעות הדבר היא כי איסור הכניסה למדינות האמורות בלא היתר אינו חל על חברי-כנסת. תיקון החוק, שמבטל את תקנה 17(ג), משמעו כי מעתה איסור זה חל גם על חברי-הכנסת.¹⁸

על העובדה שהחוק נחקק בעקבות הפרשה האמורה של ח"כ בשארה ועל-מנת להצר את צעדי יעידו דבריו של ח"כ מוסי רז (מרצ) בדיון לקראת ההצבעה לקריאה שנייה ושלישית מיום 13.3.2002:

...אני שמעתי את השר לביטחון פנים, שיצא לרגע, קורא לחברי-הכנסת להיכנס ואומר להם: בואו, בואו, עכשיו זה חוק עזמי בשארה. זאת אומרת, מה בעצם קרה כאן? נפלה אימה על הממשלה כיוון שהלך חבר-כנסת לסוריה ועשה שם מה שעשה, והם החליטו שעכשיו צריך לעצור את הדמוקרטיה במדינת ישראל, לעצור את חופש התנועה של

¹⁵ לעניין התנגדות הקונסנזוס הישראלי-יהודי לשיבת הפליטים, ראו: נימר סולטאני, "הסבל והצדק", הארץ, 23.11.99.

¹⁴ סעיף 1 לחוק השבות, תש"ו-1950, קובע: "כל יהודי זכאי לעלות ארצה". סעיף 4ב מגדיר "יהודי" כדלקמן: "מי שנולד לאם יהודיה או שנתגייר, והוא אינו בן דת אחרת". סעיף 2(ב) לחוק מעניק לשר הפנים את הסמכות לסרב לתת אשרת עולה אם נכח לדעת שהמבקש "פועל נגד העם היהודי", או "עלול לסכן בריאות הציבור או ביטחון המדינה", או "בעל עבר פלילי העלול לסכן את שלום הציבור". לעניין עמדת המשפט הבינלאומי בקשר לזכות השיבה ראו:

Badil Resource Center, *The 1948 Palestinian Refugees and the Individual Right of Return: An International Law Analysis* (January 2001).

¹⁵ ס"ח התשס"ב, חוב' 1836. ראו דיונים בוועדת הפנים מיום 5.3.2002 ו-6.11.2001.

¹⁶ הישיבה ה-236 של הכנסת ה-15, ביום 22.10.2001.

¹⁷ ע"ר (עיתון רשמי) 23, התש"ט (19.11.1948), תוס' א', עמ' 45.

¹⁸ ראו דברי ההסבר בהצעות חוק 3032, 24.7.2001, עמ' 782.

חבריי-הכנסת, לעצור את ההיגיון שלפיו צריך לפעול, כי מה לעשות? אנחנו מפחדים מעזמי בשארה...¹⁹

בעד החוק הצביעו בקריאה שלישית 53 חבריי-כנסת לעומת 35 מתנגדים. תיקון זה לחוק מצמצם את החסינות המוענקת לחבריי-הכנסת, מגביל את יכולתם לפעול בשם בוחריהם, ומכרסם בזכות האזרחים הפלסטינים להשתתפות פוליטית (מחוץ לזרם המרכזי).

חוקי 15 במאי 2002

ביום 15.5.2002 נחקקו ארבעה תיקוני חקיקה בכנסת, כשאחד מהם הוא תיקון לחוק-יסוד. חוקים אלה משנים את צורת המשחק הדמוקרטי בישראל ומעצבים את השיח הפרלמנטרי מחדש. מטרת חוקים אלה היא לשרטט מחדש את גבולות הדמוקרטיה בישראל תוך התאמתה לגבולות הקונסנזוס הציוני. משמעות הדבר היא, שהאזרחים הפלסטינים ונציגיהם בכנסת נותרים מחוץ לגבולות אלה, אלא אם כן ישנו את זהותם הפלסטינית ויהפכו לציונים בעצמם. דבר זה כמובן אינו אפשרי ואינו דמוקרטי. הדבר אינו אפשרי משום שהאתוס הציוני בנוי על שלילת הזהות הערבית הפלסטינית וכל מה שהיא מייצגת, והוא אינו דמוקרטי משום שמהותה של הדמוקרטיה היא קבלת האחר והשווה ואיסור האפליה נגדו בגין השונות שלו.

חקיקה זו החלה בהצעת חוק פרטית מס' 2262 של ח"כ ישראל כץ (ליכוד), אשר הונחה על שולחן הכנסת ביום 30.10.2000 וביקשה לתקן את חוק-יסוד: הכנסת. ההצעה עברה בקריאה טרומית ביום 16.5.2001 ברוב של 40 מול 19 מתנגדים ושני נמנעים, והועברה לדיון בוועדת החוקה, חוק ומשפט.²⁰ ביום 23.10.2001 החליטה ועדת החוקה, חוק ומשפט להעביר את ההצעה לקריאה ראשונה.²¹ ביום 7.11.2001 עברה ההצעה בקריאה ראשונה ברוב של 69 מול 20 מתנגדים ו-8 נמנעים.²²

ביום 1.5.2002 העבירה ועדת החוקה, חוק ומשפט את התיקון שיוזם ח"כ כץ, בצירוף שני תיקונים דומים, לקריאה שנייה ושלישית.²³ ח"כ כץ הסכים לתאם את ההצעה עם הממשלה, שבקריאה הטרומית הביעה את תמיכתה בהצעה. משרד המשפטים ניסח את הצעות החקיקה, וועדת השרים לחקיקה תמכה במהלך החקיקתי. משמעות תמיכה זו היא, על-פי תקנון הממשלה, שעל כל חברי הקואליציה להצביע בעד החקיקה.²⁴

¹⁹ הישיבה ה-294 של הכנסת ה-15, ביום 13.3.2002.

²⁰ הישיבה ה-200 של הכנסת ה-15, ביום 16.5.2001.

²¹ פרוטוקול מס' 366 משיבת ועדת החוקה, חוק ומשפט, ביום 22.10.2001, ופרוטוקול מס' 367 משיבת ועדת החוקה, חוק ומשפט, ביום 23.10.2001.

²² היות ומדובר בחוק-יסוד, הרוב הדרוש הוא מעל 60 חבריי-כנסת. יש לציין כי הקריאה הראשונה הייתה לאחר שהמליאה הצביעה על הסרת החסינות של חבריי-כנסת ד"ר עזמי בשארה מבל"ד (ראו בהמשך פרטים בעניין זה). ראו: הישיבה ה-244 של הכנסת ה-15, ביום 7.11.2001.

²³ פרוטוקול מס' 463 משיבת ועדת החוקה, חוק ומשפט, ביום 1.5.2002.

²⁴ בפועל חבריי-הכנסת של הקואליציה אינם תמיד מצביעים לפי הוראות ועדת השרים לחקיקה, אשר בראשה עומד שר המשפטים וחברים בה 14 שרים, והחלטותיה אינן מחייבות את יוזם הצעת החוק. למרות היותה אחת הוועדות החשובות ובעלות ההשפעה בממשלה, רק שרים בודדים מגיעים לישיבותיה של ועדת השרים לחקיקה. כמו כן, לאור ריבוי הצעות החוקים, הוועדה אינה מקדישה את הזמן הראוי לדיון בכל הצעה. ראו: גרעון אלון, "היו ישיבות שבהן ישבתי ממש לבד", הארץ, 29.10.2002.

וכאמור, ביום 15.5.2002 עברו שלושת תיקוני החוקים בכנסת בקריאה שנייה ושלישית.

על-מנת להבין את מניעי החקיקה ומטרותיה מן הראוי לצטט חלקים מנאומו של המציע, ח"כ כץ, במהלך הדיון בהצעה בקריאה הטורמית.²⁵

חבר-הכנסת [אחמד] טיבי וחבריו הם כמו עלוקות שיושבות על עורקיה של הדמוקרטיה הישראלית, שואבות כוח ומוצצות את דמה, וצריך לתלוש אותן באמצעות החוק... אנחנו חייבים לסלק את הקיצונים הערבים מהכנסת ולאפשר לנציגים מתונים יותר, שמקבלים את קיום מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית, להיבחר במקומם... מי שתומך בצבא הסורי בלבנון, במאבק צבאי נגד מדינת ישראל וכופר בקיומה של המדינה, מי שמשתתף בהלוויות של מחבלים מדבוריה [כפר פלסטיני בתוך ישראל - נ"ס], שפעלו בשליחות החמאס כדי לפוצץ אוטובוסים ישראלים בחיפה ובטבריה ומכנה אותם שהידים, מי שמסית לפעילות התאבדות נגד יהודים במאבק על הרהיבת [אלחרם אלשריף - נ"ס], כמו חבר-הכנסת עבד אלמאלכ דהאמשה - אין לו מקום בכנסת הזאת... מי שתומך בחזבאללה וקורא לפגוע בחיילי צה"ל כמו חבר-הכנסת עזמי בשארה, אין לו מקום בכנסת הזאת... מי שתומך בג'יהאד האסלאמי, בתנזים וב[מרואן] ברגותי ומצדיק את מעשי הרצח שלהם - וקורא לפגוע בחיילים ובאזרחים ישראלים, כמו האשם מחאמיד ומוחמד ברכה, שיושב ומוחא כפיים ליד [מרואן] ברגותי, שקורא לרצוח אזרחים וחיילים - אין לו מקום בכנסת הזאת. מי שמתפקד כמשת"פ של ערפאת וקורא לאינתיפאדה אלימה נגד אזרחים וחיילים ישראלים וקורא לרמטכ"ל [שאול מופז] פושע ורוצח, כמו אחמד טיבי - אין לו מקום בכנסת הזאת... לא יכולים לכהן בכנסת אנשים שפועלים נגד הכנסת...

ח"כ מיכאל איתן (ליכוד) פנה לחברי-הכנסת הערבים, במהלך הדיון ב-15.5.2002, בדברים הבאים:²⁶

אחד מהשניים, חברי-הכנסת הערבים, אם אתם שומרים על נאמנות למדינה, אין לכם מה לפחד, אתם צריכים לתמוך בזה [בהצעה] כי אתם צריכים לשמור על קיום המדינה. אבל אם אתם בוגדים ואתם רוצים לתמוך במדינות אויב ובנסיגות לחיסול המדינה, אתם קמים כאן וצועקים נגד ההצעה... אתם תובילו לכך שיהיה טרנספר. יהיה שתהיה שפיכות דמים. תהיה. ואתם תהיו אחראים... ומי שעומד כאן ומונע מאתנו לחוקק את החוק הזה, מעיד על עצמו שהוא, הוא היעד לחוק. שהוא זה שרוצה כחבר-כנסת להסית, לפגוע, לשתף פעולה עם האויב. מי שנאמן למדינה יתמוך בחוק הזה, מי שבוגד במדינה, יצביע נגדו.

ואילו ח"כ מוחמד ברכה (חד"ש) אמר במהלך הדיון, ביום 15.5.2002, על חוקים אלה את הדברים הבאים:²⁷

היום הוא 15 במאי 2002. היום מונחים על שולחנו ארבעה חוקים²⁸ שמייסדים את מדינת האפרטהייד הישראלי הלכה למעשה... הנכבה של העם הפלסטיני כבר הייתה.

²⁵ ראו הערה 20 לעיל.

²⁶ הישיבה ה-305 של הכנסת ה-15, ביום 15.5.2002.

²⁷ שם.

²⁸ ראו בהמשך את החוק הרביעי שהוא תיקון לחוק העונשין.

אבל, היום 15 במאי הוא "יום הנכבה" של הדמוקרטיה הישראלית, שהוכרזה למעשה היום והיא קיימת כבר שנים רבות...

להלן פירוט החוקים כפי שהתקבלו בנוסח הסופי:

ביום 15.5.2002 נתקבל בכנסת חוק-יסוד: הכנסת (תיקון מס' 35), התשס"ב-2002.²⁹ תיקון זה בא לשנות את סעיף דא בחוק-יסוד: הכנסת³⁰ אשר קובע:

רשימת מועמדים לא תשתתף בבחירות לכנסת אם יש במטרותיה או במעשיה, במפורש או במשתמע, אחד מאלה:

1. שלילת קיומה של מדינת ישראל כמדינתו של העם היהודי;
2. שלילת האופי הדמוקרטי של המדינה;
3. הסתה לגזענות.³¹

הסעיף החדש (להלן – התיקון הראשון) קובע כדלקמן:

בחוק-יסוד: הכנסת, במקום סעיף דא יבוא:

א. רשימת מועמדים לא תשתתף בבחירות לכנסת ולא יהיה אדם מועמד בבחירות לכנסת, אם יש במטרותיה או במעשיה של הרשימה או במעשיו של האדם, לפי העניין, במפורש או במשתמע, אחד מאלה:

1. שלילת קיומה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית.
2. הסתה לגזענות.

3. תמיכה במאבק מזוין, של מדינת אויב או של ארגון טרור, נגד מדינת ישראל.

ב. החלטת ועדת הבחירות המרכזית כי מועמד מנוע מלהשתתף בבחירות טעונה אישור בית המשפט העליון.

ג. מועמד יצהיר הצהרה לעניין סעיף זה.

ד. פרטים לעניין הדיון בוועדת הבחירות המרכזית ובבית המשפט העליון ולעניין הצהרה לפי סעיף קטן (ג), ייקבעו בחוק.

השינויים הבולטים הם: ראשית, מעתה אפשר למנוע גם את מועמדותו של אדם לבחירות לכנסת ולא רק מועמדות של רשימה. שנית, במקום הנוסח הקודם, שדיבר על שלילת קיומה של מדינת ישראל "כמדינתו של העם היהודי", עתה מדובר

²⁹ ס"ח התשס"ב 1845, עמ' 410. החוק התחיל כהצעת חוק פרטית, מס' 2262, של ח"כ ישראל כץ (ליכוד). ראו: הצעות חוק, חוב' מס' 3048, מיום 5.11.2001, בעמ' 120.

³⁰ ס"ח התשי"ח, עמ' 69.

³¹ בפסק דין המוביל בעניין בן שלום קבעו שופטי הרוב, כי ההגדרה המינימלית של ישראל כמדינת העם היהודי מתבססת על שלושה יסודות: רוב יהודי במדינה, עדיפות ליהודים על פני קבוצות אחרות לשוב למדינתם, עדיפות יחסי גומלין בין המדינה לבין היהודים בתפוצות. רשימת מועמדים הרוחה יסודות אלה מנועה מלהשתתף בבחירות. עוד נקבע, כי רשימה המצדדת בביטול חוק השבות צריכה להיפסל. שופטי המיעוט קבעו, כי רשימה התובעת שוויון מלא בין ערבים ליהודים, לא רק על בסיס אישי, אלא גם על בסיס לאומי, בהכרח אינה מכירה בקביעה כי מדינת ישראל היא מדינתו של העם היהודי. ראו: ע"ב 2/88 בן-שלום ג' ועדת הבחירות לכנסת, פ"ד מג(4) 221. דוד קרצמר (הפקולטה למשפטים, האוניברסיטה העברית) כותב בהקשר של סעיף דא(1) כי:

"... on the decidedly fundamental level of identification and belonging there cannot be total equality between Arab and Jew in Israel. The state is the state of the Jews, both those presently resident in the country as well as those resident abroad. Even if the Arabs have equal rights on all other levels the implication is abundantly clear: Israel is not *their* state" [emphasis in original]. See: David Kretzmer, *The Legal Status of The Arabs in Israel* (Westview Press, 1990) at p.31.

ב"מדינה יהודית ודמוקרטית". מדובר באיחוד של שני הסעיפים הקודמים בסעיף אחד. שלישית, נוספה עילה חדשה לפסילה והיא: תמיכה במאבק מזוין (גם אם אינו נחשב לטרור). של מדינת אויב או של ארגון טרור, נגד מדינת ישראל. רביעית, על המועמד להצהיר הצהרה בעניין זה (נוסח הצהרה זו נקבע בתיקון השלישי המובא כאן בהמשך).

החוק עבר בקריאה שלישית ברוב של 78 תומכים מול 17 מתנגדים ושני נמנעים (ההצבעה הוכרזה כהצבעת אמון בממשלה, כלומר – מי שתומך בממשלה תומך בחוק).

לאחר מכן נחקק, באותו יום, 15.5.2002, לפי הצעת חוק שיזמה ועדת החוקה, חוק ומשפט של הכנסת, תיקון דומה לסעיף דומה: חוק המפלגות (תיקון מס' 13), התשס"ב-2002. לחוק המקורי,³² שקבע עילות זהות לעילות בעניין מניעת התמודדות רשימות מועמדים, אולם הפעם בכל הנוגע לרישום המפלגות, נוספה בתיקון עילה חדשה, דומה לנוכחות לעיל. סעיף 5(א2) החדש (להלן – התיקון השני) קובע, כי "תמיכה במאבק מזוין, של מדינת אויב או של ארגון טרור, נגד מדינת ישראל" תהווה עילה למניעת רישום הרשימה כמפלגה לפי החוק.³³ בדברי ההסבר להצעת החוק נכתב:³⁴

סעיף 5 לחוק המפלגות, התשנ"ב-1992 (להלן – החוק), עניינו מניעת השתתפות רשימת מועמדים בבחירות לכנסת, שכן מפלגה נוסדת ונרשמת כדי לקדם מטרות מדיניות או חברתיות באמצעות ייצוג בכנסת (ר' סעיף 1 לחוק בהגדרה "מפלגה"). מוצע על כן ליצור אחידות בין הוראת סעיף 5 לחוק לבין הוראת סעיף 7א לחוק-יסוד: הכנסת, כך שאותם סייגים המונעים התמודדות רשימת מועמדים בבחירות לכנסת יחולו גם בנוגע לרישום מפלגה. מוצע להוסיף עילה נוספת לעילות שעניינן מניעת רישום של מפלגה שעניינה תמיכה במאבק מזוין נגד מדינת ישראל.

החוק עבר בקריאה שלישית ברוב של 78 תומכים מול 14 מתנגדים ו-5 נמנעים. חוקים אלה באים להגביל חופש ייצוג ומועמדות לפי דעות פוליטיות והשקפת עולם. ביטויים כמו "מאבק מזוין", "ארגון טרור" ו"במשתמע" נותרים ללא הגדרה בגופו של החוק, ולכן הם מכרסמים באופן גורף בזכויות הפוליטיות של הפלסטינים אזרחי ישראל. פרופ' קלוד קליין (הפקולטה למשפטים, האוניברסיטה העברית) ציין בדיון בוועדת החוקה, חוק ומשפט, ביום 24.7.2001,³⁵ כי הגדרת "ארגון טרור" לפי הפקודה למניעת טרור, התש"ח-1948, היא, כלשונו, "מסוכנת", מכיוון שארגון טרור מוגדר על-ידי הממשלה. לכן, מי שמוסמך בממשלה להגדיר מה הוא ארגון טרור יכול למנוע מפלוגי או מאלמוני מלהשתתף בבחירות. פרופ' מרדכי קרמיצר (הפקולטה למשפטים, האוניברסיטה העברית) אמר באותו דיון, כי לפי חוק זה רשימה התומכת בטרור נגד פלסטינים או נגד האזרחים הפלסטינים בישראל היא רשימה פוליטית כשרה לחלוטין מבחינה משפטית. פרופ' אייל בנבנשתי (הפקולטה למשפטים, אוניברסיטת תל-אביב) אמר בדיון האמור, כי פסילת מועמד יחיד פוגעת בזכות

32 ס"ח התשנ"ב, עמ' 190.

33 ס"ח התשס"ב, 1845, עמ' 410.

34 הצעות חוק, חוב' 3048, מיום 5.11.2001, בעמ' 121.

35 פרוטוקול מס' 346 מישיבת ועדת החוקה, חוק ומשפט, ביום 24.7.2001.

האדם להיבחר, המעוגנת בסעיף 6 לחוק-יסוד: הכנסת.³⁶ לאדם יש זכויות אדם, בעוד שלרשימת מועמדים כרשימה אין זכויות אדם. לכן פסילתה של רשימת מועמדים יכולה להיות באמצעות ועדת הבחירות, שהיא גוף פוליטי. ועדה פוליטית לא יכולה להגביל את זכויותיו של אדם. פרופ' בנבנשתי הוסיף ואמר, כי בדק את הנוהג והחוקים במדינות אחרות, ולא מצא תקדים למדינה דמוקרטית שבה אוסרים על אדם להיבחר בשל מטרותיו או מעשיו. ד"ר יפה זילברשץ (הפקולטה למשפטים, אוניברסיטת בר-אילן) אמרה בדיון בוועדת החוקה, חוק ומשפט, ביום 30.4.2003³⁷ כי אפשרות פסילת מועמד יחיד תהפוך את מערכת הבחירות ליותר אישית. בדרך כלל המפלגות מגישות רשימות של 120 מועמדים (לפי סעיף 57א) לחוק הבחירות לכנסת ולראש הממשלה [נוסח משולב], התשכ"ט-1969, ולכן יהיה מבול של ניסיונות לפסילות אישיות לצורכי ניגוח פוליטי ותעמולת בחירות. פרופ' דוד קרצמר אמר באותו דיון, כי נוכחות המילה "במשתמע" בסעיף המקורי והוספת העילה בדבר פסילה בגין "תמיכה במאבק מזוין" יוצרת מצב שבו תמיד יהיו אנשים שייחסו להבעת דעה מסוימת תמיכה משתמעת בכל מיני דברים אחרים. לכן הוא הציע לוותר על המילה "במשתמע".

לאחר מכן התקבל בכנסת חוק הבחירות לכנסת ולראש הממשלה (תיקון

מס' 46), התשס"ב-2002. התיקון (להלן – התיקון השלישי) קובע:³⁸

1. בחוק הבחירות לכנסת ולראש הממשלה [נוסח משולב], התשכ"ט-1969³⁹ (להלן –

החוק העיקרי), בסעיף 57, אחרי סעיף קטן (ט) יבוא:⁴⁰

(טז) בכתב ההסכמה כאמור בסעיף קטן (ט) יצהיר המועמד הצהרה זו: "אני

מתחייב לשמור אמונים למדינת ישראל ולהימנע מלפעול בניגוד לעקרונות סעיף

7א לחוק-יסוד: הכנסת".

משמעות סעיף זה היא חיוב הנציג הפלסטיני להפנים את הנחיתות והאפליה שהחוק כופה ולהשלים עמן. ההצהרה בדבר הימנעות מלפעול נגד עקרונות סעיף 7א לחוק-יסוד: הכנסת משמעה, בין היתר, הימנעות מלפעול למען שינוי אופי המדינה כמדינה יהודית גם אם הדבר נעשה באופן חוקי ופוליטי. כמו כן אסור למועמד לתמוך במאבק מזוין של מדינה ערבית המוגדרת כ"מדינת אויב" או של ארגון המוגדר כ"ארגון טרור", נגד מדינת ישראל. המסר שחוק זה, בצירוף שאר החוקים המובאים כאן, מעביר לאזרח הפלסטיני ולמפלגות הפועלות בקרב המיעוט הוא צמצום באפקטיביות של ההשתתפות הפוליטית בישראל. המניע להשתתפות פוליטית הוא הגברת יכולתם של האזרחים להשפיע על קבלת ההחלטות במדינה ולשנות את

³⁶ סעיף 6א) לחוק-יסוד: הכנסת קובע: "כל אזרח ישראלי, שביים הגשת רשימת המועמדים הכוללת את שמו הוא בן עשרים ואחת ומעלה, זכאי להיבחר לכנסת, זולת אם בית משפט שלל ממנו זכות זו על-פי חוק או שנידון, בפסק דין סופי, לעונש מאסר בפועל לתקופה העולה על שלושה חודשים וביום הגשת רשימת המועמדים טרם עברו שבע שנים מהיום שגמר לרצות את עונש המאסר בפועל, אלא אם כן קבע יושב-ראש ועדת הבחירות המרכזית כי אין עם העבירה שבה הורשע, בנסיבות העניין, משום קלון".

³⁷ פרוטוקול מס' 461 מישיבת ועדת החוקה, חוק ומשפט, ביום 30.4.2002.

³⁸ ס"ח התשס"ב-1845, עמ' 411. החוק החל את דרכו כהצעת חוק של ועדת החוקה, חוק ומשפט של הכנסת. ראו: הצעות חוק, חוב' 3048, מיום 5.11.2001, בעמ' 122.

³⁹ ס"ח התשכ"ט, עמ' 103.

⁴⁰ סעיף 57ט) לחוק קובע: "רשימת מועמדים, בצירוף כתב ההסכמה של כל אחד מהמועמדים חתום על ידו, תוגש לוועדה המרכזית לא יאוחר מהיום ה-47 שלפני יום הבחירות".

המצב הקיים לעבר סדר חברתי ופוליטי אחר. האזרח הפלסטיני מתבקש לפי חוקים אלה לייער קו עם הקונסנזוס הציוני, השולל את הזהות הפלסטינית ואינו מקבל את האזרח כמות שהוא. התיקון ממשיך וקובע:

2. אחרי סעיף 63 לחוק העיקרי יבוא:⁴¹
 - א. בקשה לקבוע כי מועמד מנוע מלהשתתף בבחירות לכנסת לפי סעיף 7א לחוק-יסוד: הכנסת תיחתם בידי שליש מחברי הוועדה המרכזית ותוגש לוועדה המרכזית לא יאוחר משבעה ימים מיום הגשת רשימת המועמדים הכוללת את שם המועמד; החלטת הוועדה לפי סעיף קטן זה תינתן לא יאוחר מהיום ה-25 שלפני יום הבחירות.⁴²
 - ב. החליטה הוועדה המרכזית כי מועמד מנוע מלהשתתף בבחירות לכנסת לפי סעיף 7א לחוק-יסוד: הכנסת, תודיע על כך למועמד ותעביר מיד את החלטתה ונימוקיה לאישור בית המשפט העליון.
 - ג. אישר בית המשפט העליון את ההחלטה, תמחק הוועדה המרכזית את שמו של המועמד מרשימת המועמדים.
 - ד. דחתה הוועדה המרכזית את הבקשה לפי סעיף קטן (א), יחולו הוראות סעיף 64(א1), בשינויים המחויבים.
 - ה. על סדרי הדיון בבית-המשפט העליון לפי סעיף זה יחולו הוראות סעיף 64(ב) ו-(ג), בשינויים המחויבים.
3. בסעיף 64(א) לחוק העיקרי, אחרי "אחד משמות המועמדים" יבוא "שלא לפי סעיף 63א".

סעיף זה נותן את האפשרות, שלא הייתה קיימת קודם בחוק זה, למחוק את שמו של מועמד מרשימת המועמדים, להבדיל ממחיקת הרשימה כולה. אופציה זו מאפשרת לממסד לבדור מנהיגים פוליטיים, אשר לדעתו הם "קיצוניים" ו"מסיתים", למען יראו ייראו.

החוק עבר בקריאה שלישית ברוב של 76 תומכים מול 17 מתנגדים ו-4 נמנעים. לאחר סיום ההצבעה על חוק זה עלה לדוכן ח"כ ישראל כץ (ליכוד), יוזם החקיקה, ואמר את הדברים הבאים:

סדרת התבטאויות בלתי פוסקות של חברי-הכנסת הערבים בבית הזה, לא כולם, אבל רבים מדי, ותמיכתם הבלתי-מסויגת בכל סוגי הטרור הרצחניים, היא שהובילה לחקיקת החוק. מי שלא מוכן לכבד את הכללים שלנו ואת היות מדינת ישראל מדינה יהודית ודמוקרטית, שמתנגדת לטרור ולגזענות, שילך החוצה, השער פתוח. מי שתומך בטרור ורוצה להיות חבר פרלמנט, שילך לעזה, לרמאללה, לדמשק ולביירות. מי שנשאר כאן, חייב לכבד את הכללים...

⁴¹ סעיף 63 לחוק קובע: "רשימת מועמדים שאינה מנועה מלהשתתף בבחירות לכנסת לפי סעיף 7א לחוק-יסוד: הכנסת ושהוגשה כהלכה... תאשר אותה הוועדה המרכזית ותודיע על כך, לא יאוחר מהיום ה-25 שלפני יום הבחירות, לבא-כוח הרשימה ולמלא-מקומו".

⁴² ח"כ אופיר פינס-פז (העבודה) יו"ר ועדת החוקה, חוק ומשפט, אמר בדיון בוועדה ביום 30.4.2002: "אגב, זה לא מסובך כל-כך להשיג תמיכה של שליש מחברי ועדת הבחירות. אני הרי הייתי סגן יושב-ראש ועדת הבחירות המרכזית. שליש מחברי ועדת הבחירות זאת ההתארגנות הכי אלמנטרית בוועדה, שאם העבודה או הליכוד שותפים לה, יש לך שליש מהחברים". ראו פרוטוקול מס' 461 משיבת ועדת החוקה, חוק ומשפט, ביום 30.4.2002.

חברי-כנסת ערבים הגדירו תיקוני חוקים אלה כ"טרנספר פוליטי של עמדות פוליטיות" ו"חוקים אנטי-דמוקרטיים" שמשמעותם היא שמדינת ישראל איננה מדינה דמוקרטית ליברלית אלא "דמוקרטיה ליהודים" בלבד.⁴³

לאחר מכן התקבל בכנסת, באותו יום, 15.5.2002, ברוב של 55 מול 36 מתנגדים וארבעה נמנעים, חוק העונשין (תיקון מס' 66), התשס"ב-2002. התיקון (להלן – התיקון הרביעי) קובע:⁴⁴

2144. (א) המפרסם קריאה לעשיית מעשה אלימות או טרור, או דברי שבח, אהדה או עידוד למעשה אלימות או טרור, תמיכה בו או הזדהות עמו (בסעיף זה – פרסום מסית), ועל-פי תוכנו של הפרסום המסית והנסיבות שבהן פורסם, יש אפשרות ממשית שיביא לעשיית מעשה אלימות או טרור, דינו – מאסר חמש שנים. (ב) בסעיף זה, "מעשה אלימות או טרור" – עבירה הפוגעת בגופו של אדם או המעמידה אדם בסכנת מוות או בסכנת חבלה חמורה. (ג) פרסום דין וחשבון נכון והוגן על פרסום האסור על-פי הוראות סעיפים קטנים (א) ו-(ב), אינו עבירה לפי סעיף זה.

2144.3. המחזיק, לשם הפצה, פרסום האסור לפי סעיף 2144, דינו – מאסר שנה, והפרסום יחולט.

סעיף זה בא להגביל את חופש הביטוי של האזרחים הפלסטינים, ובכלל זה נציגותם הפוליטית, בכל הקשור לביטויי תמיכה באינתיפאדה הפלסטינית או במאבק הפלסטיני להשתחררות מעול הכיבוש הישראלי ולהשגת הגדרה עצמית. הסעיף שנתקבל דחה אופציה אחרת שהעלתה חברת הכנסת זהבה גלאון (מרצ).⁴⁵ ולפיה צריך שתהיה "ודאות קרובה" לכך שהפרסום יביא לעשיית מעשה של אלימות או טרור. במקום זאת נבחרה האופציה המקלה יותר להעמדה לדין, ומכאן – זו הפוגעת באופן דרסטי בחופש הביטוי. לפי אופציה זו מספיק שישנה "אפשרות ממשית" לכך שהפרסום יביא לעשיית מעשה של אלימות או טרור. סעיף זה נחקק בעקבות החלטת בית המשפט העליון בעניינו של העיתונאי מוחמד ג'בארין.⁴⁶ ובעקבות הקושי בהעמדת חברי-כנסת ערבים לדין בגין התבטאויות שנתפסו כאלימות או מעורבות אלימות, ונוכח הפגנות המחאה באוקטובר 2000 אשר נתפסו בעיני הממסד הישראלי כמרי אזרחי וכביטוי "להקצנה" של המיעוט שעובר תהליכי "פלסטיניזציה".

⁴³ דיון במליאת הכנסת מיום 15.5.2002 בקריאה שנייה ושלישית. ראו: דברי הכנסת, חוב' ד', עמ' 690.

⁴⁴ ס"ח התשס"ב 1845, עמ' 411. הצעת החוק פורסמה בחצעות חוק, חוב' 3048, מיום 5.11.2001, בעמ' 120.

⁴⁵ הצעת חוק מס' 3303 מיום 14.1.2002.

⁴⁶ דנ"פ 8613/96 מוחמד יוסף ג'בארין נ' מדינת ישראל, פ"ד נד(5) 193. העיתונאי ג'בארין הואשם בתמיכה בארגון טרור בעקבות כתיבת שלושה מאמרים. בית המשפט העליון קבע לעניין פרשנות סעיף 4(א) לפקודת מניעת טרור, התש"ח-1948, כי תחום תחולתו של הסעיף מצומצם להסתה לביצוע מעשי אלימות בידי ארגון טרוריסטי, כמשמעותו בפקודה, ואילו הסתה של יחידים שאינם שליחיו של ארגון טרור אינה אסורה על-פי הפקודה.

⁴⁷ הפגנות המוניות של האזרחים הפלסטינים בישראל עם תחילת אינתיפאדת אלאקסא בשטחים הכבושים אשר פרצה בעקבות כניסתו של ח"כ אריאל שרון (ליכוד, אז ראש האופוזיציה) ביום 28.9.2000 למתחם של אחרם אלשריף. האזרחים הפלסטינים ביקשו להפגין סולידריות עם מאבקו של העם הפלסטיני בשטחים הכבושים ולמחות כנגד הדיכוי הצבאי ושימוש בכוח מופרז על-ידי הצבא הישראלי. ועדת המעקב העליונה של האזרחים הערבים בישראל הכריזה על 1.10.2000 כיום של שביתה כללית והפגנות. כתוצאה מהאלימות של משטרת ישראל, כולל ירי צלפים וירי חי, נהרגו בהפגנות אלה 12 אזרחים ופלסטיני נוסף בימים 1, 2, 3 באוקטובר. נוסף על כך נפצעו מאות אזרחים פלסטינים, ונעצרו, במהלך האירועים ואחריהם, מאות נוספים. בעקבות הפגנות המחאה באוקטובר 2000 הכריז ראש הממשלה אהוד ברק על הקמת "ועדת בדיקה" נטולת סמכויות. לאחר לחץ ציבורי ולאור הבחירות שהיו באופן חזרה ברק על:

קיצוץ בקצבאות הילדים

ביום 5.6.2002 חוקקה הכנסת את חוק תכנית החירום הכלכלית (תיקוני חקיקה להשגת יעדי התקציב והמדיניות הכלכלית לשנות הכספים 2002 ו-2003), התשס"ב-2002. החוק מתייחס לקיצוץ בקצבאות ילדים שמשלם המוסד לביטוח הלאומי למשפחות שאינן בעלות "שירות מזכה". הגדרת "שירות מזכה" לפי החוק, אשר בזכותו תשולם קצבת ילדים גבוהה יותר, היא שירות בכוחות הביטחון. בכך מפלה החוק בידועין בין הילדים היהודים לילדים הערבים: הילדים הערבים, ברוב המוחלט של המקרים, אינם מוגדרים כבעלי "שירות מזכה" זאת כיוון שהוריהם או מי מקרובי משפחתם לא שירתו בכוחות הביטחון המנויים בחוק, ואף אינם מחויבים בשירות כזה לפי חוק שירות ביטחון [נוסח משולב], התשמ"ו-1986. הפגיעה בילדים הערבים היא חמורה ביותר בהתחשב בעובדה שהם משתייכים למגזר החלש ביותר מבחינה חברתית-כלכלית.

סעיף 43(4) לחוק בא לתקן את סעיף 68(א) לחוק הביטוח הלאומי [נוסח משולב], תשנ"ה-1995, אשר קבע:

68(א) קצבת הילדים לחודש תהיה –

1. לפי ערך נקודת קצבה – בעד כל אחד משני הילדים הראשונים שבמניין ילדיו של ההורה;
 2. לפי ערך נקודות קצבה כמפורט בלוח ד' – בעד כל ילד מעל לשני הילדים הראשונים שבמניין ילדיו של ההורה;
- לעניין זה, "נקודת קצבה" – כמשמעותה בסעיף 33א לפקודת מס הכנסה.

החוק החדש קובע:

(4) בסעיף 68(א) –

א. במקום פסקאות (1) ו-(2) יבוא:

1. לפי ערך 0.96 נקודת קצבה – בעד כל אחד משני הילדים הראשונים שבמניין ילדיו של הורה בעל שירות מזכה; ואולם בתקופה הקובעת תהיה הקצבה בעד כל אחד משני הילדים הראשונים כאמור לפי ערך 0.85 נקודות קצבה;
 2. לפי ערך 0.77 נקודת קצבה – בעד כל אחד משני הילדים הראשונים שבמניין ילדיו של הורה שאינו בעל שירות מזכה; ואולם בתקופה הקובעת תהיה הקצבה בעד כל אחד משני הילדים הראשונים כאמור לפי ערך 0.68 נקודת קצבה; ...
- ב. אחרי ההגדרה "נקודת קצבה" יבוא:

"בעל שירות מזכה" – הורה שהוא, שכן זוגו, או שכן או בת שלו או של בן זוגו, שירתו בשירות מזכה – ...

"שירות מזכה" – אחד מאלה:

1. שירות סדיר בצבא הגנה לישראל, במשמר הגבול, ביחידות אחרות, במשטרת ישראל;...
2. שירות לאומי כאמור בפסקה 3(ב) בהגדרת "ילד" שבסעיף 238;
3. [...] "התקופה הקובעת" – התקופה שמיום כ"א בסיון התשס"ב (1 ביוני 2002) עד יום ו' בטבת התשס"ד (31 בדצמבר 2003);

»הקמת ועדת חקירה ממלכתית שעומד בראשה שופט בית המשפט העליון תיאודור אור (מכאן זכתה הוועדה לכינוי "ועדת אור"). לפרטים נוספים ראו: מחברות עדאלה 3 (2002).

הפגיעה הזו בקצבאות הילדים מיתוספת לשורה ארוכה של כרסום מתמשך בקצבאות ילדים.⁴⁸ בדצמבר 2001 הוחלט שקצבאות הילדים לא יעודכנו לפי השכר הממוצע בינואר 2002; בפברואר 2002 הוחלט לקצץ את קצבת הילדים ב-12%; באפריל 2002 הוחלט שקצבת הילדים לא תעודכן לפי השכר הממוצע גם בינואר 2003; באפריל 2002 הוחלט לקצץ את קצבת הילדים ב-4%; באפריל 2002 הוחלט לקצץ את קצבת הילדים של הורים שלא שירתו בצבא ב-20%. בעוד הגזירות הקודמות הופנו נגד כל האזרחים, הופנתה הגזירה האחרונה והמשמעותית ביותר, קיצוץ ב-20%, נגד האזרחים הפלסטינים, החרדים והמהגרים ("העולים"). אך על-מנת לפצות את המשפחות היהודיות, משפחות החרדים והמהגרים, המציאו עבורן דרכים אחרות. מצד אחד, הורחבה ההגדרה של "בעל שירות מוכה" כך שמספיק שאחד מבני המשפחה (הורה, בן זוג, בן או בת של מי מהם) שירת בצבא, במשטרה או בשירות לאומי. בכך מצמצמים את מעגל הלא-זכאים מבין החרדים והמהגרים. מצד אחר, המהגרים פוצו על-ידי קבלת קצבה מוגדלת מהסוכנות היהודית, החרדים תלמידי הישיבות קיבלו מלגה מוגדלת ממשרד הדתות, והמשפחות שבטיפול משרד העבודה והרווחה קיבלו תמיכה מוגדלת מאוצר המדינה.⁴⁹

החוק התקבל ברוב של 74 תומכים מול 28 מתנגדים.⁵⁰ מספר חברי-כנסת פלסטינים ויהודים מהשמאל אמרו, כי החוק הזה הוא חוק של "אפרטהייד". כך למשל אמר ח"כ מוסי רז (מרצ) בדיון לקראת הצבעה בקריאה שנייה ושלישית, ביום 5.6.2002:⁵¹

אבל התכנית הזאת רעה קודם כל מפני שהיא מכניסה את ישראל בשערי האפרטהייד. היא מכניסה אותנו למקום של אפליה בין דם לדם, ושמענו את הוויכוחים, שהיו היום והיו אתמול בוועדה שהכינה את התקציב, איך בדיוק לארגן את האפליה הזאת שהיא לא תפלה חרדים, שהיא תפלה ערבים... התכנית הזאת נועדה אך ורק לשרת את המטרה של שנאה לערבים...

את מה שעומד מאחורי האפליה בקצבאות חשפו דבריו של ח"כ בנימין אלון (האיחוד הלאומי-ישראל ביתנו):

...האם אני מתבייש להגיד שאני רוצה לעודד במדינה היהודית היחידה בעולם, אחרי השואה, אחרי שאנחנו איבדנו שישה מיליון יהודים, אחרי שהיינו בסכנת השמדה, זו בושה להגיד שאני רוצה לעודד ילודה יהודית במדינה הזאת? יש בעיות חוקיות, אז ננסה את זה בצורה שלא יהיו בעיות חוקיות. נעגן את זה עם אישור החקיקה, עם אישור היועץ המשפטי, בוודאי, ונאמר שאנחנו תומכים בכל מי שהוא יוצא צבא. למה להתבייש? מה קורה לנו? למה החנופה הפוליטית הזאת?⁵²

בעקבות דברים אלה אמר ח"כ עזמי בשארה (בל"ד):

...ואני חושב שמה שקורה פה זה לא כלכלה. זו אידיאולוגיה, וזה מאוד מסוכן. אלה לא

⁴⁸ שלמה סבירסקי, שנה שחורה (מרכז אדווה, ספטמבר 2002) בעמ' 8.

⁴⁹ שלמה סבירסקי, הערות מרכז אדווה לתכנית "חומת מגן" כלכלית (28.4.2002).

⁵⁰ ראו: www.adva.org/ivrit/budgetcuts2002.htm

⁵¹ הישיבה ה-314 של הכנסת ה-15, ביום 5.6.2002. החוק פורסם בס"ח התשס"ב, חוב' 1850, מיום 16.6.2002.

עמ' 428. הצעת החוק פורסמה בהצעות חוק, חוב' 3115, מיום 21.5.2002, עמ' 534.

⁵² דברי הכנסת, חוברת כז, עמ' 7-6.

שם, עמ' 11.

קיצוצים, זו לא מדיניות, זו לא צמיחה וזו אפילו לא הבראת משק. מה שקורה פה זה אידיאולוגיה פוליטית גזענית...⁵³

בית המשפט העליון הישראלי דחה, תחילה, עתירות לצו ביניים שהוגשו כנגד חוק זה על-ידי ארגוני זכויות אדם, ארגונים ערבים וחברי-כנסת שונים.⁵⁴ אך ביום 13.10.2002 הוציא בית המשפט העליון צו ביניים המקפא את יישום החוק למשך חודש. יש לציין כי יישומו של החוק, שהיה אמור להיכנס לתוקף ביולי 2002, התעכב עוד לפני החלטת בית המשפט העליון להקפא את הקיצוץ בקצבאות, משום שהמדינה לא הייתה ערוכה לביצועו והתגלו פערים בין האומדן שסיפק הצבא הישראלי לבין האומדן שסיפק המוסד לביטוח לאומי לגבי מספר מקבלי הקצבאות שלא שירתו בצבא. מכאן, שהקיצוץ היה ממילא מוקפא. המשך הדיון בעתירות הועבר להרכב מורחב של 13 שופטי בית המשפט העליון (במקום הרכב של שלושה שופטים שהוא ההרכב הסטנדרטי בעתירות כאלה).⁵⁵ עד לרגע כתיבת שורות אלה לא ניתן פסק דין סופי בעניין זה.

"חוק בשארה"

ביום 22.7.2002 נתקבל בכנסת חוק חסינות חברי-הכנסת, זכויותיהם וחובותיהם (תיקון מס' 29), התשס"ב-2002.⁵⁶ במצב המשפטי ששרר קודם לקבלת התיקון קבע החוק, סעיף ו(א) לחוק חסינות חברי-הכנסת, זכויותיהם וחובותיהם, התשי"א-1951:⁵⁷

חבר-כנסת לא ישא באחריות פלילית או אזרחית ויהיה חסין בפני כל פעילות משפטית, בשל הצבעה או הבעת דעה, בעל פה או בכתב, או מעשה שנעשה, בכנסת או מחוצה לה, של חבר-כנסת אם אלה היו במסגרת מילוי תפקידו או למען מילוי תפקידו כחבר-כנסת.

התיקון הוסיף את הסעיף הבא:

(א) למען הסר ספק, מעשה לרבות התבטאות, שאינם אקראיים, של חבר-הכנסת שיש בהם אחד מאלה, אין רואים אותם, לעניין סעיף זה, כהבעת דעה או כמעשה הנעשים במילוי תפקידו או למען מילוי תפקידו כחבר-כנסת:

1. שלילת קיומה של מדינת ישראל כמדינתו של העם היהודי;
2. שלילת אופיה הדמוקרטי של המדינה;
3. הסתה לגזענות בשל צבע או השתייכות לגזע או למוצא לאומי-אתני;
4. תמיכה במאבק מזוין של מדינת אויב או במעשי טרור נגד מדינת ישראל או נגד יהודים או ערבים בשל היותם יהודים או ערבים, בארץ או בחוץ לארץ.

⁵³ שם, עמ' 26.

⁵⁴ בג"ץ 4822/02 ו-4824/02 ועד ראשי הרשויות המקומיות הערביות בישראל ואח' נ' המוסד לביטוח לאומי ואח' (ההליך תלוי ועומד בעת כתיבת דו"ח זה).

⁵⁵ הארץ, 14.10.2002, וגם: ידיעות אחרונות, 14.10.2002.

⁵⁶ ס"ח התשס"ב, עמ' 416. יוזמי ההצעה הם חברי-הכנסת: אליעזר כהן, צבי הנדל, מיכאל נודלמן (האיחוד הלאומי-ישראל ביתנו) ונסים זאב (ש"ס).

⁵⁷ ס"ח התשי"א, עמ' 228.

משמעות סעיף זה היא כרסום בזכויותיהם הפוליטיות של הפלסטינים אזרחי ישראל על-ידי הצרת צעדיהם של המנהיגים הפוליטיים של המיעוט הפלסטיני. יש לציין, כי סעיף זה נחקק בעקבות פרשת ח"כ ד"ר עזמי בשארה (בל"ד), אשר מייצג זרם המארג את הגדרתה של המדינה כמדינה יהודית באמצעות הגדרתה כ"מדינת כל אזרחיה". ח"כ בשארה התבטא בשני נאומים שונים בשבח ההתנגדות הלבנונית והפלסטינית לכיבוש הישראלי. שני נאומים אלה גררו הסרת חסינותו והגשת כתבי אישום נגדו בטענה כי עבר על הפקודה למניעת טרור, התש"ח-1948.⁵⁸ לכן זכה חוק זה לכינוי "חוק בשארה".⁵⁹ מעתה גם ניסיון לשנות את הגדרת המדינה באמצעים חוקיים איננו מותר לנציגות הפוליטית של המיעוט הפלסטיני. נוסף על כך, החוק אוסר לא רק על תמיכה ב"טרור", אלא גם על תמיכה במאבק מזוין, ואוסר על תמיכה במעשי "טרור" גם אם אלה לא בוצעו על-ידי "ארגון טרור". בכך מונע החוק מהפלסטינים אזרחי ישראל הבעת סולידריות ותמיכה במאבק מזוין של מדינה ערבית, למשל סוריה או לבנון, המוגדרות כ"מדינות אויב" בחוק, הגם שאינן כך מבחינתם של האזרחים הפלסטינים. כמו כן, החוק מונע הבעת תמיכה באינתיפאדה ובמאבקו של העם הפלסטיני, שהאזרחים הערבים הם חלק בלתי-נפרד ממנו, לחופש ולעצמאות, משום שמאבק מוגדר על-ידי ישראל כמעשי טרור. כל זאת למרות שהמשפט הבינלאומי מתיר, לעתים, את השימוש בכוח.⁶⁰ בחוק זה מופיע המונח "מדינתו של העם היהודי" במקום המונח הקיים בחוקים אחרים "מדינה יהודית ודמוקרטית".

במהלך הדיון בהצעת החוק,⁶¹ בקריאה הראשונה בכנסת, תהה השר דן מרידור (מרצ),⁶² למרות תמיכת הממשלה שהיה חבר בה בחוק, על כך שבאים להסיר חסינות על דברים שלפי החוק אינם בגדר עבירה פלילית ואף לא עוולה אזרחית (שלילת קיומה של המדינה כמדינת העם היהודי ושלילת האופי הדמוקרטי של המדינה). מכאן שאין משמעות להסרת החסינות, וזאת מכיוון שאי-אפשר להעמיד לדין על מה שאינו מוגדר בחוק כעבירה. לעניין התמיכה בארגון טרור תהה מרידור, מדוע רק תמיכה בארגון טרור הפועל נגד מדינת ישראל מוזכרת בחוק, ואילו במקרה של תמיכה בארגון טרור שאינו פועל נגד מדינת ישראל (למשל ארגון טרור יהודי) החסינות חלה. הבחנה זו, גרס מרידור, אינה ראויה.

החוק עבר בקריאה ראשונה ברוב של 16 מול 15 מתנגדים, ובקריאה שלישית ברוב של 37 מול 34 מתנגדים.⁶³

ח"כ בנימין אלון (האיחוד הלאומי-ישראל ביתנו) אמר בדיון את הדברים הבאים: היום אנחנו עומדים להצביע בעד אחד החוקים החשובים ביותר... אני חושב שהדבר המובן ביותר הוא, שאזרחי ישראל קצה נפשם בניצול הציני, כאשר כאן על הבמה הזאת עומדים חברי-כנסת ומנצלים את הבמה הזאת כדי לתמוך במאבק מזוין של מדינת אויב, או לתמוך בארגוני טרור. רק בשבוע שעבר היו התבטאויות של תמיכה של חבר-כנסת. לא אומר את שמו כדי לא להעלות לו את הרייטינג בקרב מצביעיו. זה אחד מחברי-הכנסת שתומך בפעילות טרור בחבלי ארץ ביהודה, שומרון ועזה. זה פשוט לא

⁵⁸ ראו קטעים מנאומים אלה בהמשך פרק זה.

⁵⁹ הארץ, 23.7.2002.

⁶⁰ Christopher Quaye, *Liberation Struggles in International Law* (Temple University Press, 1991).

⁶¹ הצעות חוק, חוב' 3066.

⁶² דברי הכנסת, חוברת ט"ו, 3440, בעמ' 3443-3444 (דיון מיום 29.1.2002).

⁶³ הישיבה ה-333 של הכנסת ה-15, ביום 22.7.2002.

ייתכן... זה חוצה מפלגות, זה בימין ובשמאל. כל חברי-כנסת כאן יעיד שכאשר הוא מגיע לאיזו הרצאה, אומרים לו: מה אתה עושה עם חברי-הכנסת האלה, אם זה חברי-הכנסת עזמי בשארה, אם זה חברי-הכנסת [אחמד] טיבי ואם זה אחרים שמסיתים מעל הבמה הזאת? מה, אתם לא מסוגלים לטפל בזה? זו השאלה שנשאל היום חברי-כנסת. לכן אנחנו חייבים להראות שאיננו חדלי אונים... מותר למדינה היחידה של העם היהודי לחוקק חוקים כמו הסוכנות היהודית, כמו קרן קיימת לישראל, כמו חוק השבות. פה חוזר החוק לדבר הזה. כלומר, חברי-כנסת שיאמרו: לא, זאת לא מדינת העם היהודי, זאת מדינת כל-אזרחיה – לא תהיה לו חסינות.

ח"כ נסים זאב (ש"ס), אחד ממציעי החוק, אמר בדיון לח"כ מוחמד ברכה (חד"ש), בתשובה להסתייגות שהגיש על הצעת החוק: "הגיע הזמן שנעשה סוף לטרור הפרלמנטרי שלך פה".

הצעות חוק

הצעות חוק המופנות נגד המיעוט הפלסטיני

הצעות חוק בעניין האזרחות

בתקופת דו"ח זה הוגשו חמש הצעות חוק על-ידי חברי-כנסת ממפלגות הימין: הליכוד, האיחוד הלאומי-ישראל ביתנו וחרות. הצעות חוק אלה נועדו לפגוע באזרחות הפלסטינים בישראל.

ביום 23.7.2001 הניח ח"כ אליעזר כהן (האיחוד הלאומי-ישראל ביתנו) על שולחן הכנסת הצעת חוק האזרחות (תיקון – הגבלת אזרחות של בן זוג), התשס"א-2001.⁶⁴ ההצעה מבקשת להחמיר את הקריטריונים הקבועים בחוק האזרחות, התשי"ב-1952, לעניין רכישת אזרחות על-ידי נישואין והתאזרחות.⁶⁵ סעיף 5 לחוק האזרחות, תשי"ב-1952 קובע (התיקונים שההצעה מבקשת להכניס לחוק מופיעים בהדגשה):

א. בגיר שאיננו אזרח ישראלי יכול לקבל אזרחות ישראלית על-ידי התאזרחות אם נתקיימו בו תנאים אלה:

1. נמצא בישראל;
2. היה בישראל שלוש שנים מתוך תקופת חמש שנים שקדמה ליום הגשת בקשתו ובלבד ששהה בישראל מכוח אשרה או רשיון ישיבה כמשמעותם בחוק הכניסה לישראל, התשי"ב-1952;
3. זכאי לשבת בישראל ישיבת-קבע;
4. השתקע בישראל או שיש בדעתו להשתקע בה;
5. יודע ידיעת-מה את השפה העברית;
6. ויתר על אזרחותו הקודמת או הוכיח שיחדל להיות אזרח-חוץ לכשיהיה אזרח ישראלי.

- ב. מי שביקש להתאזרח ונתקיימו בו התנאים שבסעיף-קטן (א), יעניק לו שר הפנים, אם ראה זאת לנכון, את האזרחות הישראלית על-ידי מתן תעודת האזרחות.
- ג. לפני הענקת האזרחות יצהיר המבקש הצהרה זו: "אני מצהיר שאהיה אזרח נאמן למדינת ישראל".
- ד. האזרחות נקנית מיום ההצהרה.

סעיף 6 לחוק קובע רשימת הפטורים מתנאי ההתאזרחות המנויים לעיל. התיקון מבקש להוסיף סעיף קטן שקובע, כי "נישואים לאזרח ישראלי לא יהוו מתן פטור".

סעיף 7 לחוק קובע כי:

בעל ואשתו שאחד מהם אזרח ישראלי או שאחד מהם ביקש להתאזרח ונתקיימו בו התנאים שבסעיף 5(א) או הפטור מהם, יכול השני לקבל אזרחות ישראלית על-ידי התאזרחות, אף אם לא נתקיימו בו התנאים שבסעיף 5(א).

⁶⁴ הצעת חוק מספר 2861.

⁶⁵ ס"ח התשי"ב, עמ' 146.

התיקון מבקש למחוק את הסיפא ("אף אם לא נתקיימו בו התנאים שבסעיף 5(א)"), ובמקומה לקבוע כי:

ובלבד ש –

1. חלפו לפחות שנתיים מיום נישואיו שקדמו ליום הגשת בקשתו;
2. היה בישראל שנה מתוך שנתיים שקדמו ליום הגשת בקשתו;
3. זכאי לשבת בישראל ישיבת קבע;
4. השתקע בישראל או שיש בדעתו להשתקע בה;
5. יודע ידיעת־מה את השפה העברית;
6. ויתר על אזרחותו הקודמת או הוכיח שיחדל להיות אזרח חוץ לכשיהיה לאזרח ישראלי.

בנוסף מבקש התיקון להוסיף לסעיף 7:

מי שביקש להתאזרח ונתקיימו בו התנאים שבסעיף 7 יעניק לו שר הפנים, אם ראה זאת לנכון, את האזרחות הישראלית על־ידי מתן תעודת אזרחות.

כלומר, גם לאחר החמרת התנאים נותר לשר הפנים שיקול דעת רחב בקשר להענקת האזרחות או אי־הענקתה.

בדברי ההסבר של ההצעה נכתב:

על־מנת למנוע את השימוש לרעה במדיניות הליברלית של מדינת ישראל בזכות המוקנית לבעל ואישה לרכוש אזרחות מתוקף נישואים, מוצע להגביל את רכישת האזרחות בתנאים. מוצע גם שהשר יקבע מכסה שנתית להענקת אזרחות שלא מכח חוק השבות.

אם כן, הצעה זו באה למנוע מצב שבו פלסטינים תושבי השטחים הכבושים, הנשואים לפלסטינים אזרחי ישראל, ירכשו אזרחות ישראלית. מצב זה נתפס בעיני הממסד הציוני כ"מימוש זוחל של זכות השיבה".

חבר־הכנסת צבי הנדל, בנימין אלון ואליעזר כהן (האיחוד הלאומי–ישראל ביתנו) הניחו על שולחן הכנסת את הצעת חוק האזרחות (ביטול התאזרחות של בעל ואישה), התשס"ב–2001,⁶⁶ אשר מבקשת למנוע רכישת אזרחות על־ידי נישואין, ולתת שיקול דעת למשרד פנים האם לאשר מתן אזרחות בדרך זו אם לאו. מטרת ההצעה, שעברה בקריאה טרומית ברוב של 22 תומכים, לעומת 12 מתנגדים, היא לרפות את ידי האזרחים הפלסטינים מלהינשא לבני־זוגם או לבנות־זוגם שאינם אזרחי המדינה. הצעת החוק, אם כן, מכוונת כנגד האזרחים הפלסטינים ומבקשת להפלותם.⁶⁷ הממשלה תמכה בהצעת חוק זו, וההצעה התקבלה לקריאה ראשונה בוועדת הפנים ואיכות הסביבה בכנסת ברוב של 3 מול 1.⁶⁸

ביום 8.7.2002 הניח ח"כ אברהם הירשזון (ליכוד) על שולחן הכנסת הצעת חוק

⁶⁶ הצעת חוק מספר 3000.

⁶⁷ דברי הכנסת, חוברת ט"ז, עמ' 3512, בעמ' 3513 (דברי ח"כ תמר גולדנסקי). הישיבה ה-280 של הכנסת ה-15,

ביום 30.1.2002.

⁶⁸ פרוטוקול מס' 393 מישיבת ועדת הפנים ואיכות הסביבה ביום 12.3.2002, וגם: פרוטוקול מס' 403 מישיבת

ועדת הפנים ואיכות הסביבה ביום 13.5.2002.

האזרחות (ביטול אזרחות למעורב בפעילות טרור), התשס"ב-2002. ההצעה מבקשת להוסיף לסעיף 11 לחוק האזרחות, התשי"ב-1952, אשר נותן לשר הפנים סמכות לבטל אזרחותו של אזרח, עילה חדשה לעשות זאת. החוק המקורי קובע:

11. ביטול אזרחות

א. אזרח ישראלי שיצא מישראל שלא כדין לאחת מהמדינות הנזכרות בסעיף 2א לחוק למניעת הסתננות (עבירות ושיפוט), תשי"ד-1954, או רכש את אזרחותה, יראוהו כמי שויתר על אזרחותו הישראלית והיא תבטל מיום יציאתו מישראל; ביטול אזרחותו הישראלית של אדם לפי סעיף קטן זה, מבטל גם את אזרחותו הישראלית של ילדו הקטין שאיננו תושב ישראל.

ב. שר הפנים רשאי לבטל את אזרחותו הישראלית של אדם אשר עשה מעשה שיש בו הפרת אמונים למדינת ישראל.

ג. שר הפנים רשאי לבטל את אזרחותו הישראלית של אדם אם הוכח להנחת דעתו שהאזרחות נרכשה על סמך פרטים כוזבים, ורשאי השר לקבוע שביטול האזרחות יחול גם על ילדו הקטין של אותו אדם.

ד. ביטול אזרחות ישראלי לפי סעיפים קטנים (ב) או (ג) ייעשה במתן הודעה מאת שר הפנים ומהיום שקבע השר בהודעה.

התיקון מבקש להוסיף את הסעיף הבא:

(10) שר הפנים יבטל את אזרחותו הישראלית של אדם אשר –

1. עבר עבירה לפי סעיפים 2, 3, או 4 לפקודת מניעת טרור, התש"ח-1948;
2. עבר עבירה לפי סעיפים 2144 ד או 3144 ד לחוק העונשין, התשל"ז-1977 (להלן – חוק העונשין);
3. נותן כסף או שווה כסף לטובת גורם העושה מעשי אלימות או טרור (להלן – גורם טרוריסטי); בסעיף זה, "מעשי אלימות או טרור" – בהגדרתו בסעיף 2144 ד לחוק העונשין;
4. מעמיד לרשות מישוהו מקום כדי שמקום זה ישמש לגורם טרוריסטי, בקביעות או בהזדמנות מסוימת, מקום של פעולה, פגישה, תעמולה או מחסן;
5. מעמיד לרשות מישוהו חפץ כדי שחפץ זה ישמש לגורם טרוריסטי בביצוע פעולה מטעם הארגון.

בדברי ההסבר של ההצעה נכתב:

המלחמה בטרור בתחומי ישראל בשנים האחרונות גילתה כי טרור מסתייע גם על-ידי אזרחים ישראלים ואין נפקא מינה אם מדובר במתן סיוע כספי, או סיוע לוגיסטי, בין לפני המעשה ובין לאחריו.

ככל שהדבר לא מתקבל על הדעת, אין התייחסות בחוק לעצם אזרחותם של אזרחים שכאלה, ומן הדין יהיה לקבוע בחוק את חובת שלילת האזרחות. לשלילה זו עשויות להיות נפקויות חוקיות שונות, לרבות הזכות לגרש אזרח שכזה מישראל.

ביום 24.7.2002 הניח ח"כ איוב קרא (ליכוד) על שולחן הכנסת הצעת חוק האזרחות

⁶⁹ הצעת חוק מספר 3971.

(תיקון - שלילת אזרחות), התשס"ב-2002.⁷⁰ ההצעה מבקשת להוסיף לסעיף 11 לחוק האזרחות האמור את החלק הבא:

(בו) שר הפנים רשאי לבטל את אזרחותו של אדם שהורשע בפסק דין סופי בעבירה לפי סעיפים קטנים (ד), (ה), ו-(ו) בסעיף 4 לפקודת מגיעת טרור, התש"ח-1948.

בדברי ההסבר של ההצעה נכתב:

בתקופה האחרונה אנו עדים לתופעה של אזרחים ישראלים המסייעים באופן ישיר או עקיף למפגעים טרוריסטים. מוצע לקבוע שאזרח ישראלי שיצא חייב בדיון בעבירות הנ"ל תישלל ממנו האזרחות הישראלית.

על אף העובדה ששתי ההצעות האחרונות נוקטות בלשון "אזרח ישראלי", הרי ברי לכולי עלמא כי הכוונה היא לאזרחים הערבים הפלסטינים בישראל. לאחר תחילת אינתיפאדת אלאקסא התרבו הדיווחים בכלי התקשורת על מעורבות של אזרחים פלסטינים באינתיפאדה. התקשורת נותנת כר נרחב לדיווחים אלה באופן לא-פרופורציונלי להיקף המעשים המיוחסים לחשודים ולחומרתם תוך חריצת דינם מראש, יצירת אווירה ציבורית קשה נגדם, והחשדת הציבור הפלסטיני בישראל כולו. לעתים מתברר כי אין דברים בגו, והחשודים משוחררים בלי הגשת כתב אישום נגדם.

הצעת חוק בעניין עידוד הגירה

ביום 25.7.2001 הגיש ח"כ מיכאל קליינר (חרות) הצעת חוק לעידוד ההגירה למדינות ערב, התשס"א-2001.⁷¹ ההצעה קובעת כדלקמן:

1. בחוק זה -

"אזרח" - כמשמעותו בחוק האזרחות, התשי"ב-1952;

"ארץ אויב" - כהגדרתה בפקודת היבוא והיצוא [נוסח חדש], התשל"ט-1979;⁷²

"תושב" - כמשמעותו בחוק הכניסה לישראל, התשי"ב-1952;

"השר" - שר הפנים.

2. תושב או אזרח ישראל שרוצה להגר למדינה ערבית יהיה זכאי לסל הגירה.

1. זכאות לסל הגירה מותנית בויתור על אזרחות אשרה ורשיון לשיבת קבע.

2. זכאי לסל הגירה רשאי לוותר על זכאותו בתוך שלושים ימים מיום שאושרה, ובלבד שלא יצא לארץ אויב.

3. מי שוויתר על זכאותו לסל הגירה, לפי סעיף 3, יוחזר לו מעמדו המשפטי הקודם.

4. השר ממונה על ביצוע חוק זה והוא רשאי להתקין תקנות בכל עניין הנוגע לביצועו, לרבות גובה סל ההגירה.

בדברי ההסבר להצעת החוק צוין:

⁷⁰ הצעת חוק מס' 4072.

⁷¹ הצעה מס' 2941 (לאחר מכן - הצעה מס' 3484). ההצעה נמשכה והונחה מחדש, ביחד עם הצעות חוק רבות אחרות, וזאת משום שהוגשו בימים האחרונים של כנס הקיץ, ללא אישור נשיאות הכנסת (יורר הכנסת והסגנים). ראו דברי מזכיר הכנסת, א' האן, הישיבה ה-269 של הכנסת ה-15, ביום 7.1.2002.

⁷² ס"ח התשי"ב, עמ' 146.

במדינת ישראל חיים אזרחים ותושבים רבים שיש להם עניין בהגירה למדינות ערב על רקע לאומי, דתי, תרבותי או אחר. מדינת ישראל מעוניינת לעודד עזיבתם של גורמים שאינם מזדהים עם אופיה היהודי של המדינה ויש להם עניין להגר ממנה. הצעת חוק זו עשויה להביא לצמצום החיכוך על רקע לאומני בשטחי המדינה ולחזק את היסודות שישמרו על היותה מדינה יהודית שמשטרה דמוקרטית. יחד עם זאת, כדי לאפשר שוויון בפני החוק ברוח הדמוקרטיה, יוכלו לממש זכות זו כל אזרח ותושב של מדינת ישראל ללא הבדלי דת, גזע או מין.

ח"כ טלב אלסאנע (הרשימה הערבית המאוחדת - רע"ם) פנה ליו"ר הכנסת ביום 25.7.2001, וטען כי ההצעה "גזענית וחותרת תחת אופיה הדמוקרטי של המדינה", ועל כן יש לפסול אותה. היועצת המשפטית של הכנסת, עו"ד אנה שניידר, המליצה, במכתבים מ-9.8.2001 ומ-7.11.2001, לפסול את הצעת החוק משום שאופיה הוא אנטי-דמוקרטי וגזעני, ולכן יש לפסול אותה לפי הסייגים הקבועים בסעיף 134(ג) לתקנון הכנסת הקובע סייגים דומים לאלה הקיימים בסעיף 7א לחוק-יסוד: הכנסת.⁷³ עו"ד שניידר קובעת:

אמנם בדברי ההסבר נאמר כי כדי לאפשר שוויון בפני החוק ברוח הדמוקרטיה יוכל לממש את הזכות לסל הגירה "כל אזרח ותושב של מדינת ישראל ללא הבדל דת, גזע או מין", אולם ברור כי הכוונה היא לעודד הגירה של ערבים. מי מלבד תושב ערבי יכול להיות מעוניין "בהגירה למדינות ערב על רקע לאומי, דתי, תרבותי או אחר" כמצוין בדברי ההסבר?

עוד היא קובעת:

הצעת החוק יוצרת הבחנה בין אזרחים ותושבים הבוחרים לעזוב את הארץ למדינות ערב, לעומת אלה הבוחרים לעזוב את הארץ למדינות אחרות. אמנם, לראשונים תנתן הטבה כספית, אך הם יאלצו לוותר לצמיתות על אזרחותם, דבר המהווה פגיעה חמורה ביותר בזכויותיהם. וכאמור לעיל - ברור כי הכוונה לעניין זה היא לאזרחיה ותושביה הערבים של המדינה. דברי ההסבר להצעת החוק מחזקים מסקנה זו... האזרחים והתושבים שאינם מזדהים עם האופי היהודי של המדינה, דהיינו הערבים החיים בה, הם נמעניה של הצעת החוק... קבלת הצעתו של ח"כ קליינר תיצור מצב שבו המדינה מעודדת באמצעות הטבות חומריות את האוכלוסיה היהודית להגיע לארץ ולהשתקע בה בעוד שלגבי ערבים, אזרחי המדינה, מעודדת המדינה את עזיבתם.⁷⁴

בפברואר 2002 החליטה נשיאות הכנסת לאשר את הגשת הצעת החוק למרות חוות דעתה האמורה של היועצת המשפטית של הכנסת.⁷⁵ הצעת החוק לא הובאה

⁷³ סעיף 134(ג) לתקנון הכנסת קובע: "יושבי-ראש הכנסת והסגנים לא יאשרו הצעת חוק שהיא, לדעתם, גזענית במהותה או שוללת את קיומה של מדינת ישראל כמדינתו של העם היהודי". סעיף קטן זה נחקק ביום 13.11.1985 בעקבות פסק דינו של בית המשפט העליון בבג"צ 742/84 מאיר כהנא נ' שלמה הלל, פ"ד לט(4) 9. הרב מאיר כהנא, מנהיג תנועת "כך", תקף את התיקון בטענה שהוראה זו מקומה אינו בתקנון אלא בחוק או חוקה, אך טענתו נדחתה. ראו: בג"צ 669/85 מאיר כהנא נ' שלמה הלל, פ"ד מ(3) 393.

⁷⁴ מכתבה של עו"ד אנה שניידר, היועצת המשפטית לכנסת, לחבר הכנסת אברהם בורג, יו"ר הכנסת. מיום 7.11.2001. הנדון: דיון בנשיאות הכנסת בנושא הצעת חוק לעידוד ההגירה למדינות ערב, התשס"א-2001 של ח"כ מיכאל קליינר (2941/פ), עמ' 8-9. ראו גם: הארץ, 2.9.2001, הארץ, 25.11.2001, הארץ, 31.12.2001.

להצבעה בכנסת ה-15.

ח"כ קליינר הסביר את מניעי הגשת הצעת החוק:⁷⁵

Our bill, which is part of a bigger plan that Herut is crystallizing, is about encouraging Arab emigration to Arab countries. Most of the political parties in Israel still do not recognize that when we speak about the Palestinian problem, it's not only the 3 million Palestinians who live in Judea, Samaria and Gaza Strip but also the 1.2 million Palestinian Arabs who live in Israel as Israeli citizens. Most of them feel themselves to be Palestinians and identify with Palestinian causes. Actually, in most cases, there's no difference between a Palestinian Arab living in Jaffa and one living in Gaza.

Our bill addresses the issue of Israeli Arabs and puts on the table the question of loyalty. Since the laws in Israel and our Supreme Court are very keen on guarding against racism, the bill says that every Israeli, without mentioning Arabs, who wants to go to an Arab country will receive a sum of money to do so.

הצעת חוק בעניין דיכוי הזיכרון הפלסטיני

ביום 24.7.2001 הניחו חברי הכנסת צבי הנדל, אליעזר כהן, מיכאל נודלמן (האיחוד הלאומי-ישראל ביתנו) ונחום לנגנטל (המפד"ל) את הצעת חוק יום העצמאות (תיקון) – איסור ציון יום הנכבה, התשס"א-2001, אשר קובעת:

1. בחוק יום העצמאות, התש"ט-1949, אחרי סעיף 1 יבוא:
 - א. לא יערוך אדם פעולה או אירוע שיש בהם משום ציון יום העצמאות, או עצם הקמת מדינת ישראל, כיום אבל או כיום צער.
 - ב. העובר על הוראות סעיף (א) – דינו שנת מאסר או קנס בסך 10,000 שקלים חדשים או שניהם גם יחד.

בדברי ההסבר כתבו המציעים:

מיד בסמוך להקמת המדינה, נחקק חוק יום העצמאות, התש"ט-1949, המבצר את מעמדו של יום העצמאות כחג למדינה וכיום שבתון. באותם ימים, כך היה נדמה – יום העצמאות נתפס כיום חג לאומי שיש לחגוג אותו ברוב עם. דא עקא, שברבות הימים קמו יחידים וקבוצות שונות – הנהנים ממנעמי המדינה הדמוקרטית המתירה לאזרחיה חופש ביטוי, אולם מנצלים זאת דווקא לרעה. גורמים אלו עורכים פעולות בהן הינם חותרים תחת עצם קיומה של מדינת ישראל, בציונם את יום העצמאות או הקמת המדינה – באירועי אבל ו"אסון" דווקא. אשר על כן, מוצע לאסור בחוק פעולות שיש בהן משום ציון יום העצמאות או הקמת המדינה כיום אבל, והטלת עונש חמור על אלו המנצלים את אופיה הדמוקרטי והנאור של מדינת ישראל – על-מנת למוטטה מבפנים.

הצעת חוק זו מופנית נגד האזרחים הפלסטינים אשר מבחינתם מדינת ישראל קמה

⁷⁵ ראו הודעתו של סגן מזכיר הכנסת, ד"ר לב, הישיבה ה-287 של הכנסת ה-15, ביום 19.2.2002.

⁷⁶ ראיון עם ח"כ מיכאל קליינר באתר "כחנא צדק":

Tzivvia Emmer, MK Michael Kleiner, available at: www.smolanim.com/articles/kleiner.html

⁷⁷ הצעה מס' 2899.

על חורבות עמם. "יום העצמאות" הישראלי הוא "יום הנכבה" מבחינתם. יום זה מציין את גירוש העם הפלסטיני מאדמתו, עקירתו ממולדתו וחורבן מאות מכפריי; את הפליטות הפלסטיניות; ואת פיזור העם הפלסטיני ברחבי תבל. לכן, ביום זה מעלים האזרחים הפלסטינים את זיכרונות העבר ומבקרים במקומות שבהם התקיימו כפריהם ונשארו שרידים מהם. הצעת חוק זו באה להפקיע את הזיכרון הקולקטיבי של האזרחים הפלסטינים ולכפות עליהם תודעה זרה להם. הצעת חוק זו אבסורדית במובן זה שהיא מבקשת מהם לשמוח ביום אבלם. ברור כי הזיכרון הפלסטיני, הבא לידי ביטוי ביום זה, אינו מסכן את מדינת ישראל, אך הצעת החוק מבקשת, כמו רבות אחרות, מהאזרחים הפלסטינים לעוות את זהותם האישית והקולקטיבית ולהפנים סוג של הכחשה עצמית והזדהות טוטאלית עם האחר המכחיש אותם ואינו מקבל אותם כפי שהם.⁷⁸ בנוסף, ההצעה מבקשת להפיל את ההיסטוריה של העם הפלסטיני ואת הזיכרון של היסטוריה זו.

הצעת חוק בעניין מקרקעין והתיישבות

ביום 18.2.2002 הגישו 22 חברי-כנסת מהימין הצעת חוק מקרקעי ישראל (תיקון) – הקצאת קרקע להתיישבות יהודית), התשס"ב-2002.⁷⁹ בהמשך חתמו על הצעה זו 61 חברי-כנסת. הצעת החוק מבקשת להוסיף לחוק מקרקעי ישראל, התש"ך-1960⁸⁰ את הסעיף הבא:

(8) הקצאת קרקעות במקרקעי ישראל, או העברת זכויות בהן בכל דרך שהיא לסוכנות היהודית, לייעודיה על-פי חוק מעמדן של ההסתדרות הציונית העולמית ושל הסוכנות היהודית לארץ ישראל, התשי"ג-1953, ובלבד שהקצאת קרקע להתיישבות יהודית בלבד תיעשה רק אם אישר שר הביטחון כי הדבר רצוי מטעמי ביטחון, או אם אישרו השרים הממונים על ביצוע החוק כי הדבר דרוש לשמירה על אופיים של יישובים המושבתים על אורח חיים רעיוני או קהילתי אחיד, המותנה בשיתוף פעולה של המתיישבים.

ההצעה גם מבקשת לתקן את סעיף 4 לחוק מעמדן של ההסתדרות הציונית העולמית ושל הסוכנות היהודית לארץ ישראל, התשי"ג-1952, וזאת על-ידי החלפת המילה "ויישובה" במילים "ולהתיישבות יהודית", כך שהסעיף יהיה כדלקמן:

מדינת ישראל מכירה בהסתדרות הציונית העולמית ובסוכנות היהודית לארץ-ישראל כסוכנויות המוסמכות שיוסיפו לפעול במדינת ישראל לפיתוח הארץ ולהתיישבות יהודית, לקליטת עולים מהתפוצות ולתיאום פעולותיהם בישראל של מוסדות ואיגודים יהודיים הפועלים בתחומים אלה.

הצעת חוק זו נועדה לשלול לחלוטין אפשרות של הקצאת קרקעות במדינת ישראל

⁷⁸ עומי בשארה כותב: "בשביל להיות ערבי-ישראלי חייב הערבי הישראלי להיות חלק משליטתו שלו". בין האני לאנחנו – הבניית זהויות וזהות ישראלית (עומי בשארה – עורך, מכון ון ליר, תשנ"ט), עמ' 14.

⁷⁹ הצעת חוק מספר 3485 (לשעבר 2908). חברי-הכנסת הם: חיים דרוקמן, זבולון אורלב, נחום לגנסל (המפד"ל), בנימין אלון, מיכאל נודלמן, אליעזר כהן, צבי הנדל (האיחוד הלאומי-ישראל ביתנו), יצחק גאגול, אריה גמליאל, עופר חוגי, נסים זאב, יאיר פרץ, יצחק סבן, דוד טל (ש"ס), אליעזר זנברג (שינוי), שמאל הלפרט (יהדות התורה), ישראל כץ, יהושע מצא, איוב קרא, יובל שטייניץ, אברהם הירשזון (ליכוד) וגנדי ריגר (ישראל בעלייה).

⁸⁰ ס"ח התש"ך, עמ' 56.

לטובת המיעוט הפלסטיני החי בה, למשל לצורך בניית יישובים חדשים למגורי האזרחים הפלסטינים. הצעה זו באה בעקבות הביקורת שהטיח הימין הפוליטי בבית המשפט העליון הישראלי בעקבות פסק דינו בעניין קעדאן.⁸¹ בדברי ההסבר שצירפו חברי הכנסת להצעת החוק נכתב:

בבג"צ 6698/96 קעדאן... קבע ביהמ"ש העליון כי "המדינה אינה רשאית להפלות במישרין על בסיס של דת או לאום בהקצאה של מקרקעי המדינה. מכאן נובע, כי המדינה אף אינה רשאית להפלות בעקיפין על בסיס של דת או לאום בהקצאה של מקרקעי המדינה. פועל יוצא הוא, שהמדינה אינה רשאית לאפשר אפליה כזאת במקרקעי המדינה באמצעות העברה של מקרקעין לסוכנות היהודית. אין דבר בחוק מעמדן של ההסתדרות הציונית העולמית ושל הסוכנות היהודית, או באמנה שבין ממשלת ישראל לבין הסוכנות היהודית, המכשירים אפליה כזו בהקצאת מקרקעין של המדינה".⁸²

מהותה של הסוכנות היהודית, בהווה כבעבר, לעודד ולסייע לשיבת העם היהודי למולדתו ולאדמתו וליישובו בה מחדש. לשם כך היא מהווה גשר בין העם היהודי בישראל לבין תפוצותיו, ומאפשרת בעזרת יהדות התפוצות את קיום ההתיישבות היהודית בארץ ישראל.

בפסיקתו, פסל למעשה בית המשפט העליון את תפקוד הסוכנות היהודית על-פי מטרתה וייעודה, והשמיט תחתיה את בסיס פעולותיה להתיישבות יהודית בישראל. בית המשפט העדיף את עקרון השוויון של מדינת כל אזרחיה על פני ערכה כמדינה יהודית, כאשר הכיר בזכותו של העותר לבנות את ביתו דווקא בתחומי יישוב קהילתי שיתופי אף שיכול היה לקבל קרקע מדינה ולבנות עליה את ביתו, על גבעה סמוכה בתחומי אותו יישוב באותה מועצה אזורית.

פסיקתו של בית המשפט גם יוצרת, לכאורה, מלכוד משפטי: לא יתואר כי [ה]סוכנות היהודית, אשר מינהל מקרקעי ישראל מקצה לה מקרקעין למימוש ייעודה, תיישב בהם מי שאינם יהודים, תהא בכך הפרת בסיס ההסכמה בין המינהל לבין הסוכנות היהודית ומעשה של הפרת חוזה. ואילו אם תמנע הסוכנות היהודית ממי שאינם יהודים להיכלל בתכנית ההתיישבות שלה על מקרקעי המינהל, תהפוך להתקשרות שבין המינהל לבניה להתקשרות בלתי חוקית ופסולה.

מטרת הצעה זו, לעגן בחוקים – נושאי פסיקת ביהמ"ש העליון – את המרכיבים

⁸¹ בבג"צ 6698/95 עאדל קעדאן נ' מינהל מקרקעי ישראל ואח', פ"ד נד(1) 258. זהו פסק דין שניתן במרץ 2000, ועניינו סירוב המדינה והסוכנות היהודית לאפשר למשפחה פלסטינית מהיישוב באקה אלעריביה שבאזור המשולש לגור ביישוב קציר באזור ואדי ערה. בית המשפט קובע, כי סירוב זה הוא בגדר אפליה פסולה. העותרים טענו, כי על המדינה לנהוג באופן שוויוני, מפני שהאדמה שעליה הוקם היישוב קציר היא אדמת מדינה, וכי מדיניות האפליה על בסיס לאום של הסוכנות היהודית, שפועלת כזרוע של המדינה, היא מדיניות מפלה. המדינה טענה, כי עליה לכבד את ההסכמים שכרתה עם הסוכנות היהודית על סמך חקיקה מפורשת בכנסת, וכי אינה מתערבת בשיקולי הסוכנות. ואילו הסוכנות היהודית טענה, כי היא מחויבת על-פי תפקידה והגדרתה לפתח את הארץ לטובת העם היהודי בלבד. פסק הדין התקבל בהתלהבות רבה מצד חוגי השמאל וזכה לקיתונות של ביקורת מצד הימין. לעומת זאת, בציבור הפלסטיני בישראל לא הייתה התרגשות מיוחדת עקב מתן פסק הדין. לביקורת משמאל על פסק דין קעדאן ראו: מחברות עדאלה 2 (2000), וגם: חסן ג'בארין, "ישראליות הצופה פני עתיד" – של הערבים לפי זמן יהודי-ציוני, במרחב בלי זמן פלסטיני, משפט וממשל 1 (2001), עמ' 53. יש לציין, כי למרות הזמן הרב שעבר מאז מתן פסק הדין, הרי שבפועל הוא לא יושם ומשפחת קעדאן לא הצליחה עד רגע כתיבת שורות אלה לגור ביישוב קציר.

⁸² הציטוט המובא כאן בדברי ההסבר מופיע בפסקה 38 לפסק דין קעדאן.

המאפשרים למדינה להקצות קרקעות לסוכנות היהודית לצורכי ההתיישבות היהודית בכל רחבי הארץ, להכיר בכך כמטרה ראויה ונדרשת, כמשמעה בחוק יסוד: כבוד האדם וחירותו.

יצוין כי העיקרון של מתן עדיפות להתיישבות יהודית תואם את מדיניות ממשלות ישראל להכירן [צ"ל שהכירו - נ"ס] בצורך לייחד אזורים שונים ברחבי המדינה.

בינואר 2002 ביקשה היועצת המשפטית של הכנסת, עו"ד אנה שניידר, מנשיאות הכנסת לשקול אפשרות לפסול את הצעת החוק משום שהיא הצעה בעייתית המהווה, לכאורה, הצעת חוק גזענית במהותה.⁸³ למרות המלצתה אישרה נשיאות הכנסת את ההצעה ברוב דעות.⁸⁴

מאוחר יותר אומצה הצעת חוק זו על-ידי ממשלת האחדות הלאומית בראשותו של אריאל שרון. רק ביקורת חריפה על ההצעה הזו גרמה ל"קבורתה" בוועדה (ראו פרק 2 של דו"ח זה). בכך נמנעה השתכללות ההצעה לכדי חוק, הגם שהרוב בכנסת תמך בה (כפי שמעידה על כך חתימתם של 61 חברי-כנסת על הצעת החוק).

הצעת חוק בעניין הפגנות המחאה באוקטובר 2000
ביום 24.7.2002 הניח ח"כ מיכאל קליינר (חרות) על שולחן הכנסת הצעת חוק ועדות חקירה (תיקון - הפסקת פעולת הוועדה), התשס"ב-2002.⁸⁵ ההצעה מבקשת לקבוע:

א. ראתה הממשלה כי קיים עניין ציבורי המחייב הפסקת עבודתה של ועדת-חקירה שהוקמה לפי חוק זה, רשאית היא להחליט, באישור הכנסת, על הפסקת עבודתה של הוועדה כאמור לתקופה קצובה או לצמיתות.

ב. ועדת החקירה לבירור התנגשויות בין כוחות הביטחון לבין אזרחים ישראלים שהוקמה לפי החלטה מספר 2490 של הממשלה מיום י' בחשוון התשס"א, תפסיק את עבודתה עם קבלת חוק זה.

בדברי ההסבר להצעת החוק נכתב:

חוק ועדות חקירה אינו קובע דרך להפסקת פעילות ועדת חקירה.⁸⁶ דהיינו, מרגע שהוקמה הוועדה אין דרך חזרה גם אם הממשלה, הוועדה, כל גורם אחר או כולם גם יחד מגיעים להסכמה על הצורך בכך.

על כן מוצע, כי הכנסת תאשר הקמתן של ועדות חקירה וכי הממשלה, באישור הכנסת, תוכל להפסיק לתקופה קצובה או לצמיתות פעילות של ועדת חקירה.

סעיף וב' קובע בהוראת שעה את ביטולה של "ועדת אור". מניעי הקמתה והתועלת העשויה לצמוח ממנה היו שנויים במחלוקת כבר כשהוקמה. היום נראה שהולכת ומתגבשת הסכמה רחבה שנוקה של הוועדה רב מתועלתה ויש אינטרס ציבורי בהפסקת פעילותה.

היות והחוק הקיים אינו מאפשר הפסקת פעילותה של ועדת אור, אפילו לו הממשלה,

⁸³ הארץ, 16.1.2002.

⁸⁴ ראו הודעתו של סגן מוכיר הכנסת ד' לב, הישיבה ה-287 של הכנסת ה-15, ביום 19.2.2002.

⁸⁵ הצעה מס' 4060.

⁸⁶ חוק ועדות חקירה, התשכ"ט-1968, ס"ח התשכ"ט, עמ' 28.

הוועדה עצמה, או נשיא בית המשפט העליון, היו רוצים בכך, וספק אם הנורמה הכללית שקובע התיקון חלה על ועדה שכבר קמה. לכן קובע החוק בהוראת שעה, את הפסקת פעולתה של ועדת אור, כאשר בעתיד, הפסקת עבודת ועדות תהיה אך ורק בדרך שקובע סעיף וא'.

ביום 23.10.2002 הסירה הכנסת את הצעת החוק מסדר היום בקריאה טרומית ברוב של 56 מתנגדים, 5 תומכים ונמנע אחד.⁸⁷

הצעות חוק הקשורות בזכויות פוליטיות וחופש ביטוי
ביום 13.11.2000 הציע ח"כ ישראל כץ (ליכוד) את הצעת חוק הכרזה על התנועה האסלאמית בישראל כהתאגדות אסורה, התשס"א-2000.⁸⁸ ההצעה קובעת כי "ארגון התנועה האסלאמית בישראל ייחשב כהתאגדות אסורה לעניין סעיף 145 לחוק העונשין, התשל"ז-1977" (סעיף 1). בדברי ההסבר כותב המציע:

התנועה האסלאמית, על שני פלגיה, מקימה מערכת חברתית דתית ברוח התפיסה הפונדמנטליסטית של תנועת האחים המוסלמים אשר היא חלק ממנה. מטריה מתאפיינים בהסתה וקו אידיאולוגי אנטי ישראלי ואנטי יהודי שבא לידי ביטוי בפרסומים באמצעות עיתוני התנועה וביטאונים, בדרשות במסגדים ובמסגרות שונות. התנועה האסלאמית מקיימת עצרות המוניות באיצטדיונים בארץ תוך שלהוב האוכלוסיה המוסלמית לפעילות נגד הסכנות הצפויות למסגד אלאקסא מפני היהודים והשלטון הישראלי. התנועה משתמשת בתשתית ארגונית ומוניציפלית של ישובים אחדים בארץ שבהם היא בעלת השפעה כתוצאה מהצלחה בבחירות המקומיות, גורמים אלו משתמשים כאמור במשאבים, במתקנים ובכספים לקידום מטרותיהם.

ח"כ כץ הקפיד את הטיפול בהצעה קודם להבאתה לקריאה טרומית בכנסת משום שהעריך כי לא יימצא לה רוב. אולם, בעקבות העצרת ההמונית השנתית השביעית שקיימה התנועה האסלאמית בספטמבר 2002 תחת הסיסמה "אלאקסא בסכנה" המליץ השב"כ להוציא את התנועה מחוץ לחוק.⁸⁹ ח"כ כץ הודיע, כי יביא את ההצעה שלו להצבעה בקריאה טרומית בכנסת מיד עם פתיחת מושב החורף. ראש הממשלה, אריאל שרון, הביע תמיכה בהצעת החוק.⁹⁰ נשיא המדינה, משה קצב, אמר ביום 30.9.2002, בראיון ברשת ב' של קול ישראל, כי "ראוי שגורמי המשפט יבחנו אם יש הצדקה ובסיס להוציא את התנועה האסלאמית אל מחוץ לחוק".⁹¹ ביום 20.10.2002 החליטה ועדת שרים לחקיקה להתנגד להצעת החוק. בישיבת הוועדה אמר יו"ר הוועדה, שר המשפטים, מאיר שטרית, כי אין מקום לקדם את הצעת החוק משום שהיועץ המשפטי לממשלה מקיים דיונים בעניין התנועה האסלאמית בעקבות העצרות ההמוניות שקיימה. יש לציין, כי לשכת ראש הממשלה הביעה תמיכה

⁸⁷ הישיבה ה-346 של הכנסת ה-15, ביום 23.10.2002.

⁸⁸ הצעה מס' 2319.

⁸⁹ מעריב, 23.9.2002. ראו גם: הארץ, 24.9.2002.

⁹⁰ מעריב, 24.9.2002.

⁹¹ ראו: <http://bet.iba.org.il>

באישור הצעת החוק בקריאה טרומית, תוך מתן הבטחה של יוזם ההצעה שלא יקדם אותה ללא הסכמת הממשלה, אולם ועדת השרים לחקיקה לא קיבלה עמדה זו. לפי תקנון הכנסת רשאי יוזם ההצעה להביא את הצעת החוק שלו לאישור הכנסת למרות התנגדות ועדת השרים לחקיקה. משמעות החלטת ועדת השרים היא, שעל כל חברי הכנסת של הקואליציה להצביע נגד הצעת החוק.⁹²

הצעת חוק זו מבקשת לפגוע בחופש ההתאגדות, בחופש הפעולה הפוליטי, ובחופש הביטוי של אזרחי ישראל הפלסטינים.

ביום 2.7.2001 הגיש ח"כ מיכאל קליינר (חרות) את הצעת החוק לתיקון פקודת מניעת טרור (הוצאת תנועת כך והחברים הרשומים בה מרשימת ארגוני הטרור), התשס"א-2001.⁹³ הצעת החוק, שלא הובאה להצבעה, מבקשת לתת לגיטימציה לתנועת כך אשר יסד הרב מאיר כהנא.⁹⁴ בדברי ההסבר נכתב:

המצב הנוכחי פוגע בחופש הביטוי של אנשי כך. יש להבדיל בין התנגדות לדעות של אנשי תנועת כך ואפילו שלילת זכותה להתמודד לכנסת לבין הכרזה על התנועה כארגון טרור רק בגין התנגדות לדעות ולעמדות שהיא מבטאת.

⁹² הארץ, 21.10.2002. ראו הערה 24 לעיל.

⁹³ הצעה מס' 2783. הצעה זוהי קודמת, מס' 1101, נדחתה על-ידי מליאת הכנסת ביום 23.5.2001. ראו: וואלה, 23.5.2001 (www.walla.co.il וואלה).

⁹⁴ תנועת כך נכנסה לראשונה לכנסת בכנסת ה-11 בשנת 1984. שינויו של חוק-יסוד: הכנסת וחקיקת סעיף 7א, המאפשר מניעת ייצוג של מפלגות גזעניות ואנטי-דמוקרטיות, היווה את הבסיס לפסילתה של מפלגת כך מהתמודדות בבחירות לכנסת ה-12 בשנת 1988. בנובמבר 1990 נרצח הרב מאיר כהנא בידי מתנקש באר"ב. בשנת 1994, בעקבות הטבח שביצע ברוך גולדשטיין באלחרם אלאבראהימי באלח'ליל, הכריזה ממשלת ישראל על תנועת כך ותנועת כהנא חי שהתפצלה ממנה כעל ארגוני טרור, ובכך נאסרה פעילותן. ראו: עמי פדהצור ודפנה קנטי, "כהנא מת, והוא חי בישראל", פנים – כתב עת לחברה וחינוך, 20 (מאי 2002) עמ' 123-131.

הצעות חוק המחזקות את הזהות היהודית

מאז הפגנות המחאה באוקטובר 2000 יש התעסקות מרובה ב"נאמנות למדינה" ובהדרגת הזהות היהודית של המדינה וסמלי המדינה היהודים. להלן חלק מהצעות החוק שדנו בעניינים אלה.

א. ביום 13.11.2000 הגיש ח"כ חיים דרוקמן (המפד"ל) את הצעת חוק-יסוד: הכנסת (תיקון – נוסח הצהרת אמונים).⁹⁵

סעיף 15(א) לחוק-יסוד: הכנסת, קובע כדלקמן:

חברי-הכנסת יצהיר אמונים; ואלה דברי ההצהרה: "אני מתחייב לשמור אמונים למדינת ישראל ולמלא באמונה את שליחותי בכנסת".

לפי הצעה זו:

בחוק-יסוד: הכנסת בסעיף 15, בסעיף קטן (א) אחרי "אני חייב לשמור אמונים למדינת ישראל" יבוא "כמדינה יהודית ודמוקרטית".

חשוב לציין שסעיף 16 קובע, כי חברי-כנסת שלא מצהיר את ההצהרה האמורה "לא ייהנה... מזכויותיו של חברי-הכנסת כל עוד לא הצהיר".

ב. ביום 13.11.2000 הגיש ח"כ (לאחר מכן שר בממשלה) דני נוה (ליכוד) את הצעת חוק מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית (תיקוני חוקים, התשס"א-2000).⁹⁶ הצעת חוק זו מבקשת לערוך מספר תיקונים במספר חוקים. תכליתם של תיקונים אלה, כפי שכותב המציע, ח"כ דני נוה, בדברי ההסבר, היא "לקבוע חובת נאמנות למדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית". כך למשל מוצע, כי בחוק המפלגות ייתוסף סעיף הקובע כי "לא תירשם מפלגה, אלא אם אחת ממטרותיה המוצהרות בטופס הבקשה לרישום מפלגה תהיה מחויבות למדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית".

ג. ביום 27.11.2000 הציעה קבוצה של 19 חברי-כנסת את הצעת חוק-יסוד: מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית.⁹⁷ ההצעה קובעת: "מדינת ישראל היא מדינת העם היהודי ומרכז חייו" (ו1א), וכן "מדינת ישראל תשמור על אופיה המיוחד כמדינה יהודית" (ו1ב). הסעיף השני בחוק קובע: "אין פוגעים בזכויות שלפי חוק-יסוד זה, אלא בחוק ההולם את ערכיה של מדינת ישראל כמדינה יהודית

⁹⁵ הצעה מס' 2340. הצעות זהות, מס' 3283 (הונחה ביום 7.1.2002) ומס' 1944 (הוסרה מסדר היום של הכנסת בקריאה הטורמית ברוב של 28 מול 3 תומכים ו-2 נמנעים. ראו: הישיבה ה-216 של הכנסת ה-15, ביום 27.6.2001), הוצעו על-ידי ח"כ מיכאל קליינר (חרות).

⁹⁶ הצעה מס' 2327.

⁹⁷ הצעה מס' 2388. ההצעה חתומה על-ידי חברי-הכנסת הבאים: חיים דרוקמן, זבולון אורלב, יגאל ביבי, שאול יהלום, נחום לנגסטל (המפד"ל), יולי אדלשטיין (ישראל בעלייה), דוד אזוראי, יצחק גאגולה, נסים זאב, דוד טל, רחמים מלול, יאיר פרץ (ש"ס), בנימין אלוך, צבי הנדל, אליעזר כהן, יורי שטרן (האיחוד הלאומי-ישראל ביתנו), אברהם רביץ (יהדות התורה), ישראל כץ, ויובל שטייניץ (ליכוד). הצעה שתכניה דומים היא זו שהגיש ח"כ מיכאל קליינר (חרות) מס' 2746. הצעת חוק-יסוד: מדינת ישראל כמדינתו של העם היהודי, אשר הונחה על שולחן הכנסת ביום 18.6.2001.

מכוח הסמכה מפורשת בו, שנועד לתכלית ראויה, ובמידה שאינה עולה על הנדרש". סעיף זה דומה לסעיפים הקיימים כיום בחוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו ובחוק-יסוד: חופש העיסוק. אולם, בשונה מסעיפים אלה, בסעיף זה המונח "מדינה יהודית ודמוקרטית" אינו קיים. במקום זאת קיים המונח "מדינה יהודית". הצעת החוק גם מבקשת לקבוע את השבת כיום מנוחה (סעיף 4, 5), את שמירת הכשרות (סעיף 6) ואת שילוב המשפט הדתי העברי בחקיקה ובפסיקת בתי המשפט (סעיף 8). בדברי ההסבר להצעת החוק כתבו המציעים:

מטרת חוק זה לעגן בחקיקת יסוד את אופיה היהודי של מדינת ישראל, כפי שהוגדרה במגילת העצמאות עם ההכרזה על הקמתה. עקרונות היסוד המוצעים, המבקשים להגדיר ולעצב את אופיה של המדינה היהודית, נועדה לאפיין את המדינה כבעלת מחויבות וזיקה לערכי היהודיים של העם היהודי לדורותיו, לא רק כבית לאומי ליהודים באשר הם אלא גם כמי שמיישמת את עקרונות אלה בחיי היום יום שלה.

ד. ביום 4.12.2000 הציע ח"כ חיים דרוקמן (המפד"ל) את הצעת חוק חובת נאמנות למדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית (תיקוני חקיקה), התשס"א-2000.⁹⁸ ההצעה מבקשת לערוך תיקונים במספר חוקים מרכזיים (כגון: חוק חסינות חברי-הכנסת, זכויותיהם וחובותיהם, התשי"א-1951, חוק המפלגות, התשנ"ב-1992, וחוק האזרחות, התשי"ב-1952). מטרת התיקונים היא לקבוע נאמנות למדינת ישראל כ"מדינה יהודית ודמוקרטית" על-מנת להדגיש את האתניות של המדינה.

ה. ביום 24.7.2001 הציע ח"כ אופיר פינס-פז (העבודה) את הצעת חוק-יסוד: השבות.⁹⁹ ההצעה מבקשת לשנות את שמו של חוק השבות, התש"י-1950,¹⁰⁰ ל"חוק-יסוד: השבות". בדברי ההסבר נכתב:

עיגון העקרון לפיו כל יהודי זכאי לעלות לארץ מהווה מרכיב מרכזי במהותה של מדינת ישראל כמדינה של העם היהודי, על-פי עקרונות מגילת העצמאות, והוא יוצק תוכן מהותי וערכי למושג "מדינה יהודית". מטרת הצעת חוק זה להעלות את חוק השבות לרמה נורמטיבית של חוק-יסוד.

ו. ביום 22.7.2002 הציע ח"כ צבי הנדל (האיחוד הלאומי-ישראל ביתנו) את הצעת חוק-יסוד: הימנון מדינת ישראל.¹⁰¹ הצעה זו קובעת:

1. הימנון המדינה הוא "התקווה", שמילותיו הן:
כל עוד בלבב פנימה
נפש יהודי הומיה
ולפאתי מזרח קדימה
עין לציון צופיה
עוד לא אבדה תקוותנו

⁹⁸ הצעה מס' 2401.

⁹⁹ הצעה מס' 2920. הצעות זהות הוגשו בכנסת ה-15 ודן: מס' 1831 ו-1758.

¹⁰⁰ ס"ח התש"י, עמ' 159.

¹⁰¹ הצעה מס' 4029. הצעת חוק דומה הוגשה בכנסת ה-15 והיא הצעה מס' 2689 של ח"כ אברהם הירשון (ליכוד) ואחרים.

התקווה בת שנות אלפיים

להיות עם חופשי בארצנו

ארץ ציון וירושלים.

2. אין לשנות חוק-יסוד זה אלא בחוק-יסוד שנתקבל ברוב של חברי-הכנסת.¹⁰²

בדברי ההסבר להצעת החוק נכתב:

מילות ההימנון הפכו לאחת מהנקודות המרכזיות של ההווה הציונית הישראלית עם קום המדינה. לכן, חשוב לשמר ההימנון הלאומי שהפך לסמל. החוק בא למנוע אפשרות של שינוי ההימנון ברוב מקרי בכנסת.

ז. בחודש יולי 2002 הציע ח"כ מיכאל קליינר (חרות) את הצעת חוק-יסוד: הכנסת (תיקון – הזכות לבחור).¹⁰³ הצעת חוק זו מחייבת הצהרת נאמנות לישראל כמדינה יהודית, על דגלה, סמלה והימנונה. הצעת החוק קובעת, כי כל אזרח שיבקש להשתתף בבחירות לכנסת יידרש לחתום על הצהרת נאמנות למדינת ישראל כמדינה יהודית, וללא הצהרה כזו לא יוכל ליטול חלק בבחירות. בדברי ההסבר להצעת החוק ציין ח"כ קליינר, שהחוק הנוכחי מאפשר לכל אזרח לבחור ולהיבחר. לדבריו, במדינות רב-לאומיות שגבלו במדינות בעלות אוכלוסייה אתנית דומה הייתה ההשתתפות בבחירות כרוכה בשבועת אמונים. הוא הוסיף, כי מגילת העצמאות מגדירה את תכלית הקמתה של ישראל להיות כמדינה יהודית. "מי שלא מקבל את הגדרת המדינה ככזו לא יוכל לבחור ולהיבחר". בחוות דעת משפטית קבעה היועצת המשפטית של הכנסת, עו"ד אנה שניידר, כי נוסח הצהרת האמונים שמציע קליינר שונה מנוסחים מקובלים של הצהרות אמונים אחרות. שניידר הדגישה:

הצעת החוק של ח"כ קליינר עלולה לעורר טענה כי מדובר בהצעה גזענית במהותה, בין היתר בשל הדרישה להתחייב לשמור אמונים כמדינה יהודית (ללא התוספת המקובלת בחקיקה "ודמוקרטית") ולהימנון (שהינו בעל אופי יהודי מובהק). דרישה שעלולה לעורר קשיים לגבי אזרחי המדינה שאינם יהודים בכל הנוגע לזכות לבחור, המהווה זכות בסיסית במשטרנו.

עו"ד שניידר המליצה, כי הנשיאות "תבחן את הצעת החוק בתשומת לב יתרה בטרם תחליט אם לאשר את הנחתה על שולחן הכנסת". ביום 15.7.2002 החליטה נשיאות הכנסת על חודו של קול לאשר את הבאת הצעת החוק לאישור הכנסת.¹⁰⁴ ההצעה לא הובאה להצבעה בכנסת ה-15.

¹⁰² הכוונה ב"רוב חברי-הכנסת" היא לרוב של 61 חברי-כנסת (מבין 120).

¹⁰³ הצעה מס' 3913. נראה כי חלה טעות באתר האינטרנט של הכנסת וההצעה אינה מופיעה באופן שלם.

¹⁰⁴ וואלה, 16.7.2002.

הצעות חוק לקידום זכויות המיעוט הפלסטיני

לעומת ההצעות הללו הוגשו מספר הצעות חוק על-ידי נציגי המיעוט הפלסטיני בכנסת, לעתים ביחד עם חברי-כנסת אחרים ממפלגות השמאל, לצורך קידום זכויותיו של מיעוט זה. הצעות אלה נדחו או לא הוגשו להצבעה משום שאין רוב לקבלתן. להלן מספר דוגמאות מרכזיות להצעות כאלה.

א. ביום 11.12.2000 הגיש ח"כ ד"ר אחמד טיבי (תע"ל) את הצעת חוק להגבלת הריסה וענישה על בנייה בלתי חוקית במגזר הערבי (הוראת שעה), התשס"א-2000.¹⁰⁵ ההצעה קובעת:

1. על אף האמור בחוק התכנון והבניה, התשכ"ה-1965¹⁰⁶ ובכל דין אחר, לא יבוצע כל צו הריסה מינהלי או שיפוטי ולא יוטל כל עונש אחר בשל הקמת מבנה למגורים ארעי או קבוע, ללא היתר או בסטיה מהיתר או מתכנית, אם מקים המבנה, בני ביתו או בני משפחתו הם בעלי הקרקע שעליה נבנה המבנה, אלא אם – (1) הוצע בכתב למקום המבנה פתרון לדירור חלופי על קרקע לבניה; (2) חלפו שנתיים מיום מסירת ההצעה האמורה בפסקה (1) ומקבל ההצעה לא מימש אותה.

ההצעה קובעת כי תוקפו של החוק יהיה למשך 10 שנים. בדברי ההסבר כותב המציע:

חוק זה מוצע בעקבות מצוקה קשה הקיימת בקרב תושבי הכפרים הערביים... נוצר מצב בו תושבי כפרים אלה אינם יכולים לבנות את בתיהם על קרקעות שעליהם הם יושבים מחד, ומאידך מדינת ישראל לא מאפשרת להם לבנות על קרקעות חלופיות, לא מספקת להם פתרונות דיור והורסת את בתיהם שנבנו ללא היתרים מתאימים. לא יתכן שמדינה מתוקנת לא תאפשר לאזרח הזדמנות ממשית לבנות את ביתו, ומצד שני תהרוס את ביתו שהוקם ללא היתר משום שלא היה כלל באפשרותו לקבל היתר כזה.

ההצעה הונחה על שולחן הכנסת אך לא הובאה להצבעה.

ב. ביום 26.2.2001 הציע ח"כ ד"ר עזמי בשארה הצעת חוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו (תיקון – שוויון).¹⁰⁷ ההצעה מבקשת לתקן את חסרונם הבולט של עקרון השוויון בחוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו, התשנ"ב-1992.¹⁰⁸ חוק היסוד אינו מזכיר את עקרון השוויון. להפך, הוא מדגיש את האתניות של המדינה. ההיסטוריה של החוק מלמדת, שעקרון השוויון הושמט במודע ובמפורש מנוסח החוק, בשל שתי סיבות: שמירת הסטטוס-קוו בין החילונים לדתיים, ושמירת הזהות היהודית של מדינת ישראל.¹⁰⁹ ההצעה מבקשת להוסיף את הסעיף הבא:

7א. הכל שווים לפני החוק; שוויון הזדמנויות הוא זכותם של כל אזרחי המדינה; אין

¹⁰⁵ הצעה מס' 2441.

¹⁰⁶ ס"ח התשכ"ה, עמ' 307.

¹⁰⁷ הצעה מס' 2556.

¹⁰⁸ ס"ח התשנ"ב, עמ' 150.

¹⁰⁹ י. קרפ, "חוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו, ביוגרפיה של מאבקי כוח", משפט וממשל א(2) 1993, עמ' 342.

להפלות בין אדם לאדם מטעמי גזע, לאום, מין, עדה, דת, זרם דתי, השקפה, מעמד אישי או חברתי, השתייכות פוליטית או מכל טעם אחר.

בדיון בקריאה הטרוםית בהצעת החוק,¹¹⁰ ביום 23.1.2002, הצביעו 42 חברי-כנסת נגד ההצעה, לעומת 16 שהצביעו בעדה. השרה ציפי לבני (ליכוד) הביעה בשם הממשלה את התנגדות הממשלה להצעת החוק. העילה להתנגדות הייתה, שהממשלה מתנגדת לחקיקת חוקי יסוד או לתיקון חוקי יסוד ללא הסכמת כל מרכיבי הקואליציה.¹¹¹

ג. ביום 26.2.2001 הגיש ח"כ ד"ר עזמי בשארה הצעת חוק האזרחות (תיקון – מתן אזרחות לרוברי ערבית), התשס"א-2001.¹¹² וביום 24.7.2001 הגישו חברי-הכנסת תאופיק ח'טיב ומוחמד כנעאן (המפלגה הלאומית הערבית) הצעת חוק זהה – הצעת חוק האזרחות (תיקון – תנאי להתאזרחות), התשס"א-2001.¹¹³ שתי ההצעות מבקשות לקבוע חלופה נוספת לידיעת השפה כתנאי להתאזרחות. הדרישה הקיימת בחוק היא לידיעת השפה העברית,¹¹⁴ וההצעה מבקשת להוסיף "או הערבית". בתשובתו להצעת ח"כ בשארה, בשם הממשלה, אמר השר דני נוה, שכהן כשר המקשר בין הכנסת לממשלה, כי הממשלה מתנגדת להצעה משום שמניעו האמיתי של בשארה הוא:

שמדינת ישראל באופן מהותי תשנה את אופיה ותהיה מדינת כל אזרחיה – מדינה של יהודים וערבים, אולי גם בני לאומים אחרים, אבל לא מדינה יהודית דמוקרטית. ...מתוך שקובעים את אופיה של מדינת ישראל כמדינה יהודית דמוקרטית – הדבר הזה הוא מובן, שבמבחן של קבלת אזרחות מתוקף התאזרחות, המבחן יהיה מבחן שנוגע לשפה העברית.

הצעתו של ח"כ בשארה נדחתה, בקריאה הטרוםית, ברוב של 47 מתנגדים ו-17 תומכים.¹¹⁵

ד. ביום 28.3.2001 יזם ח"כ מוחמד ברכה (חד"ש) את הצעת חוק-יסוד: שוויון האוכלוסיה הערבית.¹¹⁶ חברי-הכנסת החתומים על ההצעה הם: מוחמד ברכה, עסאם מח'ול, תמר גוז'נסקי (חד"ש), עזמי בשארה (בל"ד), חוסניה ג'בארה, אילן גילאון, מוסי רו (מרצ) ואחמד טיבי (תע"ל). ההצעה מבקשת לעגן את זכותם של הערבים אזרחי ישראל לשוויון מהותי, העדר אפליה והעדפה מתקנת בחוק:

1. זכויותיהם של האזרחים הערבים בישראל ומחויבותה של החברה בישראל לזכויות

¹¹⁰ הישיבה ה-277 של הכנסת ה-15, ביום 23.1.2002.

¹¹¹ ההצעה הונחה שוב על שולחן הכנסת ביום 11.11.2002 (הצעה מס' 4232).

¹¹² הצעה מס' 2559.

¹¹³ הצעה מס' 2879.

¹¹⁴ ראו סעיף 5(א) לחוק האזרחות, התשי"ב-1952.

¹¹⁵ הישיבה ה-308 של הכנסת ה-15, ביום 22.5.2002.

¹¹⁶ הצעה מס' 2670. הצעות דומות הונחו על שולחן הכנסת ה-15 וזמן מס' 1761 (הונחה ביום 15.5.2000) ומס' 1202 (הונחה ביום 3.1.2000). הצעה מס' 1761 הוסרה מסדר היום של הכנסת בקריאה טרוםית ברוב של 36

מתנגדים מול 18 תומכים ונמנע אחד. ראו: הישיבה ה-189 של הכנסת ה-15, ביום 21.3.2001.

- אלו, מושתתות על ההכרה בעקרון השוויון, על ההכרה בערך האדם ועל עקרון כבוד הבריות.
2. חוק-יסוד זה, מטרתו להגן על כבודם וחירותם וחזיונותיהם של הערבים אזרחי המדינה, כאזרחים וכמיעוט לאומי.
3. (א) כל ערבי אזרחי ישראל זכאי לשוויון מהותי ולהעדר אפליה בזכויות חברתיות, כלכליות, תרבותיות ופוליטיות.
- (ב) כל ערבי אזרחי ישראל זכאי לשוויון מהותי ולהעדר אפליה בחינוך, בדיוור, בתעסוקה ובקניין.
4. (א) המיעוט הערבי בישראל זכאי לטפח את זהותו הלאומית, הערבית-פלסטינית, הוא זכאי לעצבה ולפתחה באופן חופשי, ולהנחיל זהות זו לדור הצעיר.
- (ב) החינוך הערבי יהיה מושתת על ערכי התרבות הפלסטינית, הערבית והאנושית, על הקשר המיוחד עם שאר העם הפלסטיני, על הזכות לאזרחות שווה ומלאה, ועל דו-קיום עם העם היהודי בישראל על בסיס של שוויון זכויות וכבוד הדדי.
5. אין רואים כאפליה פסולה, פעולה שנועדה לתקן אפליה קודמת או קיימת של המיעוט הערבי, או שנועדה לקדם את השוויון של המיעוט הערבי.
6. כל רשות מרשויות השלטון חייבת לכבד את הזכויות שלפי חוק-יסוד זה.

בדברי ההסבר להצעת החוק נאמר:

הצעת חוק דומה הונחה על שולחן הכנסת, והיא עוררה עניין רב בעקבות משפט אחד שהופיע בה, שמגדיר את מדינת ישראל כמדינה "דמוקרטית ורב-תרבותית". דבר זה גרם להתנגדות להצעת החוק, ונתן להרבה חברי-כנסת סיבה לא לתמוך בהצעה זו, שמטרתה המקורית הייתה עיגון עקרון השוויון בחוק.¹¹⁷

הצעת החוק המוצעת כעת אינה מכילה את המשפט הנ"ל וזאת במטרה להעמיד ביסוד ההצעה את עניין השוויון.

בכדי לצקת תוכן בהצהרות הכוונות שנשמעות על-ידי גורמי השלטון בדבר השוויון לאזרחים הערבים, אנו מציעים שוב לעגן את הדברים בהצעת חוק שתקבע את חובת יישום השוויון הלכה למעשה.

על כן, לצידם של חוקים אחרים בספר החוקים הישראלי שמטרתם לבסס את עקרון השוויון, יש מקום, 51 שנים לאחר קום המדינה, לחוקק את חוק השוויון לאזרחי המדינה הערבים.

ההצעה לא הובאה להצבעה.

ה. ביום 21.5.2001 הציע ח"כ ד"ר עזמי בשארה את הצעת חוק-יסוד: המיעוט הערבי כמיעוט לאומי.¹¹⁸ ההצעה קובעת:

¹¹⁷ הצעת חוק מס' 1202 הוגשה ביום 3.1.2000 על-ידי חברי-הכנסת של חד"ש: מוחמד ברכה, תמר גוז'נסקי ועסאם מח'ול. סעיף 2 של ההצעה המקורית היה כדלקמן: "חוק-יסוד זה, מטרתו להגן על כבודם וחירותם של הערבים אזרחי המדינה, כאזרחים ישראלים וכמיעוט לאומי ערבי-פלסטיני, כדי לעגן בחוק-יסוד את ערכיה של מדינת ישראל כמדינה דמוקרטית ורב-תרבותית".

¹¹⁸ הצעה מס' 2705.

1. חוק-יסוד זה, מטרתו, לעגן בחוק-יסוד את מעמדו של המיעוט הערבי בישראל כמיעוט לאומי הזכאי לזכויות קולקטיביות ולשוויון אזרחי מלאים.
2. נמנה עם המיעוט הערבי בישראל כל אזרח ישראלי המגדיר את עצמו כערבי ושפת האם שלו היא השפה הערבית.
3. זכויות היסוד והחירויות הבסיסיות של בני המיעוט הערבי מושתתות על ההכרה בערך האדם, בקדושת חייו, בכבודו ובהיותו בן חורין, והן יבדדו ברוח עקרונות הצדק הטבעי וכללי המשפט הבינלאומי. והכל תוך הדגשת היותם של אזרחי המדינה הערבים ילידים.
4. (א) אזרחי המדינה הערבים זכאים לשוויון אזרחי מלא, ולשוויון הזדמנויות מלא. אין להפלות אדם בשל היותו ערבי.
- (ב) כל דין, מדיניות וכל תכנית ממשלתית או פרטית המיטיבים עם בני המיעוט הערבי בשל קיפוחו בהווה או בעבר אינם בגדר אפליה.
5. בני המיעוט הערבי זכאים לייצוג הולם בכל מוסדות המדינה.
6. בני המיעוט הלאומי הערבי זכאים לטפח ולפתח את תרבותם, מסורתם ומנהגיהם באופן חופשי.
7. בני המיעוט הלאומי הערבי זכאים להקים ולייסד מוסדות ייצוגיים בכל תחום שמיוחד אותם כמיעוט לאומי.
8. (א) השפה הערבית, שפתו הלאומית של המיעוט הערבי, היא [ה]שפה [ה]רשמית השנייה במדינת ישראל.
- (ב) המדינה תנקוט באמצעים הדרושים על-מנת לתת לבני המיעוט הלאומי הערבי הזדמנויות הולמות ללמוד את שפת האם שלהם.
- (ג) כל הפרסומים הממשלתיים יפורסמו בשפה הערבית.
9. לבני המיעוט הלאומי הערבי תינתן הזכות להשתתף באופן פעיל בקבלת ההחלטות הנוגעות אליהם, על-פי כללי המשטר הדמוקרטי.
10. מדינת ישראל מכירה בזיקה המיוחדת של המיעוט הערבי לעם הפלסטיני ולשאר עמי ערב.
11. (א) המדינה תנקוט באמצעים הדרושים על-מנת לאפשר לאזרחים הערבים להביע את זהותם הערבית, לפתח את תרבותם, שפתם ומסורתם.
- (ב) המדינה תנקוט בצעדים הדרושים בתחום החינוך על-מנת לאפשר לבני המיעוט הערבי, ואף לעודדם, לרכוש ידע וללמוד את ההיסטוריה שלהם, את מסורתם ואת תרבותם.
- (ג) על המדינה לנקוט בצעדים הדרושים כדי שהאזרחים הערבים יהיו מעורבים באופן מלא בקדמה הכלכלית ובפיתוח של המדינה.
12. אין פוגעים בזכויות שלפי חוק-יסוד זה אלא בחוק ההולם את ערכיה של מדינת ישראל כמדינה דמוקרטית, שנועד לתכלית ראויה, ובמידה שאינה עולה על הנדרש.
13. אין בכוחן של תקנות שעת חירום לשנות חוק-יסוד זה, להפקיע זמנית את תוקפו או לקבוע בו תנאים.
14. אין לשנות חוק-יסוד זה אלא בחוק-יסוד שנתקבל ברוב של חברי הכנסת.

שר המשפטים, מאיר שטרית, הציג בכנסת את עמדתה של הממשלה, שהתנגדה להצעת החוק:¹¹⁹

הממשלה מתנגדת להצעת החוק מכמה סיבות. ראשית, הממשלה החליטה להתנגד להצעת חוק פרטית לחקיקת חוקי-יסוד, אלא בהסכמת כל הקואליציה... שנית, לגופה של הצעת החוק... הנוסח המוצע איננו מתאים, מאחר שסעיפים ספציפיים בהצעה סטו במכוון מהנוסח המקובל של חוקי-היסוד, בכך שלא הפנו אל ההכרזה על הקמת מדינת ישראל, ולא הזכירו את ערכיה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית...

שלישית, הצעת החוק הנידונה מדברת על זכויות המיעוט, להבדיל מזכויות היחיד לשוויון. התייחסות אל זכות הקבוצה לשוויון מעוררת קושי בהקשרים שונים, בין היתר, הקושי בקיום מוסדות ייחודיים הנובעים מהיות המדינה יהודית, כגון האקדמיה ללשון העברית, המעמד המיוחד של הסוכנות היהודית וכיוצא בזה. כמו כן, זכות השוויון – אין בה כדי להצדיק הקמת "מוסדות לאומיים" של המיעוט הערבי, כפי שמוצע בהצעה.

בשל הטעמים האמורים, אני מציע להסיר את ההצעה מסדר-היום.

הצעת החוק נדחתה ברוב של 60 חברי-כנסת, לעומת נמנע אחד ו-9 בעד.

1. ביום 29.10.2001 הגיש ח"כ ד"ר אחמד טיבי (תע"ל) את הצעת חוק הקמת בתי-חולים בטייבה, אום אלפחם וסח'נין (תיקוני חקיקה), התשס"ב-2001.¹²⁰ ההצעה קובעת:

1. בפקודת בריאות העם, 1940,¹²¹ אחרי סעיף 24 יבוא:
"24. על אף האמור בכל דין, יורה המנהל על הקמת בית חולים בערים טייבה, סח'נין ואום אלפחם".
2. בחוק מינהל מקרקעי ישראל, התש"ך-1960,¹²² בסעיף 4, אחרי פסקה (ה) יבוא:
"ו) לאחר שפנה שר הבריאות בבקשה להקמת בית חולים תוטל על המועצה החובה להקצות שטחים, כאמור, תוך תקופה שלא תעלה על חודש".
3. בחוק התכנון והבניה, התשכ"ה-1965, האמור בסעיף 64 יסומן "א" ואחריו יבוא:
"ב) מצאה ועדה מחויית כי יש צורך להכין תכנית מתאר להקמת בית חולים בתחום מרחב תכנון מקומי, תורה לוועדה המקומית, להכין תכנית כאמור תוך חודש מיום שהוגשה הבקשה".

בדברי ההסבר כתב המציע:

הערים טייבה, אום אלפחם וסח'נין מאופיינות בשנים האחרונות בגידול ניכר באוכלוסייתן. גידול זה יצר פער בין האוכלוסיה הגדלה לבין שירותי הרפואה הניתנים בערים אלה. המרחק מערים אלה לבית חולים הוא גדול, מה שגורם לקיפוח חיי אדם בשל זמן ההגעה לבית החולים ובשל איכות הטיפול הרפואי שנפגע.

¹¹⁹ הישיבה ה-317 של הכנסת ה-15, ביום 12.6.2002.

¹²⁰ הצעה מס' 2998.

¹²¹ ע"ד 1065, תוספת 1, עמ' 191.

¹²² ס"ח התש"ך, עמ' 57.

בדיון בקריאה הטרוםית¹²³ הסביר ח"כ טיבי, כי האוכלוסייה הערבית זקוקה לשירותי בריאות. ח"כ טיבי אמר, כי למרות שההצעה מדברת על שלושה אתרים להקמת בתי-חולים, הוא "מוכן שמשרד הבריאות יבחר במקום אחד משלושה אלה על-מנת להתחיל להקים בתי-חולים אזורי שישרת את האוכלוסייה באזור; זו הכוונה". שר המשפטים מאיר שטרית הודיע, כי הממשלה מתנגדת להצעת החוק בטענה כי היא סקטוריאלית וכי הבעיה לא תיפתר בחוק אלא לפי שיקול דעת משרד הבריאות. בתגובה לטענת הסקטוריאליות אמר ח"כ טיבי: "אי-אפשר להגיד שכשזה באשדוד, למשל, כשעברה ההצעה של חברת הכנסת סופה לנדבר"¹²⁴ זה לא סקטוריאלי, אבל בסחנין זה סקטוריאלי".

ההצעה נדחתה ברוב של 23 מול 16, והוסרה מסדר היום של הכנסת.

ז. ביום 17.6.2002 הגישו חברי-הכנסת עסאם מח'ול, מוחמד ברכה ותמר גוז'נסקי (חד"ש) את הצעת חוק-יסוד: הכנסת (תיקון – מניעת השתתפות רשימה המסיתה לטרנספר), התשס"ב-2002.¹²⁵ ההצעה מבקשת למנוע את השתתפותה של רשימת מועמדים המסיתה לטרנספר בבחירות לכנסת. ההצעה מבקשת להוסיף לסעיף 7א(3) של חוק-יסוד: הכנסת, הקובע כי הסתה לגזענות מהווה עילה לפסילת רשימה מלהשתתף בבחירות, את המילה "ולטרנספר"; כלומר, העילה תהיה "הסתה לגזענות ולטרנספר". בדברי ההסבר כתבו המציעים:

לקראת הבחירות לכנסת ה-12 הוקמה רשימה חדשה, רשימת "מולדת",¹²⁶ שחרתה על דגלה את סיסמת הטרנספר. הקריאה לטרנספר היא קריאה גלויה לגירוש העם הערבי הפלסטיני ממולדתו, והערבים אזרחי ישראל ממולדתם ומדינתם. תנועת "מולדת" קראה וממשיכה לקרוא ליישום אותן מטרות שלהן קראה תנועת "כך" שנפסלה מלרוץ לכנסת. בתקופה האחרונה עולה קריאה זו מחוגים נוספים, לרבות חוגים הנמנים עם הקואליציה הממשלתית. בכדי שחוגים אלו ואחרים, לא יתחבאו אחר סיסמאות, נוסח סיסמת הטרנספר, מוצע לכלול בהגדרת הרשימות האסורות לרוץ לכנסת גם מי שקורא לטרנספר.

בדיון במליאה לקריאה טרוםית ב-23.10.2002 ובזמן שח"כ מח'ול הציג את הצעת החוק, חילק ח"כ בנימין אלון כרוזים במליאה לחברי-הכנסת הקוראים ל"טרנספר בהסכמה". חברי-הכנסת הפלסטינים ביקשו כי הדבר יופסק, אך יו"ר הישיבה, ח"כ דוד טל (ש"ס) לא נענה. שר המשפטים מאיר שטרית (ליכוד) אמר, בבואו לנמק את

¹²³ הישיבה ה-259 של הכנסת ה-15, ביום 12.12.2001.

¹²⁴ הצעת חוק מס' 1666: הצעת חוק הקמת בית חולים באשדוד (תיקוני חקיקה), התשס"ו-2000. ההצעה הונחה על שולחן הכנסת ביום 29.3.2000, עברה קריאה טרוםית ביום 18.7.2001, קריאה ראשונה ביום 18.12.2001, וקריאה שנייה ושלישית ביום 23.1.2002. על הצעה זו חתומים 40 חברי-כנסת ובהם ח"כ ערבי אחד, עבד אלמאלכ דהאמשה (רע"מ). הצעת החוק שהגיש ח"כ טיבי וזהה להצעה זו, מבחינת הניסוח ודברי ההסבר, למעט מיקום בית החולים. ראו: חוק בית חולים באשדוד (הקמה והפעלה), התשס"ב-2002, ס"ח חוברת 1827, עמ' 124.

¹²⁵ הצעה מס' 3859. במקביל הגישו חברי-הכנסת של חד"ש את הצעת חוק העונשין (תיקון – הטפה לטרנספר), התשס"ב-2002. ההצעה הונחה על שולחן הכנסת ביום 27.6.2002, ומבקשת לקבוע כי הקריאה לטרנספר (שמוגדר כגירוש – בין בהסכמה ובין בכפייה – של ציבור או חלקים ממנו ממולדתו, והכל בשל מוצא לאומי-אתני) תהווה עבירה שהחוק מעניש בגינה.

¹²⁶ תנועת "מולדת" נוסדה על-ידי רחבעם זאבי, שר התיירות הישראלי שנרצח על-ידי מתנקשים פלסטינים במהלך איגתופאדת אלאקסא. כיום מנהיג התנועה הוא ח"כ בנימין אלון.

התנגדות הממשלה להצעת החוק "המיותרת"¹²⁷:

"טרנספר" הוא מונח בעל משמעויות רבות, שייתכן כי בחלקן אינן סותרות את אופיה הדמוקרטי של המדינה. כך, למשל, לא בטוח שרשימת מועמדים התומכת בחילופי אוכלוסייה מרצון, או תומכת בגירוש אזרחים – שהורשעו בעבירות נגד ביטחון המדינה, חורגת מגבול המותר בדמוקרטיה.

בעקבות דברים אלה, אשר גרמו לכעס רב בקרב חברי הכנסת הפלסטינים, אמר ח"כ מח'ול:¹²⁸

...אני חושב שדווקא דברי השר הוכיחו עד כמה נחוץ חוק כזה... אם הייתה רצה לבחירות בצרפת היום או באוסטריה של היידר רשימה שקוראת לגרש את היהודים ולטרנספר את היהודים – אפילו במובן הזה [הכוונה לטרנספר מרצון – נ"ס] – אני רוצה לראות אילו הדים היו בבית הזה אם זה היה קורה. המפלגה הזאת, הרשימה הזאת [הכוונה למולדת – נ"ס], שיושבת איתך בממשלה וישבה איתך בממשלה, והקול הזה שיושב איתך בממשלה שהיה פעם קול סהרורי בקצה החברה הישראלית והפך להיות קול במרכז השלטון הישראלי היום, ברחוב הישראלי, באקדמיה הישראלית – אתה משלים, אתה מצדיק ונותן לגיטימציה.

ההצעה הוסרה מסדר היום של הכנסת ברוב של 51 מתנגדים מול 23 תומכים.

¹²⁷ הישיבה ה-346 של הכנסת ה-15, ביום 23.10.2002.

¹²⁸ שם.

החלטות בכנסת

הסרת החסינות של ח"כ ד"ר עזמי בשארה (בל"ד)

ביום 10.6.2001 השתתף ח"כ ד"ר עזמי בשארה בטקס האזכרה לנשיא סוריה המנוח, מר חאפז אל-אסד, במלאת שנה למותו. בטקס נשא ח"כ בשארה נאום אשר עורר תגובות נזעמות בישראל.¹²⁹ כתוצאה מכך נערך במליאת הכנסת דיון ביום 20.6.2001 בנושא: "הצעות לסדר-היום – התבטאויותיו של חבר-הכנסת עזמי בשארה בנוכחות מנהיגי הטרור בעת אזכרה לנשיא סוריה לשעבר חאפז אל-אסד".¹³⁰

בדיון התבטאו חברי-הכנסת במילים קשות נגד ח"כ עזמי בשארה ונציגי האזרחים הפלסטינים בכנסת. ח"כ יצחק סבן (ש"ס) אמר בדיון: "לא רק את חבר-הכנסת עזמי בשארה יש להוציא מחוץ לחוק, אלא כל מי שמבטא את תמיכתו בארגוני טרור... חובתנו לדאוג לכך שלא יהיה עוד בבית הזה, ויפה שעה אחת קודם". ח"כ אברהם הירשזון (ליכוד) אמר: "אני חושב שאני... וחברי שמסכימים אתי פה, כל-כך מטומטמים, שאנחנו מסכימים שחבר-כנסת זה יהיה חבר-כנסת במדינת ישראל יום אחד אחרי שהוא אמר את הדברים האלה". ח"כ נחמה רונן (המרכז) אמרה: "אני רק חושבת שאת עזמי בשארה ואת מפלגתו צריך להוציא מחוץ לחוק ולא לאפשר לה לשבת ולהיות חלק מהבית הזה". ח"כ יצחק גאגולה (ש"ס) אמר לח"כ עסאם מחיזל (חד"ש): "אתה אויב ישראל, אתה צריך לעוף מפה". ח"כ שאול יהלום (מפד"ל) אמר: "...לדעתנו המעשה של עזמי בשארה, או יותר נכון המעשה של סיעת בל"ד, מחייב את רשויות המשפט של מדינת ישראל לפרק את מפלגת בל"ד. אני מודיע בשם סיעת המפד"ל בכנסת, שאנחנו פונים ליועץ המשפטי לממשלה לנקוט צעדים משפטיים נגד בל"ד, שלא תמשיך לשמש כמפלגה".¹³¹ ח"כ נסים זאב (ש"ס) אמר, כי ח"כ בשארה הוא "אדם קיצוני, מטורף, ששנאת ישראל חרותה בלבו", וכי "עזמי בשארה מהווה איום על הדמוקרטיה ועל החברה בישראל". בתום הדיון החליטה מליאת הכנסת ברוב של 14 מול 2 מתנגדים ו-1 נמנעים להעביר את הנושא לוועדת הכנסת.

היועץ המשפטי לממשלה דרש את הסרת חסינותו של ח"כ בשארה בגין שני כתבי אישום שביקש להגיש נגדו, מכיוון שהחוק הישראלי מעניק לחבר-הכנסת חסינות אשר מונעת הגשת כתבי אישום נגדו והעמדתו לדין אלא אם כן הסכימה הכנסת להסיר את חסינותו.¹³²

¹²⁹ בסקר דעת קהל שערך מכון דהפ (מינה צמח) ופורסם ביום 12.6.2001, יומיים לאחר הנאום בסוריה, תמכו 84% מהיהודים הישראלים בנקיטת הליכים משפטיים כנגד בשארה, ו-77% תמכו בחקיקה שתביא להוצאתו מהכנסת. ראו: ידיעות אחרונות, 12.6.2001.

¹³⁰ הישיבה ה-213 של הכנסת ה-15, ביום 20.6.2001.
¹³¹ ביום 13.6.2001 פנתה מפלגת המפד"ל אל היועץ המשפטי לממשלה בדרישה להוציא את תנועת בל"ד מחוץ לחוק, בטענה שהיא נכנסת להגדרה של ארגון טרוריסטי וכי במעשיה כפי שמושמעים מפיו של ח"כ בשארה יש משום בגידה, המרדה וסיוע לאויבי ישראל במלחמתם נגדה. ראו: וואלה, 13.6.2001.

¹³² ישנם שני סוגים של חסינות: חסינות מוחלטת מפני העמדה לדין (חסינות זו מכונה "עניינית" או "מהותית") – אשר אינה ניתנת להסרה, וחסינות מוגבלת (המכונה "דיונית" או "פרוצדורלית"). הכוללת הטלת הגבלות בדבר הדרך שבה ניתן להעמיד חבר-כנסת לדין. החסינות הדיונית חלה גם על אותם עניינים שאינם נופלים בגדר החסינות העניינית, והיא חלה רק בתקופת כהונתו של חבר-הכנסת.

כתב האישום

על-פי כתב האישום הראשון, בשני נאומים שנשא בשארה – בעיר אום אלפחם בישראל, ביום 5.6.2000, ובקראחה שבסוריה, ביום 10.6.2001 – הוא עבר עבירת תמיכה בארגון טרוריסטי (עבירה על סעיף 4 לפקודה למניעת טרור, התש"ח-1948). כתב האישום מתרגם ומצטט את נאומיו של ח"כ בשארה כדלקמן:

1. הנאום באום אלפחם:

החזבאללה ניצח ולראשונה מאז 1967 טעמנו את טעמו של הניצחון. זכותו של החזבאללה להתגאות בהישגו ולהשפיל את ישראל. ישראל מנסה עכשיו לשפר את תדמיתה ברחבי העולם ומוכרת גירסה לא נכונה כאילו ביצעה את החלטת האו"ם 425. אבל היא נחלה תבוסה אחר תבוסה ונאלצה לצאת מדרום לבנון. זו האמת. זה יום ה-5 ביוני הראשון מאז שנת 67, שהביא לשינוי במפלס המוראל שלנו. פעם ראשונה שאנו רואים ניצוץ של תקווה. אם היינו לומדים לקח ממה שקרה באסון "אלנכבה", לא הייתה מתרחשת התבוסה ב-1967... לבנון, החלשה במדינות ערב, הציגה מודל קטנטן שאם נביט לעומקו ניתן להסיק את המסקנות הנחוצות להצלחה וניצחון – מטרה ברורה ורצון עז לנצח, והכנת האמצעים הנחוצים הדרושים להשגת מטרה זו. ישראל האשימה את סוריה ואיראן בניצול החזבאללה למען השגת האינטרסים שלהן, אבל זה לא נכון. כוחות ההתנגדות הלבנוניים הם אלה שניצלו את היחסים הרעועים בין סוריה ואיראן לבין ישראל, למען האינטרסים שלהם... והחזבאללה קלט את הלך הרוח ברחוב הישראלי וניצל את זה עד תום. הוא דאג שמלחמת הגרילה שלו תהיה מתוקשרת היטב, וכל הישג שלו השפיע רבות על מוראל העם בישראל שפקעה סבלנותו באיטיות נוכח האבירות שספג מהחזבאללה.

2. הנאום בסוריה:

לא עוד ניתן להמשיך, מבלי להרחיב את המרווח בין אפשרות המלחמה הכוללת ובין העובדה שהכניעה הינה בלתי אפשרית. מה שמאפיין את ממשלת שרון הוא שלאחר ניצחון ה"התנגדות" הלבנונית אשר הפיקה תועלת מהמרווח הזה שאותו הרחיבה סוריה בהתמדה, בין קבלת התנאים הישראליים הקרויים בשם שלום כולל בר קיימא, לבין האופציה הצבאית. המרווח הזה הועיל לעקשנות ולהתמדה והגבורה של הנהגת ולוחמי ה"התנגדות" הלבנונית. אולם לאחר ניצחון ה"התנגדות" ולאחר ג'נבה וכן לאחר כישלון "קמפ דייוויד", באה ממשלה ישראלית שמנסה להצר מרווח זה, כדי שתעמיד בחירה בנוסח: או קבלת התנאים הישראליים, או מלחמה כוללת. כך אי-אפשר יהיה להמשיך באופציה השלישית, שהיא אופציית ה"התנגדות", אלא על-ידי הרחבתו מחדש של המרווח הזה, כדי שאנשים יוכלו לנהל מאבק ו"התנגדות". לא ניתן להרחיב מרווח זה אלא באמצעות עמדה מדינית ערבית מאוחדת ואפקטיבית בזירה הבינ"ל, ואמנם הגיעה השעה לכך.

על-פי כתב האישום השני סייע ח"כ בשארה שלא כדין בכניסת אזרחים ערבים

»החסינות העניינית חלה גם לאחר תום כהונתו של חבר הכנסת. ראו: רובינשטיין ומדינה, הערה 3 לעיל, בעמ' 473-519.

לסוריה לצורך ביקורי משפחות, ועל כן הואשם, ביחד עם שני עוזריו הפרלמנטרים, בסיוע ליציאה שלא כדין (עבירה על תקנה 18 לתקנות שעת חירום (יציאה לחוץ לארץ), התש"ט-1948).

הדיון בוועדת הכנסת

במים 25.9.2001 ו-30.10.2001 דנה ועדת הכנסת בבקשת היועץ המשפטי לממשלה, מר אליקים רובינשטיין, לנטילת החסינות מח"כ בשארה.

במהלך הדיון ביום 25.9.2001 אמר ח"כ בשארה: "...אני חושב שנעשה תהליך דה לגיטימציה של בל"ד ואני חושב שחלק מהחברים חושבים שהבעיה היא לא להסיר את חסינותו אלא להוציא את מפלגת בל"ד מחוץ לחוק". ח"כ זאב בויס (ליכוד), יו"ר הקואליציה, אמר למשמע דברים אלה: "מאה אחוז".¹³³

במהלך הדיון ביום 30.10.2001 אמר פרופ' קלוד קליין, מומחה למשפט חוקתי, שזהו "המקרה הקשה ביותר שעלה בכנסת מאז שהוקמה כנסת ישראל".¹³⁴ חברי-כנסת מהימין אמרו, בהמשך הדיון, דברים קשים כנגד ח"כ בשארה. כך למשל אמר ח"כ ישראל כץ (ליכוד): "הוא קיצוני מבין-לאדם, הוא אדם שאסור לו להיות בכנסת". ואילו ח"כ זאב בויס אמר: "אני חושב שנחצו פה קווים, עברו פה גבולות ואנחנו באמת צריכים לעשות את הפעולות הנדרשות כדי להציב גבולות. אני גם מאמין שאם נעשה כך, יהיה בזה אלמנט של יראו וייראו".¹³⁵

ביום 5.11.2001 הצביעה ועדת הכנסת בעד הסרת החסינות של ח"כ בשארה כדלקמן:¹³⁶

1. לעניין כתב האישום הנוגע לארגון יציאה בלתי חוקית לסוריה – הצביעו 14 חברי ועדה בעד הסרת החסינות ו-6 נגד.
2. לעניין כתב האישום הנוגע להתבטאויות ח"כ בשארה – הצביעו 13 חברי ועדה בעד הסרת החסינות ו-7 נגד.

הדיון במליאת הכנסת

בעקבות החלטת ועדת הכנסת עבר הדיון, למחרת, למליאת הכנסת על-מנת לדון בהצעת ועדת הכנסת להסיר את חסינותו של ח"כ בשארה.¹³⁷ הדיון החל בשעה מאוחרת בלילה, 22:30, בנוכחות דלה מאוד של חברי-הכנסת. לכן התנגדו מספר חברי-כנסת לקיום הדיון בצורה כזו בעניין כה חשוב. ח"כ טלב אלסאנע (רע"מ) אמר, תוך התייחסות לנקודה זו: "הם... רוצים לעשות את זה בשעה מאוחרת כמו גנבים בלילה". לגופו של עניין אמר ח"כ מוחמד ברכה (חד"ש): "ההצעה להסיר את חסינותו של חבר-הכנסת עזמי בשארה היא בבחינת קו פרשת המים ביחסי מדינת ישראל והאוכלוסיה הערבית, ויש בה כדי לסמן מגמה מסוכנת של שלילת הלגיטימיות והייצוגיות שלנו". ח"כ זאב בויס (ליכוד), יו"ר הקואליציה, פנה במהלך הדיון אל ח"כ בשארה ואמר: "אנחנו במודע יוצרים עכשיו את המהומה הזאת כי אנחנו חושבים

¹³³ פרוטוקול מס' 228 משיבת ועדת הכנסת, עמ' 55.

¹³⁴ פרוטוקול מס' 237 משיבת ועדת הכנסת, עמ' 3.

¹³⁵ שם, עמ' 34.

¹³⁶ פרוטוקול מס' 239 משיבת ועדת הכנסת ביום 5.11.2001, עמ' 4-6.

¹³⁷ הישיבה ה-243 של הכנסת ה-15, ביום 6.11.2001.

שהגיעה העת לעשות אותה. אתה מתריס לא מהיום כלפי מדינת ישראל, כלפי קיומה, באמירות מאוד דמוקרטיות וליברליות ומאוד אינטלקטואליות ואקדמיות, אבל אתה לא שמת לב שאתה מותח ומותח את החבל ועכשיו החבל הזה בעצם נקרע. זה בדיוק העניין". ואילו ח"כ מיכאל קליינר (חרות), אשר סבר כי התבטאויותיו של ח"כ בשארה נופלות בגדר החסינות המהותית הניתנת לחברי הכנסת, ולכן סבר כי יש לנקוט נגדו צעדים אחרים, אמר: "אני בכל זאת אתן את ידי למהלך הזה, למרות מה שאמרתי, כי אני חושב שההצבעה כאן היא הצבעה פוליטית, ואני לא רוצה, חס וחלילה, שהימנעות [בהצבעה] תיחשב באיזו צורה כאיזו הסכמה עם הדברים". ח"כ בשארה אמר בתגובתו, כי מדובר בניסיון "לשרטט מחדש את גבולות הדמוקרטיה היהודית-הציונית במדינת ישראל", וכי יש ניסיון של "הימין לחזור לשלטון על גופת האוכלוסייה הערבית בישראל".

- ביום 7.11.2001 הצביעה מליאת הכנסת ברוב גדול בעד הסרת החסינות, כדלקמן:¹³⁸
1. לעניין כתב האישום לארגון יציאה בלתי חוקית לטוריה – 65 בעד, 24 נגד ושני נמנעים.
 2. לעניין כתב האישום הנוגע להתבטאויות – 61 בעד, 30 נגד ושני נמנעים.
- בכך הוסרה החסינות של ח"כ בשארה וניתן היה להגיש את שני כתבי האישום הפליליים נגדו בבתי המשפט.

תקדים

מקרהו של בשארה הוא תקדים ראשון מסוגו בישראל. זו הפעם הראשונה בתולדות כנסת ישראל שבה מוסרת חסינות על התבטאויות פוליטיות, וחברי הכנסת מועמד לדין פלילי בגין. הסרות החסינות שהיו בעבר נגעו לעבירות פליליות רגילות שיוחסו לחברי הכנסת, כגון עבירות צווארון לבן (שוחד וכו'), כפי שהיה במקרה של השר לשעבר אריה דרעי (ש"ס), או עבירות מין, כפי שהיה במקרה של השר לשעבר יצחק מרדכי (המרכז), או תקיפת קטין, כפי שהיה במקרה של ח"כ אביגדור ליברמן (ישראל ביתנו).

מקרה קודם שבו הוסרה חסינות חבר-כנסת היה מופנה גם הוא כנגד נציג פלסטיני. הכנסת הסירה את חסינותו של ח"כ מוחמד מיעארי (הרשימה המתקדמת לשלום) מפני חיפוש ומעצר ונטלה את חופש התנועה שלו.¹³⁹ העילה הייתה התבטאויותיו באזכרת המנוח פאהד קוואסמה, ראש עיריית אלח'ליל לשעבר וחבר הוועד הפועל של אש"ף, שהתקיימה במזרח ירושלים. בהתבטאויות אלה, כך נטען, יש הזדהות עם אש"ף. החלטה זו בוטלה על-ידי בית המשפט העליון מהטעם שניתנה בחוסר סמכות ובחוסר תשתית עובדתית הולמת. בית המשפט העליון הדגיש, כי הכנסת אינה מוסמכת לפעול בתגובה "מעין-עונשית" על מעשי העבר של חבר-כנסת, אלא רק כדי למנוע ביצוע עבירה בעתיד, וזאת על סמך תשתית ראייתית ועובדתית המצביעה על סיכון עתידי ממשי כתוצאה מפעולה אפשרית של חבר-כנסת.¹⁴⁰

¹³⁸ הישיבה ה-244 של הכנסת ה-15, ביום 7.11.2001.

¹³⁹ "הצעת ועדת הכנסת לטיפול חסינות מחבר הכנסת מוחמד מיעארי", הישיבה ה-124 של הכנסת ה-11, ביום

15.10.1985

¹⁴⁰ בג"ץ 620/85 מיעארי ואח' נ' יו"ר הכנסת ואח', פ"ד מא(4) 169.

הגבלת חופש התנועה של ח"כ ד"ר אחמד טיבי (תע"ל)

ביום 30.4.2001 התקיים דיון בוועדת הכנסת בהצעתו של ח"כ מיכאל איתן (ליכוד) לשלול מח"כ אחמד טיבי את זכות היתר לחופש תנועה המוענקת לו מכוח החסינות הניתנת לחברי-כנסת לפי חוק חסינות חברי-הכנסת, זכויותיהם וחובותיהם, התשי"א-1951. סעיף 9(א) לחוק קובע:

שום הוראה האוסרת או המגבילה את הגישה לכל מקום במדינה, שאינו רשות היחיד, לא תחול על חבר-הכנסת, אלא אם היה האיסור או ההגבלה מטעמים של ביטחון המדינה או של סוד צבאי.

טענתו של ח"כ איתן הייתה ש"במהלך המלחמה בה נמצאת מדינת ישראל מול ארגוני הטרור והעומד בראשם, פועל חבר-הכנסת אחמד טיבי בכל דרך אפשרית על-מנת לסייע לאויב".¹⁴¹ העילה לבקשה הייתה ניסיונו של ח"כ טיבי לפרוץ מחסום של צה"ל, ביום 3.4.2002, על-מנת להיפגש עם יו"ר הרשות הפלסטינית, מר יאסר ערפאת, שהיה נתון בבידוד במהלך המבצע הצבאי הישראלי הקרוי "חומת מגן". הדרישה המקורית של ח"כ איתן כללה גם הסרת החסינות מפני חיפוש בדירתו, בגופו, בחפציו ובניירותיו, וכן הסרת החסינות מפני מעצר. אולם היועצת המשפטית של הכנסת, עו"ד אנה שניידר, קבעה בחוות דעתה מיום 23.4.2002, כי רק ליועץ המשפטי לממשלה ניתנת הסמכות לבקש את הסרת החסינות בשני עניינים אלה, ולכן אין סמכות לח"כ איתן לבקש, ואין לוועדת הכנסת סמכות לדון, בעניינים אלה.¹⁴²

הדיון בוועדת הכנסת

הדיון הראשון שהתקיים בוועדת הכנסת, ביום 30.4.2002, הופסק עקב עימות חריף בין חברי-כנסת מהימין לבין חברי-כנסת ערבים. במהלך הדיון אמר ח"כ אליעזר כהן (האיחוד הלאומי-ישראל ביתנו) על ח"כ טיבי: "הוא מסייע לאויב בזמן מלחמה וזה לא הבל פה. במדינות אחרות היו שולחים אנשים לבגידה על נושא כזה".¹⁴³ בהמשך הוא פנה לחברי-הכנסת הערבים ואמר להם: "אתם משתפים פעולה עם האויב".¹⁴⁴ ח"כ איתן פנה לחברי-הכנסת הערבים באמירה "אתם רצחתם ילדים מטווח אפס".¹⁴⁵ עוד הוא אמר:

אני חוזר וקובע שכל אדם שפועל על-מנת לסכל את כוונות הצבא, להפריע לפעולות צבא בזמן מלחמה הוא בוגד. חבר-כנסת שמנצל את סמכויותיו למען אותן מטרות, הוא בוגד בצורה הרבה יותר...

והוסיף: "אני חוזר ואומר: אדם שפועל נגד הוראות הצבא, נגד מטרות הצבא, נגד מטרות המלחמה, הוא בוגד. נקודה".

¹⁴¹ ראו מכתבו של ח"כ מיכאל איתן לח"כ אברהם בורג, יו"ר הכנסת מיום 4.4.2002.

¹⁴² ראו מכתבה של עו"ד אנה שניידר, היועצת המשפטית לכנסת, לחברי ועדת הכנסת מיום 23.4.2002, הנדון: בקשת ח"כ מיכאל איתן לנטילת חסינויות וחובות מחבר-הכנסת אחמד טיבי.

¹⁴³ פרוטוקול מס' 300 משיבת ועדת הכנסת ביום 30.4.2002, עמ' 6.

¹⁴⁴ שם, עמ' 12.

¹⁴⁵ שם, עמ' 14.

ושוב פנה ח"כ איתן אל חברי-הכנסת הערבים שהשתתפו בדיון: "הטרור הערבי, שנמצא פה בחדר, לא ייתן לי לדבר".¹⁴⁶

דיונים נוספים התקיימו בעניין בוועדת הכנסת בימים 14, 21 ו-28 במאי 2002 ו-24 ביוני 2002.¹⁴⁷ ההצבעה התקיימה ביום 28.5.2002 והתוצאות היו כדלקמן: 12 חברים בוועדה תמכו בנטילת זכות היתר לחופש תנועה ו-5 התנגדו. לאחר מכן הצביעה הוועדה לגבי משך התקופה של נטילת הזכות לחופש תנועה. בפני הוועדה עמדו ההצעות הבאות: למשך יום אחד, שבוע, עד סוף המושב, שלושה חודשים, עד ליום 31.12.2002, או עד סוף הקדנציה. ברוב של 11 תומכים מול 4 מתנגדים הצביעה הוועדה בעד החלופה האחרונה – הארוכה ביותר.

הדיון במליאת הכנסת

ביום 25.6.2002 דנה מליאת הכנסת בנושא "הצעת ועדת הכנסת לטול מחבר-הכנסת אחמד טיבי את זכות חופש התנועה לפי סעיף 9(א) לחוק חסינות חברי-הכנסת, זכויותיהם וחובותיהם".¹⁴⁸ ההצבעה במליאה התחלקה לשתי הצבעות. הראשונה לעניין עצם נטילת הזכות, והשנייה לגבי משך התקופה המוצעת לנטילת הזכות, והיא עד תום תקופת כהונתה של הכנסת ה-15. ההצבעה הראשונה הייתה הצבעה אלקטרונית רגילה שבה צידדו 29 חברי-כנסת בנטילת חופש התנועה לעומת 23 מתנגדים. ההצבעה השנייה הייתה שמית ותוצאתה מבחינה מספרית הייתה זהה (קרי 29 בעד נטילת חופש התנועה עד סוף הקדנציה מול 23 מתנגדים).

מקרים קודמים

בעבר היו שלושה מקרים של נטילת חופש התנועה מחברי-כנסת. המקרה הראשון היה בשנת 1985, כאשר נטלה הכנסת את חופש התנועה מח"כ מאיר כהנא, מייסדה של תנועת כך. ביום 21.1.1985 אישרה ועדת הכנסת את החלטת גורמי הצבא, אף שהחלטה זו אינה טעונה את אישורה, למנוע את כניסתו של כהנא אל אלחיליל ואלחרם אלאבראהימי, ולפנותו משם.¹⁴⁹

המקרה השני היה כאשר הסירה הכנסת, גם כן על-פי בקשתו של ח"כ איתן, את חסינותו של ח"כ מוחמד מיעארי מפני חיפוש ומעצר, ונטלה את חופש התנועה שלו. החלטה זו בוטלה, כאמור לעיל, על-ידי בית המשפט העליון.

המקרה השלישי היה ב-6.1.1993, כאשר החליטה הכנסת לשלול מחבר-הכנסת האשם מחאמיד (אז חד"ש, ואחר-כך רע"מ) את זכותו לחופש תנועה לתקופה של שלושה חודשים, על-פי בקשתם של חברי-הכנסת לימור לבנת (ליכוד), צחי הנגבי (ליכוד) ומשה פלד (צומת). העילה הייתה השתתפותו בכנס הזדהות עם 415 פלסטינים שגורשו למרג' אלזוהור בלבנון, שהתקיים בעזה ביום 24.12.1992. בכנס צוטט ח"כ מחאמיד באומרו: "כל עוד נמשך הכיבוש, תימשך המהפכה, תימשך האינתיפאדה ולא רק באבן".¹⁵⁰

¹⁴⁶ שם, עמ' 16.

¹⁴⁷ פרוטוקול מס' 310, 314, 306 ו-326 משיבות ועדת הכנסת, בהתאמה.

¹⁴⁸ הישיבה ה-322 של הכנסת ה-15, ביום 25.6.2002.

¹⁴⁹ רובינשטיין ומדינה, הערה 3 לעיל, עמ' 494.

¹⁵⁰ ראו: "הצעת ועדת הכנסת לנטילת הזכות לפי סעיף 9(א) לחוק חסינות חברי-הכנסת, זכויותיהם וחובותיהם, התשי"א-1951, מחבר-הכנסת ח' מחאמיד", הישיבה ה-48 של הכנסת ה-13, ביום 5.1.1993.

פרופ' זאב סגל כתב, בעקבות החלטתה של ועדת הכנסת להמליץ על נטילת חופש התנועה של ח"כ טיבי ובטרם התקיים הדיון במליאה:¹⁵¹

הסמכות המאפשרת נטילת החסינות מפני מעצר וחיפוש וחופש התנועה המיוחד של ח"כ הייתה צריכה להתבטל מזמן, או לפחות להיחפך לאות מתה. הפקדת סמכויות מעין-שיפוטיות, כמו נטילת חסינות, בידי פוליטיקאים אינה מתיישבת עם עקרונות יסוד של הפרדת רשויות. כאשר הסמכות מופעלת בלי שקיים מנגנון סינון ממשי, כמו במקרה של גיבוש כתב אישום בידי היועץ המשפטי לממשלה, נפגע מכך לא רק ח"כ היחיד; נפגעת גם תדמיתו של בית המחוקקים, שחבריו נעשים שופטים בבית דין פוליטי.

¹⁵¹ זאב סגל, "ח"כים נוהגים כשופטים", הארץ, 13.6.2002.

עונש הרחקת ח"כ עסאם מח'ול (חד"ש)

ביום 4.4.2002 התקיימה ישיבת פגרה של מליאת הכנסת. במהלך הישיבה קרא ח"כ עסאם מח'ול: "איפה ראש הממשלה? איפה רב המרצחים שלכם?", בשהכוונה היא לאריאל שרון. לאחר שנקרא לסדר שלוש פעמים על-ידי יושב-ראש הישיבה, ח"כ רחמים מלול (ש"ס), הוצא ח"כ מח'ול מאולם המליאה. לפני יציאתו של ח"כ מח'ול מן האולם הניף את ידו במועל יד נאצי וצעק "הייל שרון, פושעי מלחמה, זה מה שאתם".¹⁵² ביום 8.4.2002 התקיימה ישיבה נוספת של הכנסת ובה התנצל ח"כ מח'ול על השימוש במועל יד ואמר כי לא התכוון לפגוע בניצולי שואה.¹⁵³ ועדת האתיקה דנה בעניין זה בעקבות תלונותיהם של ח"כ אברהם בורג (עבודה), יו"ר הכנסת, וח"כ זאב בויס (ליכוד), יו"ר הקואליציה, מיום 9.4.2002 ומיום 7.4.2002 בהתאמה, נגד ח"כ מח'ול.¹⁵⁴

ח"כ מח'ול הוזמן לוועדת האתיקה ביום 21.4.2002 ובה חזר על התנצלותו ואמר: בדיעבד אני רואה שמועל היד חסם את הדרך להעביר את המסר שרציתי להעביר, ישראל תחת שלטונו של שרון נמצאת על הציר של פשעי מלחמה ועל הציר של פאשיזם, בזמן שבאותה ישיבה מחשיכים מסך בפני חברי הכנסת, התקשורת הופכת להיות פרופגנדה ולא תקשורת במשך חודשים. אני חושב שכל הסימנים לכך שהשלטון הזה נמצא על ציר מסוכן וצריך להזהיר. אני מודע היום לכך, שהמסר הזה לא עבר...

ועדת האתיקה של הכנסת החליטה ביום 30.4.2002 כדלקמן:¹⁵⁵ בתוקף סמכותה לפי סעיף 70(ג) לתקנון הכנסת, החליטה ועדת האתיקה כי נוכח חומרת המעשה של ח"כ עסאם מח'ול ועל אף העובדה שהתנצל, תוטל עליו הרחקת למשך שלושה ימי ישיבות, כאמור בסעיף 70(ג)(3) לתקנון הכנסת. מובהר בזאת כי אין בהרחקה האמורה כדי לאפשר לח"כ מח'ול שלא להגיע כלל לכנסת בימים שבהם הורחק מהישיבות.

חשוב לציין, כי ביום שבו הוטל העונש על ח"כ מח'ול אושר חוק חסינות חברי הכנסת, זכויותיהם וחובותיהם (תיקון מס' 28), התשס"ב-2002 בקריאה ראשונה. ההצעה התקבלה בקריאה שנייה ושלישית ביום 27.5.2002. התיקון הסמיך את הוועדה להטיל עונשים חמורים יותר מאלה שהיו בתוקף לפני כן. קודם לתיקון קבע סעיף 130(ד) את העונשים הבאים שוועדת האתיקה רשאית להטיל על חברי הכנסת:

¹⁵² "המלחמה בשטחים - סכנת התדרדרות למלחמה כוללת", הישיבה ה-295 של הכנסת ה-15, ביום 4.4.2002.

¹⁵³ הישיבה ה-296 של הכנסת ה-15, ביום 8.4.2002.

¹⁵⁴ הארץ, 1.5.2002.

¹⁵⁵ ראו: "החלטת ועדת האתיקה בעניין פנייתו של יו"ר הכנסת לפי סעיף 70 לתקנון הכנסת ובעניין קובלנתו של ח"כ זאב בויס נגד ח"כ עסאם מח'ול" (30.4.2002). דיוניה של ועדה זו הם חסויים, על-פי תקנון הכנסת, ולכן הפרוטוקולים אינם פתוחים לעיון הציבור. סעיף 21 לפרק 1 לכללי האתיקה לחברי הכנסת שבתקנון הכנסת קובע: "הליכי אתיקה נגד חברי הכנסת ודיוני ועדת האתיקה בהם, והמסמכים, הפרוטוקולים וההחלטות בעניינם יהיו חסויים; אין לנכוח בהם אלא ברשות הוועדה; ואין לפרסמם כולם או מקצתם, אלא ברשות בכתב מאת הוועדה ובתנאים שתקבע".

(1) הערה;

(2) אזהרה;

(3) נזיפה;

(4) הרחקה משיבות מליאת הכנסת וועדותיה לתקופה שלא תעלה על שישה חודשים ובלבד שחברי הכנסת יהיה רשאי להיכנס לשיבה לצורך הצבעה בלבד.

התיקון מוסיף את העונשים הבאים:¹⁵⁶

(א) נזיפה חמורה;

(ב) שלילת זכותו לקבל רשות דיבור במליאה או בוועדות הכנסת, כולן או חלקן, לתקופה שלא תעלה על עשרה ימי ישיבות;

(ג) הגבלות על פעילותו כחבר הכנסת, לרבות איסור הגשת הצעות חוק, הצעות לסדר היום, שאילתות וכיוצא באלה, ולמעט הגבלות בדבר הזכות להצביע, הכל כפי שתקבע הוועדה ולתקופה שתקבע ובלבד שהתקופה כאמור לא תעלה על התקופה שנותרה עד לסופו של אותו כנס של הכנסת.

¹⁵⁶ הצעת החוק ודברי ההסבר פורסמו בהצעות חוק, חוברת מס' 3090, מיום 11.3.2002, עמ' 359. התיקון פורסם בספר החוקים התשס"ב, חוברת מס' 1847, מיום 27.5.2002.

הורדת ח"כ מוחמד ברכה (חד"ש) מעל דוכן הכנסת

ביום 28.10.2002 עלה ח"כ מוחמד ברכה לדוכן הנואמים על-מנת להציג הצעת אי-אמון שהגישה סיעת חד"ש נגד ממשלתו של אריאל שרון. במהלך הנאום כינה ח"כ ברכה את שרון "ראש ממשלת הדמים". ח"כ יגאל ביבי (מפד"ל), אשר ניהל את הישיבה מתוקף תפקידו כסגן יו"ר הכנסת, דרש ממנו שלא לחזור על הביטוי. המשך הוויכוח היה כדלקמן:¹⁵⁷

ברכה: אמרתי את מה שאמרתי ואמשיך לפי מה שכתוב אצלי.
ביבי: אני מקווה שתחזור כך, אני לא אתן שתגיד עוד פעם משפט כזה כשאני מנהל את הישיבה... אני לא מוכן לשמוע משפט כזה.
ברכה: אדוני היושב-ראש, תיקח את הנייר שלי, תכתוב לי נייר אחר ואני אקרא אותו. יש גבול... זה מה שאני חושב כחבר בכנסת ישראל.
ביבי: ממשלת דמים, אני לא אהיה מוכן לשמוע פה.
ברכה: אתה תשמע או לא תשמע, זו זכותך. אתה יכול לבקש ממישהו שיחליף אותך, אבל אני אגיד מה שאני חושב.
ביבי: אם תגיד עוד פעם משפט כזה, אני מוריד אותך.
ברכה: ...אדוני היושב-ראש, אני מבקש שתמלא את תפקידך כיושב-ראש הישיבה בצורה הגונה ולא תכתוב לי מה אני אגיד ומה לא אגיד.
ביבי: אדוני, אתה תחזור כך מהדברים או שאני אוריד אותך עכשיו מהבמה.
ברכה: אני לא חוזר בי מהדברים שלי.

...
ביבי: רד מהבמה!!

...
ברכה: מה פתאום?

ח"כ ביבי הזעיק בשלב זה את סדרני הכנסת, כשח"כ ברכה ממשיך בשלו ואומר כי לא ניתן להוריד אותו משום שהוא הגיש את הצעת האי-אמון. ח"כ ביבי השיב לו: "אתה לא תעשה פה טרור... פה לא יהיה טרור". השר דני נוה (ליכוד), שעלה לנאום אחרי ברכה, קרא לעבר הח"כים הערבים: "פה זה לא המוקטעה ברמאללה, פה זה כנסת ישראל. אתם לא תנהלו את זה בבריונות ובאלימות". בשל המהומה הגדולה בכנסת נאלץ ח"כ ביבי להפסיק את הדיון במליאה ולערוך בירור בלשכת יושב-ראש הכנסת. שם סוכם כי ח"כ ברכה יחזור לדוכן כדי להשלים את נאומו, אך לא ישתמש בביטויי גנאי כלפי הממשלה והעומד בראשה. משחודש הדיון, נדחתה הצעת האי-אמון ברוב גדול. ח"כ ביבי הודה: "יכול להיות שטעיתי".¹⁵⁸

העיתון "מעריב" כתב במאמר המערכת שלו מיום 30.10.2002, תחת הכותרת "אפליה בכנסת", את הדברים הבאים:¹⁵⁹

...קל לנחש, כי אילו ח"כ יהודי היה אומר את הדברים שהכעיסו כל-כך את יגאל ביבי, הוא לא היה נוקט בצעד שנקט כלפי חבר-הכנסת ברכה. ביטויים מהסוג הזה כבר

¹⁵⁷ הישיבה ה-347 של הכנסת ה-15, ביום 28.10.2002.

¹⁵⁸ ידיעות אחרונות, 29.10.2002, וגם: מעריב, 29.10.2002.

¹⁵⁹ מאמר מערכת, "אפליה בכנסת", מעריב, 30.10.2002.

נשמעו פעמים רבות מעל דוכן הכנסת, והצעד הזה לא ננקט בגינם... יושב-ראש הכנסת אינו צנוזר הרשאי לסכור את פיהם של הנואמים, להורידם מהדוכן או אף לדרוש מהם למתן את דבריהם, אלא רק במקרים מאוד חריגים, שבהם התבטאותו של ח"כ ברכה לא הייתה אחת מהם... הסגנים לראשי הכנסת נבחרים על-פי מפתח סיעתי, אולם רצוי כי תהיה הקפדה יתרה, כדי שלתפקיד יגיעו רק אנשים בעלי שיקול דעת, המונעים מעצמם התפרצויות משונות... יגאל ביבי, שהוא עצמו חבר-כנסת שאינו חוסך שבט לשונו ומתסיס את המליאה ואת הציבוריות הישראלית הרבה פעמים בהתבטאויות פרובוקטיביות ולעתים בלתי-מתקבלות על הדעת בקיצוניות שלהם, נהג באחרים נוקשות שמעולם לא הופעלה כלפיו, והשתמש במשרתו כדי לעשות מעשה לא נסבל, הפוגע בנשמת אפה של הדמוקרטיה...¹⁶⁰

¹⁶⁰ לפרטים נוספים בעניין הכרסום בחופש הפוליטי של המנהיגות הערבית, חקירות במשטרה ותקיפות פיזיות של חברי-הכנסת הערבים, ראו:

The Arab Association for Human Rights, *Conditions of Citizenship and Restricted Political Participation* (October 2002), and *Silencing Dissent—A Report on the Violation of Political Rights of the Arab Parties in Israel* (October 2002). Available at: www.arabhra.org.

ועדת הבחירות המרכזית

סעיף 15(א) לחוק הבחירות לכנסת ולראש הממשלה [נוסח משולב], התשכ"ט-1969 קובע כי לשם ביצוע הבחירות תוקם ועדת בחירות מרכזית בתוך 60 יום מיום כינוסה של כל כנסת חדשה. ועדה יוצאת תכהן עד להקמת ועדה חדשה. סעיף 16 לחוק קובע את הדרך שבה תורכב הוועדה מנציגי הכנסת היוצאת. סעיף 17 לחוק קובע כי בראש הוועדה יעמוד שופט של בית המשפט העליון, אשר ייבחר על-ידי שופטי בית המשפט העליון. לפי החוק, רשימות המועמדים לבחירות מוגשות לוועדה, והיא עומדת על קיום התנאים הפרוצדורליים הקבועים בחוק לעניין זה. אך נוסף על כך יש לוועדת הבחירות המרכזית סמכות לפסול מועמדים ורשימות מלהתמודד בבחירות, אם על בקשה בעניין זה חותמים שליש מחברי הוועדה (ראו לעניין זה התיקון שהתקבל לאחרונה בחוק זה לעיל). החלטה של פסילת מועמד מחייבת את אישורו של בית המשפט העליון. לעומת זאת, במקרה של החלטה על פסילת רשימה יש אפשרות לערער לבית המשפט העליון.

לקראת הבחירות לכנסת ה-16 התכנסה ועדת הבחירות המרכזית. בוועדה 42 חברים: ראש הוועדה השופט מישאל חשין ו-41 נציגים של המפלגות המיוצגות בכנסת היוצאת, שאינם בהכרח חברי-כנסת, כדלקמן: ליכוד (6), ש"ס (5), ישראל בעלייה (1), שינוי (2), מרכז (2), מפד"ל (1), יהדות התורה (2), האיחוד הלאומי (2), חרות (1), גשר (1), העבודה (8), מרצ (3), רע"מ (1), חר"ש (1), עם אחד (1), בל"ד (1), עמ"ל (1), תע"ל (1), והבחירה הדמוקרטית (1).

לוועדה הוגשו בקשות רבות לפסילת מועמדותם של חברי-כנסת ערבים ומפלגות המייצגות את הציבור הערבי. כך הוגשו בקשות הפסילה הבאות:¹⁶¹

1. שתי בקשות לפסילת ברוך מרזל (מועמד מס' 2 ברשימת חרות וממנהיגי תנועת כך, שהוצאה מחוץ לחוק, לאחר מותו של כהנא). בקשות הוגשו על-ידי היועץ המשפטי לממשלה ומפלגת העבודה. הבקשות נדחו על-ידי הוועדה, והיא החליטה ב-29.12.2002 לאשר את מועמדותו של ברוך מרזל (חרות) ברוב של 21 מתנגדים לבקשת הפסילה מול 18 תומכים. כל זאת בניגוד להמלצותיו של השופט העליון חשין, אשר הביע תדהמה מההחלטה.
2. בקשה לפסילת חרות – הוגשה על-ידי ח"כ אופיר פינס-פז, מזכ"ל מפלגת העבודה. הבקשה נדחתה על-ידי הוועדה ב-29.12.2002 ברוב של 22 מול 9 תומכים ושישה נמנעים (כולל השופט חשין).
3. בקשה לפסילת ח"כ עבד אלמאלכ דהאמשה (רע"מ) ובקשה לפסילת רשימת רע"מ – הוגשו על-ידי ח"כ אביגדור ליברמן (ישראל ביתנו). הוועדה דחתה את הבקשות ב-30.12.2002 ברוב של 21 מול 9 תומכים ו-3 נמנעים.
4. בקשה לפסילת רשימת חד"ש-תע"ל (שתי הרשימות רצו ברשימה משותפת בבחירות) – הבקשה הוגשה על-ידי ח"כ מיכאל קליינר (חרות). הבקשה נדחתה ב-30.12.2002 ברוב של 27 לעומת תומך אחד ותשעה נמנעים.
5. בקשה לפסילת ח"כ אחמד טיבי (תע"ל) – הבקשה הוגשה על-ידי סיעת הליכוד

¹⁶¹ אפשר לעיין בפרוטוקולים של הדיונים והחלטות ועדת הבחירות המרכזית באתר האינטרנט של הכנסת: www.knesset.gov.il/elections16/heb/protocols/menu.htm (ביקור אחרון באתר 23.2.2003).

באמצעות ח"כ מיכאל איתן. ב-30.12.2002, ברוב של 21 מול 18 מתנגדים ו-2 נמנעים פסלה הוועדה את ח"כ טיבי מלהשתתף בבחירות.

6. בקשות לפסילת בל"ד ו/או פסילת ח"כ עזמי בשארה – הוגשו על-ידי ח"כ ישראל כץ, על-ידי היועץ המשפטי לממשלה, וח"כ אביגדור ליברמן (ישראל ביתנו); מפלגת חרות, באמצעות ח"כ מיכאל קליינר, הגישה בקשה לפסילת בל"ד בלבד. הוועדה החליטה ב-31.12.2002 לפסול באופן אישי את ח"כ בשארה, ברוב של 22 מול 19, וכן את מפלגת בל"ד, ברוב של 21 מול 20, מלהשתתף בבחירות.¹⁶²

כל הבקשות לפסילת המועמדים הערבים והמפלגות הערביות הסתמכו על העילות הקבועות בסעיף 7 לחוק-יסוד: הכנסת, והן: שלילת קיומה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית; ותמיכה במאבק מזוין, של מדינת אויב או של ארגון טרור, נגד מדינת ישראל. מעניין במיוחד היה צעדו חסר התקדים של היועץ המשפטי לממשלה אליקים רובינשטיין, אשר הגיש בפעם הראשונה בתולדות המדינה בקשה לפסילת מועמדים ומפלגות. בקשתו הופנתה נגד ברוך מרזל מצד אחד, ורשימת בל"ד, מצד שני.¹⁶³ בבקשה הפסילה נגד בל"ד הסתמך רובינשטיין על דו"ח של איש שב"כ המכונה "נדב",¹⁶⁴ לעומת זאת, היועץ המשפטי לממשלה המליץ שלא לפסול את טיבי, דהאמשה, רע"מ וחד"ש-תע"ל.¹⁶⁵

בעקבות הגשת הבקשות לפסילה התנהל דיון ציבורי ער. תחילתו הייתה בתמיכה בפסילה, גם בקרב חוגים ליברלים ושמאליים, וסופו היה, כך נדמה, בחששו של השמאל הישראלי מפגיעה בתדמיתה של ישראל כמדינה דמוקרטית ומהפסד בבחירות עקב חזרת הבחירות על-ידי האזרחים הערבים. לכן, דומה כי השמאל הישראלי שינה את עמדתו ברגעים האחרונים, כך בהצבעתו בוועדת הבחירות, בעקבות החלטת השופט העליון חשין.

הטיעון העיקרי בפי המצדדים בפסילה היה של דמוקרטיה המתגוננת מפני אלה החותרים תחת אושיות המשטר. בעל טור בעיתון "מעריב" טען: "במקרים שבהם לא מדובר בדעה חריגה, אלא בעידוד גלוי ומפורש לאלומות וטרור, כבר לא מדובר בדעות. מדובר בסרטן שצריך להסיר". זהו המקרה של בשארה, לדעתו, ולכן צריך

¹⁶² עדאלה – המרכז המשפטי לזכויות המיעוט הערבי בישראל ייצג את המפלגות וחבריי הכנסת הערבים בפני ועדת הבחירות המרכזית. לפרטים, כולל תקציר הטיעונים שהגיש מרכז עדאלה בשם נציגי הציבור הערבי, ראו: www.adalah.org. יש לציין כי לאחר פסילת שני חבריי הכנסת הערבים ומפלגת בל"ד פורסם בעיתונות כי השלב הבא הוא החלטה שמתכוונת הממשלה לקבל, ולפיה תוצא התנועה האסלאמית החוץ-פרלמנטרית, בהנהגת שיח' ראד סלאח, אל מחוץ לחוק ותוכרו כארגון טרור. כמו כן, ביום שבו נפסלו מפלגת בל"ד וח"כ בשארה, נחקרו במשטרה מנהיגי התנועה האסלאמית וסגנו. ידיעות אחרונות, 1.1.2003.

¹⁶³ מיד עם הודעת היועץ המשפטי לממשלה על כוונתו להגיש בקשה לפסילת מפלגת בל"ד, הודיעה המפלגה על פתיחת קמפיין בינלאומי נגד פסילתה. הארץ, 19.12.2002. בראיון לאתר האינטרנט של "ידיעות אחרונות" טען ח"כ בשארה כי פסילת מפלגת בל"ד תהווה שבר היסטורי בין האוכלוסייה הערבית לבין מדינת ישראל. עלי ואקד, "בשארה: פסילת תגרום לשבר היסטורי", *ynet*, 25.12.2002.

¹⁶⁴ מעריב, 20.12.2002. באותו יום פרסם עיתון "מעריב" את עיקרי חוות הדעת של השב"כ, שצורפה לבקשת היועץ המשפטי לממשלה לפסילת בל"ד ועזמי בשארה. הכותרת בעמוד הראשון והשני של מהדורת יום שישי הייתה: "השב"כ: פעילי בל"ד עלולים לבצע פיגועים". בד בבד פרסמה המפלגה מודעה על עמוד שלם בעיתון "הארץ", ובה פנתה לציבור היהודי והשיבה לטענות היועץ המשפטי והשב"כ. "מודעה: אליקים רובינשטיין נגד הדמוקרטיה", הארץ, 22.12.2002.

¹⁶⁵ ראו דברי נציגתו של היועץ המשפטי, הערה 161 לעיל, וגם: מעריב, 18.12.2002. ידיעות אחרונות, 18.12.2002. הארץ, 18.12.2002 ו-19.12.2002.

להוציאו מחוץ לכנסת.¹⁶⁶

עיתון "הארץ" הליברלי הביע במאמר המערכת שלו את תמיכתו בפסילת ח"כ בשארה, גם אם תיפגע השתתפות הציבור הערבי בבחירות:

אין ספק כי בשארה פועל באזור הגבול של הפוליטיקה הלגיטימית ולעתים חוצה אותו במפגיע ובפומבי, כפי שנהג בהלוויית הנשיא אסד... קשה לומר דברים כאלה על רקע מקהלת פוליטיקאים קיצוניים העוינים את ערביי ישראל, אך אם יימצא ממש בדברים, ספק אם בשארה יוכל ליהנות מן הזכות להיבחר לבית המחוקקים הישראלי. פסילת בשארה עלולה לזרוע מרידות בקרב חלק מהציבור הערבי ועלולה לפגוע בהשתתפותו בבחירות, אך יש לקוות כי ציבור זה יקבל בהבנה נסיבות שבהן לא יהיה מנוס לדמוקרטיה הישראלית מלהתגונן.¹⁶⁷

העיתונאי ארי שביט, מעיתון "הארץ", קבע כי אף שפסילתו של בשארה מסוכנת, "יהיה זה מסוכן לא פחות אם המערכת הדמוקרטית הישראלית תתיר לבשארה להמשיך ללבות האש שהוא מלבה בשנים האחרונות".¹⁶⁸

העיתונאי והשרדן ירון לונדון, בעל טור בעיתון "ידיעות אחרונות" השווה את המקרה של ח"כ בשארה וטיבי למקרהו של הצעיר האמריקאי שנלחם בשורות הטאליבן. לונדון כותב:

לו היתה ישראל מגדירה בוגדים לפי אמת המידה האמריקנית ולו נהג אצלנו עונש מוות, יש להניח שהתביעה הכללית היתה פועלת להחזרת נשמתם של השניים לבוראה.¹⁶⁹

המתנגדים לפסילה יצאו נגד הטענות של "דמוקרטיה מתגוננת". אייל גרוס, מרצה למשפט חוקתי ובינלאומי באוניברסיטת תל-אביב, כתב בתגובה למאמר המערכת הנ"ל של "הארץ":

...מה שמעוות בשיח על הדמוקרטיה המתגוננת בישראל הוא הצגת הדברים, כאילו יש מצב דברים נורמלי של דמוקרטיה, ולגיטימי מצדה של זו להוציא אל מחוץ למשחק הפוליטי את המאיימים עליה, דוגמת בשארה. הצגה כזאת של הדברים מתעלמת מכך, שבישראל המצב הרגיל אינו מצב של שלטון דמוקרטי המושתת על שוויון אזרחי, אלא מצב של אפליה מתמשכת של הערבים בישראל וכיבוש שזה כבר נהפך לאפרטהייד בשטחים... לא על הדמוקרטיה מנסה ישראל להגן, כי אם על השלטון האתני ההירארכי שהקימה. האם במצב זה האיום על הדמוקרטיה הוא מאלה שרוצים להמשיך את

¹⁶⁶ בן-דרור ימיני, "עיוורון מימין ומשמאל", מעריב (היום), 5.1.2003.

¹⁶⁷ "גבולות הזכות להיבחר", הארץ, 22.12.2002.

¹⁶⁸ ארי שביט, "בין דמוקרטיה לנאציזם", הארץ, 6.1.2003. באותו גיליון הופיעה גם עצומה גדולה, על עמוד שלם, שכללה שמות של כ-300 יהודים וערבים, וביניהם אישי ציבור ומרצים באוניברסיטאות, וכ-30 שמות של ארגונים יהודיים וערביים. העצומה, תחת הכותרת "לא לכינון משטר אפרטהייד בישראל", הודיעה על קיום הפגנה מול בית המשפט העליון בעת הדיון בהחלטות ועדת הבחירות המרכזית, ביוזמת הארגונים וועדת המעקב העליונה של האזרחים הערבים. עמוד א, הארץ, 6.1.2003. בהפגנה עצמה השתתפו כ-600 מפגינים. הארץ, 8.1.2003.

¹⁶⁹ ירון לונדון, "מהי בגידה ומיהו בוגד", Ynet, 27.12.2002. במאמר נוסף כתב לונדון כי "סוגיית בשארה פוצעת את תודעתיהם של היהודים והערבים". וכי "אינטלקטואלים מחוננים כמו בשארה וטיבי הם מהמרים בפיתיות... בלי להפחית כמלוא הנימה מאחריותם של היהודים למערכת היחסים בין שני העמים, אני קובע שהתנהגותם של אחדים ממנהיגי הציבור הערבי עלולה לחולל עוד גל של גולים פלשתינים". ירון לונדון, "שתי הערות על עזמי בשארה", ידיעות אחרונות (24 שעות), 2.1.2003.

השלטון הזה, או מאלה שמבקשים לשנותו ולהבטיח מדינה שתהיה שוויונית לכל אזרחיה?¹⁷⁰

המתנגדים לפסילה טענו עוד כי היועץ המשפטי לממשלה הונע על-ידי שיקולים זרים, וכי בקשתו נובעת מעמדתו הפוליטית-האידיאולוגית, המתנגדת בחריפות לעמדה הפוליטית-האידיאולוגית של "מדינת כל אזרחיה" שמייצגים בשארה ובל"ד. עוד נטען כי הפסילה תגרום לניכור המיעוט הערבי והגברת התחושה של העדר השפעה פוליטית, ומכאן להחרמת הבחירות על-ידי מיעוט זה.¹⁷¹ השרה לשעבר ומנהיגת מרצ לשעבר, שולמית אלוני, ביקרה בחריפות את היועץ המשפטי לממשלה, קבעה שהוא מבזה את הדמוקרטיה הישראלית וקראה להתפטרותו לפני שיהפוך "אותנו עם גחמותיו והעדפותיו למצורעים שבעמים". עוד כתבה אלוני:

אנחנו צועדים בצעדי ענק למדינה אתנוצנטרית השוללת את זכויות היסוד של האזרח שאינו יהודי ובונה חיץ של אפרטהייד בין אזרחי המדינה... בשונה מכל דמוקרטיה, בישראל יש כנראה עריצות של הרוב.¹⁷²

רבים מהכותבים השתמשו בביטוי "אפרטהייד" כדי להסביר את אופי המשטר שיווצר בישראל על רקע פסילת המועמדים הערבים ודחיית המיעוט הערבי אל מחוץ לפוליטיקה הישראלית.

העיתונאי עפר שלח כתב במאמר המערכת של "ידיעות אחרונות" בעקבות פסילתו של טיבי ופסילתו הצפויה של בשארה:

...בית המשפט העליון עוד עשוי להפוך את הקערה על-פיה, אבל המסר כבר יצא: עבור המערכת הפוליטית היהודית, נציגי הציבור הערבי אינם לגיטימיים. רצונותיו ותסכוליו של אחד מכל המישה אזרחים ישראלים אינו צריך לבוא לידי ביטוי בפרלמנט, כי כל העניין הפרלמנטרי הזה נמאס עלינו. העמדת הפנים של המדינה הדמוקרטית כבר אינה נחוצה עוד, כי בעידן חוסר המעצורים אף-אחד לא מעמיד פנים. ואם תהיה שריפה, שתהיה. אנחנו לא שמים קצוץ.¹⁷³

אחרים קראו למצב שהחל להיווצר בישראל בשם "פאשיזם". כך למשל נטען כי השחיתות שמתפשטת במסדרונות הממשל הישראלי, הגורמים הפליליים הקונים להם מהלכים במפלגת השלטון, הליכוד; הגזענות; השתקת מתנגדי השלטון; כל אלה מעידים על כך שהפאשיזם צועד ברחובות ישראל.¹⁷⁴

בעקבות ההחלטה על פסילת טיבי ואישור מועמדותו של מרזל, קרא עיתון "הארץ", במאמר המערכת, לשנות את החוק הקיים ולהפקיד את סמכות הדיון וההחלטה

¹⁷⁰ אייל גרוס, "איפה יש פה דמוקרטיה?", הארץ, 24.12.2002.

¹⁷¹ נימר סולטאני, "צעד מסוכן לדמוקרטיה", הארץ, 30.12.2002. לעומתו קבע פרופ' זאב סגל, הפרשן המשפטי של "הארץ", כי פניית היועץ המשפטי לממשלה לוועדת הבחירות היא יוזמה לגיטימית, משום שהיועץ מייצג את האינטרס הציבורי. זאב סגל, "יוזמה לגיטימית של היועץ המשפטי", הארץ, 20.12.2002. העיתונאי ב. מיכאל כתב בטור השבועי שלו כי היועץ המשפטי לממשלה התעלם מהמסיתים היהודים לגזענות בכנסת. ב. מיכאל, "עכשיו באמת מגיע לו", ידיעות אחרונות (המוסף לשבת), 20.12.2002.

¹⁷² שולמית אלוני, "עריצות הרוב", Ynet, 30.12.2002.

¹⁷³ עפר שלח, "עידן חוסר המעצורים", ידיעות אחרונות, 31.12.2002.

¹⁷⁴ דוד אנוך, "דמוקרטיה הולכת ונעלמת", הארץ, 1.1.2003.

בעניין פסילת רשימות ומועמדים בידי פורום שיפוטי במקום ועדת הבחירות המרכזית. זאת משום שהוועדה הציבה את עצמה כגוף פוליטי חסר מעצורים, שאיננו מתחשב בעקרונות היסוד של הפרלמנטריות הישראלית.¹⁷⁵

חלק מהכותבים התריעו כי החלטת ועדת הבחירות המרכזית לפסול את בשארה ובל"ד היא כפייה של האופי האידיאולוגי הציוני של המדינה על אזרחיה הערבים, והפיכת הכנסת ל"פרלמנט של יהודים". צעד זה יהווה לא רק סיבה להחרמת הבחירות על-ידי אזרחים אלה, אלא יוביל גם לבינאום שאלת היחסים בין המדינה לבין המיעוט הערבי.¹⁷⁶

העיתונאי עוזי בנוזמן, "הארץ", כותב:

אין איש במגזר הערבי שמקבל את יהודיותה של המדינה. אין אזרח ערבי אחד שהוא ציוני. הערבים הישראלים הם אזרחי המדינה בתוקף שירותו של הגורל, שהותר אותם בתחומיה לאחר מלחמת השחרור [מלחמת 1948]. הם לא באו אל המדינה; המדינה באה אליהם... מאוכלוסייה נכנעת, המתרפסת בעל כורחה מול קציני הממשל הצבאי [1966-1948] ועסקני מפא"י [מפלגת האם של מפלגת העבודה הנוכחית], נהפכו הציבור הערבי ומנהיגיו למיעוט לאומי מגובש, מאורגן וקולני התובע את זכויותיו. גם זו תוצאה של מלחמת ששת הימים [יוני 1967]. הערבים הישראלים יוסיפו להציק לרוב היהודי משום שהם מודעים לסתירה המובנית בין הגדרתה של ישראל כמדינה יהודית להצהרתה על היותה מדינה דמוקרטית.¹⁷⁷

מתנגדים נוספים הצביעו על הצביעות של השמאל הישראלי ועל תפקידו-הוא בדחיקת הערבים:

[השמאל הציוני] תמיד הדיר את הערבים משותפות בממשלות ישראל, משותפות בתנועות השלום... השמאל הציוני תמיד פחד מהזיהוי בינו ובין ערביי ישראל, הוא פחד מהימין והוא פחד מההמון היהודי, שאם יראה ערבים במשחק לעולם לא יצביע עבורו. השמאל הציוני, המיוצג היום בידי מרצ והעבודה, שיחק בדיוק את המשחק שהימין רצה שהוא ישחק. יחידי, האחד באלימות והאחר במתק שפתיים, הם דחקו החוצה את ערביי ישראל, וכעת כאשר הדחיקה היתה לברוטלית ושפלה מאי פעם, השמאל הציוני אינו יכול להתהדר בחפותו בכך שנציגיו הצביעו נגד הפסילה בוועדת הבחירות.¹⁷⁸

חלק מהמתנגדים לפסילה התנגדו מטעמים תועלתניים או משיקולי תדמית, ולא משיקולים של שמירה על הדמוקרטיה או הגנה על המיעוט. כך, למשל, פנה העיתונאי והשרדן דן מרגלית, בעל טור שבועי ב"מעריב", לשופטי בית המשפט העליון במכתב

¹⁷⁵ "ועדה בלי פוליטיקאים", הארץ, 1.1.2003.

¹⁷⁶ נדים רוחאנא, "פרלמנט של יהודים", הארץ, 3.1.2003.

¹⁷⁷ עוזי בנוזמן, "גדר הפרדה כבר כאן", הארץ, 3.1.2003. באותו יום, 3.1.2003, הופיעו בעיתון "הארץ" שלוש מודעות של ארגוני זכויות אדם ישראליים וגופים מן השמאל הליברלי (שלום עכשיו וגוש שלום). מודעות אלה הביעו את התנגדות הארגונים לפסילת המועמדים והרשימות הערבים וקראו "להציל את הדמוקרטיה". מודעות אלה קראו לכינוס בתל-אביב ב-5.1.2003, ולהפגנה בירושלים מול ביתו של ראש הממשלה ב-6.1.2003. על פעילות זו ועל כינוס נוסף של יהודים וערבים שיוזמה ועדת המעקב העליונה לאזרחים הערבים, ראו: אריה דין, "פסילת הערבים, סבורים בשמאל, מיועדת לפסול אותנו לשלטון", הארץ, 8.1.2003. דין כותב כי החלטות ועדת הבחירות המרכזית גרמו, כלי שהתכוונו לכך, להחרות שיתוף הפעולה בין השמאל היהודי לאוכלוסייה הערבית. השמאל היהודי המתון נתן גט כריתות לאוכלוסייה הערבית בעקבות הפגנות המחאה באוקטובר 2000.

¹⁷⁸ ניר ברעם, "מיקי [איתן] לא לבד", מעריב (היום), 5.1.2003.

פתוח. במכתב זה ביקש מרגלית מהשופטים לבטל "בלב כבד" את הפסילה, תוך התעלמות מ"הנזק" ומ"הפגיעה" שגורמים, לדעתו, המועמדים הערבים לישראל. כל זאת כדי לשמור על "הנכס החשוב שלנו בעולם הנאור, שישראל היא הדמוקרטיה היחידה במזרח התיכון". לדעתו,

הליכוד עלה על נתיב פסילת המועמדים הערבים משיקולים זרים, שכל כולם מתמצים בהעדר תום לב. הוא רוצה שהציבור יעסוק בגירוש בשארה וטיבי מהכנסת ולא בחקירת המשטרה על חדירת מושחתיו למליאתה; שהערבים יחרימו את הבחירות, ואז ייחלש הגוש האופוזיציוני ויתחזק הימין.¹⁷⁹

פרופ' אמנון רובינשטיין קבע כי פסילת רשימות צריכה להיות המוצא האחרון כדי למנוע אפשרות סבירה של סכנה למשטר. לדעתו, הדמוקרטיה הישראלית חזקה דיה להתמודד גם עם התופעות המקומות והמאוסות ביותר.¹⁸⁰

ב-6.1.2003 שינה עיתון "הארץ" את עמדתו (מ-22.12.2002) וקבע במאמר המערכת: ...בנסיבות אלה [התכחות המועמדים לדבריהם שעליהם נסמכות בקשות הפסילה] יש לשקול את הדברים שהשמיעו בעומדם בפני ועדת הבחירות המרכזית ואת המשמעויות הציבוריות הרחבות של הפסילה. חרף היות דבריהם קרובים קרבה מסוכנת לקו המצדיק את הימצאם מחוץ לבית הנבחרים, יש טעם בנסיבות אלה במתן הזדמנות למועמדים הללו [עזמי בשארה, אחמד טיבי וברוך מרזל] להשתתף במשחק הדמוקרטי.¹⁸¹

העובדה המעניינת בדברים אלה היא שהעיתון היה מודע למשמעות הציבורית של הפסילה במאמרו הקודם, ב-22.12.2002, אך קיווה כי הציבור הערבי בכל זאת יבין את הצעד של "הדמוקרטיה המתגוננת" שהפכה כעת ל"דמוקרטיה מתמודדת".¹⁸² ב-7.1.2003 דן בית המשפט העליון, בהרכב מורחב של 11 שופטים, בבקשות לאישור פסילת חברי-הכנסת בשארה וטיבי, ופסילת מרזל. כמו כן דן בית המשפט העליון בערעור של מפלגת בל"ד על פסילתה.

ב-9.1.2003 נמסרו החלטות בית המשפט העליון ללא נימוקים. החלטות אלו הפכו את החלטות ועדת הבחירות המרכזית לפסול את טיבי (פה אחד), בשארה ובל"ד (ברוב של שבעה שופטים מול דעת מיעוט של ארבעה שופטים). כמו כן הוחלט לאשר את החלטת הוועדה להתיר את מועמדותו של מרזל.¹⁸³

בעקבות החלטתו של בית המשפט העליון לבטל את החלטות ועדת הבחירות המרכזית, הציע אחד הכותבים החרמה פוליטית וחברתית בתור כלי להתמודד עם

¹⁷⁹ דן מרגלית, "זק אהרן ברק [נשיא בית המשפט העליון] יכול", מעריב (מוסף השבת), 3.1.2003. ראו גם: סמי סמוחה, "עונש קולקטיבי", ידיעות אחרונות, 1.1.2003.

¹⁸⁰ אמנון רובינשטיין, "פסילה היא המוצא האחרון", הארץ, 7.1.2003.

¹⁸¹ "דמוקרטיה מתמודדת", הארץ, 6.1.2003.

¹⁸² ב-10.1.2003 בירך עיתון "הארץ" במאמר המערכת שלו על החלטות בית המשפט העליון בעניין החלטות ועדת הבחירות המרכזית. "החלטה צודקת וחכמה", הארץ, 10.1.2003. פרופ' זאב סגל כתב באותו גיליון כי לדעתו החלטת בית המשפט העליון מרוקנת מתוכן את סעיף 7א לחוק ייסוד: הכנסת. זאב סגל, "דמוקרטיה מתמודדת עדיפה על 'דמוקרטיה מתגוננת'", הארץ, 10.1.2003.

¹⁸³ ראו: א"ב (אישור בחירות) 50/03 ועדת הבחירות לכנסת השש-עשרה נ' ח"כ עזמי בשארה וע"ב (ערעור בחירות) 131/03 חברות הלאומיות הדמוקרטיות נ' ועדת הבחירות לכנסת השש-עשרה (ניתן ב-9.1.2003); א"ב 11280/02 ועדת הבחירות המרכזית לכנסת השש-עשרה נ' ח"כ אחמד טיבי (ניתן ב-9.1.2003); ע"ב 55/03-1 83/03 ח"כ אופיר פינס-מז ואח' נ' ברוך מרזל ואח' (ניתן ב-9.1.2003). מרכז עדאלה ייצג את ח"כ טיבי ובשארה ואת מפלגת בל"ד בפני בית המשפט העליון.

"הרדיקליזציה של מאבק המיעוט הערבי נגד המדינה היהודית", במקום פסילת מועמדים. למשל, הוא מציע נטישה המונית של מליאת הכנסת בשעה שבשארה נואם, והימנעות גופים ציבוריים ממתן במה לדעותיו.¹⁸⁴

¹⁸⁴ דן שיפטן, "מאבק ציבורי, לא פסילה", ידיעות אחרונות (24 שעות), 12.1.2003.

פרק 2

מדיניות ממשלתית

ה ק ד מ ה

בתקופת כתיבתו של דו"ח זה כיהנו שתי ממשלות: ממשלתו של אהוד ברק (7.3.2001-6.7.1999), וממשלתו של אריאל שרון (החלה לכהן ב-7.3.2001 ותפקדה רוב הזמן כממשלת אחדות. לאחר פרישת מפלגת העבודה מהממשלה הפכה לממשלת ימין). בפרק זה אנו מביאים חלק מהחלטות הממשלה ומשרדיה השונים, החלטות המייצגות היטב את היחס למיעוט הערבי. אפשר להבחין, בהחלטות שאנו מביאים כאן, במעורבות העמוקה של שירות הביטחון הכללי (השב"כ) בכל תחומי החיים של האזרחים הערבים. יש לציון כי האחריות המיניסטריאלית על השב"כ היא בידי ראש הממשלה ומשרדו. השב"כ נראה כמי שמכתיב מדיניות על נושאים רבים הקשורים באזרחים הערבים. מדיניות זו יוצאת מתוך תפיסה ביטחונית הרואה בערבים סיכון ביטחוני.

כמו-כן, אפשר להבחין בפרק זה כי הקרקע תופסת מקום מרכזי בסכסוך בין המדינה לבין המיעוט הערבי, למרות הזמן הרב שעבר מאז קום המדינה ואף שהמדינה הפקיעה לאורך השנים בשיטתיות את חלק הארי של אדמות האזרחים הערבים. המדינה מבקשת לכבוש את המרחב ולייהר אותו, תוך הפיכת הערבים בכל חלק וחלק ממנו למיעוט.

התערבות שירות הביטחון הכללי (השב"כ) במערכת החינוך של המיעוט הפלסטיני

לאחר סיומו של הממשל הצבאי בשנת 1966 השתנו שיטות השליטה והפיקוח על המיעוט הערבי. שירות הביטחון הכללי (השב"כ) נעשה המבצע הראשי של משימה זו. בסוף הפרק הקודם ראינו איך עוקב השב"כ אחרי מפלגות ופוליטיקאים ערבים ומבקש להתערב בשרטוט המפה הפוליטית על-ידי הגשת חוות דעת התומכת בבקשת היועץ המשפטי לממשלה לפסול את מפלגת בל"ד. ב-6.12.2001 אישר עיתון "הארץ" את מה שטענו, במשך שנים, רבים בקרב האוכלוסייה הערבית: סגן הממונה על החינוך הערבי במשרד החינוך הוא איש שב"כ. משמעות הדבר היא התערבות של שירותי הביטחון במערכת החינוך, על-מנת לשלוט באוכלוסייה הערבית ולפקח עליה באמצעות אחד הכלים החשובים ביותר במדינה המודרנית: מערכת החינוך. הכל כמובן שונה לגמרי ממערכת החינוך במגזר היהודי. הנה קטעים נרחבים מהדיעוה, כפי שפורסמה בעיתון "הארץ":¹

במשרד החינוך מכנים אותו "יצחק כהן הערבי" כדי להבדילו מראש מנהל החינוך הפדרוגי הנושא אותו שם. בתפקידו הרשמי הוא סגן הממונה על החינוך הערבי במזכירות הפדרוגית. אך בניגוד לשאר הפקידים הבכירים במשרד החינוך, שצמחו במערכת ועסקו בתפקידי הוראה שונים, עד שהבשילו לתפקידיהם, ליצחק כהן אין שום רקע בתחום החינוך, למרות תוארו. השב"כ הוא שהצניח אותו למשרד החינוך, לפני כעשר שנים, מתוך מטרה אחת: לא לאפשר לאנשי הוראה ערבים להתקבל לעבודה במערכת החינוך בלי קבלת הגושפנקא המתאימה מהגורמים הביטחוניים. מלבד תוארו הרשמי כסגן הממונה על החינוך הערבי, כהן משמש אף כיו"ר הוועדה למינויים במערכת החינוך הערבית, ובתפקיד זה הוא חורץ גורלות. ללא הסכמתו של כהן, הנסמכת על חוות הדעת שמעביר לידיו השב"כ, לא יוכלו מנהל בית ספר ערבי, או מפקח, לזכות במינוי לתפקיד. כהן אף אחראי על אישור מינויי מורים ערבים לבתי הספר.

היותו של כהן הזרוע הארוכה של השב"כ במשרד החינוך היא שריד מימים עברו. עד אמצע שנות ה-60, אזרחי המדינה הערבים היו נתונים תחת מרות הממשל הצבאי. כשזה בוטל, המשיכו שירותי הביטחון בפיקוח על מערכת החינוך הערבית. באמצעות כהן, השב"כ יכול לאסור על העסקת מורים או מנהלי בתי ספר, שחשודים בעינוי בפעילות עוינת לביטחון המדינה.

שרי החינוך של מרצ, שולמית אלוני ואמנון רובינשטיין, פעלו לפיטוריו של יצחק כהן, אך מאמציהם נכשלו. אלוני קיבלה אמנם את הסכמתו של ראש השב"כ, אהרן יעקב פרי, לפיטוריו כהן, אך כהונתה בת תשעת החודשים במשרד החינוך לא אפשרה, ככל הנראה, את ביצוע הפיטורים בפועל. כשאלוני נאלצה לעזוב את משרד החינוך, במאי 93, ניסה מחליפה בתפקיד, אמנון רובינשטיין, טקטיקה אחרת לסילוק כהן מתפקידו. רובינשטיין הפנה את בקשת הפיטורים לממונה העליון על השב"כ, ראש הממשלה אהרן יצחק רבין. לדברי רובינשטיין, "רבין סירב להפסיק את עבודתו של כהן במשרד החינוך, בנימוק שמשרתו חיונית לביטחון המדינה".

¹ ראלי סער, "איש שב"כ ממנה מנהלי בתי"ס במגזר הערבי", הארץ, 6.12.2001.

לדברי שמשון שושני, שכיהן כמנכ"ל משרד החינוך בתקופת אלוני ורובינשטיין, "עד לשנת '95 מילא יצחק כהן את תפקידו במשרד החינוך, אך קיבל את משכורתו ישירות מהשב"כ. לאחר מכן הוא הפך להיות עובד המשרד, והשב"כ המשיך להעביר אליו את התחקירים הביטחוניים על עובדי ההוראה במגזר הערבי".

במערכת החינוך נהוג למנות אנשי הוראה בכירים, כמו מנהלים או מפקחים, באמצעות מכרז. ועדת המכרזים כוללת חמישה חברים: שני נציגי ארגוני המורים, נציג הרשות המקומית ושני נציגי משרד החינוך. מועמד למשרת ניהול בבית ספר יהודי צריך להציג בפני ועדת המכרזים רק את כישוריו המקצועיים, הכוללים השכלה רלוונטית וותק רב בהוראה, והוועדה ממליצה בפני מנכ"ל משרד החינוך למנות לתפקיד את המועמד בעל הכישורים הגבוהים ביותר. במינויים במערכת החינוך הערבית נהוג אחרת.

כהן משמש כחבר קבוע בוועדת המכרזים למינוי מנהלי בתי ספר ערביים, מתוקף תפקידו כיו"ר ועדת המינויים במערכת החינוך הערבית. ולכן המועמד לניהול בית ספר יסודי או חטיבת ביניים, לדוגמה, אמנם מציג בפני ועדת המכרזים את כישוריו המקצועיים, אך דרכו לחדר המנהל תלויה בהסכמתו של כהן, בהתאם לתחקיר הביטחוני שהעביר לידיו השב"כ.

לדברי איש חינוך ערבי, שישב לצדו של כהן בוועדות מכרזים רבות, "כהן לעולם לא שואל את המועמד לניהול בית ספר שאלות המעידות על השתייכותו הפוליטית או המפלגתית. הוא מגיע לדיון מצויד ביומן קטן שבו רשום ככל הנראה מידע ביטחוני על המועמד. כשוועדת המכרזים אינה מאשרת את מועמדותו של איש חינוך ערבי לניהול בית ספר, הפסילה מעולם לא מוצגת כהתנגדות מערכת הביטחון למועמד מסוים. איש במשרד החינוך מעולם לא יאמר למועמד שהוא נפסל מנימוקים ביטחוניים, כי אמירה כזאת לא תעמוד במבחן משפטי. גם במקרים שבהם רוב חברי ועדת המכרזים ממליצים על מועמד, חוות הדעת של כהן היא המכריעה, ומנכ"ל המשרד לא יחתום על מינוי מנהל בית ספר ערבי שכהן לא אישר אותו".

מנכ"ל משרד החינוך בתקופת שרי המפד"ל זבולון המר ויצחק לוי, בן-ציון דל, מתנגד לדעה לפיה אנשי חינוך ערבים נפסלים ללא הצדקה. "כהן הוא איש שב"כ מנוסה וסמכתי עליו בעיניים עצומות", אומר דל. "מעולם לא מינתי מנהל בית ספר או מפקח לתפקידו אם כהן התנגד לכך". דל זוכר שבתקופת היותו מנכ"ל המשרד, בשנים '96-'99, נפסלו כעשרה מועמדים ערבים למשרות מנהלי בתי ספר ומפקחים, בגלל סיבות ביטחוניות.

[...]

שרי החינוך של מרצ חיפשו, כאמור, דרכים לקצץ בכנפיו של כהן. יוסי שריד, שכיהן כשר החינוך מיוני '99 עד יוני 2000, אומר כי "בתקופת כהונתי לכהן לא היתה שום השפעה על מינויים בבתי הספר הערביים, ואנשי חינוך ערבים התמנו גם בניגוד לחוות הדעת של השב"כ. אני החלטתי מי ימונה, כי השיטה של מעורבות השב"כ במינוי אנשי חינוך ערבים היא רעה. לדעתי, יש להשאיר את המנדט למינוי אנשי חינוך ערבים רק בידי משרד החינוך. חייבים לעשות את ההפרדה – ביטחון לחדר וחינוך לחדר".

אולם סגן השר לביטחון הפנים גדעון עזרא, ששימש כסגן ראש השב"כ בראשית שנות ה-90, מתנגד לעמדה זו. לדברי עזרא, "...לדאבוני עדיין לא הגענו לכך שאפשר למנות אנשי חינוך ערבים למשרותיהם רק משיקולים פדגוגיים".

ממשרד החינוך נמסר כי "מנכ"לית המשרד [רונית תירוש] הודיעה באחרונה שלא

תרשה התערבות של גורמים חיצוניים, במיוחד גורמים פוליטיים, באופן ניהולם של
בתי הספר הערביים... לנוכח זאת, ברור שגם מועמד למשרת ניהול, שמתברר כי עסק
בפעילות פוליטית או בהסתה – מועמדותו תיפסל".

משרד הפנים נגד האזרחים הפלסטינים

שר הפנים אלי ישי (ש"ס) היה ללא ספק השר המוביל בממשלת שרון, בתקופת כהונתה של הכנסת ה-15, במתקפה על זכויותיהם הבסיסיות של האזרחים הערבים בישראל. גם במקרה זה אנו רואים מעורבות ברורה של השב"כ. הנה כמה דוגמאות:

שלילת אזרחות

ב-10.6.2001 בדק השר ישי אם יוכל לשלול את אזרחותו ואת דרכונו של ח"כ ד"ר עזמי בשארה לאחר נאумו בסוריה באזכרה לנשיא סוריה חאפז אלסאד, בטענה שבשארה הפר אמונים למדינה. היועץ המשפטי לממשלה הבהיר אז לשר כי החסינות שבשארה נהנה ממנה בתור ח"כ אינה מאפשרת לשלול את אזרחותו.

ב-5.8.2002 חשף השר ישי את כוונתו לשלול את אזרחותם של שני אזרחים ערבים ולבטל את מעמד תושב הקבע של ערבי נוסף, וזאת בטענה שסייעו לביצוע פעולות התאבדות בתוך ישראל וב"חשד" לחברות בארגוני טרור: נהאד אבו קישק, תושב לוד, שהורשע בחברות בתנועת החמאס ובתכנון פעולת התאבדות בכפר סבא באפריל 2001 שבה נהרג אדם אחד, עצור בכלא בישראל; קייס עובייד חשוד בפעילות בארגון החזבאללה, ולפי הדיווחים נמצא בלבנון; ושאדי שורפא, תושב קבע ממזרח ירושלים המואשם בהשתייכות לארגון החזית העממית לשחרור פלסטין, עצור בכלא בישראל.² השר ישי עשה זאת בהסתמך על מידע מהשב"כ ותוך שימוש חסר תקדים בסעיף 11(ב) לחוק האזרחות, התשי"ב-1952, סעיף ששום שר פנים לפניו לא הפעיל. הסעיף קובע: "שר הפנים רשאי לבטל את אזרחותו הישראלית של אדם אשר עשה מעשה שיש בו משום הפרת אמונים למדינת ישראל".

ב-29.8.2002 פורסם כי היועץ המשפטי לממשלה קבע נהלים ל"שלילת אזרחות ממעורבים בטרור". לפי הנהלים, החלטת שר הפנים לשלול אזרחות תיבחן על-ידי פורום בראשות היועץ המשפטי ובהשתתפות הפרקליטות, משרד החוץ ומשרד הפנים. בחינה זו תיעשה "לאחר אישורו של ראש הממשלה". בעת בחינת ההחלטה יישקל "אם יש לאותו אזרח מקום חלופי מחוץ לישראל", ואם בנה "מרכז חיים" אחר. יחד עם זאת, היועץ המשפטי אישר לשר ישי לפתוח בהליכים לשלילת אזרחותם של אזרחים ערבים המעורבים ב"טרור".³

שר הפנים הקציב לשלושת הנפגעים מהחלטתו 30 ימים להביא בפניו טיעונים בכתב לביטול ההחלטה. בני משפחתו של עובייד מסרו בתגובה לשר הפנים כי "ברור כי אין כל משמעות לשיגור מכתב לטייבה, המיועד לאדם היושב בלבנון, ואין כל דרך לשלוח אליו את ההודעה על הכוונה לשלול את אזרחותו".

משפחתו של שורפא טענה כי יש למצות עמו את הדין ולהשית עליו את העונש הראוי בכפוף לניהול משפט הוגן, ועד אז הוא בחזקת חף מפשע. וכי "אין זה סביר

² מול מועלם, "הרעיון הבא של ישי: שלילת זכויות חלקית", הארץ, 7.8.2002.

³ הארץ, 6.8.2002.

⁴ בתגובה אמר ח"כ ד"ר עזמי בשארה (בל"ד) כי השר ישי הופך את האזרחות לכלי פוליטי. "האזרחות של הערבים נובעת מהיותם תושבים ילידים... זו האזרחות היחידה שהאזרחים הערבים מכירים והיא קיימת גם לפני שחשב אביו של ישי, ואחרים משרי ממשלת ישראל, להגר אל הארץ הזו, ומולדתנו. פסל אלמקאל, 9.8.2002.

⁵ הארץ, 29.8.2002.

ששר הפנים יקדים ויחיל עליו סנקציה כה דרסטית עוד בטרם הוכחה אשמתו.⁶ החמור בצעדים אלה הוא הפגיעה לא רק בקשר הבסיסי ביותר בין האזרח למדינה (קרי: האזרחות), אלא גם בקשר בין האזרח הערבי למולדתו, וכל זאת על-ידי ענישה מינהלית ללא משפט.⁷ שניים משלושת הערכים לא הורשעו בבית משפט בחשדות או באישומים המיוחסים להם קודם לקבלת ההחלטה על-ידי ישי. אופציה זו לא בוצעה נגד אזרחים יהודים: למשל במקרה של יגאל עמיר, רוצחו של ראש הממשלה יצחק רבין,⁸ וכך גם במקריהם של יהודים אשר הורשעו או הורשעו בעבירות ביטחוניות חמורות ביותר במשך שנות קיום המדינה, כולל באינתיפאדת אלאקסא.⁹ לכל זה יש להוסיף כי לאזרחים אלה אין אזרחות של מדינה אחרת, ולכן הם הופכים בעת שלילת האזרחות לחסרי-מדינה.¹⁰ עיתון "הארץ" כתב במאמר המערכת שלו ב-7.8.2002: "האפשרות לשלול אזרחות מערבים ישראלים מגדירה את כל הציבור הערבי בישראל כקהילה של אזרחים על תנאי, ומחסלת את שארית תקוותו להשתלב כמגזר שווה זכויות במדינה ובחברה".¹¹

באוגוסט 2002 דרוח כי השר ישי ביקש מהמשפטים במשרדו להביא לפניו הצעות חוק לשינויים בחוק האזרחות ובחוק הכניסה לישראל, כדי ששר הפנים יוכל לשלול זכויות אזרח חלקיות ממי שהיה מעורב בפעילות טרור ובהסתה. ישי אף העלה כמה רעיונות: לשלול מאותו אזרח את זכות הבחירה, את דרכונו הישראלי, ולהותירו עם

⁶ הארץ, 4.9.2002.

⁷ נעמה כרמי ויורם שחר, "כביש עוקף לשיח הדמוקרטי", הארץ, 24.10.2002. לעמדה התומכת בשלילת האזרחות ראו: אברהם פכטר, "להוציא מחוץ לחוק, לשלול אזרחות", הארץ, 9.10.2002, וגם: אליקים העצני, "דמוקרטיה מתגוננת", Ynet, 7.8.2002. פרופ' זאב סגל, הפרשן המשפטי של הארץ, סבור כי לצורך הפעלת הסמכות "די במידע מוריעני משמעותי המורה על פעילות עוינת למדינה. זאת, אפילו אם אין במידע זה כדי להביא להרשעת אדם בעבירה פלילית בגין המעשה המיוחס לו". זאב סגל, "לא נדרש משפט לשלילת האזרחות", הארץ, 6.8.2002.

⁸ במקרה של יגאל עמיר פנה צד שלישי לשר הפנים אליהו סויסה (גם הוא משיס) בבקשה לשלול את האזרחות וזכות ההצבעה של רוצח ראש הממשלה יצחק רבין לאחר שהלה הורשע בבית המשפט המחוזי בגין עבירה זו. משלא נענה שר הפנים לבקשה עתרה האזרחית לבית המשפט העליון. בית המשפט העליון דחה את העתירה וקבע כי האזרחות נמנית עם זכויות היסוד, בין היתר משום שהיא היסוד לזכות הבחירה לכנסת, שממנה צומחת הדמוקרטיה. בג"ץ 2757/96 הולד אלראי נ' שר הפנים ואח, פ"ד (נ2) 18. בית המשפט מצטט בפסק דינו את החלטת נשיא בית המשפט העליון האמריקני Earl Warren בעניין Trop V. Dulles 356 U.S. 86 (1958) אשר קובע:

"...Citizenship is not a license that expires upon misbehavior. The deprivation of citizenship is not a weapon that the government may use to express its displeasure at a citizen's conduct, however reprehensible that conduct may be. It is a form of punishment more primitive than torture, for it destroys for the individual the political existence that was centuries in the development. The civilized nations of the national world are in virtual unanimity that statelessness is not to be imposed as punishment for crime." (p. 92-102).

⁹ ראו הדורות לעיתונות של האגודה לזכויות האזרח בישראל מ-6.8.2002 ומ-9.9.2002, אשר מזכירה כי יש יהודים שהורשעו בבגידה ובהעברת סודות למדינות אויב אך לא נשללה אזרחותם: www.acri.org.il

¹⁰ במשרד הפנים טענו כי השלושה אינם מתגוררים בשנים האחרונות בישראל. שניים מהם התגוררו בשטחי הרשות הפלסטינית והשלישי בלבנון. הארץ, 4.9.2002. אולם הרשות הפלסטינית איננה מדינה, והיא אף התמטטה עקב הפעולות הצבאיות הישראליות במהלך אינתיפאדת אלאקסא. נוסף על כך, ראוי לציין כי מגורים במקום מסוים אינם שקולים להחזקה באזרחות של אותה מדינה, כלומר, ייתכן שעל אף הימצאותו של עובייד בלבנון אין הוא מחזיק באזרחות לבנונית. טיעון זה הגיוני על רקע העובדה שרובם המוחלט של התושבים הפלסטינים בלבנון לא קיבלו אזרחות לבנונית גם כעבור יותר מ-50 שנה של התגוררות בלבנון כפלסטינים.

¹¹ מאמר מערכת, "מיהו אזרח", הארץ, 7.8.2002. בתמיכה בגישה זו כותב שולי דיכטר (עמותת סיכוי): "...ההשתייכות האזרחית הבלתי מותנית היא משאב תודעה בסיסי לאדם; האפשרות של הדרת הערבים ממשאב זה משמעה הפיכתם לחסרי-בית. מהלך זה מאיץ יהודים וערבים על מסלול של התנגשות: דהיינו, מלחמת אזרחים. הקלות הבלתי נסבלת שבה מוחלט על שלילת אזרחות מערבים, לעומת למשל מיהודים שפגעו במדינה אף יותר, חושפת את חלקיותה ושבריותה מלכתחילה של אזרחות הערבים בישראל". שולי דיכטר, "אזרחים על תנאי", הארץ, 12.9.2002.

מעמד של תושב ארעי בלבד.

אזרחותו של אבו קישק נשללה בחודש ספטמבר 2002 על-ידי צו בחתימת שר הפנים ישי.¹²

הגבלת חופש התנועה של מנהיגים ערבים

ב-16.2.2002 חתם השר ישי, לבקשת השב"כ, על צו האוסר את יציאתו מהארץ של מנהיג התנועה האסלאמית החוץ-פרלמנטרית, השיח' ראאד סלאח,¹³ לפי סמכותו מכוח תקנות שעת החירום, למנוע יציאת אזור "מחשש לפגיעה בביטחון המדינה". תקופת הצו הייתה שישה חודשים, ולאחר מכן הוא הוארך פעמיים בשישה חודשים נוספים בכל פעם. הצו מנע את יציאתו של השיח' סלאח לכל יעד שהוא, בהסתמך על נימוק כללי של "חשש לפגיעה בביטחון המדינה". וזו לשון הצו:

בתוקף סמכותי לפי תקנה 6 לתקנות שעת חירום (יציאה לחו"ל), תש"ח-1948,¹⁴ ולאחר שעיינתי בהמלצת שירות הביטחון הכללי נושאת סימוכין מ/470168/0202 מיום 15 בפברואר 2002 על נספחיה, שוכנעתי כי קיים חשש ממשי שיציאתו מן הארץ של ראאד סלאח סולימאן מחאג'נה, בעל תעודת זהות מס' 055201065 (להלן: "הנדרן"), עלולה לפגוע בביטחון המדינה. הנני אוסר את יציאתו מן הארץ לתקופה של שישה חודשים, החל מיום 16 בפברואר 2002 ועד ליום 15 באוגוסט 2002. הנני מורה כי צו זה יימסר ביד לנדרן, והוא יהיה רשאי להשמיע טענותיו בכתב בעניין צו זה.

הודעה על קיום הצו נמסרה לשיח' סלאח בעת הגיעו לנמל התעופה ב-17.2.2002 בלי שנמסרה לו הודעה מוקדמת, בלי שקיים הליך שימוע ובלי שנמסרה לו התשתית הראייתית התומכת בהוצאת הצו. השיח' סלאח עתר נגד החלטה זו לבית המשפט העליון באמצעות ארגון "עראלה – המרכז המשפטי לזכויות המיעוט הערבי בישראל". העותר ביקש לבטל את הצו ולאפשר לו לצאת לקיום מצוות העומרה האסלאמית במכה שבסעודיה. העותר טען כי הצו פוגע פגיעה קשה בזכויות חוקתיות: חופש היציאה מישראל, החירות האישית וחופש הדת. שר הפנים ציין כי יש חשש כי יציאתו של העותר תנוצל למפגש עם גורמים עוינים. בית המשפט העליון דחה את העתירה לאחר שעיין בחומר חסוי שלא נחשף בפני העותר ובאי כוחו, וקבע כי השיקולים הביטחוניים גוברים על זכותו של העותר לצאת מן הארץ.¹⁵

במרץ 2002 הוציא מנהל המינהל האוכלוסין במשרד הפנים צו האוסר על המזכיר הכללי של תנועת אבנאא' אלבלד (בני הכפר) החוץ-פרלמנטרית, מוחמד כנאענה, לנסוע למצרים למשך שנה מסיבות "ביטחוניות". באוגוסט 2002, שישה חודשים לאחר הוצאת הצו, ובעקבות התכתבות משפטית, הצו בוטל.¹⁶

שתי החלטות אלה מצטרפות לשורה של החלטות אשר הגבילו את חופש התנועה וההתארגנות הפוליטית של המנהיגות הערבית והדתית בישראל.¹⁷

¹² מעריב, 10.9.2002. שר הפנים טען כי אבו קישק לא התנגד לשלילת האזרחות ואף ביקש לוותר עליה. הארץ, 11.9.2002.

¹³ השיח' סלאח כיהן ב-1989-2001 כראש עיריית אום אלפחם – אחד היישובים הערביים הגדולים בישראל.

¹⁴ תקנה מס' 6 קובעת: "שר הפנים רשאי לאסור את יציאתו של אדם מישראל אם קיים יסוד לחשש שיציאתו עלולה לפגוע בביטחון המדינה".

¹⁵ בג"ץ 4706/02 שיח' ראאד סלאח ואח' נ' שר הפנים (ניתן ביום 17.7.2002).

הקפאת התאזרחות ומניעת איחוד משפחות

בינואר 2002 הנחה השר אלי ישי את משפטני משרדו לבחון ביצוע שינויי חקיקה לצמצום מספר הפלסטינים המתאזרחים על-ידי נישואין לישראלים, ולהגביל מתן האזרחות לערבים שעזבו את ישראל בשנת 1948. בעיתון "הארץ" נכתב כי השר¹⁶ "רואה צורך דחוף במציאת דרכים לצמצום מספר הלא-יהודים המקבלים אזרחות ישראלית, ובכללם ערבים, אשר עלה באופן דרמטי בשנים האחרונות ומאיים על צביונה היהודי של מדינת ישראל".

ב-31.3.2002 הורה השר ישי להקפיא את הטיפול בעשרות אלפי הבקשות לאיחוד משפחות של פלסטינים. בתקשורת נטען כי החלטה זו ניתנה בעקבות ביצוע פעולת התאבדות במסעדה בחיפה על-ידי אזרחי ישראל, שאדי טובאסי, אשר אחד מהוריו קיבל מעמד בעקבות נישואיו לאזרחי ישראל. אך לאור הנחייתו של השר ישי מינואר 2002, ברור כי פעולת ההתאבדות הייתה אמתלה למדיניות מתוכננת מראש.

ב-12.5.2002 אישרה הממשלה פה אחד את תכניתו של השר ישי לשינוי במדיניות איחוד המשפחות, שמטרתה לצמצם באופן חד את מספר הפלסטינים שיוכלו להתאזרח עקב נישואים לערבים אזרחי ישראל. החלטת הממשלה מס' 1813 בעניין "הטיפול בשוהים בלתי-חוקיים ומדיניות איחוד משפחות בנוגע לתושבי הרש"פ [הרשות הפלסטינית] ולזרים ממוצא פלסטיני" קובעת בין היתר:¹⁷

מדיניות איחוד משפחות (אחמ"ש)

לנוכח המצב הביטחוני, ובשל ההשלכות של תהליכי ההגירה וההשתקעות של זרים ממוצא פלסטיני לישראל, לרבות בדרך של אחמ"ש, משרד הפנים, בשיתוף עם משרדי הממשלה הנוגעים בדבר, יגבש מדיניות חדשה לטיפול בבקשות לאחמ"ש. עד לגיבוש מדיניות זו אשר תקבל ביטוי בנהלים ובחקיקה חדשה, במידת הצורך, יחולו הכללים הבאים:

1. טיפול בבקשות חדשות. לרבות בקשות שטרם ניתנה לגביהן החלטה
 - א. תושב הרשות הפלסטינית – לא תתקבלנה בקשות חדשות של תושבי הרשות הפלסטינית לקבלת מעמד של תושב או מעמד אחר; בקשה שהוגשה לא תאושר, וכן הווג יירדש לשהות מחוץ לישראל עד לקבלת החלטה אחרת.
 - ב. אחר – הבקשה תידון בשים לב למוצאו של המוזמן.

2. בקשות הנמצאות בתהליך המדרוג

בתקופת הביניים יוארך תוקפו של היתר שניתן וזאת בכפוף להעדר מניעה אחרת. לא יהיה שדרוג למעמד גבוה יותר.

¹⁶ ראו:

Adalah, *Recent Developments—The Rights of the Palestinian Minority in Israel*, a report submitted to the Members of the Country Report Task Force—Israel, UN Human Rights Committee (2 October 2002) p.6.

¹⁷ ראו בפרק הראשון את החלטת הכנסת להגביל את חופש התנועה של ח"כ אחמד טיבי (תע"ל). ראו בהמשך פרק זה את החלטת ראש הממשלה ושר הביטחון בעניין מעצרו המינהלי של חבר הוועד המרכזי במפלגת בל"ד, וגם מניעת חברי-הכנסת של מפלגת חד"ש על-ידי משרד הביטחון מלהיכנס לחבל עזה הכבוש.

¹⁸ הארץ, 9.1.2002.

¹⁹ ראו ידיעה באתר האינטרנט "חדשות מחלקה ראשונה" ב-12.5.2002: www.nfc.co.il ועיתית עדאלה בהערה 20.

נגד החלטה זו הגיש עראלה עתירה לבית המשפט העליון בבקשה לבטלה.²⁰ העתירה הוגשה בשם של 57 עותרים – ערבים אזרחי ישראל הנשואים לבני/בנות זוג פלסטינים, בני/בנות הזוג שלהם וילדיהם המשותפים. העותרים טענו כי ההחלטה מפלה, שכן ההליך המדורג של התאזרחות ימשיך לחול על בני/בנות זוג של אזרחים ישראלים שאינם פלסטינים; הם טענו שההחלטה שרירותית, גורפת, נעדרת קריטריונים ובלתי מידתית. הם טענו אף שתקופת הביניים שאליה מתייחסת החלטת הממשלה אינה תחומה בזמן; שההחלטה מפרה את זכות השימוע ומוחלת באופן רטרואקטיבי; שההחלטה מפרה זכויות יסוד חוקתיות של העותרים, ובהן הזכות לחיי משפחה, לכבוד, לפרטיות ולשוויון; וכי היא נוגדת את הוראות המשפט הישראלי והמשפט הבינלאומי.

ב-22.5.2002 נערך ככנס דיון בנושא "מדיניותו החדשה של משרד הפנים בנושא ההתאזרחות". חברי הכנסת במפלגות הערביות טענו כי ההחלטה היא גזענית ואנטי-הומנית, משום שהיא מפרקת משפחות וגורמת לילדים רבים להיזרק למעגל העוני משום שאינם חיים עם שני הוריהם. השר דני נוה השיב בשם הממשלה כי "לא מדובר פה רק באיזה עניין תמים, אלא בניסיון לממש את מה שנקרא 'זכות השיבה'".²¹

סגירת עיתון ערבי

בדצמבר 2002 הודיע השר ישי לשבועון הערבי "סאות אלחק ואלחוריה" (קול האמת והחירות), ביטאון התנועה האסלאמית החוץ-פרלמנטרית, על כוונתו להוציא "צו להפסקת פרסומו של העיתון" למשך שנתיים. צעד זה ננקט לפי דרישת השב"כ בתיאום עם ראש הממשלה שרון, ועל דעת פרקליטות המדינה. השר ישי כותב בפסק ששלח למערכת העיתון:

הריני להודיעכם כי לפי סעיף 19(2)(א) לפקודת העיתונות, 1933, אני שוקל להורות על הפסקת פרסומו של העיתון "סאות אלחק ואלחוריה" למשך שנתיים, וזאת מכיוון שהחומר שהוצג בפני מעלה לכאורה כי יש בפרסומו של העיתון כדי לסכן את שלום הציבור.

לטענת השר ישי, העיתון משמש שופר להסתה קשה נגד היהודים, נגד הציונות ונגד מדינת ישראל ונותן במה נרחבת לעמדות החמאס:

מהן משתמעת הצדקה של שימוש באלומות ובטרור נגד ישראלים תוך האדרת הגישה המיליטנטית והטפה מתמדת למות קדושים. בעיתון אף מתפרסמות כתבות רבות של חברים בארגון החמאס.

עיתון זה יוצא לאור מאז 1989 ומופץ בימי שישי באלפי עותקים. ביוני 1990 (בתקופת האינתיפאדה הראשונה) הופסקה הפצת העיתון לשלושה חודשים בהוראת משרד הפנים בנימוק שהוא "משמש שופרה הרשמי של תנועת החמאס ומפרסם דברי הסתה

²⁰ בג"ץ 4608/02 עימאר אבו אסעד ו-57 אחרים נ' ראש הממשלה ואח'. העתירה הוגשה ב-30.5.2002, אך בית המשפט העליון הורה לעותרים בדיון מיום 14.7.2002 לפצל את העתירה לכמה עתירות. ב-26.8.2002

הגישה עדאלה 12 עתירות חדשות בעניין זה. ראו: Adalah, Press Release, 29.8.2002. הישיבה ה-308 של הכנסת ה-15, 22.5.2002.

נגד הציונות והיהדות".²²

חודשיים לפני הודעתו של שר הפנים נחקרו עורך העיתון ובעל טור בו במשטרת נצרת, על טור שפורסם בעיתון בחודש יוני. יאיר אטינגר ("הארץ") כתב כי העיתון "הוא כנראה מהפרסומים הבוטים ביותר שנדפסים ונמכרים בישראל ברישיון – ובכפוף לצנזורה – ומאז שנוסד ב-1989 לא חדל לאתגר ולהרתח את הרשויות ואת נציגי סיעות הימין".²³

ד"ר מרדכי קידר מהחוג לערבית באוניברסיטת בר-אילן אמר לעיתון "הארץ":
העיתון משקף את הדעות של השיח' ראד [סלאח], שהן הרבה פעמים לא נעימות לאוזן ישראלית. אבל הוא מביא גם ידיעות חברתיות חשובות מאוד, כמו בעיות של נוער והידרדרות לסמים ואלכוהול, וההשפעות השליליות של התרבות האמריקאית. העיתון הוא רק המראה של מה שהאנשים חושבים. מישור מאמין שאם יסגרו את העיתון האנשים יתפכו לחלק מהתנועה הציונית?²⁴

"המושל הצבאי"

בעקבות שורת הצעדים המוזכרים לעיל זכה השר ישי לכינוי "המושל הצבאי". זאת משום שמדיניותו דמתה למדיניות של תקופת הממשל הצבאי (1948-1966), שבה האזרחים הערבים היו נטולי זכויות בסיסיות (כמו חופש התנועה) והיו נתונים לשליטה ולפיקוח הדוקים. אחד הגורמים המובהקים של מדיניות זו הוא הקשר ההדוק בין השר ישי לשירותי הביטחון:

במהלך השנה האחרונה [2002] התהדקו קשריו [של ישי] עם בכירי השב"כ, בהם ראש השירות אבי דיכטר. דלתו של ישי פתוחה בפניהם והוא כמעט תמיד נעתר להמלצותיהם. למעשה הפך ישי, באמצעות סמכויותיו, למעין זרוע ביצועית של השב"כ...²⁵

פרופ' מרדכי קרמניצר, נשיא מועצת העיתונות ועמית בכיר במכון הישראלי לדמוקרטיה, התייחס לצעדיו של השר ישי:

שר הפנים מוזן על-ידי השב"כ ואינו מבין שהוא אמור להפעיל עמדה עצמאית וביקורתית כלפי המלצות השב"כ. הוא לא אמור להיות חותמת גומי אלא מסננת להמלצות השב"כ. הצעדים של ישי תואמים אג'נדה פוליטית לאומנית, אנטי ערבית, שלפי הערכתו נושאת חן בעיני מצביעי ש"ס. הם משתלבים באקלים כללי של "עליהם" על ערביי ישראל, הטומן בחובו סכנה.²⁶

²² ידיעות אחרונות, 23.12.2002. משה גורלי ("הארץ") הזכיר מקרים בולטים נוספים של סגירת עיתונים בישראל: ביטאון המפלגה הקומוניסטית, "קול העם" (עברית) ו"אלאית'חאד" (ערבית) נסגרו בשנת 1953 בנימוק של "סכנה לשלום הציבור"; עיתון "אלפג'ר" (ערבית) נסגר באותו נימוק בשנת 1981; העיתונים הערבים "אלשיראע" (1983), "אלעחד" (1986), "אלמית'אק" (1986), אלביאן" (1994) נסגרו מהנימוק של "מימון בידי ארגון טרור". משה גורלי, "סגירת עיתונים", הארץ, 23.12.2002.

²³ יאיר אטינגר, "ישי ממשיך את המלחמה נגד האיסלאם", אמרו בעיתון שנסגר", הארץ, 23.12.2002.

²⁴ שם.

²⁵ מזל מועלם, "המושל הצבאי", הארץ, 2.1.2003.

²⁶ שם.

מניעת חברי-הכנסת של חד"ש מלהיכנס לעזה על-ידי משרד הביטחון

ב-6.11.2001 פנו שלושת חברי-הכנסת של חד"ש, מוחמד ברכה, עסאם מחיזל ותמר גוזנסקי, לשר הביטחון בנימין בן אליעזר ולמפקד כוחות הצבא הישראלי בחבל עזה בבקשה להתיר להם לעבור דרך מעבר "ארו" לשם ביקור בשטחים שבשליטת הרשות הפלסטינית בעזה. חברי-הכנסת הדגישו כי שר המשפטים של הרשות הפלסטינית הבטיח ליווי ביטחוני של הרשות ואת כל סידורי הביטחון הנדרשים. מטרת הביקור הייתה, בין היתר, לסייר בשטח כדי ללמוד על מצב הדברים עקב הפעולות הצבאיות של ישראל. הבקשה נדחתה מן הטעם של ביטחונם האישי של חברי-הכנסת, ובטענה כי לא מאושרת כניסת ישראלים לעזה. בעקבות החלטת משרד הביטחון פנו חברי-הכנסת לבית המשפט העליון. העותרים טענו כי ההחלטה אינה כדין, ושביסודה עומדים שיקולים זרים ודינה להתבטל. הנימוק בדבר ביטחונם האישי של חברי-הכנסת, על רקע בקשתם של חברי-הכנסת עצמם והעדר מידע ספציפי על כוונה לפגיעה בביטחונם, לא שכנע את העותרים. הם הביאו בעתירתם את הדוגמה של העיתונאים אשר נכנסים לשטחים הכבושים כדי לסקר אותם. חברי-הכנסת, המתנגדים לכיבוש הישראלי ולפעולות הצבאיות הישראליות, ביקשו להיכנס לעזה כחלק מתפיסתם ועמדתם הפוליטית. בנסיבות העניין נראה כי בצעד זה יש משום הכשלת מילוי תפקידם הפוליטי.

כמו כן טענו העותרים כי ההחלטה היא פגיעה בזכויות היסוד שלהם לחופש תנועה ויציאה מישראל, בחסינותם הפרלמנטרית וביכולת תפקודם הפוליטי כסיעת אופוזיציה. בית המשפט העליון דחה את העתירה.²⁷

²⁷ בג"ץ 9293/01 ח"ב מוחמד ברכה ואח' נ' שר הביטחון בנימין בן אליעזר ואח' (ניתן ביום 10.1.2002).

מעצר מנהלי של חבר הוועד המרכזי במפלגת בל"ד

בנובמבר 2000 עצר השב"כ את ע'סאן עת'אמלה, חבר הוועד המרכזי של מפלגת הברית הלאומית הדמוקרטית (בל"ד).²⁸ עת'אמלה נעצר בחשד "שבמהלך חודש אוקטובר 2000 במהלך אירועי הפרות הסדר באיזור כפר כנא [בגליל], ארגן ונטל חלק מרכזי בהפרות הסדר ויידה אבנים לעבר כוחות הביטחון. כמו כן הנ"ל חשוד בהחזקת נשק שלא כדין ובהתאגדות בלתי חוקית". צו המעצר המינהלי הוצא על-פי הסמכות שמעניק חוק סמכויות שעת חירום (מעצרים), התשל"ט-1979 לשר הביטחון. על הצו חתם ראש הממשלה ושר הביטחון אהוד ברק, ועל סמך צו זה ריצה עת'אמלה תקופה של שישה חודשים במעצר מינהלי בלי שהוגש נגדו כתב אישום כלשהו ובלי שהורשע על-ידי בית משפט כלשהו בחשדות המיוחסים לו. למותר לציין כי אילו היו בידי כוחות הביטחון ראיות לביסוס החשדות נגדו היה עת'אמלה מועמד לדין. נוסף על המעצר המינהלי הופרו זכויותיו הבסיסיות של עת'אמלה כעציר, שכן הוצא נגדו בתחילת המעצר צו איסור פגישה עם עורך דין וכן צו איסור פרסום דבר מעצרו. זאת הייתה הפעם הראשונה, לאחר שלוש שנים, שבה נעצר פלסטיני אזרח ישראל במעצר מינהלי. השימוש בסמכות דרסטית זו נגד מנהיג פוליטי מיועדת להשתקת ההתנגדות הפוליטית בקרב המיעוט הפלסטיני.

²⁸ ג'מיל דקואר וג'ייק וואדלאנד, "מעצר מינהלי: עדותו של עורך דין", מחברות עדאלה 3 (2002) 53.

המרכז לדמוגרפיה במשרד העבודה והרווחה

בספטמבר 2002, לאחר הפסקה של ארבע שנים, חידש שר העבודה והרווחה שלמה בניזרי (ש"ס) את פעילותה של המועצה הציבורית לדמוגרפיה, כדי לגבש קווים למדיניות שתבטיח את "שמירת צביונה היהודי של ישראל".²⁹ המועצה היא גוף מייעץ שאמור ללוות את פעילותו של המרכז לדמוגרפיה במשרד העבודה והרווחה. באתר הרשמי של משרד העבודה והרווחה נכתב כי:

המרכז לדמוגרפיה פועל להגשמת מדיניות דמוגרפית החותרת להבטחת רמה נאותה של גידול האוכלוסייה היהודית. תפקידו לקדם תכנון מדיניות משותפת וכוללנית בתחום הדמוגרפיה במשרדי הממשלה ובשירותים למיניהם. הפעילות העיקרית של המרכז מתבצעת באמצעות משרדי הבינוי והשיכון, החינוך והתרבות והבריאות. המדיניות מתגבשת באמצעות סקרים ומחקרים בשטח, כנסים בנושאי דמוגרפיה, הפעלתם של פרויקטים ניסיוניים, פעולות הסברה והפצת חומר כתוב.³⁰

במועצה הציבורית חברים בהתנדבות 40 דמוגרפים, אנשי חינוך ועבודה סוציאלית, גינקולוגים, משפטנים, כלכלנים ונציגות של ארגוני נשים. תקציבו של המרכז לדמוגרפיה במשרד העבודה והרווחה היה 263 אלף שקלים בשנת 2002, ובשנת 2003 תקציבו 271 אלף שקלים.³¹

המרכז לדמוגרפיה הוקם באפריל 1967. בהחלטת ממשלת לוי אשכול נאמר:

יש צורך לפעול באורח שיטתי להגשמת מדיניות דמוגרפית, המכוונת ליצירת אווירה שיהיה בה כדי לעודד את הילודה, בהתחשב בחיוניותה לעתידו של העם היהודי.³²

אך ממשלת ישראל לא הסתפקה בעידוד ילודה יהודית, היא ניסתה גם לצמצם את הילודה בקרב האזרחים הערבים על-ידי החלטה חשאית של צוות פקידים בכירים ממשרד ראש הממשלה ושירותי הביטחון.³³ מניעי השר בניזרי בחידוש עבודת המועצה היו: ריבוי העולים הלא-יהודים,³⁴ העובדים הזרים, נישואי התערובת והירידה בשיעור הילודה היהודית.³⁵ זאת בעקבות חשיפת הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה בישראל כי שיעור היהודים באוכלוסייה ירד

²⁹ ענת ציגלמן, "המועצה הציבורית לדמוגרפיה תתכנס מחדש בתחילת ספטמבר", הארץ, 14.8.2002.

³⁰ ראו: 20: www.info.gov.il/labor2.asp

³¹ אלי שוסהיים, "בזבח כספי הציבור", מוסף הארץ (תגובות למערכת), 8.11.2002.

³² יוסף אלגוזי, "מנהל ומזכיר בחצי משרה מול 'האיום הדמוגרפי'", הארץ, 18.3.98.

³³ שם.

³⁴ על-פי נתוני משרד הפנים מתברר כי דווקא בתקופתו של השר אלי ישי (ש"ס) עלה באופן משמעותי אחוז הלא-יהודים שעלו לישראל. עד שנת 2001 – השנה שבה נכנס השר ישי לתפקידו – עמד שיעור הלא-יהודים על כחצי ממספר העולים לישראל, אך מאז עלה השיעור ועבר את ה-70% מהעולים בשנה. ידיעות אחרונות, 14.11.2002. העיתונאי ירון לונדון כותב בעניין זה:

"מסיכום נתוני העלייה בשנה שחלפה [2002] עולה כי שני שלישים בקירוב מבין העולים אינם יהודים... אין להסביר סילוף זה של חוק השבות אלא בכך שמדיניות ההגירה שלנו מוכתבת על-ידי החשש מפני ההתהוות של רוב ערבי בישראל. מתן זכות הגירה בשל זיקה שושלתית מעורפלת לאיזה אב קדמון ספק-יהודי אינה אלא תירוץ שנועד להצדיק מדיניות הגירה שאין לה דבר עם הסיבה שבגללה נחקק החוק".

ירון לונדון, "מה אכפת לי צבע העורלה", ידיעות אחרונות (מוסף 24 שעות), 15.1.2003. ראו גם: יהודה ליטני, "בין דמוגרפיה לגיאוגרפיה", ידיעות אחרונות (מוסף 24 שעות), 12.9.2002.

³⁵ הארץ, 3.9.2002.

מ-77.8% בשנת 2000 ל-77.2% בשנת 2001.³⁶

בכתבה מקיפה של עיתון "הארץ" מצוטטת חברת המועצה לדמוגרפיה, שרת הבריאות לשעבר שושנה ארבל אלמזלינו:

בשביל מה הקמנו מדינה אם בסופו של דבר היא תהיה דמוקרטית אבל לא יהודית? מה הם רוצים, שאני אעורר ילודה בקרב ערבים, שיהיה להם 15 ילדים במקום עשרה? העם היהודי חייב לשרוד ולעשות הכל בשביל זה.³⁷

בתגובה לחידוש פעילותה של המועצה כתב העיתונאי ב. מיכאל:

...ומי שרוצים את אמות המידה הדמוגרפיות אך ורק כדי לפעול להערפת קבוצה אתנית, דתית או גזעית אחת על פני זולתה, גם לו לא תועיל ההסתתרות מאחורי התואר המדעי "דמוגרפיה". גם הוא סתם גזען. יכולים אפוא חברי המועצה של בניזרי להתפתל כאוות נפשם וכמיטב יכולתם... והעובדה תישאר בעינה. זו מועצה שכל תכליתה היא להמציא עוד ועוד להטוטים להעמקת האפליה האתנית בישראל ולפתח עוד ועוד שיטות להערפת האזרחים היהודים על פני הלא-יהודים. שמה צריך, בעצם, להיות: "המועצה הציבורית לקידום טוהר-הדת בישראל".³⁸

אחרים התנגדו לקיום המועצה מטעמים אחרים:

מועזת העובדה שבניזרי ושכמותו חושבים שלמדינה, למחוקק, לגוף ציבורי ברמה לאומית יש וצריכה להיות אמירה, החלטה ואפילו הכוונה בנוגע למה שאנשים עושים בתחום הכי פרטי שלהם, ובאופן יותר ספציפי למה שנשים עושות עם הדבר הכי אישי שלהן – עם הגוף שלהן...³⁹

³⁶ Adalah News Update, 10.9.2002

³⁷ מרב סריג, "ילדים (יהודים) זה שמחה", הארץ (המוסף), 1.11.2002.

³⁸ ב. מיכאל, "טובלנות ודמוגרפיה", Ynet, 20.9.2001.

³⁹ מיכל רום, "בניזרי, צא לי מהרחס", Ynet, 4.9.02.

הוראת משרד החינוך בדבר לימוד מורשת הטרנספר בבתי הספר

בספטמבר 2002, לקראת יום השנה להירצחו של השר רחבעם זאבי, שנורה על-ידי מתנקשים פלסטינים מארגון החזית העממית לשחרור פלסטין, פרסם משרד החינוך חוזר על מורשתו.⁴⁰ זאבי, שכינה כשר התיירות בממשלת שרון, ייסד את תנועת "מולדת" ועמד בראשה עד יום מותו. העיקרון המרכזי במשנתו הפוליטית היה עקרון הטרנספר.⁴¹ בחוזר של משרד החינוך הושמט רעיון הטרנספר כדי שלא לעורר ביקורת ציבורית. מנכ"לית משרד החינוך הנחתה את מנהלי בתי הספר בישראל להקדיש ביום הזיכרון שעת מחנך או "כל מסגרת לימודית אחרת" ל"ציון אבני דרך במפעל הציוני שבהם שזורה עשייתו ותרומתו של רחבעם זאבי ז"ל, להשגת המטרה הלאומית". משרד החינוך הפיק חוזר מיוחד תחת הכותרת: "רחבעם זאבי, אלוף נעוריה של ארץ מולדת", המפרט תחנות בחייו של זאבי. לחוזר מצורפות גם כמה הפעלות חינוכיות שקשורות בזאבי וברצח פוליטי. בהפעלות מודגשים ערכים שדמות זאבי משקפת, לדעת משרד החינוך, כמו ידיעת הארץ ואהבת הארץ, נאמנות למדינה ותרומה לביטחונה.⁴² משרד החינוך הפנה את המורים לאתר האינטרנט שלו, תחת הכותרת: "רחבעם (גנדי) זאבי ז"ל – 'אלוף נעוריה של ארץ מולדת'", כשהציטטה היא מפיה של שרת החינוך לימור לבנת (ליכוד).⁴³ העיתונאי וההיסטוריון תום שגב כתב על אתר זה:

זאבי לנוער מצטייר מתוך האתר כמלומד וג'נטלמן, חוקר ארץ ישראל הראוי להוקרה גם בשל הנימוס הפרלמנטרי המופלג שציין אותו... וכך מנוטרל האיש היקר הזה מהשקפת העולם שהטיף לה וזוכה למעמד של אייקון לאומי הראוי להערצת האומה ותלמידיה. אין כמובן דבר פוליטי יותר מהצגה א-פוליטית כזו של איש שהטיף לגירושם של מיליוני בני אדם, בשמה של אידיאולוגיה לאומנית קיצונית. רצח האיש לא מקנה לו "מורשת" הראויה לשבח בשעת מחנך מיוחדת, אך דיון אמיתי ב"מורשת" שלו מחייב גם דיון ב"טרנספר", לרבות גירוש הערבים ב-1948 וב-1967.

⁴⁰ יום השנה לרצח זאבי צוין בטקס ממלכתי בהשתתפות צמרת המדינה בישראל. מעריב, 7.10.2002. העיתונאי עקיבא אלדר כתב לאחר הירצחו של זאבי: "עם השר רחבעם זאבי איבדה ישראל את הילד היחיד בפוליטיקה שחשף את מעורמו של הימין המתון לכאורה. הוא היה היחיד בהנהגת הימין שהציע פתרון לסתימה בין חלום ארץ ישראל השלמה לבין חזון מדינת היהודים. זאבי אמר בקול רם את מה שכמה מראשי הליכוד (עוזי לנדאו, לימור לבנת, צחי הנגבי) חושבים: 'בארץ ישראל יש מקום לעם אחד בלבד – עם ישראל'. זו המשמעות המעשית של הקריאה שלהם לסלק את יאסר ערפאת ולחסל את הרשות הפלסטינית". עקיבא אלדר, "הטרנספר מת, יחי האפרטהייד", הארץ, 23.10.2001.

⁴¹ ראו בפרק 4 הרחבה בעניין תנועת "מולדת" וה"טרנספר" במסגרת הדיון על התבטאויותיו של ח"כ בנימין אלוך (מולדת). על חייו של זאבי ראו: נדב שרגאי, "אם הטרנספר אינו מוסרי", נהג לומר, "גם הציונות אינה מוסרית", הארץ, 18.10.2001.

⁴² מעריב, 30.9.2002; Ynet, 30.9.2002; הארץ, 6.10.2002. יש הטוענים כי פולחן "ידיעת הארץ" הוא אמצעי לגיוס פוליטי וסוכן תעמולה לביטוס ולהוכחה של תביעת בעלות על ארץ ישראל הנגאלת, וכי "אהבת המולדת" היא פרוייקט של מהגרים אשר נועד להלאים את המרחב הפיזי והנפשי. מירון בנבנשתי, "אהבת 'המולדת'", הארץ, 10.10.2002.

⁴³ "הדמוקרטיה היא המופלאה ביצירות האדם. היא מאפשרת לשליטים לעשות, בשם הרוב, כל מה שמוח רגיל לא היה מעז להגות, כמו למנות את לימור לבנת לשרת החינוך, או ללמד את ילדי ישראל לקבל שיעור ב"מורשת גנדי"... כמחאה, יכולים הורים לאסור על ילדיהם להיחשף להלבנת השחור, ולקיים באותה שעה שיעור נגדי". אמיר אורן, "שיעור נגדי", הארץ, 1.10.2002.

⁴⁴ תום שגב, "זאבי לנוער", הארץ, 4.10.2002.

עיתון "הארץ" כתב במאמר המערכת שלו כי דיון ב"מורשת זאבי" עלול להעניק לגיטימציה מסוכנת לרעיון הטרינספר.⁴⁵ העיתונאי סאלם ג'ובראן כתב:⁴⁶

הרשעות [שבהחלטת שרת החינוך לימור לבנת] היא בכך שמהללים פוליטיקאי אשר כל משנתו מתמצית בטרנספר, כלומר, בסימן שאלה על זכותם של 20 אחוזים מאוכלוסיית ישראל, הערבים, להמשיך ולחיות במולדתם. את הרעל הגזעני הזה רוצה השרה להחדיר למוחות ולבבות התלמידים היהודים. ואולי חושבת "אשת הברזל" שלנו שגם הערבים חייבים ללמוד את מורשת זאבי?

⁴⁵ מאמר מערכת, "מורשת הטרינספר", הארץ, 7.10.2002.

⁴⁶ סאלם ג'ובראן, "המורשת והרשעות", מעריב (היום), 3.10.2002.

בניית יישובים

באוקטובר 2001 פרסם עיתון "הארץ" ידיעה על סקר שערך משרד התשתיות.⁴⁷ הסקר גילה כי בישראל יש 68 יישובים חדשים הנמצאים בשלבים שונים של בנייה, וכי הקמתם של 33 מהיישובים בלבד מעוגנת בהחלטות ממשלה. יתר היישובים הם יוזמות מקומיות שנעשות למטרת קביעת עובדות בשטח. שבעה מהיישובים, לפי התכנית, מיועדים לאוכלוסייה הפלסטינית הדרוזית. הממסד מפריד אוכלוסייה זו מכלל המיעוט הפלסטיני משום שחלק ניכר מבניה משרתים בצבא. לשאר האזרחים הפלסטינים לא מיועד אף לא יישוב אחד. מנהל מקרקעי ישראל הוא היזם של 34 יישובים; 17 יישובים מוקמים ביוזמת משרד הבינוי והשיכון; הקמתם של 15 יישובים נעשית ביוזמת מועצות אזוריות; וארבעה יישובים מוקמים ביוזמה פרטית. עיתון "הארץ" מדווח כי צוות רב-משרדי שבדק את הממצאים העלה שלא קיים קשר נראה לעין בין ההחלטות הממשלתיות לבין המציאות התכנונית. אך בכיר במשרד התשתיות, ששמו לא נמסר, אמר לעיתון:

במדינת ישראל קיימת אמירה היסטורית, ולפיה אם לא נתפוס קרקע, ערבי כבר יתפוס אותה.

אמירה זו בעצם מסכמת את העמדה האידיאולוגית של מוסדות התכנון ומשרדי הממשלה כלפי האזרחים הערבים. הערבי נתפס כאיום וכאויב תכנוני במרחב. מאז קום המדינה ועד היום הזה לא הוקם שום יישוב ערבי, בוודאי לא על-ידי הממשלה, חוץ משבעה יישובים שבהם קובצו הברואים הערבים לאחר הפקעת אדמותיהם.

⁴⁷ אבי שמול, "68 יישובים בשלבי ביצוע; אף לא אחד מהם מיועד למגזר הערבי", הארץ, 14.10.2001.

ריסוס שדות תבואה של האזרחים הפלסטינים הבדואים בנגב באמצעים כימיים

ב-14.2.2002 השמידו מינהל מקרקעי ישראל והסיירת הירוקה, השייכים למשרד התשתיות בראשות השר אביגדור ליברמן, שדות תבואה של אזרחים פלסטינים בדואים בנגב.⁴⁸ מטוסי ריסוס השמידו את היבולים ב-12,000 דונם באמצעים כימיים. לשם כך נשכרה חברת הריסוס "כימניר". לטענת המינהל, השדות נזרעו על אדמות מדינה ללא היתר, ומדינת ישראל פועלת נחרצות, באמצעות המינהל והסיירת הירוקה, באמצעים שונים, "לסילוק הפולשים מאדמות המדינה על-מנת להגן עליהן ולהשיבן לניהול המינהל..."⁴⁹ לעומת זאת, הבדואים טענו שהאדמות שייכות להם, והאשימו את המינהל בניסיון לעקור אותם מאדמות השייכות להם מדורי דורות. ח"כ יוסי שריד, יו"ר מרצ, אשר חשף את הפרשה בטרם ביצע הצעד אמר כי: "...תמונות הריסוס הקטלני מן האוויר יהיו נוראות וקשות לעיכול ויעוררו התקוממות".⁵⁰ ואכן, אלפי בדואים הפגינו בעקבות צעד זה והקימו אוהל מחאה. כמו כן, עצרת "יום האדמה"⁵¹ השנתית המרכזית של המיעוט הערבי בישראל התקיימה בנגב במחאה על צעד זה.⁵² ח"כ טלב אלסאנע (רע"מ) אמר כי "המדינה היא זו שפלשה לאדמותיהם של הבדואים שתובעים 500 אלף דונם שנלקחו מהם".⁵³

48 עליוזה ארבלי, "המינהל ממשיך שדות של בדואים בנגב", וואלה, 14.2.2002.

49 סמדר שמואלי, "שריד: המינהל מתכוון להשמיד שדות תבואה בדואיים", Ynet, 22.1.2002.

50 שם.

51 יום האדמה הוא היום שבו מציינים האזרחים הפלסטינים בישראל את זכרם של ששת חלליהם בהפגנות שהתקיימו ב-30.3.1976 במחאה על הפקעת אדמותיהם על-ידי מדינת ישראל. לאור הכוח הרב שהפעילו כוחות הביטחון, כולל הצבא, נהרגו שישה מפגינים. מאז אותו יום מפגינים האזרחים הפלסטינים ב-30 במרץ בכל שנה.

52 שמעון איפרגן, "אלפי בדואים הפגינו נגד ריסוס האדמות בנגב", Ynet, 17.3.2002.

53 עליוזה ארבלי, "המדינה תשמיד יבולים של בדואים שנזרעו בניגוד לחוק", וואלה, 23.1.2002.

התכנית ל"רוב ציוני" בגליל ובנגב

בחודש אוקטובר 2002 החליטה ממשלת ישראל להטיל על החטיבה להתיישבות של ההסתדרות הציונית את המשימה להקים 14 יישובים חדשים בנגב, מאזור דרום הר אלח'ליל ועד חולות חלוצה.⁵⁴

החלטה זו באה במסגרת תכנית רב-שנתית שהסוכנות היהודית הכריזה עליה לקידום היעד של "רוב ציוני" בגליל ובנגב. כוונת התכנית המוצהרת היא קליטת 200 אלף מתיישבים חדשים בגליל ו-150 אלף איש בנגב.

על-פי "הארץ", פעלה החטיבה להתיישבות עד להחלטת הממשלה רק בשטחים הכבושים, וההחלטה להפעילה כעת גם בתוך תחומי מדינת ישראל נועדה לעקוף את הוראות בית המשפט העליון בפרשת קעדאן, אשר אסרו על אפליה במדיניות הקרקע מטעמי לאום.

שי חרמש, גזבר הסוכנות היהודית, אמר לעיתון "הארץ":⁵⁵ התכנית החדשה נועדה להתגבר על הבעיה שהממשלה מחויבת לפעול למען כלל אזרחי ישראל, בעוד שההסתדרות הציונית זכאית לממש את המנדט שלה, שהוא פעולה למען העם היהודי.

ה"חידוש" ביוזמה הוא הגדרת היעד כ"רוב ציוני" ולא "רוב יהודי". פירוש הדבר הוא החלת התכנית על ערבים "המגלים מחויבות למדינה", כלומר ערבים אשר משרתים בצבא ומגדירים את עצמם ציונים. האזרחים הערבים, אשר ברובם המוחלט אינם ציונים ואינם משרתים בצבא, לא ייהנו מתכנית זו, משום שהקמת היישובים החדשים מותנית בקבלה אידיאולוגית של הציונות. תכנית זו תואמת את מדיניות ממשלות ישראל הקודמות, אשר התוו את מדיניות פיזור האוכלוסייה באופן שיסכל התפתחות טבעית של רוב ערבי באזור כלשהו במדינה.

⁵⁴ יאיר שלג, "הסוכנות תפתח גם יישובי 'מיעוטים ציוניים'", הארץ, 28.10.2002.

⁵⁵ שם.

הקצאת קרקעות ליישובים יהודיים בלבד

ממשלת האחדות החליטה ביולי 2002 לתמוך בהצעת החוק של הרב ח"כ חיים דרוקמן (המפד"ל), ולפיה יוקצו קרקעות ליישובים יהודיים בלבד.⁵⁶ ההחלטה התקבלה בעקבות ערר של שרת החינוך לימור לבנת על החלטת ועדת השרים לחקיקה להתנגד להצעת החוק. הממשלה קיבלה את הערר בתמיכה של 17 שרים. שרי העבודה נעדרו מההצבעה, למעט השר אפרים סנה אשר התנגד לה. השר לשעבר ד"ר בני בגין יצא בביקורת חריפה נגד ההחלטה ונגד השרים שנמנעו (כמו שר המשפטים מאיר שטרית) ונעדרו, ואמר ש"ערבי, לא רק גופו אלא גם כבודו אינם הפקר. וערבים כקיבוץ, לא גופם אלא גם כבודם אינם הפקר". יו"ר סיעת העבודה כינה את ההחלטה "מחטף" משום שלא הופיעה על סדר היום של ישיבת הממשלה והועלתה רק לאחר שראש הממשלה ורוב שרי העבודה עזבו את הישיבה.⁵⁷ מאוחר יותר, ולאור הביקורת הציבורית הנוקבת, הציע ראש הממשלה שרון בישיבת הממשלה ב-14.7.2002 להעביר את הצעת החוק לבחינה מחדש ב"ועדת נאמן". ועדה זו הוקמה שבוע לפני כן כדי לדון בסוגיית חוקי היסוד. הצעת שרון הייתה שהוועדה תבדוק את אופן יישומו של החוק שנטען כי הוא פוגע בעקרון השוויון. בהצבעה שהתקיימה התנגדו להצעה שרי המפד"ל, יצחק לוי ואפי איתם, ואילו שרי הליכוד וש"ס, אשר הצביעו בעד הצעתה של לבנת בישיבה הקודמת, הצביעו הפעם בעד הצעת ראש הממשלה. דרוקמן, שהעלה את הצעת החוק, הביע פליאה על שר המשפטים מאיר שטרית (ליכוד), אשר התנער מההצעה אף שחתם עליה בעצמו. גורמים במערכת הפוליטית העריכו כי מדובר למעשה ב"קבורת" הצעת החוק.⁵⁸

⁵⁶ לפירוט בעניין הצעת החוק והנוסח שלה, ראו הפרק הראשון של דו"ח זה.

⁵⁷ וואלה, 9.7.2002.

⁵⁸ דיאנה בחור, "הממשלה החליטה 'לקבור' את חוק דרוקמן", *Xnet*, 14.7.2002.

פרשת כביש חוצה ישראל: הפקעת אדמות ואלימות משטרתית

כשנה לאחר העימות בין משטרת ישראל לבין מפגינים ערבים בהפגנות המחאה באוקטובר 2000 התרחש עימות נוסף. הפעם השתמשה המשטרה באלות ובסוסים ולא בירי חי.

ב-30.10.2001 פיזרו בכוח יחידות משטרה גדולות, תוך שימוש באלות ובסוסים, מאות מפגינים פלסטינים אזרחי ישראל שמחו על הפקעת כ-900 דונם מאדמות הערים טירה וטייבה במשולש לטובת פרויקט כביש האגרה הראשון, הכביש הארוך ביותר שנשלל אי-פעם בישראל (324 קילומטר): כביש חוצה ישראל (כביש מס' 6 בשמו הרשמי). אף שהחברה הממשלתית "חברת כביש חוצה ישראל" ומינהל מקרקעי ישראל לא הגיעו להסכמה עם בעלי האדמות הערביות בדבר פיצויים – קרקע חלופית שוות היקף וערך – כפי שהוחלט על-ידי שר האוצר אברהם שוחט (העבודה) ב-28.6.2000, הורה ראש הממשלה שרון ב-29.10.2001 על תחילת העבודות באדמות המופקעות בתוואי כביש חוצה ישראל ותפיסת החזקה בהן.⁵⁹ לצורך זה הוזרמו כוחות גדולים של משטרה, משמר הגבול ויחידות מובחרות של המשטרה. המפגינים, ובהם יהודים פעילי שלום ותנועות סביבתיות, ניסו באופן לא אלים למנוע את העבודות על האדמות המופקעות, אך נתקלו ביחס אלים של המשטרה והפרשים, אשר דהרו עם הסוסים אל תוך ההמון. עקב כך נזקקו מפגינים רבים לטיפול רפואי בבית החולים. בין הנפגעים היו חברי הכנסת עסאם מח'ול, מוחמד ברכה (שניהם מחדר"ש) ואחמד טיבי (תע"ל). העימותים בין המפגינים לבין כוחות המשטרה נמשכו לאורך כל היום.⁶⁰ למחרת נחתם הסכם בין ראשי רשויות מקומיות ערבים לבין נציגי חברת כביש חוצה ישראל ומינהל מקרקעי ישראל במשרד ראש הממשלה.⁶¹ שנה וחצי לאחר חתימת ההסכם האמור עדיין לא פוצו מרבית בעלי האדמות המופקעות. בעלי האדמות ו"הוועד העממי נגד כביש חוצה ישראל", אשר ייצג אותם במשא ומתן עם הרשויות, טענו במשך כל שלבי המו"מ שאין לרשויות כוונה אמיתית לפצות את הנפגעים באדמות חלופיות. עוד טענו נציגי הוועד כי הרשויות השתמשו בשיטת "המקל והגזר": קודם מכים את המפגינים, ולמחרת, תחת הלחץ של העבודות המתנהלות בקרקע, מחתימים את הנציגים על הסכם בלי שקיבלו ייעוץ משפטי או הנדסי, וללא צירוף מפות להסכם.⁶²

כביש חוצה ישראל תוכנן לראשונה בשנת 1976, ובשנת 1994 חוקקה הכנסת חוק

⁵⁹ הארץ, 31.10.2001. בפועל, שרון החליט על המשך עבודת הסלילה, אף שלא הושגה הסכמה עם בעלי האדמות בטירה ובטייבה עוד קודם לכן, בעקבות טיור שערך באחד מקטעי הכביש. הארץ, 24.10.2001.

⁶⁰ אלאייתחאר, 31.10.2001 ו-12.12.2001; הארץ, 31.10.2001; ידיעות אחרונות, 31.10.2001; מעריב, 31.01.2001; אלחיאט, 31.10.2001. על הסיקור התקשורתי של ההפגנות אפשר ללמוד מהתמונה שהופיעה בעיתון "מעריב" והכיתוב מתחת לה: בתמונה נראים כמה שוטרים (כתשעה), שניים מהם רוכבים על סוסים, כולם חמושים באלות, והם מסתערים על שלושה מפגינים. אחד מהשוטרים יושב מעל גופו של מפגין השרוע על הקרקע ואת פניו הסתירה הכותרת של הידיעה. שוטר אחר מרביץ למפגין צעיר באלה כשהבעת פניו מאיימת, ואילו המפגין הצעיר מרים את ידיו בניסיון לסוכך על גופו. ומה הכיתוב אומר לנו? "אלימות בטירה. שוטרים בולמים את המפגינים, שביקשו להסתער על הדחפורים".

⁶¹ הארץ, 1.12.2001.

⁶² אתי ורדי, "כביש במחיר מופקע", צומת השרון, גיליון 1040 (27.12.2002). כחודשיים לפני העימותים פרסם העיתונאי אמיר אורן בעיתון "הארץ" ידיעה תחת הכותרת "המשטרה דורשת מהשב"כ מידע על ערביי ישראל: "משטרת ישראל נערכת לחידוש אפשרי של מהומות בקרב ערביי ישראל בשבועות הבאים»

כביש ארצי ישראל, התשנ"ה-1994. מכוח חוק זה הוקמה חברת כביש חוצה ישראל והופקעו האדמות. חלק גדול מהאדמות שהופקעו הן אדמות בבעלות פרטית של אזרחים פלסטינים. שאר האדמות ששימשו לסלילת הכביש הן אדמות בבעלות המדינה. מתכנני הכביש טענו כי הכביש נועד לקרב את הפריפריה למרכז, והוא יוביל לצמיחה כלכלית. אחרים ציינו כי הכביש יכול לשמש למטרות אסטרטגיות, כמו למשל במצב של מלחמה. מתנגדי הכביש טענו כי הוא מפקיע במתכוון את מה שנותר מהאדמות של המיעוט הערבי ובכך ממשיך את מדיניות גזילת האדמות; כי הכביש גוזל את פרנסתם של החקלאים ומחסל את ענף החקלאות בקרב המיעוט הפלסטיני; כי הכביש מונע יצירת מטרופולין של יישובים ערבים על-ידי מניעת רצף טריטוריאלי ביניהם; כי הכביש הופך את היישובים הערבים לגטאות שמתרבים מבחינת מספר התושבים וללא אופציות התרחבות; כי הכביש הוא מפגע סביבתי הגורם לזיהום האוויר והמים ומצמצם את השטחים הירוקים במדינה; כי האזרחים הפלסטינים לא נהנים מהפיתוח הכלכלי שמלווה את הכביש; וכיוצא באלה.⁶³

דני רבינוביץ, מרצה בכיר בחוג לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה באוניברסיטת תל-אביב, כותב:⁶⁴

כשבודקים את הפיצוי שמעניקה כח"י [חברת כביש חוצה ישראל] לבעלי קרקע שאדמתם תופקע לצורך הסלילה, מגלים שני הבדלים עיקריים בין יהודים לפלסטינים אזרחי ישראל. ראשית, קרקע שמופקעת מפלסטינים היא על-פי רוב אדמה בבעלות פרטית שנרכשה בידי המשפחה בכסף מלא. רוב החקלאים היהודים, לעומת זאת, קיבלו מהלאום או המדינה זכויות בקרקע חקלאית חינם. שנית, התמורה המוצעת שונה בתכלית. לפלסטינים מוצעות רק עסקאות חליפין בקרקע חליפית, בלי ערך מוסף כלשהו. במושבים היו מי שבתמורה לאדמה שהופקעה קיבלו אישור לשימוש מסחרי בחלקות חקלאיות אחרות שברשותם – הטבה ששווה כסף גדול. ויש קיבוצים שבתמורה לאדמתם שהופקעה זכו למחיקת נתחים נכבדים מחלקם בהסדר חובות הקיבוצים –

»ההערכות הן שהמהומות יפרצו סביב שני מוקדים: יום השנה לתחילת האירועים האלימים בשטחים [האינתיפאדה] וכישראל [הפגנות המחאה אוקטובר 2000] בסוף החודש, ופתיחת שלב חדש בעבודות לסלילת כביש חוצה ישראל מצפון ליישובים טירה וטייבה במשולש. בהנחיית המפק"ל, רב-ניצב שלמה אהרונישקי, הוכנו במשטרה מפקדות וכוחות עתודה, שייקראו לפעולה אם יתחוללו התפרעויות אלימות. עם זאת, המשטרה מתנערת מאחריות בתחום המודיעין, וטוענת כי רק שירות הביטחון הכללי (השב"כ) יכול וחייב לספק לה את המודיעין הדרוש, לקראת הפרות הסדר שמהן חוששים החודש ובחודש הבא. עמדת השב"כ היא, שהוא אכן האחראי הבלעדי לכיסוי מודיעיני של פעילות חבלנית עוינת, ריגול ותחרנות מדינית בקרב ערביי ישראל. עם זאת, הוא טוען כי המשטרה שותפה לאחריות למעקב אחר גורמים ערביים. במסגרת מבצע ההכנות – המכונה "צעד מדוד" – הקצה המפק"ל שלמה אהרונישקי לגזרות השונות שש מפקדות של חטיבות משמר הגבול בצפון, במרכז ובדרום, של בסיסי ההדרכה של המשטרה ומג"ב ושל מטה מג"ב. בראש כל מפקדה יעמוד קצין בכיר, תת-ניצב או ניצב-משנה, שיתרגל את הפעילות הצפויה בגזרתו, ולרשות כל מפקדה יעמדו כ-300 שוטרים. כוחות אלה ואחרים יצורו במיגון ובנשק אל-הרג. גם תורת הלחימה עודכנה. תוך העדפת קיצור הטווח אל המפגנים האלימים והתעמתות איתם פנים אל פנים, על פני ירי ממרחק, העלול לפגוע בחפים מפשע... אמיר אורן, "המשטרה דורשת מהשב"כ מידע על ערביי ישראל", הארץ, 7.9.2001.

⁶³ ראו למשל: יוסף אלגזי, "משלמים באדמות, אך לא מקבלים תמורה", הארץ, 11.9.99; סעיד בדראן וליאור ברון, "כביש פוליטי", מעריב (היום), 3.7.2001; נימר סולטאני, "הלקחים מפרשת חוצה ישראל: לקראת ביקורת עצמית", אתר www.arabs48.com, 26.7.2002, בערבית; וגם:

Jonathan Cook, "Robbed and humiliated", *Al-Ahram Weekly*, 22/11/2001; Isabele Humphries, "1948 Palestinians & The Trans-Israel Highway", *Between The Lines*, vol. 11, p. 24 (December 2001).

⁶⁴ דני רבינוביץ, "כביש מניב נדל"ן, פנים – כתב עת לחברה וחינוך 21 (2002) 23. ניתן לעיין במאמר באתר האינטרנט: www.itu.org.il; דני רבינוביץ, "חוצה ישראל ומגדיל פेरיום", הארץ, 12.11.2001; דני רבינוביץ, "כביש בהריון", הארץ, 11.6.2002.

פעולה חשבונאית שהתקיימה אמנם על הנייר, אך במקרים מסוימים העריכה דונם קרקע חקלאית במאות אלפי שקלים...

אבל בתחום אחר, זה של חלוקת הרווחים והרווחה ברמת הקהילה ושל אי-שוויון קולקטיבי, הפערים משמעותיים הרבה יותר... אם... יופנו כל הטובין שיווצרו בפריקט הזה ליהודים בלבד, כפי שמסתמן, יהפוך המיזם לעוד מכשיר של אפליה ופיעור, ויתרום להעמקת המרמור והשנאה שחשים רבים כל-כך בקהילה הפלסטינית בתוך ישראל כנגד המדינה.

ב-12.10.2001 פרסם המקומון "על השרון" ראיון עם שר התשתיות אביגדור ליברמן (יו"ר ישראל ביתנו).⁶⁵ בראיון טען השר ליברמן כי "בקרב ערביי טירה וטייבה, בגיבוי חברי-הכנסת הערבים, ישנה תכנית ליצור רצף טריטוריאלי בין טירה-טייבה לבין קלקיליה הסמוכה, הנמצאת בשטחי הרשות הפלסטינית". וטען כי "יש כבר חלקים בתוך מדינת ישראל שלמעשה איבדנו בהם ריבונות". ראיון זה היה נדבך נוסף בפרסומים נגד האזרחים הפלסטינים, פרסומים שמטרתם להציג אותם ואת נציגיהם כפורעי חוק, קיצונים ולאומנים.⁶⁶ פרסומים אלו נועדו להכשיר את דעת הקהל לכניסה בכוח לאדמות המופקעות. חברי הוועד העממי הגישו ב-14.10.2001 תלונה במשטרה, ותלונה נוספת ליועץ המשפטי לממשלה, נגד השר ליברמן. המתלוננים האשימו את השר בהמרדה, בהסתה גזענית ובפרסום ידיעות כוזבות הגורמות פחד ובהלה בציבור.⁶⁷ ב-13.11.2001 הודיעה עו"ד תליה ששון, מנהלת המחלקה לתפקידים מיוחדים בפרקליטות המדינה, כי "לאחר בחינת התלונה החלטנו, כי בדברים שנאמרו על-ידי השר ליברמן אין כדי לגבש חשד לביצועה של עבירה פלילית כלשהי".⁶⁸

דומה כי פרשת כביש חוצה ישראל מבטאת נאמנה את יחסו של הממשד הישראלי למיעוט הפלסטיני: הפקעת אדמות שיטתית; העדר תכנון מיטיב עם האזרחים הפלסטינים וקיומו של תכנון העוין אותם; אלימות משטרתית כלפי הערבים; אפליה נגד האזרחים הפלסטינים והעמקת הפערים בינם לבין היהודים; והסתה שלוחת רסן נגד המיעוט ונציגיו ללא מענה הולם מצד נציגי שלטון החוק.

⁶⁵ "איווט ליברמן: 'לא נאפשר ליצור רצף טריטוריאלי בין טירה וטייבה לבין קלקיליה', על השרון, 593, 12.10.2001.

⁶⁶ ראו למשל: נורית פלחר, "חוצה ישראל עלול להצית שוב אש ברחוב הערבי", ידיעות אחרונות, 25.6.2001. שם טענו בחברת כביש חוצה ישראל כי "משמעות הדרישה [לפיצוי בקרקע] היא ליצור ממורח לכביש שטח ערבי רציף, שהוא מובלעת במדינת ישראל".

⁶⁷ מכתב מעו"ד נימר סולטאני, רכו הוועד העממי נגד כביש חוצה ישראל, לעו"ד אליקים רובינשטיין, היועץ המשפטי לממשלה, הנדון: תלונה נגד השר אביגדור ליברמן ואחרים בעקבות כתבת בעיתון "על השרון", תאריך: 14.10.2001. וגם: "תושבי טייבה וטירה התלוננו במשטרה נגד ליברמן על הסתה", וואלה, 14.10.2001; "כביש ללא מוצא", על השרון, 595, 26.10.2001; אלאיתחאד, 15.10.2001.

⁶⁸ מכתב מס' 2792-87-2001 מטליה ששון לעו"ד נימר סולטאני (13.11.2001).

פרק 3

סקרי
דעת קהל

ה ק ד מ ה

סקרי דעת קהל הם כלי חשוב למיפוי דעות, רגשות וסטריאוטיפים השוכנים בקרב הציבור. בדרך-כלל מדובר גם בכלי יעיל המשקף התנהגות חברתית ותמורות בפוליטיקה ובחברה. נוסף על כך, סקרי דעת קהל מאפשרים להשוות תקופות ודעות, וכן השפעה של תמורות בסביבה על דעת הקהל. בפרק זה נביא סקרי דעת קהל אשר נערכו בתקופה הרלוונטית לדו"ח (מתחילת האינתיפאדה, בסוף ספטמבר 2000, ועד סוף 2002). סקרים אלה נערכו על-ידי חוקרים ישראלים או מכוני מחקר שערכו סקרים עבור עיתונים ישראלים מובילים. כדי להציג את דעת הקהל לאורך התקופה בחרנו לחלק פרק זה לנושאים. הנושאים שבחרנו להתמקד בהם קשורים בסוגיות העיקריות הנוגעות למעמד האזרחי של הפלסטינים בישראל. בכל נושא הבאנו את סקרי דעת הקהל שפורסמו בתקופה הרלוונטית לדו"ח זה, ואשר התייחסו לנושא. מקצת הסקרים המובאים כאן נערכו בקרב הציבור היהודי בלבד, ומקצתם נערכו בקרב כלל האוכלוסייה, כלומר כולל האזרחים הפלסטינים. בחרנו לכלול גם סקרים אלה בפרק זה, גם כאשר לא צוין בסקר מה הייתה ההתפלגות בין הנשאלים על-פי השיוך הלאומי. גם בסקרים שבהם השתתפו אזרחים פלסטינים הביע שיעור גבוה מבין הנשאלים תמיכה בדעות שאפשר לכנותן אנטי-ערביות. משמעות הדבר היא שברוב המקרים אפשר להניח כי אלמלא השתתפות האזרחים הערבים בסקר, היה שיעור העמדות האנטי-ערביות גבוה עוד יותר.

נאמנות למדינה

העלאת חשדות נגד המיעוט הפלסטיני באי-נאמנות למדינה היא עילה להדרת הערבים ולאפליה נגדם. הצגת האזרחים הפלסטינים כ"גיס חמישי" ואויב פנימי בתוך המדינה גורמת למיעוט הפלסטיני להפוך למטרה לשנאה ולגזענות. בסקר "מעריב-גאלופ" שפורסם בעיתון "מעריב" ב-25.5.2001, ונערך בקרב 865 נשאלים מהאוכלוסייה הבוגרת בישראל (טעות דגימה 4%), אמרו 67% מהמשתתפים היהודים כי לדעתם אזרחי ישראל הערבים אינם מעוניינים בקיומה של מדינת ישראל כמדינה עצמאית. 33% מהמשתתפים היהודים אמרו כי לדעתם אזרחי ישראל הערבים ירצו להיות אזרחי המדינה הפלסטינית אם תקום מדינה פלסטינית.¹ בסקר שנערך בפברואר 2002 בקרב מדגם מייצג של 1,264 יהודים אזרחי ישראל, במסגרת ראיונות שנערכו פנים אל פנים על-ידי "מרכז יפה ללימודים אסטרטגיים" באוניברסיטת תל-אביב, סברו רק 24% מהמשתתפים היהודים כי האזרחים הערבים נאמנים למדינה (לעומת 38% שחשבו כך בפברואר 2000, לפני תחילת האינתיפאדה).²

¹ חמי שלו, "שקט – ושיעלה כמה שיעלה", מעריב (מוסף שבת), 25.5.2001.

² Asher Arian, *Security Opinion 2002* (Jaffee Center for Strategic Studies, 2002); Asher Arian, *Israeli Public Opinion On National Security 2000* (Jaffee Center for Strategic Studies, July 2000).

ראו גם: "כמחצית מהיהודים תומכים בטרנספר לפלסטינים", אתר האינטרנט וואלה, 12.3.2002.

השתתפות פוליטית

ב-6.10.2000, ימים אחדים לאחר תחילת אינתיפאדת אלאקסא והפגנות המחאה באוקטובר, פורסם סקר בעיתון "מעריב", שנערך בקרב 591 איש מהאוכלוסייה הבוגרת בישראל (טעות דגימה 4.5%).³ בסקר אמרו 32% מהמשתתפים היהודים כי הם תומכים בשלילת זכות ההצבעה מאזרחי ישראל הערבים.

העיתונאי חמי שלו כותב במסגרת ניתוח התוצאות של הסקר:⁴
 "שנאה תהומית לערביי ישראל" בישרה הכותרת במדור זה, לפני שבוע בדיוק, בסקר שנערך כמה ימים לפני שהחלה ההתקוממות האלימה. לא צריך אפוא להיותם. השנאה לערבים לא נולדה עכשיו, אבל אולי התווסף לה ממד של פחד.

בסקר "מעריב-גאלוף" שפורסם בעיתון "מעריב" ב-29.12.2000, ונערך בקרב 597 אנשים מהאוכלוסייה הבוגרת במדינה (טעות דגימה 4.5%), אמרו 58% מהמשתתפים בסקר כי אין לאהוד ברק מנדט לחתום על הסכם שלום עם הפלסטינים אם ינצח בבחירות בזכות קולות הערבים, ובלי שיהיה לו רוב יהודי (בקרב הערבים: 59% אמרו שיש לו מנדט, 31% אמרו שאין). לעומת זאת, 76% אמרו שיש לאהוד ברק מנדט לחתום על הסכם אם יהיה לו רוב יהודי.⁵

72% מהמשתתפים היהודים בסקר "מעריב" ב-25.5.2001 אמרו כי לדעתם יש להוציא מהכנסת את חברי הכנסת הערבים אשר תומכים בגלוי בסוריה ובפלסטינים (בקרב מצביעי הימין - 85%, בקרב מצביעי המרכז - 56%, ובקרב מצביעי השמאל - 42%).⁶

בסקר אחר שערכו בנובמבר 2001 החוקרים באדי חסיסי ועמי פדהצור מאוניברסיטת חיפה תחת הכותרת "עמדות הציבור היהודי כלפי המיעוט הערבי בישראל",⁷ בקרב 700 נשאלים המהווים מדגם מייצג של האוכלוסייה היהודית הבוגרת בישראל, אמרו 62% מהמשתתפים היהודים כי "השפעתם של הערבים על הפוליטיקה הישראלית היא מוגזמת". התוצאה של סקר זה מפתיעה, לאור העובדה שבקרב המיעוט הפלסטיני יש תחושה של העדר השפעה פוליטית.

בסקר של מרכז יפה מפברואר 2002 אמרו 80% מהמשתתפים היהודים שהם מתנגדים לכך שהערבים אזרחי המדינה ישתתפו בהחלטות גורליות כמו החזרת שטחים וקביעת גבולות המדינה (לעומת 75% בשנת 2001 ו-76% בשנת 2000). 72% אמרו שהם מתנגדים לצירוף מפלגות ערביות לממשלה (לעומת 67% בשנת 2001, 46% בשנת 2000 ו-50% בשנת 1999).⁸ לסיכום ראו טבלה מס' 1.

3 חמי שלו, "הלם קרב", מעריב (מוסף שבת), 6.10.2000.

4 שם.

5 חמי שלו, "לא רוצים", מעריב (מוסף שבת), 29.12.2000.

6 ראו הערה 1 לעיל.

7 טרם פורסם. באדיבות מר באדי חסיסי.

8 ראו הערה 2 לעיל.

טבלה 1

טבלת סיכום בעניין ההשתתפות הפוליטית			
עמדה	שיעור התומכים	המדגם	מבצע הסקר
לשלול את זכות ההצבעה מהאזרחים הערבים	32%	591	מערב 6.10.2000
להוציא מהכנסת את חברי-הכנסת הערבים התומכים בגלוי בסוריה ובפלסטינים	72%	861	מערב 25.5.2001
השפעת הערבים על הפוליטיקה מוגזמת	62%	700	חסיסי ופדהצור 11/2002
התנגדות להשתתפות הערבים בהחלטות גורליות	76%	1201	מרכז יפה 2000
	75%	1216	מרכז יפה 2001
	80%	1264	מרכז יפה 2/2002
התנגדות לצירוף מפלגות ערביות לממשלה	46%	1201	מרכז יפה 2000
	67%	1216	מרכז יפה 2001
	72%	1264	מרכז יפה 2/2002

האחריות להפגנות המחאה באוקטובר 2000

הפגנות המחאה באוקטובר 2000 היו במידה רבה נקודת שבר בין המדינה למיעוט הפלסטיני, וכן בין האזרחים היהודים לערבים. בסקר שפורסם בעיתון "ידיעות אחרונות" ב-6.10.2000 הגדירו 74% מהיהודים את התנהגות האזרחים הפלסטינים בהפגנות המחאה באוקטובר 2000 "בגידה".⁹

בסקר שערך מכון גיאוקרטוגרפיה בקרב האוכלוסייה הבוגרת במדינה, בהזמנת תחנת הרדיו "גלי צה"ל", ושפורסם ב-25.10.2000, אמרו 73% מהמשתתפים כי הם חשים רמות שונות של כעס. 31% כועסים על אהוד ברק, 30% כועסים על ברק וממשלתו, 22% כועסים על ערפאת ו-26% כועסים על הערבים אזרחי ישראל.¹⁰

ב-22.8.2002 פורסם ברשת ב' של קול ישראל סקר שנערך על-ידי "שווקים-פנורמה" בקרב מדגם ארצי מייצג של 506 נשאלים, כולל האזרחים הערבים (טעות דגימה 4.5%). הסקר נערך ב-21.8.2002 עבור תכנית הרדיו "עניין אחר" של דליה יאירי, ובו נשאלו המשתתפים שאלה זו: "לאור הדיונים המתקיימים בימים אלה בוועדת אור לחקירת האירועים לפני כשנתיים עם ערביי ישראל, מי לדעתך 'אשם' בפריצת אירועים אלה?". התשובות היו כדלקמן:

11.9% אמרו כי זו אשמתה של "משטרת ישראל שהשתמשה ביותר מדי כוח".
 14.8% אמרו כי האשם הוא "אהוד ברק ראש הממשלה אז, שלא נתן הנחיות מתאימות".
 12.5% אמרו כי האשם הוא "שלמה בן עמי, שכיהן כשר לביטחון הפנים, שלא נתן הנחיות מתאימות".
 41.6% אמרו כי האשמים הם "המתפרעים מקרב ערביי ישראל".

טבלה 2

טבלת סיכום בעניין הפגנות המחאה באוקטובר 2000		
עמדה	שיעור התומכים	מבצע הסקר
הגדירו את התנהגות האזרחים הערבים בהפגנות אוקטובר 2000 "בגידה"	74%	ידיעות אחרונות 6.10.2000
כועסים על האזרחים הערבים עקב הפגנות אוקטובר 2000	26%	גלי צה"ל 25.10.2000
מאשימים את "המתפרעים" מקרב האזרחים הערבים בפריצת הפגנות אוקטובר 2000	41.6%	קול ישראל 22.8.2002*

* סקר שכלל אזרחים ערבים.

⁹ סבר פלוצקר, "נאמנים לפלסטיין, רוצים לחיות בישראל", ידיעות אחרונות (המוסף לשבת), 6.10.2000.

¹⁰ "סקר: ברק יפסיד לשרון או נתניהו", אתר וואלה, 25.10.2000.

¹¹ ראו "הסקר השבועי" באתר האינטרנט של רשת ב': <http://bet.iba.org.il>

גישות אנטי-ליברליות

בסקר "מעריב" מ-6.10.2000 אמרו 45% מהמשתתפים היהודים כי לדעתם כוחות הביטחון הישראליים הפעילו יד רכה מדי בטיפול ב"מהומות" בתוך הקו הירוק; 43% אמרו שכוחות הביטחון טיפלו היטב ב"מהומות". "טיפול" שהביא, כזכור, לידי הרג של 13 מפגינים פלסטינים ולעשרות פצועים.

ב-13.10.2000, שבועיים לאחר פרוץ אינתיפאדת אלאקסא, פרסם "עיתון תל-אביב" מרשת "ידיעות תקשורת", סקר שערך מכון גיאוקרטוגרפיה בקרב תושביה הערבים והיהודים של יפו. תוצאות הסקר מופיעות בטבלה מס' 3 להלן:¹²

טבלה 3

עמדה		שיעור התומכים בקרב יהודי יפו
עקב האירועים האחרונים מרגישים רגשות שליליים יותר כלפי הערבים*	כללי	34%
	שנאה	12.7%
	פחד	11.3%
	אכזבה	10%
אם תימשך האלימות עוד זמן רב, יתמכו בנקיטת צעדים קיצוניים	כללי	29.9%
	הטלת סגר על התושבים הערבים	8.8%
	שלילת אזרחותם של הערבים	8.8%
	גירוש האזרחים הערבים לשטחי הרשות הפלסטינית	12.3%
היו רוצים שכוחות הביטחון ישתמשו באמצעים קיצוניים לדיכוי ההפגנות	כללי	50.7%
	פיזור המפגינים באלות, גז מדמיע וכדורי גומי	28.3%
	דיכוי ההפגנות בכל מחיר, כולל ירי בנשק חם	22.4%

* השנאה בלטה במיוחד בקרב גילאי 18-24 (גילאי השירות הצבאי): 33% מהם השיבו כי הם שונאים את שכניהם הערבים.

באותו יום, 13.10.2000, פרסם העיתון "מעריב" סקר "מעריב-גאלופ" שנערך בקרב 620 איש מהאוכלוסייה הבוגרת בישראל (טעות דגימה 4.5%). 73% מהמשתתפים, יהודים וערבים, אמרו כי הם מבינים ללבם של היהודים שהתפרעו באותו שבוע נגד האזרחים הערבים.

35% מהמשתתפים היהודים בסקר של פדהצור וקנטי מאוקטובר 2001,¹³ אמרו כי כאשר הטרור הערבי מכה, תגובות אלימות של יהודים נגד ערבים הן רצויות.

¹² עיתון תל-אביב, 13.10.2000.

¹³ ראו הערה 16 להלן.

בטבלה מס' 4 שלהלן אנו רואים את מידת התמיכה באמירה זו בחתך של מאפייני האוכלוסייה. מהנתונים עולה כי התמיכה הרבה ביותר קיימת בקרב המהגרים הרוסים, ואילו בקרב האזרחים הוותיקים התמיכה הרבה ביותר קיימת בקרב יוצאי חבר העמים ויוצאי אפריקה/אסיה. בהמשך פרק זה נראה נתונים נוספים המעידים על תמיכה של הישראלים הרוסים בעמדות אנטי-ערביות. החוקר דימיטרי שומסקי כותב:

...תפיסת הזהות האתנו-לאומית של הישראלים הרוסים, כפי שצמחה במהלך שנות התשעים תוך שילוב בין יסוד רוסי-יהודי אתני ליסוד לאומי ציוני, מקפלת בתוכה ראייה של המיעוט הערבי כמיעוט המשמש יעד טבעי לאפליה. זאת ועוד, כל פעולה של המיעוט, שמטרתה לשנות את המצב הקיים, נתפסת כסכנה קיומית לרוב היהודי ולכן מאפשרת לרוב לנקוט את כל אמצעי ההגנה הנחוצים, כולל הפקעת הבסיס האזרחי להמשך ישיבתו של המיעוט בארץ.¹⁴

טבלה 4

פרופיל התומכים		עמדה
65%	כלל הציבור היהודי	"כאשר הטרור הערבי מכה, תגובות אלימות של יהודים נגד ערבים הן רצויות"
חלוקת התומכים לפי קבוצות		
77%	מהגרים רוסים	
38%	חרדים	
33%	מתנחלים בשטחים הכבושים	
54%	עיירות פיתוח	
חלוקת התומכים לפי ארץ מוצא		
27%	ישראל	
19%	מערב אירופה/אמריקה/אוסטרליה	
24%	מזרח אירופה	
35%	חבר העמים	
35%	אפריקה/אסיה	

בחודש מרץ 2001 ערכו החוקרים גבריאל בן-דור, באדי חסיסי ועמי פדהצור מאוניברסיטת חיפה סקר בקרב מדגם מייצג של האוכלוסייה היהודית המבוגרת בישראל (למעט מהגרים חדשים שהגיעו לישראל לאחר שנת 1989).¹⁵ המדגם כלל 505 משתתפים. מטרת המחקר הייתה לנתח את התרבות הלא-ליברלית העומדת ביסוד השימוש בכוח על-ידי מדינת ישראל נגד אזרחיה אשר אינם שייכים לקבוצת הרוב הדומיננטית, ובמיוחד האזרחים הפלסטינים, כפי שהדבר בא לידי ביטוי בהפגנות המחאה באוקטובר 2000. החוקרים מזכירים שלא הייתה זו הפעם הראשונה שבה מדינת ישראל פותחת באש על אזרחיה הערבים. למעשה, תופעה זו החלה עם קום

¹⁴ דימיטרי שומסקי, "אתניות ואזרחות בתפיסת הישראלים הרוסים", תיאוריה וביקורת 19 (2001) עמ' 17.

¹⁵ Gabriel Ben-Dor, Badi Hasisi and Ami Pedhazur, "Anti-Liberalism and the Use of Force in Israeli Democracy", *The Journal of Political and Military Sociology*, vol. 31:1 (2003) —forthcoming.

המדינה וחזרה על עצמה אחת לחמש שנים. החוקרים טוענים כי שלושה מרכיבים עיצבו את מדינת ישראל כ"דמוקרטיה לא-ליברלית": הראשון הוא מרכזיות השיח הביטחוני והאמונה הרווחת שישראל תשרוד רק כל עוד היא חזקה מאויביה; השני הוא החתירה המתמדת לעבר הומוגניות וקונסנזוס. מדינת ישראל עשתה כל אשר ביכולתה לטפח אוסף של ערכים הומוגניים באמצעות סוציאליזציה פוליטית, דרך מערכת החינוך המנוהלת על-ידי המדינה; הגורם השלישי הוא האתנוצנטריות – אלמנט מובנה בחברה ובתרבות הישראלים. רעיון "המדינה היהודית" מאחד את רוב רובו של הציבור היהודי.

המחקר שם את הדגש על עמדותיו של הציבור היהודי כלפי המחאה של קיצוניים ערבים וקיצוניים יהודים מהימין הקיצוני. זאת משום ששתי הקבוצות עלולות לעורר התנגדות בקרב הציבור היהודי. טבלה מס' 5 מראה את תוצאות הסקר:

טבלה 5

עמדה	תומכים	מתנגדים
שימוש בכוח נגד אזרחים ערבים	38%	18%
שימוש בכוח נגד אזרחים יהודים	12%	42%
מדינת ישראל צריכה להגביל את הזכויות המוענקות לאזרחיה הערבים	25.1% תמכו באמירה במידה רבה	45.6% התנגדו במידה רבה לאמירה
החוק שמסמין את המדינה לפסול מפלגות איננו מיושם באופן מספק	34.6% תמכו באמירה במידה רבה	31.3% התנגדו במידה רבה לאמירה
גם איום שולי על ביטחון המדינה מצדיק הגבלות חריפות על הדמוקרטיה	20.6% תמכו באמירה במידה רבה	47.4% התנגדו במידה רבה לאמירה
מצב החירום [התקף במדינת ישראל מאז 1948] הוא חיוני לביטחון הלאומי	63.4% תמכו באמירה במידה רבה	15.8% התנגדו במידה רבה לאמירה
התערבותו של בית המשפט העליון בעניינים ביטחוניים מסכנת את הביטחון הלאומי	39.1% תמכו באמירה במידה רבה	34.5% התנגדו במידה רבה לאמירה

* במיון הרגשות האנטי-ליברליים לפי ההשתייכות האידאולוגית של המשתתפים התגלה כי רגשות אלה חזקים יותר אצל מי שמגדירים את עצמם קרובים לימין או לימין הקיצוני (70% ו-68%). חשובה לא פחות העובדה כי רגשות כאלה הביעו יותר מ-50% מהמשתתפים אשר מיקמו את עצמם במרכז המפה הפוליטית, 38% בשמאל ו-20% בשמאל הקיצוני.

- * 32% מהמשתתפים אמרו שהצביעו בעד אהוד ברק, לעומת 68% אשר הצביעו בעד אריאל שרון.
- * המחקר גילה כי הסבירות לתמיכה בשימוש בכוח נגד אזרחים ערבים גבוהה יותר בקרב יהודים ממוצא מזרחי מאשר בקבוצות אחרות.
- * המחקר גילה כי הסבירות הגבוהה ביותר לתמיכה בשימוש בכוח נגד אזרחים ערבים היא קבוצת מצביעי שרון בעלי ההכנסה הנמוכה.

תוצאות הסקר אישרו באופן מלא, לטענת החוקרים, את שתי הנחות המוצא שלהם: עמדות המצביעות על עדיפות לערכים ביטחוניים ינבאו תמיכה בשימוש בכוח נגד ערבים ויהודים כאחד, ועמדות אתנוצנטריות ינבאו תמיכה בשימוש בכוח נגד קיצוניים ערבים בלבד. הנחת המוצא השלישית של החוקרים, שעמדות המעדיפות שאיפה להומוגניות וקונסנזוס על פני פלורליזם ינבאו תמיכה בשימוש בכוח נגד ערבים ויהודים כאחד, אושרה באופן חלקי. ההנחה התגלתה כנכונה כאשר מדובר בערבים, ולא כאשר מדובר ביהודים.

לסיכום, המחקר גילה כי יש מידה רבה של התאמה בין שלושת האספקטים המאפיינים חברה לא-ליברלית מצד אחד, לבין התמיכה בשימוש בכוח נגד האזרחים הערבים, קבוצה שהיא גם מיעוט אתני וגם מחוץ לקונסנזוס, מצד שני.

התמיכה בכהניזם

בחודש אוקטובר 2001 פרסמו עמי פדהצור ודפנה קנטי מאוניברסיטת חיפה מחקר על עמדות הציבור בעניין דעותיה של תנועת "כך", אשר הוצאה מחוץ לחוק בשנות השמונים והוכרזה ארגון טרור בשנת 1994.¹⁶ המחקר, תחת הכותרת "כהנא מת, והוא חי בישראל", נערך בקרב 706 אזרחים ישראלים יהודים מעל גיל 18 (טעות דגימה 3.5%). לפי המחקר, ארבעת העקרונות המרכזיים בתפיסה הכהניסטית הם: גזענות, לאומנות (שביטויה העיקרי בשאיפה להתפשטות טריטוריאלית), עוינות לדמוקרטיה והצדקת השימוש באלימות. המחקר הראה כי הקבוצה התמיכה הרבה ביותר בכהניזם היא קבוצת "העולים" (יוצאי ברית המועצות לשעבר שהיגרו לישראל משנת 1990), ולאחר מכן המגזר החרדי. בהתפלגות האזרחים הוותיקים על-פי המוצא העדתי (על-פי ארץ לידת האב) נמצא כי התומכים הגדולים של הכהניזם הם יוצאי אפריקה ואסיה. לעומת זאת, בקרב יוצאי מערב אירופה, אמריקה ואוסטרליה שיעורי התמיכה הם הנמוכים ביותר. נוסף על כך, נמצא כי אין במפת המפלגות ולו מפלגה אחת (כולל המפלגות בשמאל ובמרכז) אשר תומכיה מסתייגים לחלוטין מהכהניזם, וכי מצביעי "מפלגות העולים" (ישראל בעלייה וישראל ביתנו) הם התומכים הגדולים של האידיאולוגיה הכהניסטית. מבחינת רמת ההשכלה, נמצא כי ככל שרמת ההשכלה עולה, כך פוחתת התמיכה בכהניזם, למעט שני מקרים, שבהם ההבדלים בין קבוצות ההשכלה שוליים למדי (עידוד ממשלתי של הגירת אזרחים ערבים [58% עד 69%] והאמונה שהאזרחים הערבים הם סכנה לביטחון המדינה [59% עד 70%]).

20% מהמשתתפים היהודים אמרו כי אם היו מאפשרים למפלגת "כך", שייסד הרב מאיר כהנא, להתמודד בבחירות הבאות, היו שוקלים להצביע בעדה (לפי קבוצות): 11% מהגרים מברה"מ לשעבר, 33% חרדים, 19% מתנחלים בשטחים הכבושים, 19% תושבי עיירות פיתוח. לפי מוצא עדתי: 27% יוצאי אפריקה/אסיה, 23% יוצאי חבר העמים, 14% מזרח אירופה, 2% מערב אירופה/אמריקה/אוסטרליה, 21% ישראל.

16 עמי פדהצור ודפנה קנטי, "כהנא מת, והוא חי בישראל", פנים – כתב עת לחברה וחינוך 20 (מאי 2002) עמ' 123.

עידוד הגירה וטרנספר

בסקר "מעריב" ב-6.10.2000 אמרו 51% מהמשתתפים היהודים כי יתמכו בהצעה שעל-פיה, במסגרת הסדר קבע, תעביר ישראל לידי הפלסטינים שטחים מתוך הקו הירוק המאוכלסים בערבים, כגון אום אלפחם, תמורת שטחי התנחלויות בגדה המערבית. 33% התנגדו להצעה זו.

60% מהמשתתפים היהודים אמרו כי היו רוצים שכל "ערביי ישראל" יועברו אל מחוץ לשטחי מדינת ישראל. טבלה מס' 6 מראה את שיעורי התמיכה לפי קבוצות:

טבלה 6

עמדה 1	קבוצה	שיעור תומכים
להעביר את כל האזרחים הערבים אל מחוץ לשטחי מדינת ישראל	חרדים	100%
	מהגרים חדשים	71%
	מצביעי בנימין נתניהו (ליכוד)	77%
	כלל הציבור היהודי	60%

65% מהציבור היהודי, על-פי הסקר של פדהצור וקנטי מאוקטובר 2001, סבורים שעל הממשלה לעודד הגירה של אזרחי ישראל הערבים אל מחוץ למדינה. טבלה מס' 7 מנתחת את פרופיל התומכים. את התמיכה הרבה ביותר אנו רואים בקרב החרדים ובקרב יוצאי אפריקה/אסיה.

טבלה 7

עמדה 2	תומכים	שיעור תמיכה
על הממשלה לעודד הגירה של אזרחי ישראל הערבים אל מחוץ למדינה	כלל הציבור היהודי	65%
	קבוצות	
	מהגרים רוסים	76%
	חרדים	87%
	מתנחלים בשטחים הכבושים	63%
	תושבי עיירות הפיתוח	73%
	מוצא עדתי (ארץ לידת האב)	
	אפריקה/אסיה	70%
	חבר העמים	65%
	מזרח אירופה/מערב	64%
	אירופה/אמריקה/אוסטרליה	
	ישראל	65%

בסקר של חסיסי ופדהצור מנובמבר 2001 תמכו 62% מהמשתתפים היהודים בעמדה ש"הממשלה צריכה לעודד את הגירת ערביי ישראל אל מחוץ למדינה". טבלה מס' 8 מנתחת את פרופיל התומכים. מתברר כי אין הבדלים משמעותיים בין רמות ההשכלה השונות. כלומר, התמיכה בעמדה זו שומרת על רמה גבוהה גם כאשר עולים ברמת השכלה. מבחינת עמדה פוליטית אנו רואים, כמצופה, את התמיכה הגדולה ביותר בקרב תומכי הימין הקיצוני. אך הנתון המעניין הוא שרבע מתומכי השמאל מצדדים בעמדה זו.

טבלה 8

עמדה 3	תומכים	שיעור תמיכה
הממשלה צריכה לעודד את הגירת 'ערביי ישראל' אל מחוץ למדינה	כלל הציבור היהודי	62%
	השכלה	
	יסודית	65%
	תיכונית	63%
	על-תיכונית	68%
	אקדמית	58%
	עמדה פוליטית	
	ימין קיצוני	93%
	ימין	76%
	מרכז	51%
	שמאל	25%
	הצבעה	
	מצביעי אריאל שרון	73%
	מצביעי אהוד ברק	28%
	לא הצביעו	53%
	הכנסה	
	נמוכה	46%
	בינונית	44%
	גבוהה	26%
	תעסוקה	
	מובטל	71%
	עובד	60%

בסקר של מרכז יפה מפרברואר 2002 שנערך בקרב הציבור היהודי, התברר כי יש עלייה בקרב הציבור היהודי בתמיכה באמירות שונות של גירוש ועידוד הגירה של האזרחים הערבים, בהשוואה לשנים קודמות. כמו כן מתברר ששליש מהציבור היהודי מצדד בטרנספר; וכשני שלישים מצדדים בעידוד הגירה של האזרחים הערבים. טבלה מס' 9 מראה את התוצאות כדלקמן:¹⁷

טבלה 9

עמדה	שיעור תמיכה (2002)	שיעור תמיכה בשנים קודמות
טרנספר לאזרחים הערבים	31%	24% בשנת 1991
טרנספר של הפלסטינים תושבי השטחים הכבושים	46%	38% בשנת 1991
עידוד ההגירה בקרב האזרחים הערבים	60%	49% בשנת 2001
עידוד הערבים לעזוב את המדינה בלי לציין אם ההגירה היא מרצון או בכפייה, או אם מדובר באזרחים או בתושבי השטחים הכבושים	53%	-

ב-7.2.2002 פורסם ברשת ב' של קול ישראל סקר שנערך על-ידי "שווקים-פנורמה" בקרב מדגם ארצי מייצג של 504 נשאלים, כולל אזרחים ערבים (טעות דגימה 4.5%). הסקר בוצע ב-29.1.2002 עבור תכנית הרדיו "עניין אחר" של דליה יאירי. בסקר נשאלו המשתתפים את השאלה הזאת: "מנהיג 'מולדת', השר בני אלון, העלה שוב את רעיון הטרנספר. האם את/ה אישית תומך או מתנגד לטרנספר מסוג כלשהו של אוכלוסייה ערבית?". טבלה מס' 10 מראה את התוצאות, ולפיהן כ-20% מהציבור הישראלי תומכים בטרנספר של אוכלוסייה ערבית. סביר שאילו לא שותפו האזרחים הערבים בסקר היינו רואים שיעור תמיכה גבוה יותר.¹⁸

טבלה 10

עמדה בעניין הטרנספר	שיעור תמיכה
"תומכים" בטרנספר של אוכלוסייה ערבית	13%
"די תומכים" בטרנספר של אוכלוסייה ערבית	6.9%
"די מתנגדים" לטרנספר של אוכלוסייה ערבית	21.5%
"מתנגדים בהחלט" לטרנספר של אוכלוסייה ערבית	51.6%

* הסקר כולל את האזרחים הערבים

¹⁷ ראו הערה 2.

¹⁸ ראו "הסקר השבועי" באתר האינטרנט של רשת ב'.

בסקר "מעריב-Market Watch" שפורסם בעיתון "מעריב" ב-26.4.2002 ושנערך בקרב 590 איש מהאוכלוסייה הבוגרת בישראל (טעות דגימה 4.5%), אמרו 21% מהמשתתפים כי יצביעו בבחירות הבאות בעד מפלגת ימין חדשה התומכת בטרנספר.¹⁹

טבלה מס' 11 מסכמת את התוצאות בסקרים השונים ומצביעה על תמיכה גבוהה במיוחד בעמדות המבקשות להיפטר מהאזרחים הערבים או לגרשם ממולדתם.

טבלה 11

טבלת סיכום לעמדות בעניין הטרנספר		
עמדה	שיעור תמיכה	מבצע הסקר
חילופי שטחים המאוכלסים באזרחים ערבים תמורת התנחלויות בשטחים הכבושים	51%	מעריב 6.10.2000
העברת כל האזרחים הערבים אל מחוץ לשטחי מדינת ישראל (=טרנספר)	60%	מעריב 6.10.2000
	31%	מרכז יפה 2/2002
עידוד הגירת אזרחים ערבים אל מחוץ לגבולות המדינה	65%	פדהצור וקנטי 10/2001
	62%	חסיסי ופדהצור 11/2001
	60%	מרכז יפה 2/2002

¹⁹ חמי שלו, "מאבדים את הסובלנות", מעריב (מוסף שבת), 26.4.2002.

סכנה לביטחון המדינה

64% מהציבור היהודי סבורים, לפי סקר פדהצור וקנטי מאוקטובר 2001, שהאזרחים הערבים בישראל הם סכנה לביטחון המדינה. טבלה מס' 12 מנתחת את פרופיל התומכים. את התמיכה הגבוהה ביותר לאמירה אנו רואים בקרב החרדים ובקרב יוצאי אפריקה/אסיה.

טבלה 12

עמדה	תומכים	שיעור תמיכה
האזרחים הערבים בישראל הם סכנה לביטחון המדינה (אוקטובר 2001)	כלל הציבור היהודי	64%
	קבוצות	
	מהגרים מברה"מ לשעבר	78%
	חרדים	80%
	מתנחלים בשטחים הכבושים	62%
	תושבי עיירות פיתוח	75%
	מוצא עדתי	
	אפריקה/אסיה	69%
	חבר העמים	60%
	מזרח אירופה	47%
	מערב אירופה/אמריקה/אוסטרליה	49%
	ישראל	64%

בסקר של חסיסי ופדהצור מנובמבר 2001 אמרו 63% מהמשתתפים היהודים כי "ערביי ישראל מהווים סכנה לביטחון המדינה". טבלה מס' 13 מראה את העמדות השונות שמביעים התומכים באמירה זו.

בסקר של מרכז יפה מפברואר 2002 אמרו 61% מהמשתתפים היהודים כי האזרחים הערבים הם סכנה לביטחון המדינה.

בסקר "מערב-Market Watch" שפורסם בעיתון "מערב" ב-30.8.2002, ושנערך בקרב 590 איש מהאוכלוסייה הבוגרת, ערבים ויהודים (טעות דגימה 4.5%), אמרו 72% מהמשתתפים היהודים בסקר כי אזרחי ישראל הערבים הם סכנה לביטחון המדינה.²⁰

²⁰ חמי שלו, "מיגור תחת חשד", מעריב (מוסף שבת), 30.8.2002, עמ' 12.

טבלה 13

שיעור התמיכה בקרב התומכים	עמדות התומכים באמירה "ערביי ישראל מהווים סכנה לביטחון המדינה" (11/2001)
68%	"יש מקום להפעיל אמצעים צבאיים בהפרות סדר דוגמת הפגנות ערביי ישראל באוקטובר 2000"
77%	"הערבים בישראל זוכים לטיפול אוהד מידי הממשלה"
60%	"תלונות הערבים על מצבם בארץ אינן מוצדקות"
83%	"השפעתם של ערביי ישראל על הפוליטיקה הישראלית מוגזמת"
74%	"התנהגותם של ערביי ישראל היא המקור העיקרי למתח בין הערבים והיהודים"
76%	לא מסכימים שערבי יהיה ממונה עליהם במקום עבודתם
63%	לא מסכימים לארח ערבי בביתם בנסיבות חברתיות
95%	לא מסכימים שכן או בת משפחתם יקיימו יחסים רומנטיים עם ערבי/ה
85%	לא מסכימים שערבים יגורו בשכונה שלהם
53%	נוטים להימנע ממפגשים עם ערבים

בטבלה המסכמת מס' 14 אנו רואים כי בשנים 2001-2002 נשמר רוב גדול בציבור היהודי (61%-72%), אשר סבור כי המיעוט הערבי בישראל הוא סכנה לביטחון המדינה:

טבלה 14

עמדה	שיעור תמיכה	מבצע הסקר
האזרחים הערבים הם סכנה לביטחון המדינה	64%	פדהצור וקנטי 10/2001
	63%	חסיסי ופדהצור 11/2001
	61%	מרכז יפה 2/2002
	72%	מעריב 30.8.2002

המשבר ביחסי יהודים-ערבים

בסקר שערך מרכז יפה ללימודים אסטרטגיים באוניברסיטת תל-אביב, בין אמצע אפריל לאמצע מאי 2001, ואשר מבוסס על 1,216 ראיונות עם נשאלים המהווים מדגם מייצג של האוכלוסייה הישראלית היהודית (טעות דגימה 3.1%),²¹ אמרו 55% מהמשתתפים שהאינתיפאדה שינתה לשלילה את יחסם לאזרחים הערבים. 72% אמרו כי יחסם לפלסטינים תושבי השטחים הכבושים נעשה שלילי יותר.

בסקר "מעריב-גאלופ" שפורסם בעיתון "מעריב" ב-14.9.2001, ונערך בקרב 596 איש מהאוכלוסייה הבוגרת בישראל (טעות דגימה 4.5%), אמרו 49% מהמשתתפים כי הקרע העמוק ביותר הקיים בחברה הישראלית הוא "בין יהודים לערבים-ישראלים" (לעומת 24% שנה לפני כן). 27% אמרו כי הקרע העמוק ביותר הוא בין הדתיים לחילונים (לעומת 54% שנה לפני כן).²² בניתוח של תוצאות הסקר כותב חמי שלו:

אבל נכון באותה המידה שהיחס הרע של מרבית האוכלוסייה לערביי ישראל, חמור ככל שיהיה בסקר החדש, היה קיים עוד לפי פרוץ מהומות אוקטובר, לפני שערכי אזרח ישראל הצטרף לשורת ה"שאהידים" המתאבדים [הכוונה לשאק חבישי מהכפר אבו-סנאן שבגליל, שטוענים כי התפוצץ בתחנת הרכבת בנהריה - נ"ס]. ההבדל הוא שבשנה שעברה אפשר היה להתייחס לממצאי הסקר, המצביעים על ניכור עמוק של האוכלוסייה היהודית כלפי הערבים, כאל חדשות מרעישות ומעוררות חלחלה, שדורשות טיפול שורש יסודי. בעוד שהיום מדובר במובן מאליו, מוצדק ומבוסס, שאיננו דורש תירוץ או תיקון.

...נכון שבמדינה נורמלית היו נתוני הסקר מזעיקים שמים וארץ, אבל נכון גם שבשנה החולפת הבנו, סופית, שאנחנו לא ממש מדינה נורמלית.

בסקר של חסיסי ופדהצור מנובמבר 2001 היו התוצאות בקרב הנשאלים היהודים כדלקמן:

טבלה 15

עמדה	שיעור התמיכה
"הערבים זוכים לטיפול אוהד מדי מהממשלה"	48%
"התלונות של הערבים על מצבם בארץ אינן מוצדקות"	71%
"התנהגותם של ערביי ישראל היא הגורם המרכזי למתח בין ערבים ליהודים"	58%

²¹ אשר אריאן, "דעת קהל בנושאי ביטחון: השפעתה של האינתיפאדה 2000-2001", ערכן אסטרטגי (24 אוגוסט 2001), עמ' 9. וגם: "סקר: 58 אחוזים ממשיכים לתמוך בתהליך אוסלו", אתר וואלה, 6.6.2001. וגם: Asher Arian, *Israeli Public Opinion on National Security 2001* (Jaffee Center for Strategic Studies, August 2001).

²² חמי שלו, "רוח רעה", מעריב (מוסף שבת), 14.9.2001.

בסקר "מעריב-Market Watch" שפורסם בעיתון "מעריב" ב-4.10.2002, ונערך בקרב 590 איש המהווים מדגם מייצג של האוכלוסייה הבוגרת בישראל (טעות דגימה 4%) נשאלו המשתתפים: "האם לדעתך המשבר ביחסים בין יהודים לערבים במדינת ישראל הוא משבר שניתן או לא ניתן להתגבר עליו?"²³ טבלה מס' 16 שלהלן מראה את התוצאות.

טבלה 16

קבוצות	לא ניתן להתגבר על המשבר ביחסים בין יהודים לערבים	ניתן להתגבר על המשבר ביחסים בין יהודים לערבים
כלל הציבור	33%	61%
מצביעי ימין	43%	52%
מצביעי מרכז	31%	60%
מצביעי שמאל	15%	84%
עולים חדשים	56%	38%
ערבים	13%	81%

²³ חמי שלו, "שרון משלם", מעריב (מוסף שבת), 4.10.2002.

²⁴ ראו: "הסקר השבועי" באתר האינטרנט של רשת ב'.

עבודה, חברה ושיכון

תוצאות הסקר של חסיסי ופדהצור מנובמבר 2001 בקרב הציבור היהודי, כפי שהן מופיעות בטבלה מס' 17 להלן, הן תוצאות מובהקות. כשני שלישים מהציבור היהודי אינם מוכנים לדו-קיום עם ערבים בשכונה אחת, במקום עבודה אחד, ואף לא להיפגש עם ערבים.

טבלה 17

שיעור התמיכה	עמדה
60%	"אינני מסכים כי ערבי יהיה ממונה עליו במקום העבודה"
48%	"אינני מסכים לארח ערבי בביתי בנסיבות חברתיות"
89%	"אינני מסכים שכן או בת משפחה שלי יקיימו קשר רומנטי עם ערבי/ה"
68%	"אינני מסכים שערבים יגורו בשכונה שלי"
63%	"אני מעדיף להימנע ממפגשים עם ערבים"

ממצאים מובהקים דומים אנו מוצאים גם בסקרים אחרים. ב-11.7.2002 פורסם ברשת ב' של קול ישראל סקר שנערך על-ידי "שווקים-פנורמה" בקרב מדגם ארצי מייצג של 502 נשאלים, כולל אזרחים ערבים (טעות דגימה 4.5%). הסקר בוצע ב-10.7.2002 עבור תכנית הרדיו "עניין אחר" של דליה יאירי. בסקר נשאלו המשתתפים היהודים השאלות הבאות (ראו להלן הטבלאות מס' 18, 19, 20, 21):²⁴

טבלה 18

"האם היית מוכן שבשכונה שלך יתגוררו משפחות ערביות-ישראליות?"			
עמדה	כלל האוכלוסייה	מצביעי שרון	מצביעי ברק
מוכן	33.2%	15.9%	60.0%
לא מוכן	56.6%	80.1%	21.6%
לא יודע/מסרב להשיב	10.1%	4.0%	18.4%
סה"כ	100%	100%	100%

טבלה 19

"האם היית מוכן שבבניין שלך תתגורר משפחה ערבית-ישראלית?"			
	כלל האוכלוסייה	מצביעי שרון	מצביעי ברק
מוכן	26.6%	10.4%	47.6%
לא מוכן	62.1%	86.5%	26.1%
לא יודע/מסרב להשיב	11.3%	3.1%	26.3%
סה"כ	100%	100%	100%

טבלה 20

"לו הייתה בבעלותך דירה להשכרה, האם היית מסכים להשכיר אותה לערבי-ישראלי?"			
	מסכים	לא מסכים	לא יודע/לא ענה
מסכים	34.7%	17.6%	57.6%
לא מסכים	56.9%	72.6%	35.1%
לא יודע/לא ענה	8.4%	9.8%	7.3%
סה"כ	100%	100%	100%

טבלה 21

"האם אתה תומך או מתנגד להצעת החוק שלפיו יוקצו קרקעות לבניית יישובים ליהודים בלבד?" (הכוונה להצעת החוק של הרב חיים דרוקמן)			
	מסכים	לא מסכים	לא יודע/לא ענה
מסכים	54.3%	71.1%	31.3%
לא מסכים	38.6%	25.3%	60.3%
לא יודע/לא ענה	7.1%	3.7%	8.4%
סה"כ	100%	100%	100%

בסקר של מרכז יפה מפברואר 2002, אמרו 35% מהמשתתפים היהודים כי המצב הכלכלי במדינה מחמיר משום שערבים תופסים מקומות עבודה של יהודים (בהתפלגות לפי קבוצות: 38% מכלל המהגרים הרוסים, 55% מכלל החרדים, 33% מכלל המתנחלים, 42% מתושבי עיירות הפיתוח. בהתפלגות לפי מוצא עדתי: 43% מיוצאי אפריקה/אסיה, 27% חבר העמים, 32% מזרח אירופה, 23% מערב אירופה/אמריקה/אוסטרליה, 35% ישראל).

סוג המשטר בישראל

בסקר "מעריב-Market Watch" שפורסם בעיתון "מעריב" ב-6.9.2002, ונערך בקרב כ-590 איש מהאוכלוסייה הבוגרת בישראל (טעות דגימה 4.5%), אמרו 33% מהמשתתפים כי מדינת ישראל היא לדעתם מדינה גזענית (לעומת 59% שלא הסכימו עם הגדרה זו). ההתפלגות לפי השקפות פוליטיות: 22% ממחנה הימין, 27% ממחנה המרכז ו-57% ממחנה השמאל אמרו שישאל היא מדינה גזענית. בתשובה לשאלה: "לגבי כל אחת מצורות המשטר הבאות, האם היית רוצה או לא רוצה שמשטר כזה יהיה בישראל?" אמרו חלקים מהציבור הישראלי כי הם רוצים משטר לא-דמוקרטי (מדינת הלכה, משטר צבאי, מלוכה או דיקטטורה). טבלה מס' 22 להלן מראה את התוצאות:²⁵

טבלה 22*

רוצה	לא רוצה / לא יודע	
61%	39%	משטר כמו היום
40%	60%	נשיאות כמו בארה"ב
16%	84%	מדינת הלכה
11%	89%	משטר צבאי
8%	92%	מלוכה
7%	93%	דיקטטורה

* סקר שכלל אזרחים ערבים.

טבלה מס' 23 מראה את ההתפלגות בקרב התומכים:

טבלה 23

חרדים	דתיים	מסורתיים	חילונים	
48%	60%	63%	63%	משטר כמו היום
20%	32%	44%	46%	נשיאות כמו בארה"ב
77%	42%	15%	3%	מדינת הלכה
15%	15%	15%	9%	משטר צבאי
11%	18%	7%	6%	מלוכה
16%	8%	9%	5%	דיקטטורה

²⁵ חמי שלו, "אנחנו דווקא בסדר", מעריב (מוסף ראש השנה), 6.9.2002.

מדינה יהודית

בתשובה לשאלה "עם איזו הגדרה אתה מסכים יותר: ישראל היא מדינה יהודית, או ישראל היא מדינת כל אזרחיה?" השיבו הנשאלים בסקר הנ"ל של "מעריב" מ-6.9.2002 כך:

טבלה 24*

מדינה יהודית	מדינת כל אזרחיה	לא יודע
כלל הציבור	50%	40%
מצביעי ימין	62%	30%
מצביעי המרכז	44%	43%
מצביעי השמאל	53%	38%
הערבים	32%	61%

* סקר שכלל אזרחים ערבים.

בסקר של חסיסי ופדהצור מנובמבר 2001 אמרו 91% מהמשתתפים היהודים כי "חשוב לשמור על אופיה של מדינת ישראל כמדינה יהודית". כדי לראות את הקשר בין התמיכה במדינה יהודית לבין נטיות אנטי-ליברליות, יש לראות מה דעותיהם של התומכים האלה. טבלה מס' 25 מראה העמדות השונות שהביעו תומכי עמדה זו.

טבלה 25

שיעור התומכים	"חשוב לשמור על אופיה של מדינת ישראל כמדינה יהודית"
57%	"יש מקום להפעיל אמצעים צבאיים בהפרות סדר דוגמת הפגנות ערביי ישראל באוקטובר 2000"
51%	"הערבים בישראל זוכים לטיפול אוהד מירי הממשלה"
75%	"תלונות הערבים על מצבם בארץ אינן מוצדקות"
64%	"השפעתם של ערביי ישראל על הפוליטיקה הישראלית מוגזמת"
62%	"התנהגותם של ערביי ישראל היא המקור העיקרי למתח בין הערבים והיהודים"
64%	לא מסכימים שערבי יהיה ממונה עליהם בעבודה
52%	לא מסכימים לארח ערבי בביתם בנסיבות חברתיות
92%	לא מסכימים שבן או בת משפחה שלהם יקיימו יחסים רומנטיים עם ערבי/ה
73%	לא מסכימים שערבים יגורו בשכונה שלהם
60%	נוטים להימנע ממפגשים עם ערבים

באותו סקר הביעו 57% מהמשתתפים היהודים תמיכה באמירה ש"הממשלה צריכה להקצות משאבים עבור אורחיה היהודים ורק לאחר מכן עבור האחרים", לעומת 43% שהתנגדו לאמירה. טבלה מס' 26 מציירת פרופיל המצדדים בעמדה זו:

טבלה 26

עמדה 3	תומכים	שיעור תמיכה
"הממשלה צריכה להקצות משאבים עבור אורחיה היהודים ורק לאחר מכן עבור האחרים"	כלל הציבור היהודי	57%
	השכלה	
	יסודית	90%
	תיכונית	66%
	על-תיכונית	60%
	אקדמית	45%
	עמדה פוליטית	
	ימין קיצוני	97%
	ימין	70%
	מרכז	42%
	שמאל	26%
	הצבעה	
	מצביעי אריאל שרון	73%
	מצביעי אהוד ברק	28%
	לא הצביעו	53%
	הכנסה	
	נמוכה	57%
	בינונית	42%
	גבוהה	29%
	תעסוקה	
	מובטל	74%
	עובד	53%

פרק 4

ביטויים של שנאה וגזענות

ה ק ד מ ה

בפרק הראשון ראינו כיצד אמירה עוינת של חלקים נרחבים בקרב הרוב היהודי כלפי המיעוט הפלסטיני באה לידי ביטוי בחקיקת חוקים, הגשת הצעות חוק והשתתפות הנציגים הפוליטיים של המיעוט הפלסטיני. בפרק השני ראינו כיצד אמירה זו מתממשת בהחלטות הממשלה. בפרק השלישי ראינו, באמצעות הסקרים, כיצד אמירה זו מתפשטת בקרב הציבור. בפרק זה נתחקה אחר עקבות השיח הציבורי, כפי שזה בא לידי ביטוי בקרב מעצבי דעת הקהל והשחקנים הראשיים במערכת הפוליטית, האקדמית והציבורית. פרק זה מדגים את מה שאפשר לכנות "תרבות עממית" של שנאה, גזענות¹ ואפליה גזעית.²

פרק זה מביא מבחר של דוגמאות לאמירות, מאמרים, אתרי אינטרנט וביטויים אחרים של שנאה, גזענות ואלימות מילולית ופיזית כלפי האזרחים הערבים הפלסטינים במדינת ישראל. ברור שאי-אפשר להפריד בין הגזענות ואמצעי הדיכוי כלפי הפלסטינים בשטחים הכבושים לבין אלה שכלפי המיעוט הפלסטיני בישראל. לכן בפרק זה אנו מביאים גם ביטויי גזענות כלפי הפלסטינים והערבים בכלל. הדוגמאות המובאות כאן מייצגות ספקטרום רחב בחברה הישראלית. אמנם מקצת הביטויים קיצוניים וחריפים יותר מהשאר, אך ברור שיש אמירה דומיננטית העולה מבין השורות. השמות המוזכרים בפרק זה אינם קולות שוליים. מדובר בשרים, בראשי ממשלה, בעיתונאים, באקדמאים, ברבנים ועוד. כל אלה אנשים שהשפעתם על הציבוריות הישראלית רבה. הם אנשים שכלי התקשורת נותנים להם במה (עובדה זו כשלעצמה ראויה לבחינה).

ראינו כי הסתה גזענית נגד המיעוט הפלסטיני היא נוחה, זולה ומשתלמת ביותר. המיעוט הפלסטיני הוא קורבן קל במדינת ישראל. נגד המסתית, ברוב המוחלט של המקרים, לא צפוי שתניקט סנקציה משפטית. נהפוך הוא, צפוי למסתית רווח פוליטי ברור.

המרחק בין מילים אלימות או טקסט אלים לבין אלימות פיזית אינו רב. הנוף הישראלי, בחברה ובפוליטיקה, מהווה תבנית נוחה להתפתחות אלימה של המילים. אלימות זו יוצרת מצב שבו המיעוט הפלסטיני מוקצה ממקומות עבודה, מהחברה וממוקדי קבלת ההחלטות בפוליטיקה.

¹ סעיף 144 לחוק העונשין, התשל"ז-1977 הישראלי מגדיר את הגזענות "רדיפה, השפלה, ביוז, גילוי איבה, עוינות או אלימות, או גרימת מדנים כלפי ציבור או חלקים של האוכלוסיה, והכל בשל צבע או השתייכות לגזע או למוצא לאומי-אתני". אלבר ממי כותב: "הגזענות היא ייחוס ערך, כללי או מסוים, להבדלים ממשיים או מדומים לטובתו של המפליל ומתוך פגיעה בקורבן, וייחוס הערך נועד להצדיק תוקפנות או זכויות יתרות". אלבר ממי, הגזענות (הוצאת כרמל, ירושלים, 1998), עמ' 106.

² האמנה הבינלאומית בדבר ביעורן של כל הצורות של אפליה גזעית (1966), כתבי אמנה 861, כרך 25, עמ' 547, 550, מגדירה "אפליה גזעית" כך: "כל הבחנה, הוצאה מן הכלל, הגבלה, או העדפה המיוסדים על נימוקי גזע, צבע, ייחוס משפחתי, מוצא לאומי או אתני, שמגמתם או תוצאתם יש בהן כדי לסכל את ההכרה, ההנאה והשימוש או לפגום בהכרה, ההנאה או השימוש, על בסיס שווה, של זכויות האדם וחירויות היסוד בחיים המדיניים, הכלכליים, החברתיים, התרבותיים, או בכל תחום אחר בחיי הציבור". ישראל תתמה על האמנה בשנת 1966 והאמנה נכנסה לתוקף לגבי ישראל בשנת 1979. למרות זאת, האמנה אינה מחייבת על-פי המשפט הישראלי משום שלא נקלטה במשפט הישראלי הפנימי על-ידי הקיקה.

מדינת ישראל הוקמה בתור "מדינתו של העם היהודי", והיא מוגדרת כך. מדינת ישראל אינה מדינתם של אזרחיה הפלסטינים. הם מורחקים מראש, מעצם קיומה והגדרתה של המדינה. המדינה קמה על חורבות העם שאליו הם משתייכים, וגרמה להיווצרות תופעת הפליטות הפלסטינית. בו בזמן מעודדת המדינה הגירה יהודית מכל העולם לישראל ומונעת חזרה של פליטים פלסטינים לבתים שמהם נעקרו. המדינה אף מעודדת ילודה יהודית ומתייחסת אל הערבים כאל איום דמוגרפי וסכנה לביטחון המדינה. בכך המדינה משרדת לאזרח הפלסטיני, יום יום, כי אינו אזרח שווה זכויות וכי הוא על תקן אורח לא רצוי, אף שהוא אזרח ילידי. זהו ההקשר שבו נוצרים ללא הרף ביטויי השנאה והגזענות.

פוליטיקאים

דומה כי אין דוגמה טובה יותר להמחשת שורות אחרונות אלה, מאשר דבריו של אריאל שרון, ראש הממשלה ויו"ר תנועת הליכוד. במהלך דיון בהצעת חוק חסינות חברי הכנסת, זכויותיהם וחובותיהם (תיקון מס' 29), התשס"ב-2002 (קריאה שנייה ושלישית),³ ב-22.7.2002, אמר ח"כ טלב אלסאנע (רע"מ): "אני שואל אותך, ראש הממשלה, אני לא יהודי ואתה מודה בזה. אז איפה המדינה שלי?" בתגובה אמר שרון:

אני רוצה לענות לך: כדי לא להתבלבל, אני יכול להגיד לך מה אמרו לי ההורים שלי בהיותי ילד. הם אמרו, כדי לא לבלבל אותך, תדע את הדבר הבא: כל הזכויות על ארץ-ישראל הן זכויות יהודיות. בארץ-ישראל, כל הזכויות צריכות להינתן לכל מי שחי כאן. זה ההבדל בין הזכויות על הארץ לבין הזכויות בארץ.

אחר-כך הסביר שוב באותו דיון: "כל הזכויות בארץ לכל האזרחים. כל הזכויות על הארץ, כולן זכויות יהודיות".⁴

דוגמה טובה לתפיסה שהאזרחים הפלסטינים הם איום ביטחוני ודמוגרפי הם דבריו של ראש הממשלה לשעבר, אהוד ברק. ברק אמר בראיון שנתן להיסטוריון בני מוריס, ושפורסם במגזין האמריקאי "ניו-יורק רוויו אוף בוקס" ב-13.6.2002, כי אם יימשך העימות הישראלי-פלסטיני, עשויים האזרחים הערבים של ישראל לשמש כ"חוד החנית" של הפלסטינים במאבקם, "והדבר עשוי לחייב שינויים בכללי המשחק הדמוקרטי, כדי להבטיח את אופיה היהודי של ישראל". ברק הביע תמיכה בהעברת אזורים עתירי אוכלוסייה ערבית, כמו אום אלפחם והמשולש הקטן, על תושביהם, למדינה הפלסטינית, במסגרת חילופי שטחים עתידיים. והוא הוסיף "אבל זה לא יקרה אלא בהסכם – ואני לא ממליץ שדוברי הממשלה ידברו על כך [בפומבי]. אבל להעברה כזו יש חשיבות דמוגרפית ואינה בלתי מתקבלת על הדעת". ברק תקף בראיון בחריפות את מה שכינה "תרבות השקר" אצל יאסר ערפאת, יו"ר הרשות הפלסטינית, והפלסטינים: "הם תוצרים של תרבות שבה אמירת שקר אינה מעוררת שום דיסוננס, אין להם בעיה לומר שקר כמו בתרבות היהודית-נוצרית. הם חושבים רק על מה שמשרת את מטרותם, כשליחי תנועה לאומית שהכל מותר לה. אין דבר כזה כמו האמת". באותו עניין הוסיף ברק כי שמע פעם מסגן מנהל האף.בי.איי שיש חברות שמכשיר הפולגרף אינו יעיל לגביהן, משום שאמירת השקר אינה מעוררת שום דיסוננס קוגניטיבי, שהבדיקה מגלה.⁵

המושג "חילופי שטחים" הוא שם קוד לכוונות להיפטר מהאזרחים הפלסטינים. השימוש במושג זה נעשה תוך השוואת האזרחים הפלסטינים למתנחלים הישראלים.

³ הישיבה ה-333 של הכנסת ה-15, ביום 22.7.2002.

⁴ שם. עיתון "הארץ" חשף כי אריאל שרון סירב לבקשה ירדנית לפרסם הצהרה פומבית על התנגדותו ל"טרנספר" של פלסטינים מהגדה המערבית לירדן. ראו: הארץ, 28.11.2002. לדיון רחב בעניין הטרנספר ראו בהמשך פרק זה.

⁵ Benny Morris, "Camp David and After: An Exchange (1. An Interview with Ehud Barak)", *The New York Review of Books*, 13 June 2002 (available at: www.nybooks.com/articles/15501)

ראו גם: "ברק מציע: אום אלפחם לרשות הפלסטינית", אתר וואלה, 12.9.2002. ראו להלן דברים דומים לעניין "תרבות השקר" שאומר העיתונאי דן מרגלית.

בהתנחלויות בשטחים הכבושים. השוואה זו מתעלמת מההקשר ההיסטורי והעובדתי. המתנחלים הם אנשים שהתיישבו במקומות שכבשה מדינתם, בניגוד למשפט הבינלאומי, האוסר על העברת אוכלוסייתו של הכובש לשטח הכבוש. המתנחלים החלו את מפעלם בעידוד הממשלות הישראליות לדורותיהן ובמימון, ומתוך תפיסה אידיאולוגית דתית-משיחית או ציונית. לעומת זאת, האזרחים הפלסטינים בישראל הם תושבים ילידים אשר גרים ביישוביהם זה דורי דורות, הרבה לפני הקמת מדינת ישראל, ולא מדובר באנשים שהיגרו למדינת ישראל. המטרה של המונחים האמורים לעיל היא לשמור על הרוב היהודי במדינת ישראל ועל אופיה היהודי. דוגמה נוספת לכך הם דבריו של ח"כ אפרים סנה (העבודה), שר התחבורה בממשלת שרון וסגן שר הביטחון בממשלת אהוד ברק. סנה פרסם במרץ 2002 תכנית מדינית שעיקרה חילופי שטחים בין ישראל לפלסטינים. "סנה מציע לספח לישראל ארבעה עד חמישה אחוזים משטחי הגדה בגושי התיישבות גדולים שצמודים לקו הירוק: גוש-עציון, מעלה-אדומים ואצבע אריאל. תמורתם הוא מציע לפלסטינים שטח חלופי באזור המשולש על גבול השומרון לצד נכסים נוספים כתשתיות ורכבות. מקורביו טוענים שכשסנה מדבר על המשולש, הוא מתכוון בעיקר לעיר אום אלפחם ולכפרים בסביבתה". בתשובה לשאלה "למה שערביי ישראל יסכימו למהלך הזה?" אמר סנה: "כל התהליך הזה לא קל. יהיו יהודים ישראלים שייאלצו לעזוב את בתיהם. יכול להיות שיהיו אנשים שיצטרכו לשנות את אזרחותם, אבל צריך ללכת על פתרון טבעי".⁶

העיתונאי תום שגב כתב על הצעות אלה ב-5.4.2002:

...כמו הטרנספר הפיזי, מבטא גם הטרנספר המשפטי של סנה את התשוקה להיפטר מהערבים כולם: אלה שיושבים בשטחים ואלה שיושבים בישראל. בעודו לבוש מדים אהב הד"ר סנה לטפח את דימויו כאחד הקצינים היורעים להיטיב עם ערבים. בישיבות הממשלה הוא נשמע בימים אלה כתואם ליברמן-לנדאו, יש בין משתתפי הישיבות האלה המתקשים להאמין למשמע אוזניהם. בעודו אחוז בחדוות הגירוש גם הורשה השר להציע השבוע בטלוויזיה לגרש מבתיהם את בני משפחותיהם של מפגעים-מתאבדים.⁷

חשוב לציין כי ברק וסנה הם אנשים המשתייכים לזרם אשר נחשב שמאל-מרכז (העבודה). זרם זה הוא שניסה להוביל לכפיית הסדר מדיני על הרשות הפלסטינית בוועידת קמפ-דייוויד ביולי 2000. אפשר למצוא דוגמאות טובות לאמירות מפורשות וחדות יותר, הראות באזרחים הפלסטינים איום אסטרטגי והמציעות את הגירוש כפתרון הולם ואפשרי, תחת שלל של שמות ותוויות, ככל שאנו פונים לימין המפה הפוליטית.

בנימין נתניהו, ראש הממשלה בשנים 1996-1999, שר החוץ בממשלת שרון (כיום שר האוצר) וממנהיגי הליכוד, אמר בראיון לעיתון "מעריב" ב-6.9.2002, כי האזרחים הערבים בישראל הם "איום דמוגרפי" והביע תמיכה בפתרון של "חילופי

⁶ אמירה לם, "סנה והשאלה הערבית", ידיעות אחרונות (מוסף 7 ימים), 22.3.2002, עמ' 26. ראו גם: אורי ניר, "אנחנו לא החתולים של היהודים, שאפשר לבוא ולעשות להם קישטח", הארץ, 25.4.2002.

⁷ תום שגב, "טרנספר עכשיו", הארץ, 5.4.2002.

אוכלוסין בהסכמה". הנה קטעים מהראיון:⁸

המראיין: "בשיחות סגורות אתה מרבה לדבר בדאגה על ערביי ישראל".

נתניהו: "כן, זה עניין מדיאג מאוד. קודם כל איום דמוגרפי פנימי. אנחנו מדינה יהודית, ואם קצב ההתרחבות שלהם ימשיך לגדול יותר משלנו, אז באיזשהו שלב המאזן ישתנה. לכן המשימה הגדולה של הציונות במאה השנים האחרונות הייתה להטות את המאזן הדמוגרפי לטובתנו. במידה רבה הצלחנו, בזכות העלייה, אבל צריך לתת את הדעת איך זה יימשך. למשל, לו היו כאן תנאים כלכליים אטרקטיביים יותר, אז סביר להניח ש-200 אלף יהודי ארגנטינה, ברובם הגדול, היו באים".

המראיין: "מה מעבר לעלייה?"

נתניהו: "אין שום סיבה או מניעה שערביי ישראל לא יתקדמו בנתיב הטבעי של התפתחות חברתית וכלכלית באופן כזה שרמת הילודה שלהם תרד. זה תלוי, למשל, בכך שתהיה השכלה אוניברסלית, חינוך אוניברסלי לבנות ולבנים במגזר הערבי. לא רק במובן הדמוגרפי, אלא בכל המובנים..."

המראיין: "בעבר גם דיברת על כך שיום אחד הם עוד יבקשו עצמאות בגליל".
נתניהו: "כן, וזה יקרה אם לא נעצור את ההשתוללות הפלסטינית. ככל שהפלסטינים ירגישו שהם מצליחים יותר בטרור נגדנו, כך תגדל סכנת הפלסטיניזציה בתוך ערביי ישראל".

המראיין: "ומה יקרה?"

נתניהו: "השקט שלנו עם ערבים מחוץ לישראל ובתוכה מושתת רק על עיקרון אחד: הרתעה. הבעיה היא שכוח ההרתעה של ישראל נפרם בעקבות הסכמי אוסלו"
[...]

המראיין: "וזה הפתרון, שיהיו חלק מאתנו רק כי הם פוחדים?"

נתניהו: "כמו שאמרתי לך, אין פתרון אחד. בהחלט נחוצים אמצעים נוספים כמו קידום משמעותי ביותר ברמת החינוך וברמה הכלכלית של ערביי ישראל, אבל במקביל צריך להיות ברור שמי שייתן ידו – בהסתה או במעשה – לטרור הערבי, הרי שמשמעות מעשיו תהיה התנגדות לקיומה של מדינת ישראל, והמדינה תנקוט נגדו את כל הצעדים החוקיים".

המראיין: "כמו למשל?"

נתניהו: "לסלק מהכנסת את כל הנציגים המסיתים או המתייצבים בגלוי לצד החזבאללה, או לצד ארגוני הטרור הפלסטיניים".

המראיין: "אנחנו דמוקרטית. צריך לשמור על הכלל הזה גם אם לא נוח לנו".

נתניהו: "גם אמריקה היא דמוקרטית, ושם היו מסלקים את אחמד טיבי או את עזמי בשארה כבר מזמן. מי שמתייצב לצד אויבי ישראל צריך לתת את הדין. לא יכולים להיות בכנסת אנשים שמזדהים עם השמדת ישראל. במובן הזה אנחנו אולטרה ליברלים, במקום להיות שפויים. זה לא שאנחנו יורים לעצמנו ברגל, אלא צפונה מזה".

המראיין: "מה עם חילופי אוכלוסין?"

נתניהו: "בהסכמה, כל אחד מאתנו היה רוצה את זה. אבל השאלה היא אם זה מעשי. אתה חושב שמישהו מערביי ישראל יסכים לזה? חילופי אוכלוסין בהסכמה זה דבר שכל אחד היה חותם עליו, אבל אלה הם דברים שלפחות כרגע אינם סבירים".

⁸ אלי קמיר, "דבר ראש האופוזיציה", מעריב (סופשבוע), 6.9.2002.

המראיין: "כראש ממשלה, היית מקבל ההסדר הזה?"
נתניהו: "יש משהו שלא היה מקבל? אבל אני לא מאמין שזה ישים בעתיד הנראה לעין".

[...]

המראיין: "היית מכונן את ועדת החקירה לאירועי אוקטובר?"
נתניהו: "לא... כי כשחוסמים כבישים או יורים על שוטרים,⁹ המדינה חייבת לנקוט פעולה. אני חושב שעצם הקמת ועדת החקירה הוא דבר שגוי שנעשה משיקולים זרים ולא מהותיים. התשובה היא לא. בשום אופן לא הייתי מכונן את הוועדה הזאת".

אחד הסמנים הימניים והקיצוניים הוא, ללא ספק, ח"כ אביגדור ליברמן, יו"ר סיעת ישראל ביתנו, שכיהן כשר התשתיות בממשלת שרון (כיום שר התחבורה). אביגדור ליברמן נולד ברוסיה והיגר לישראל בשנת 1978. הוא כיהן כמנכ"ל תנועת הליכוד וכמנכ"ל משרד ראש הממשלה של בנימין נתניהו (1996-1997). בינואר 1999 הקים את מפלגת העולים "ישראל ביתנו", אשר זכתה לארבעה מנדטים בכנסת ה-15. בפברואר 2000 התאחדה המפלגה עם המפלגה הימנית הקיצונית "האיחוד הלאומי" – איחוד בין מולדת, חרות ותקומה. ליברמן הציע בספטמבר 2001 לראש הממשלה אריאל שרון תכנית מדינית שכותרתה "תכנית 12 הנקודות של ליברמן לפתרון מדיני". טיוטת התכנית פורסמה בעיתון "מעריב". ליברמן מציע, במסגרת הסדר מדיני, לבצע חילופי אוכלוסייה ולהעביר חלק מאזרחי ישראל הערבים לתחומי הרשות הפלסטינית. זאת תמורת העברת מתנחלים מהתנחלויות מבודדות שיפורקו ויועברו לישראל. כמו כן מציע ליברמן לדרוש מהאזרחים הערבים הצהרת נאמנות חד-משמעית בכתב למדינת ישראל, כולל גיוס לצה"ל. מי שלא יסכים להצהרה, כך ההצעה, יפונה מיד לתחומי הרשות הפלסטינית. סעיף 12 בתכנית הוא סעיף "חילופי אוכלוסין", וזו לשונו:

השבר במרקם היחסים העדין שבין יהודים לערבים במדינת ישראל שהחזיק מעמד 50 שנה, לא יאוחז מחדש... נוכחות מיעוט כה גדול עם זיקה כה ברורה לצד השני מבטיח לא רק המשכיות של החיכוך בין שתי אוכלוסיות אלא גם אובדן שליטה וריבונות ישראלית במקומות ריכוז גדולים של הערבים כמו באום אלפחם... מצד שני, מדינות מונולטיות הן הרבה יותר יציבות ונטולות מתח פנימי על רקע לאומי או דתי... לכן לא הייתי פוסל פנייה למוסדות האו"ם, לקהילה האירופית ולארה"ב על-מנת לתת חסות רשמית, אולי ראשונה מסוגה בהיסטוריה, להפרדת אוכלוסיות בגבולות מדינת ישראל הנוכחיים. במסגרת הסדר מהסוג הזה יש לשקול ברצינות פינוי של חלק מהיישובים המבודדים בעזה וביהודה ושומרון על תושביהן לתוך תחומי ישראל ופינויים של יישובים ערביים בישראל לתוך שטחי המחוזות הפלשתיניים. באותם הסדרים חדשים יחויב כל תושב ישראל עם קבלת תעודת זהות ישראלית להביע בכתב, נאמנות חד-משמעית לישראל ולהסכים להתגייס לצה"ל. ערבי תושב ישראל שיסרב לעשות כן, יפונה במסגרת אותו הסדר מדיני למחוזות הפלשתיניים, לפי בחירתו.¹⁰

⁹ חשוב לציין כי בהפגנות המחאה באוקטובר 2000 לא היה שום ירי על שוטרים מצד המפגינים ולא נפגע שום שוטר מירי כוח. העובדה היא ש-13 מפגינים נהרגו ועשרות אחרים נפצעו בגלל ירי של המשטרה.

¹⁰ בן כספית, "העברת ערבים מישראל לשטחים תמורת העברת מתנחלים לישראל", מעריב, 5.9.2001. ראו גם: "הטרנספר של ליברמן: מתנחלים תמורת ערביי ישראל", וואלה, 5.9.2001.

כדי לעמוד על חשיבותו של ליברמן בעניין המיעוט הפלסטיני צריך לפנות למקורות נוספים. בעת כהונתו כשר אמר ליברמן בתכנית "פגוש את העיתונות" של שלי יחימוביץ' בערוץ 2:

אני לא פוסל את אופציית הטרנספר. לא צריך לברוח מהמציאות. אם את שואלת אותי, הבעיה מס' 1 של ישראל זו לא הבעיה הפלסטינית, זו קודם כל ערבים אזרחי מדינת ישראל. מי שמזדהים כפלסטינים יצטרכו לעבור לפלסטין... אנחנו רואים את כל התהליכים שקורים באום אלפחם, כולל הזדהות עם בן לאדן והחובאללה וכל אויבי ישראל. האם אני רואה בהם אזרחים של מדינת ישראל? לא! האם נצטרך לעשות עמם חשבון? כן! הם יצטרכו לחפש לעצמם מקום איפה שהם ירגישו בנוח.¹¹

ב-30.8.2002 פרסם ח"כ ליברמן מאמר בעיתון "מעריב" תחת הכותרת "בשאררה ודהאמשה תחילה", ובו נכתבו, בין היתר, הדברים האלה:¹²

...מדינת ישראל הוקמה למען העם היהודי וכל מי שרוצה להיות בה חייב לכבד את הדגל, ההימנון והסמל של מדינת ישראל. מי שלא יכול לכבד סמלים אלה לא יוכל להיות אזרח המדינה ויצטרך להיפרד ממדינת ישראל. בשום מדינה בעולם, כולל מדינות ערב, השלטון לא היה סובל מצב שאזרחי המדינה מכריזים על יום העצמאות כ"יום הנכבה" (יום השואה).

יש לנו זכות מלאה כיהודים לדרוש מהמיעוט הערבי נאמנות למדינת ישראל... המהומות של אוקטובר 2000 היו ביטוי להצטרפותם של ערביי ישראל למלחמה של אחיהם הפלשתינים ביהודה, שומרון וחבל עזה. ההסתה של המנהיגות הערבית בארץ, בסוריה, בעצרות בהר הבית ובמקומות אחרים היא חלק מהתהליך שאנו מנסים להתעלם ממנו.

...מי שרוצה למנוע את זה חייב להבין שערביי ישראל הם הבעיה העיקרית, ולכן ערביי ישראל תחילה. בכל מדינה דמוקרטית יש מקום למיעוט לאומי. בשום מדינה דמוקרטית אין מקום למיעוט לאומי שפועל כגיס חמישי ומנצל את יתרונותיה של הדמוקרטיה על-מנת לחסלה. וכדאי שנעמיד את הדילמה הזאת במלוא חריפותה בפני האוכלוסייה הערבית.

ממשלת ישראל וכנסת ישראל חייבות לקבל הכרעה ברורה: מי שהעיקרון של מדינת ישראל כמדינה יהודית אינו מקובל עליו, מי שלא מוכן להצהיר על נאמנותו לדגל הכחול-לבן ולשירת "התקווה" – אינו יכול להיות אזרח במדינתנו, ואנו נפעל על-מנת שאותו אדם או אותם אנשים יעזבו את גבולות ארצנו בטוב או ברע, מהר ככל האפשר.¹³

¹¹ מצוטט בדיעות אחרונות, 28.12.2001.

¹² אביגדור ליברמן, "בשאררה ודהאמשה תחילה", מעריב (מוסף סופשבוע), 30.8.2002, עמ' 7.

¹³ באתר האינטרנט של מפלגת ישראל ביתנו כותב אביגדור ליברמן על "מיעוטים" את הדברים האלה: "לדעתי, בעיית המיעוט הערבי בתוך מדינת ישראל הרבה יותר חריפה ומסוכנת מן הבעיה שלנו מול מדינות ערב, ואפילו מול הפלסטינים, משום שמשמעותה קיומית. ההיסטוריה, אפילו זו העכשווית, מוכיחה שבעיית המיעוטים הלאומיים ממשיכה לאיים על העולם... הערבים בתוך ישראל החליטו להמר, לטווח הארוך, על ניצחון אויביה של ישראל... המצב הנוכחי הוא בלתי נסבל. השלמה עמו פירושה השלמה עם אי-יכולת להשליט את המרות השלטונית של המדינה על חלק מהאזרחים, ומדינה שמשלימה עם אי-יכולת כזו חורצת במדיניותה את גורלה לשבט... תביעות של ערביי ישראל לאוטונומיה בגליל או במשולש חייבות להיתקל גם הן בהתנגדות עזה, ורצוי שהיא תבוא מצד חיות ציונית אחידה. יש להתייחס לתביעות כאלה כאל חתרנות לכל דבר... המצב הנוכחי אסור לו שיימשך. מחובתנו, כלפי עצמנו וגם כלפי האזרחים הערביים שבתוכנו, להבהיר להם שאין לנו שום כוונה לוותר על זהותה היהודית-ציונית של המדינה, שלא נתפשר בעניין זה, ומי שינסה לאיים על הזהות הזאת ישלם מחיר»

נוסף על ליברמן, בולטים גם דבריו של ח"כ בנימין (בני) אלון, יו"ר מולדת, שביהן כשר בממשלת שרון. בני אלון פעיל בתנועות הימניות הקיצוניות "גוש אמונים" ו"זו ארצנו". הוא נבחר לכנסת ה-14 בשנת 1996 מטעם מולדת. לכנסת ה-15 הוא נכנס, בעקבות פרישתו של בני בגין, מטעם האיחוד הלאומי.

אלון הסביר בראיון לעיתון "נקודה" את משנת הטרנספר שבה הוא ומפלגתו דוגלים.¹⁴ משנה זו כוללת: "טרנספר מרצון", "טרנספר בהסכמה" ו"טרנספר תוך כדי מלחמה". "טרנספר מרצון", הסביר אלון, "הוא לעזור לערבים לרצות לעלות לאוטובוסים בבחינת 'כופים אותם עד שיאמרו רוצה אני'". עם ה"רוצה אני", הסביר אלון, "אפשר לשחק לכאן או לכאן ברמה הפוליטית והמוסרית. למשל, אני אסגור בפניך את האוניברסיטאות, אני אכביד עליך את החיים, עד שתצצה לעזוב".¹⁵ אלון פירט בעניין זה בראיון אחר לעיתון "מעריב":¹⁶

אלון: "הערבים הם הכובשים שהגיעו לכאן במאה השביעית. הם הכובש הזר כאן, ואילו אני שבתי לביתי, לארצי ומולדתי. נקודה".

המראיין: "גם אם אתה צודק, אתה לא מוביל לשום פתרון מעשי. אין דרך לבצע את הטרנספר שאתה מאמין בו".

אלון: "הטרנספר הוא בפירוש מעשי. מעשיות נמדדת במידת הנחישות והעלאת הנושא על סדר היום".

המראיין: "יש ערבי שיסכים לטרנספר?"

אלון: "הצלחתי, בעזרתו של ערפאת, לשבור את הטאבו מהנושא של הטרנספר. מדברים על זה היום בכל מקום".

>>>כבר. ההבדלה הזאת חייבת להיות חד-משמעית, אחרת אין לה ערך..." אביגדור ליברמן, "ישראל 2000:

מציאות ואידאולוגיה", באתר: <http://www.beytenu.org.il/hacim.html>

¹⁴ מצע מולדת קובע בפרק 13, תחת הכותרת "היפרדות העמים והעברת אוכלוסין (טרנספר)": "א. מולדת תומכת בהיפרדות העמים על קו נהר הירדן ובהעברת אוכלוסין מרצון (טרנספר). העברת האוכלוסייה הערבית אל מעבר לקו נהר הירדן היא תנאי לשלום אמיתי, בעוד שהפרדה בקו הירוק היא מסוכנת ולא מעשית [...] ג. את שמירת הרוב היהודי בארץ ישראל נשיג בשלוש דרכים: 1. הגברת הילודה בקרב היהודים. 2. עידוד הגירה של ערביי יש"ע [הגדה המערבית ועזה] ומניעת שיבתם של פלשתינים. 3. עידוד העלייה היהודית ופעולות למניעת ירידת יהודים מן הארץ [...] ט. באם ישראל תותקף על-ידי ארץ ערבית כלשהי, יגורשו או מישע גורמים עוינים שיפריעו לנו את ניהול המלחמה, אל מעבר לגבולות ואל מול הצבא התוקף כדי לשבש את מערכותיו וכדי למנוע הפרעות בעורף שלנו. ננהג בכפוף לחוק ולאמנות הבינלאומיות המחייבות את ישראל". בפרק 14 שכותרתו "ערביי ישראל" נכתב בין היתר: "ב. על ערביי ישראל לנהוג בנאמנות למדינת ישראל וחוקיה. כדי שתתמלאנה זכויות האזרח שלהם, עליהם לעמוד בכל החובות האזרחיות, כמו: שירות בצבא, תשלום מסים, בנייה לפי חוקי התכנון והבנייה וכו' [...] ד. ערבים ישראלים שלא ימלאו את חובותיהם האזרחיות יהיו בחזקת 'תושבים' ולא ייהנו מהזכויות האזרחיות: לבחור ולהיבחר, ביטוח לאומי וכו'. מי שיפגע בדגל המדינה ו/או בסמל המדינה ו/או בהימנון המדינה ייראה כמי שבגד במדינה וייתבע לדין על כך. סעיף זה כוחו יפה לגבי כל אדם במדינה [...] ח. תישלל האזרחות הישראלית וחזיוות הביטוח הלאומי מכל ישראלי שנתן את ידו וסייע לטרור או להקמת מדינה פלשתינית, לחתרנות נגד ביטחון המדינה, וזה בנוסף לעונש שיקבל מבית המשפט". המצע נמנע מלדבר על טרנספר של האזרחים הערבים במפורש. ראו: www.moledet.org.il/matza/matza3.htm

¹⁵ מצוטט אצל שרי מקובר, "איך הפך הטרנספר למושג שמדברים עליו בקול רם", מעריב (מוסף סופשבוע), 22.2.2002. שרי מקובר מציינת את חודש יולי 2001 כנקודת מפנה בהתייחסות הציבורית ל"טרנספר": בחודש זה הגיש ח"כ מיכאל קליינר את הצעת החוק לעידוד הגירת ערבים. חודשיים לאחר מכן, בספטמבר 2001, הציע שר התשתיות אביגדור ליברמן להעביר ערבים אזרחי ישראל מחוץ למדינה תמורת פינוי מתנחלים. באוקטובר 2001 נרצח שר החיירות רחבעם זאבי מנהיג מולדת ונוצרה אווירה אוהדת לזכרו. בדצמבר 2001 פורסם ראיונו האמור של אלון. בינואר 2002 הציפה מולדת את ישראל בכרוז "רק טרנספר יביא שלום".

¹⁶ דן שילון, "כל שמאלן הופך בסוף הדרך לימני, ראש תנועת 'מולדת', ח"כ בני אלון בראיון לרון שילון", מעריב (מוסף סופשבוע), 10.5.2002.

המראיין: "מדברים על זה ואין ערבי שיסכים לזה".
אלון: "אני כבר רואה ניצנים של הצלחה. יש לי קשרים טובים בקונגרס האמריקני, ובמקומות אחרים בעולם".

המראיין: "ולא צריך להשיג גם את הסכמתם של הערבים?"
אלון: "לא".

המראיין: "כלומר, טרנספר בכפייה?"
אלון: "אני מדבר על טרנספר בהסכמה, שאינו בהכרח טרנספר מרצון. צריך ליצור אווירה בינלאומית, בעיקר באמריקה, שלא יהיה שלום באזור אם לא נפרק את מחנות הפליטים ואם לא נגיע להסכמה אזורית על שינוי דמוגרפי".
המראיין: "אמריקנים, ואפילו ישראלים רבים, ישיבו לך שאם לא תפרק את ההתנחלויות, לא יהיה שלום".

אלון: "נכון, הם והשמאל הישראלי אומרים את זה, אבל הם לא מתמודדים עם הבעיה האמיתית, בעיית הפליטים, שנוצרה בשנת 1948. כל עוד לא נתמודד עם בעיית 48, לא יהיה שלום ולא יהיה צדק באזור הזה".

המראיין: "ואת הבעיה הזו אתה רוצה לפתור על-ידי טרנספר בכפייה?"
אלון: "לא. אני רוצה לבצע טרנספר בהסכמה, שאינו, בהכרח, טרנספר מרצון".
המראיין: "זו סמנטיקה. אין דרך אחרת? למה שלא תנסה לפתוח דף חדש ביחסים עם הפלשתינים?"
אלון: "אין דף חדש".

[...]

המראיין: "כמה מנדטים אתה שווה?"
אלון: "זה לא עניין אישי. חמי שלו כתב ב'מעריב', שפוטנציאל ההצבעה למפלגת טרנספר ימנית הוא 25 מנדטים. הטרנספר הוא שיביא את המנדטים. לא אני אביא אותם, ולא אף אחד אחר".

ההבחנה בין "טרנספר מרצון" ל"טרנספר בכוח" זכתה לתמיכתו של היועץ המשפטי לממשלה אליקים רובינשטיין.¹⁷ רובינשטיין הודיע כי קריאה ל"טרנספר מרצון" אינה עבירה על החוק, אלא נושא לשיח ודיון ציבורי. לעומת זאת, רובינשטיין הדגיש כי קריאה לגירוש ערבים, קרי: לפעולה אלימה בכוח, ראויה לחקירה פלילית. רובינשטיין הביע עמדה זו במכתב ליו"ר ועדת החוקה, חוק ומשפט דאז ח"כ אופיר פינס-פז (העבודה). פינס פנה בבקשה ליועץ המשפטי להורות למשטרה לפתוח בחקירה נגד סיעת מולדת וישיבת עטרת כהנים, שעל-פי הפרסומים בעיתונות מנסות לעודד "טרנספר מרצון" של התושבים הפלסטינים במזרח ירושלים. פינס האשים בתגובה את רובינשטיין כי הוא יוצר לגיטימציה ל"טרנספר מרצון", ובמקום לקבוע קווים אדומים הוא מטשטש את הקווים.

פרופ' בנימין נויברגר, ראש התכנית ללימודי דמוקרטיה באוניברסיטה הפתוחה, כתב על משנת הטרנספר של תנועת מולדת ועל הקמפיין שלה "רק טרנספר יביא שלום".¹⁸

¹⁷ הארץ, 24.6.2002.

¹⁸ בנימין נויברגר, "תחשבו על המילה 'טרנספר'", הארץ, 20.3.2002.

...השקר הראשון הוא בבחירת המילה "טרנספר". הכל יודעים שכוונת מולדת לגירוש האוכלוסייה הערבית. מדוע איש כרחבעם זאבי, ששלט בשפה העברית על בוריה ואף תקף כל מי שעשה שימוש במלים לועזיות, בחר ב"טרנספר" הלועזי ולא ב"גירוש" העברי? התשובה לכך היא ש"טרנספר" היא מילה "רכה" יותר ולכן יש בה הסוואה וטשטוש של הזוועות הכרוכות בגירוש אוכלוסייה... השימוש במילה "רכה" זו אפשר לרמות את שופטי בג"ץ, שלא היו מאפשרים למפלגה שהיתה מניפה את הגירוש על דגלה להתמודד בבחירות. השקר השני טמון במושג "טרנספר מרצון"... המושג "טרנספר מרצון" כולל דבר והיפוכו. אם זה "מרצון", אין זה טרנספר. השקר השלישי הוא "טרנספר בהסכמה"... "טרנספר בהסכמה" מוגדר כטרנספר המבוסס על "הסכמה בין מדינות ולא דווקא אזרחים בדבר חילופי אוכלוסיות"... כמו "טרנספר" ו"טרנספר מרצון", גם "טרנספר בהסכמה" הוא מושג כביכול מתון, שנועד למנוע את תיוגה של מולדת כמפלגה גזענית ואת פסילת השתתפותה בבחירות לכנסת... הרי ח"כ אלון אומר במפורש שההסכמה היא של המדינות ולא של האזרחים... כשבני אלון מדבר לאחרונה על סוג נוסף של טרנספר – "טרנספר במלחמה" – יוצא מרצע הגירוש משק הטרנספר. וכך הוא מסביר מהו "טרנספר במלחמה": "מי שפותח במלחמה אל יצפה שיקבל פרס על כך. ערבים טרנספרו מכאן בעקבות מלחמת 1948 והם עלולים לגזור על עצמם טרנספר עקב המלחמה שפתחו בה לפני שנה וחצי [אינתיפאדת אלאקסא – נ"ס]". התוכן והסגנון ("טרנספר") אומרים דרשני וחושפים את כוונותיו האמיתיות של אלון.

העיתונאי ב. מיכאל כתב במקום אחר על משנתו של אלון ועל מפלגתו:¹⁹
תנועת "מולדת", גם היא תומכת טרנספר וגזענית בעליל, הצליחה לחמוק מבעד לסעיפי החוק בעזרת הניסוח הצדקני של "טרנספר מרצון". אך ראיון משולח-פה, שהעניק בני אלון לביטאון של מתנחלים, שמט סופית את הקרקע מתחת לטיעון זה. אלון אומר בפה מלא כי "טרנספר מרצון" הוא קשקוש, ומבעד להתפתלויותיו עולה בבירור כי כוונתו וכוונת תנועתו לטרנספר אלים בעת מלחמה, לגירוש בכוח של שוכני מחנות הפליטים, או למירור חייהם עד אשר יאמרו "רוצים אנו"...

העיתונאי תום שגב כתב ב-5.4.2002:²⁰
השר לשעבר בני אלון הציע השבוע לנצל את המלחמה הנוכחית כדי "לפנות" את מחנות הפליטים בגדה. אלון הורשה להשמיע את הרעיון הזה ב"קול ישראל".

ההיסטוריון יהודה באואר כתב ב-10.2.2002:²¹
בני אלון ואפי איתם מצדדים ב"טרנספר מרצון", כלומר, טיהור אתני שבהכרח ילווה ברצח המוני. עם הניסיונות להגשמתן של תכניות מעין אלה יבוא הקץ על עידן הדמוקרטיה בישראל והמדינה תעמוד לפני סכנה קיומית.

העיתונות הערבית דיווחה כי תנועתו של אלון, "מולדת", תלתה שלטים וחילקה כרוזים וסטיקרים המסיתים נגד האזרחים הערבים בישראל והמביעים תמיכה

19 ב. מיכאל, "קווים לדמותו של הטרנספר", Ynet, 15.2.2002.

20 תום שגב, הערה 7 לעיל.

21 יהודה באואר, "חורבן מוסרי גמור", הארץ, 10.2.2002.

ברעיון הטרנספר. שלטים אלה, שחלקם נתלו בנגב וחלקם סמוך לכניסות ליישובים הערביים, נוסף על שלטים בצדי צירי התנועה הבינעירוניים הראשיים וכן בתוך הערים, כללו: "אנחנו פה. הם שם=טרנספר"; "ירדן היא המדינה הפלסטינית"; טרנספר=שלום+ביטחון"; "אין ערבים, אין פיגועים". התנועה אף הקימה בספטמבר 2002 אוהל ליד דימונה, ובו הפיצה חומרים אלה והסיתה נגד מה שהיא מכנה "תופעת הבנייה הבלתי חוקית" בקרב האזרחים הערבים.²²

ב-5.6.2002 הציג ח"כ בני אלון את "הטרנספר" בפעם הראשונה בכנסת.²³ אלון הגיש הצעה לסדר היום תחת הכותרת: "רק הטרנספר יביא שלום". במהלך הדיון אמר אלון, בין היתר, כי "רק אם נשלים את הטרנספר שהיה פה ב-1948" יהיה אפשר לפתור את בעיית הפליטים.

לגבי תנועתו של אלון, "מולדת", אפשר לטעון כי היא מפלגה קטנה ושולית שלא הצליחה להגיע למספר מנדטים רב. אך דברים אלה אינם נכונים לגבי תנועתו של ליברמן, אשר זוכה לתמיכת נתח רחב של ציבור המהגרים הרוסים. כך גם לגבי תנועת המפד"ל, מפלגה ימנית מרכזית אשר מייצגת את זרם הציונות הדתית. הישר מהצבא הוצג אפי איתם לתפקיד יו"ר המפד"ל. איתם, אשר כיהן כשר ללא תיק וכשר התשתיות בממשלת שרון (כיום הוא שר הבינוי והשיכון), העניק ראיון לעיתון "הארץ" ב-21.3.2001. הראיון הוענק בטרם נבחר איתם ליושב-ראש המפד"ל ומונה לשר בממשלת שרון. הנה קטעים מהראיון:²⁴

המראיין: "אתה בעד או נגד טרנספר?"

איתם: "אני נגד פתרונות קלים. הייתי יכול להגיד לך, בוא נעשה טרנספר. בוא ניקח את כל הערבים האלה מיהודה ושומרון ומהגליל ומהנגב ונגרש אותם. אני חושב שבמידה רבה זה פתרון שפוליטית יכול להישמע קורץ. הרבה אנשים מוכנים היום לשמוע אמירה כזאת. אבל אני לא אומר אותה כי היא שקרית. קודם כל מוסרית. אני חושב שמי שרוצה לחיות אתנו בתנאים של מדינת ישראל ובתוך כללים שאומרים שמדינת ישראל היא מדינה יהודית יכול לחיות כאן. טרנספר זה לא דבר שנכון לדבר עליו. אני לא הייתי מדבר עליו. לא הייתי עוסק בו לא כאופציה פוליטית ולא כדבר שכרגע אפשר לעכל אותו מבחינה מוסרית".

המראיין: "זה במצב עניינים רגיל. אבל אם פורצת מלחמה?"

איתם: "כן. מלחמה זה משחק עם כללים אחרים. אני לא חושב שפרופסורים תומכי שלום מרגישים לא נוח בבית הירוק שנמצא בעיבורה של אוניברסיטת תל-אביב ושהיה המסגד של הכפר שיח' מוניס [כפר ערבי שנעקר ב-1948 – נ"ס]."

המראיין: "אז במלחמה תיתכן עקירה של אוכלוסייה פלסטינית?"

איתם: "מדינת ישראל לא תכפה על יחידים שינוי מקומם. אנשים שחיים ביהודה ושומרון יחיו שם ולא ייגעו לא בהם ולא באדמותיהם ולא בבתייהם. אבל אם תיכפה עלינו מלחמה טוטלית, מלחמה של ברירת סכום אפס, התוצאה יכולה להיות שיהיה שיח' מוניס כזה גם במקום אחר. אני מדגיש: לא הייתי רוצה שזה יקרה. אני רואה בזה

²² ראו: סאוד אלחק ואלחוריה, 20.9.2002, אלאהאלי, 6.11.2002.

²³ הישיבה ה-314 של הכנסת ה-15, ביום 5.6.2002. בסוף הדיון הצביעו חמישה חברי-כנסת בעד הכללת הנושא בסדר היום. לעומתם התנגדו לכך 10 נגמנע חברי-כנסת אחד. ראו גם: "לראשונה: הטרנספר הוצג בכנסת", Ynet, 5.6.2002.

²⁴ ארי שביט, "מנהיג מחכה לאות", הארץ (המוסף השבועי), 21.3.2001.

תוצאה רעה ומרה. אני לא קורץ ולא רומז. להפך, אני מציע את הפתרון האזורי כדי למנוע זאת. אבל אם לא ילכו לקראתנו ולא יהיה פתרון אזורי וההתקפה הפלשתינית תימשך, הדינמיקה תלך לקראת מלחמה טוטלית שעלולה להמיט טרגדיה על העם הפלשתיני.

המראיין: "אתה מדבר על תש"ח 22 חזרה על 1948 בשטחי יהודה ושומרון?"
איתם: "כן, בוודאי. אם האלטרנטיבה תהיה התאבדות מדינת ישראל ואם תיכפה עלינו מלחמה, אז במלחמה כמו במלחמה. אני בהחלט יכול לראות תוצאה קשה מאוד של המלחמה הזאת. אני יכול לראות שכתוצאה מהמלחמה אזרחים ערבים רבים לא יישארו פה".

המראיין: "מה בדבר ערביי ישראל?"
איתם: "ישראל עושה שגיאה גדולה עם ערביי ישראל. היא נותנת לגיטימציה למהלך שאי-אפשר לראות אותו אחרת מאשר בגידת המיעוט הערבי במדינת ישראל. אני אומר שההנהגה של המיעוט הזה הביאה אותו לבגידה בברית שכרת עם מדינת ישראל. ממש בגידה. לכן, אם לא נציב בפני ערביי ישראל תמרון הם עלולים לחצות קווים שאחר-כך, כאשר נצטרך לסמן אותם מחדש, נאלץ לעסוק במאבק קשה מאוד עם אנשים שהם אזרחי המדינה".

המראיין: "מה אתה בעצם אומר?"
איתם: "אני אומר שערביי ישראל הם במידה רבה הפצצה המתקתקת מתחת לכל הסדר הדמוקרטי והישראלי שבתוך הקו הירוק. כבר היום בגלל והנגב נוצרת אוטונומיה דה-פקטו שלהם אשר עלולה להפוך את מדינת ישראל שבפועל לבועת גוש דן. למין מדינת צינור כזאת: מדינה של כביש ירושלים-תל-אביב-חיפה. לכן אני אומר שבפני מדינת ישראל עומד כאן איום קיומי המתאפיין בכך שהוא איום חמקני. ואיומים חמקניים טבעם שהם דומים לסרטן. סרטן זה סוג של מחלה שרוב האנשים שמתים ממנה מתים בגלל שהאבחון היה מאוחר מדי לטפל בו".

המראיין: "סרטן?"²⁵
איתם: "הדברים שאמרת בעניין הזה באוניברסיטת חיפה לא הובנו כהלכה. אני לא התכוונתי לכך שערביי ישראל כיחידים הם תאים סרטניים. אני התכוונתי לכך שאנחנו עומדים בפני איום שאיננו כמו פציעת סכין או פציעה מירי. כי מה הוא סך הכל האיום הזה? בנייה בלתי חוקית, מערכות חינוך אלטרנטיביות, גופים חמושים שלא סרים למרות המדינה? הלא כל נקודה כזו בפני עצמה נראית כדבר קטן שהמדינה יכולה להתמודד עמו. אבל המשקל המצטבר של סך כל הפעולות האלה הוא ערעור הסדר של המדינה. כי מה זה סרטן בסופו של דבר? זו התחלקות קצת יותר מהירה של תאים, זה איום המחפש לחומרי חיים. וכאילו שום דבר. כאן בנייה בלתי חוקית, שם הסתה. אבל פתאום אתה מוצא שאחיזתה של מדינת ישראל הולכת ונשמטת משטחים שלמים בתוך הקו הירוק. התאים שיצאו מכלל שליטה פתאום הופכים לגרורות".

²⁵ אפי איתם אמר במסגרת כנס באוניברסיטת חיפה שכותרתו "העיר במאה העשרים ואחת בצל המלחמה" כי היישובים הערביים בגליל הם תאים סרטניים בגוף של המדינה. ראו: פסל אלמקאל, 14.2.2002. לעיתון "ידיעות אחרונות" אמר איתם: "הם [הערבים] במידה רבה הפצצה המתקתקת מתחת לכל הסדר הדמוקרטי והישראלי שבתוך הקו הירוק. זה איום קיומי המתאפיין בכך שהוא איום חמקני. ואיומים חמקניים טבעם שהם דומים לסרטן". ראו: ידיעות אחרונות, 5.4.2002. ראו גם: עלי חידור, "שנאה, דחייה וגזענות כלפי האזרחים הערבים מצד הממסד בישראל", עמ' 36-43, ד"ר עמותת סיכוי 2001-2002 (שלום דיכטר ואסעד גאנם - עורכים, סיכוי, יוני 2002) עמ' 40.

המראיין: "בעיניך ערביי ישראל נהפכים לגיס חמישי?"

איתם: "אני חושב שכן. בהחלט כן. ואני לא בעד לשלול מהם זכות בחירה. להפך. אבל אני חושב שערביי ישראל ואנחנו נמצאים על פרשת דרכים. אנחנו לא יכולים להמשיך לעצום עיניים לכך. ואני אומר שההנהגה הנוכחית של ערביי ישראל תביא אותנו ואותם להתנגשות חזיתית שבה אנחנו נצטרך לשקול את המשך יכולתה של הדמוקרטיה הישראלית לאפשר לציבור הזה להמשיך להשתתף בה".

המראיין: "על-פי השקפתך גם ערביי ישראל עלולים למצוא את עצמם לא כאן?"

איתם: "ערביי ישראל יישארו אזרחי המדינה אם הם לא יעברו את הקווים האדומים. ייתכן שכאשר תוקם מדינה פלשתינית בירדן ובסיני הם יעדיפו להעביר את זכות הבחירה שלהם אל המקום שבו נקבע גורל עמם, אבל זה עוד נושא רחוק. עדיין מוקדם לעסוק בו".²⁶

העיתונאית אבירמה גולן כתבה בעקבות ראיון זה:²⁷

איתם יכול לומר דברים חמורים כל-כך משום שהוא חש היטב מה הם החומרים המייצרים את הייאוש הישראלי; הפחד מהערבים, החשש שמא "הלכה המדינה", היחלשות הנימוק המוסרי של הציונות. מכל אלה הצליח לגבש שיטת חשיבה טוטאלית, המתרכזת, בקווים גסים, בבעיה אחת: הערבים בישראל. איתם לא מותיר בדבריו שום מוסכמה של נורמליות ושל חברה תרבותית. את הכל הוא מפורר ברגל גסה. הערבים הם גם פצצה מתקתקת, גם סרטן וגם בוגדים. בהבל פה הוא שובר את השיח האזרחי וחוצה את קו ההפרדה השברירי שבין הפלשתינאים בשטחים לבין הערבים בישראל...

ח"כ מיכאל קליינר, מנהיג מפלגת "חרות", אשר החל את דרכו כחבר-כנסת מטעם הליכוד, הוא ללא ספק אחד הסמנים הימניים ביותר של המפה הפוליטית הישראלית. בפרק הראשון של דו"ח זה ראינו את הצעות החוק שהוא מניח על שולחן הכנסת. הצעות חוקים אלה ופעילותו הפוליטית של קליינר מצביעים על כך שהוא רואה במיעוט הפלסטיני בישראל את האיום העיקרי. פעילותו בכנסת מראה כי הוא הפך לממשיך דרכה של תנועת הרב מאיר כהנא, "כך". קליינר רואה בעצמו את הכתובת לקולות של בוחרים רבים שמאז מות כהנא "פשוט אין להם למי להצביע", כלשונו. בתחילת נובמבר 2001 נשא קליינר נאום באזכרה השנתית לכהנא. נושא הנאום: "הצדדים היפים והחיוביים במשנתו של הרב כהנא".²⁸ קליינר גם מקיים קשרים הדוקים עם מעריציו החיים של הרב כהנא. אנשים אלה הפכו לבני בית בלשכתו של קליינר בכנסת. הוא מנפיק להם אישורי כניסה למשכן הכנסת, ומנהל בשבילם מאבקים משפטיים ופרלמנטריים. בין היתר פעל קליינר להוצאת תנועת "כך" מרשימת ארגוני הטרור (ראו הצעה זו בפרק הראשון). לקראת הבחירות לכנסת ה-16 הוצב

²⁶ ראו גם ראיון נוסף עם איתם: חן קוטס-בר ויואב לימור, "אני לא אוכל ערבים לארוחת בוקר", *מעריב* (מוסף סופשבוע), 12.1.2001.

²⁷ אבירמה גולן, "בונה על היאוש", *הארץ*, 26.3.2002.

²⁸ קליינר, נוסף על חברי-כנסת ורבנים, השתתף באוקטובר 2002 באזכרות למאיר כהנא. בין המשתתפים: ח"כ הרב חיים דרוקמן (מפד"ל), ראש ועד רבני יש"ע, הרב זלמן מלמד, הרב שלמה אבינר, והרב יעקב יוסף - בנו של מנהיג ש"ס, הרב עובדיה יוסף. רבים מהדוברים בכנס אמרו כי בשנים האחרונות התברר שהרב כהנא צדק במשנתו התורנית-פוליטית. ראו: "ח"כים ועשרות רבנים השתתפו באזכרות למאיר כהנא", *הארץ*, 25.10.2002.

ברוך מרזל, עוזרו הפרלמנטרי של הרב מאיר כהנא ומנהיג תנועת "כך", במקום השני ברשימת "חרות".²⁹ עיתון "הארץ" פרסם כתבה נרחבת וראיון עם קליינר ב-22.11.2002. העיתונאי אביב לביא כותב:

קליינר לא מבין מה רוצים ממנו. הוא בסך הכל חושב שהמדינה צריכה לנקוט כמה פעולות כדי שיהיו פה יותר יהודים ופחות ערבים. למשל, עידוד הגירה. לשם כך הגיש הצעת חוק [ראו הפרק הראשון]... הוא משוכנע ש"אין כמעט ערביי ישראל, יש פלשתינאים שונאי ישראל שמחזיקים באזרחות", ומכיוון שכך, אחרי שידלל את מספרם בסיוע מענק כספי הוא ידאג לגרום לאלה שנשארו לחשוב פעמיים אם יש להם מה לחפש כאן. לשם כך גיבש הצעת חוק נוספת: התניית זכות הבחירה ותעודת האזרחות בשבועת נאמנות למדינה היהודית, לדגל ולהימנון [ראו הפרק הראשון]... "אני רוצה להוציא מהמשחק הפוליטי את כל הגורמים העוינים והלא נאמנים למדינה". הוא משוכנע שהמאזן הדמוגרפי הוא הבעיה הראשונה במעלה שמאיימת על קיומה של ישראל, ונחוש לפעול בעניין. במפתיע, הנחת המוצא הזאת מובילה אותו דווקא להתנגד לרעיון הטרינספר. לא, חלילה, מטעמים מוסריים: "הטרנספר הוא גימיק. זה לא פתרון רציני... מעבר לזה שלעשות טרינספר כרגע זה לא ריאלי, הרי גם אם יהיה טרינספר יישארו בתוך גבולות מדינת ישראל יותר ממיליון פלשתינאים שמרביתם לא רוצים בנו כאן, ותוך חצי דור נמצא את עצמנו שוב בנחיתות דמוגרפית... עם הבעיה הזאת צריך להתמודד באופן יותר יסודי". את ההתמודדות הזאת מציע קליינר לעשות באמצעות משרד מיוחד לענייני דמוגרפיה (הוא ישמח לעמוד בראשו), שאת תפקידו הוא ממשיך למעין "רואה חשבון" דמוגרפי: לנסות להגדיל את ההכנסות (יהודים) ולצמצם את ההוצאות (ערבים). קליינר גם קורץ למורשת "קיר הברזל" של דביוטנסקי, ומציע להקים "חומה דמוגרפית". המשרד הדמוגרפי, על-פי התכנית הזאת, יפעל לעידוד הילודה היהודית (באמצעות הסוכנות היהודית), ואפילו יסייע לפנויים ופנויות יהודים להכיר בני זוג, העיקר שיוולדו כמה שיותר פעוטות מהגזע הנכון.³⁰

קליינר נחשב אחד מחברי-הכנסת הבוטים ביותר בהתבטאויות נגד חברי-הכנסת הערבים. למשל, הוא אמר בעקבות נאומו של ח"כ עזמי בשארה (בל"ד) באזכרת נשיא סוריה חאפז אלאסד, ש"בכל מדינה נורמלית היו מעמידים אותו מול כיתת יורים". בראיון הנזכר לעיל הוא מסביר את כוונתו באמירה זו: "לפי דעתי, בשארה עבר לכאורה עבירה על החוק שמשמעותה בגידה. אני חושב שצריך להעמיד אותו לדין, ואם יורשע, להערכתי יש סיכוי טוב שיגזרו עליו עונש מוות. במקרה כזה המוות הראוי הוא כיתת יורים, משום שכיתת יורים מזוהה עם בגידה. כמו שעשו לצ'אושקו. כיסא חשמלי מתקשר יותר לעניינים קרימינליים". בעקבות פיזור הכנסת ה-15 יצא קליינר ומפלגתו בססמה "חרות בראשות מיכאל קליינר – התשובה לטיבי ובשארה".

בזרם הפוליטי הימני-מרכזי (הליכוד), כמו בשמאל-מרכז (העבודה), הפוליטיקאים נזהרים בלשונם ומנסים להסוות את כוונותיהם (לעומת הימין הקיצוני, אשר מתחשב רק במגבלות חוקיות של פסילת מפלגות). ח"כ ד"ר עוזי לנדאו (ליכוד),

²⁹ "מרזל – מספר 2 ברשימת חרות של קליינר", הארץ, 11.12.2002. הרשימה לא הצליחה לעבור את אחוז החסימה בבחירות לכנסת ה-16.

³⁰ אביב לביא, "עד כדי כך", הארץ (המוסף השבועי), 22.11.2002.

השר לביטחון פנים בממשלת שרון, הוא אחד הפוליטיקאים הנצים במפלגת הליכוד, ואין הוא מהסס להביע את דעתו באופן בוטה. לנדאו התראיין ב-28.9.2002 ל-Ynet. בראיון הוא יצר הבחנה בין יהודים שמבצעים פעולות טרור נגד ערבים, לבין ערבים שמבצעים פעולות טרור נגד יהודים. ההבחנה, במשתמע, נותנת הצדקה ומגלה הבנה למעשי היהודים. בראיון נאמר כי השר לנדאו פועל להעברת חוק שעל-פיו יישללו האזרחות הישראלית, זכויות הביטוח הלאומי וביטוח הבריאות מבני משפחות של אזרחים ערבים המסייעים לביצוע פעולות התאבדות. הוא ציין גם כי יש לשקול להחרים רכוש של משפחות שהוכח כי סייעו לפעולות כאלה. הנה קטע מהראיון:

המראיין: "באחרונה שוב הונה מטען בבית ספר פלסטיני, האם צריך להתייחס אל יהודים שביצעו פיגועים נגד ערבים, כפי שמתייחסים למחבלים הפלסטינים?"
לנדאו: "למרות המעשים החמורים, הם עדיין לא באותה רמה של המחבלים הפלסטינים. אם לא תהיה ברירה, וכדי למצות את החוק בעניין הפגיעה בזכויות, כדי שהוא יעבור, אצטרך להשוות אותם למחבלים, אעשה זאת, למרות שאני חושב שהם אינם שווים. פעולותיהם נעשות בתגובה, בגלל שפוגעים בנו. היהודים המפגעים לא יכולים לקחת את 'הכתר' מהחמאס והג'יהאד האסלאמי. גם ברוך גולדשטיין [מתנחל ישראלי שביצע בפברואר 1994 טבח באלחרם אלאבראהימי באלחליל, כשפתח באש לעבר מתפללים מוסלמים בשעת תפילתם. עקב כך נהרגו 29 מהם – נ"ס] עשה את מה שעשה בתגובה למעשה של מחבלים פלסטינים. עם זאת, אין לי שום דבר טוב להגיד עליו ועל מעשיו".

בתגובה לדברים אלה כתב העיתונאי מאיר שטיגליץ ב-6.10.2002: "...כאשר אומר זאת שר בממשלת ישראל... הוא מציב את עצמו בדיוטות התחתונות של המוסר האנושי".³¹
כפי שראינו בחלק מהציטוטים לעיל, ההתנגדות ל"טרנספר" לעתים אינה נובעת מהתנגדות מוסרית אלא מהקושי הפרקטי במימוש הרעיון. הרושם שמתקבל מדברי דמויות ציבוריות שונות הוא שטרנספר הוא משאלת לב. כך, למשל, משתמע מדברי ח"כ אלי ישי, יו"ר תנועת ש"ס, שר הפנים לשעבר בממשלת שרון. ש"ס היא אחת המפלגות המשפיעות ביותר בפוליטיקה הישראלית בשנים האחרונות, ומשתתפת באופן קבוע כמעט בכל הממשלות, מאז הקמתה בשנת 1984. ישי אמר בראיון לעיתון "מעריב" ב-7.11.2002 את הדברים האלה:³²

רעיון הטרנספר, שבו תומכות מפלגות הגוש הימני הוא לא ריאלי. גם שם יודעים זאת ולכן מדברים על טרנספר מרצון. אין דבר כזה טרנספר מרצון. איזה אדם ירצה לעזוב כאן? אני לא עונה על השאלה אם אני תומך בטרנספר, כי אני לא מדבר על דברים שהם לא ריאליים. ברור שהייתי מאושר אם מאה אלף פלשתינים היו עוזבים את הארץ. אם מחר יפנו אלי כשר הפנים ויבקשו לעזוב, הייתי אומר "בבקשה". אם הם רוצים לגור במדינות אחרות, באירופה או במדינות אסלאמיות, קדימה. אני מאמין שאפילו אנשי שמאל לא יתנגדו להצעה כזאת.

בראיון נוסף לעיתון "מעריב", ב-13.11.2002, אמר ישי:³³

³¹ מאיר שטיגליץ, "לא מרחמים על ילדי בית-הספר", ידיעות אחרונות, 6.10.2002.
³² שלמה צונה, "הייתי מאושר אם מאה אלף פלשתינים היו עוזבים", מעריב, 7.11.2002.
³³ מעריב, 13.11.2002.

אני רוצה שכל מי שלא יהודי לא יהיה בארץ הזאת... באים עולים שהם גויים, באים עובדים זרים ועם הערבים נהפוך למדינה רב לאומית.

הדמונוזציה והדה-הומניזציה של הפלסטינים מגייסת לשירותה לעתים מוטיבים דתיים. נסים דהן, שר הבריאות לשעבר, גם הוא ממפלגת ש"ס, אמר בסוף ספטמבר 2002, במהלך ביקור במוזיאון ברובע היהודי בעיר העתיקה בירושלים, כי המוסלמים המתפללים במסגד אלאקסא, ביניהם גם פלסטינים אזרחי ישראל, הם "שועלים שעלו בדרגה, ועכשיו הם נחשים ועקרבים". השר הוסיף: "הם מסתובבים שם היום בצורה בטוחה... אבל בעזרת השם, עוד נדע ימים טובים יותר. נדע מי האדון ומיהם העבדים". דברים אלה כמעט לא זכו להד ציבורי. הם נאמרו בנוכחות ראש עיריית ירושלים, אהוד אולמרט, הרב הראשי לישראל, הרב ישראל לאו, והשר נתן שרנסקי, אך לא דווח כי איש מהם מחה על הדברים.³⁴ העיתונאי ירון לונדון כתב בעקבות דברים אלה:

...זו לשון צופן שאין להבינה כפשוטה. הצופן מצוי במגילת איכה, שהיא אסופה של קינות על חורבנה של ירושלים הנזעקת בט' באב. הפסוק שצלצל בראשו של השר הוא "על זה היה דווה ליבנו/ על אלה חשכו עינינו/ על הר ציון ששמים/ שועלים הילכו בו". חיוזק להשערה בדבר מקור השראתו הוא האתר שלרגל חנוכתו נאמרו דבריו: מוזיאון שהוקם בשרידי מבנה מגורים שעלה באש בימי המרד ברומאים... זו גזענות במובנה הכי חריף.³⁵

דוברו של שר הבריאות אמר בתגובה כי השר "לא התכוון לעם הפלסטיני ובטח לא למתפללים מוסלמים. כוונתו היתה כי כמו נחשים ושועלים, אי-אפשר לסמוך על המנהיגים הפלסטינים, בשל מעורבותם בטרור".³⁶

הגזענות אינה בולטת אצל פוליטיקאים ברמה הארצית בלבד. גם ברמת השלטון המקומי יש לגזענות זו אחיזה רבה. צבי בר, ראש עיריית רמת-גן, לשעבר קצין צנחנים ומפקד בית הספר לקצינים בצה"ל, מפקד משמר הגבול וראש אג"ם (אגף מודיעין) במשטרת ישראל, פרסם ב-25.5.2001 מאמר בעיתון "מעריב" שכותרתו "שינוי שיטת הבחירות או אסון דמוגרפי". מאמר זה משלב בין הצעות לגירוש מוסווה לבין הצעות אחרות להגבלת השפעתם של האזרחים הערבים על תהליך קבלת ההחלטות במדינה. הנה קטעים מהמאמר:³⁷

במהלך החודשים האחרונים נפקחו עיני רבים מאיתנו – בעיקר שוחרי ה"שלום בכל מחיר" – בנוגע ל"פרטנר" מולו אנו עומדים בצד הפלשתיני. באותה מידה אני מציע שנפקח במהרה את עינינו ונעלה כבר עתה על סדר היום הלאומי את נושא חיינו המשותפים עם ערביי ישראל, בעיקר לאחר שאלו נטלו חלק פעיל ב"יום הנכבה", האירוע הפלשתיני החדש המציין את אבלם על הקמתה של מדינת ישראל. אם נמשיך להמתין ולהדחיק נושא זה, נמצא עצמנו תוך שניים עד ארבעה עשורים במיעוט, כאשר הרוב כאן יהיו ערביי ישראל, והם יוכלו לעשות כרצונם: לשנות את

34 ב. מיכאל, "ארון יהודי, עבד כנעני", ידיעות אחרונות (המוסף לחג), 27.9.2002, עמ' 7.

35 ירון לונדון, "שר יהודי גזע", מאמר מערכת, ידיעות אחרונות, 25.9.2002, עמ' 2.

36 "זעם במצרים על נאום 'הנחשים והשועלים' של השר דהן", וואלה, 26.9.2002.

37 צבי בר, "שינוי שיטת הבחירות או אסון דמוגרפי", מעריב (מוסף סופשבוע), 25.5.2001.

הדגל, את ההימנון ואולי גם את שמה של המדינה. על רקע האמור לעיל ועל-מנת למנוע אסון דמוגרפי שעלול לעלות לנו בעצם אחיזתנו ושלטוננו בארץ הזו, יש לנקוט בצעד משמעותי אחד: שינוי שיטת הבחירות. הסיטואציה הפוליטית הנוכחית, כאשר שתי המפלגות הגדולות יושבות יחד בממשלת אחדות, היא הזמן הנכון והמתאים ביותר ליישם זאת. חייבים ליצור כאן שיטת ממשל חדשה, במסגרתה יוגדרו 120 אזורי בחירה, כולל אזורי בחירה של המגזר הערבי. בשיטה זו פתר שארל דה-גול, בצורה לגיטימית ודמוקרטית, את בעיית הכוח של הציבור הקומוניסטי הצרפתי. בצורה זו ניתן להביא באורח דמוקרטי לכך שהמגזר הערבי לא יוכל בעתיד להכריע את מהלך חיינו כאן. ...לערביי ישראל יינתנו חמישה עד שישה אזורי בחירה בהתאם לנתונים הגיאוגרפיים והדמוגרפיים, והדבר יבטיח לציבור הערבי ייצוג תמידי ומכובד בכנסת ואולי גם בממשלה (אין סיבה שלא יהיה שר ערבי בכל ממשלה!). זה גם יבטיח לדורות הבאים שלנו את הסדרת הנושא ואת המשך השליטה וקביעת מהלך חייה ועתידה של ארצנו. ועוד. במסגרת השיקולים לקביעת אזורי הבחירה, אני מציע לאפשר לתושבי אום אלפחם, ג'ת וטייבה (הערים שקיבלנו במסגרת הסכמי רודוס ב-1949) להישאר במקומם, אך במקביל להגשים את חלומם, להיפרד מאיתנו ולעבור לרשות הפלשתינית. במילים אחרות: זהותם תהיה פלשתינית, והצבעתם לרשות ולמדינה הפלשתינית, כשזו תקום...

גם פוליטיקאים נשכחים מגיחים מזמן לזמן אל התודעה הציבורית ותורמים את תרומתם להסתה הגזענית. זהו, למשל, מקרהו של **רפאל איתן**, מי שכיהן כרמטכ"ל בזמן מלחמת לבנון 1982, היה ח"כ, יו"ר מפלגת צומת³⁸ ושר. וכך אמר איתן בראיון ב-13.9.2002 ל"עיתון תל-אביב"³⁹:

אוסלו זו ההזדמנות הכי גדולה שהיתה אי פעם על כדור הארץ. טמבלים, חושבים כמו פולנים, אבל הולכים לדבר עם ערבים. לא מבינים שערבים ירצחו כל אחד שתהיה להם הזדמנות לרצוח. אם זה ילד, זקנה, פוליטיקאי, או חייל. אני לא מאמין לאף אחד מהם, לאף מילה. לעולם לא יהיה שלום איתם. לעולם. השמאלנים האלה, שאומרים "שלום שלום שלום" קודם שיפנו את הקיבוצים שלהם שיושבים על אדמה ערבית, ויחזירו אותם. מה, הערבים טמבלים?... הספירה שלי מתחילה מימי התנ"ך. הערבים מקורם בערב הסעודית. הם אלה שכבשו פה בכוח. תמיד היו פה יהודים, בין 70 למאה אלף. ערב מלחמת העצמאות היו פה מיליון ערבים ו-600 אלף יהודים. כמעט אותו דבר. היהודים נרצחו כאן מ-1900, על מקווה ישראל ירו ב-1870, ולמה? כי אנחנו תרבות זרה, תרבות אחרת מהאסלאם. ועם תרבות אחרת, אין שלום ואין כלום. לעולם ועד. אין פשרות. מה שיקרה זה שאנחנו נתיש אותם עד שיובסו, ויבינו שאי-אפשר לנצח אותנו ויחשבו על דרך אחרת.

הגזענות קיימת גם ברמת הפקידות, שאמורה להיות מקצועית ולשרת את האוכלוסייה

³⁸ מפלגה זו לא הצליחה לעבור את אחוז החסימה בבחירות לכנסת ה-15 בשנת 1999. לאחר פיזור הכנסת ה-15 באוקטובר 2002 הודיעה "צומת" על כוונתה להתמודד בבחירות לכנסת ה-16, אך נכשלה שוב.

³⁹ אתי אברמוב, "התקשורת יותר גרועה ממחבל מתפוצץ", עיתון תל-אביב, 13.9.2002.

שעליה היא מופקדת. משה שוחט, ראש רשת החינוך הברדואית⁴⁰ במשך 16 שנים, אמר ביולי 2001 בעיתון "The Jewish Week" המתפרסם בניו-יורק כי הקהילה הערבית הברדואית היא בעלת "תאווה לדם, מקיימים מערכות יחסים פוליגמיים, מולידים 30 ילדים וממשיכים להרחיב את יישוביהם הלא חוקיים, ומשתלטים על אדמות מדינה". הוא הוסיף עוד כי "על-פי תרבותם הם מקיימים את צרכיהם מחוץ לבית. הם לא יודעים איך להוריד את המים בשירותים".⁴¹ מי שזה יחסו ואלה דעותיו על אוכלוסייה מסוימת, מובן שאינו ראוי להיות אחראי לאוכלוסייה זו ואין לצפות ממנו שיפעל לקידומה בעניינים שהוא מופקד עליהם. לכן, בעקבות דברים גזעניים אלה, ולאור סירוב משרד החינוך להדיח את מר שוחט מתפקידו, פנו 49 עותרים פלסטינים ב-23.9.2001 לבית המשפט העליון באמצעות ארגון "עדאלה" – המרכז המשפטי לזכויות המיעוט הערבי בישראל⁴² בבקשה להדיח אותו.⁴³ בסופו של דבר הוחלט לפטר את מר שוחט מתפקידו. משרד החינוך ציין כי הסיבה אינה התבטאויותיו של מר שוחט אלא ניהול לקוי ושימוש לרעה בתקציבים.⁴⁴ למרות זאת, ממשיך שוחט, נכון ליוני 2003, לכהן בתפקידו.

⁴⁰ רשת חינוך שהוקמה בשנת 1981 כדי לשרת את האוכלוסייה הברדואית בכפרים ה"לא-מוכרים" בנגב.

⁴¹ Robby Berman, "Israeli Official Stirs Bedouins", *The Jewish Week*, 20 July 2001, and "Bedouin Probe Seen

As 'Farce', *The Jewish Week*, 17 August 2001.

⁴² בג"ץ 7383/01 מעיגל אלהואשלה ואח' נ' לימור לבנת, שרת החינוך ואח' (טרם ניתן פסק דין).

⁴³ Adalah News Update, 29.3.2002

האקדמיה

הגזענות והשואה אינן נחלתם של הפוליטיקאים בלבד. האקדמיה והעיתונות תורמים גם הם תרומה משמעותית. פרופ' ארנון סופר, מרצה באוניברסיטת חיפה, המכונה "סופר ערבים", מתריע זה שלושה עשורים מפני "הסכנה הדמוגרפית" הנובעת מאחוזי ילודה גבוהים אצל הערבים.⁴⁴ בראיון לעיתון אגודת הסטודנטים של אוניברסיטת חיפה, "פסק זמן", בדצמבר 2001, אמר סופר כי צריך "להקים גטאות" מסביב ליישובי הערבים בישראל. בראיון תיאר סופר את הצעתו לספח את יישובי המשולש ואת ערביי מזרח ירושלים למדינה הפלסטינית כדי "להרחיק מאיתנו את האיום הדמוגרפי". לשאלה מה יקרה אם תושבי האזורים יסרבו לכך השיב: "לא ירצו לעבור – אין בעיה, נקים להם גטאות מסביב לכפרים שלהם... כן, במפורש גטאות. אני לא מתבייש לומר זאת. גטו חברתי-כלכלי מסביב לאזורים שבהם הם גרים. ניתן להם אוטונומיה שם ונסגור אותם מכל הכיוונים".

הוא הוסיף כי הסטודנטים הערבים באוניברסיטה הם "ישראלים רק למראית עין". וכי "כאן [באוניברסיטת חיפה] אפשר במשך שלוש שנות לימודי התואר להכיר את האויב". עוד טען פרופ' סופר כי סטודנטיות ערביות שחוזרות לבתיהן מן האוניברסיטה חשופות ל"מכות והתעללויות". מצד משפחותיהן. לאחר פרסום הראיון והמהומה שחולל טען פרופ' סופר כי הראיון "עמוס שגיאות" ו"סילוף". לעומת זאת טען עורך העיתון והמראיין, חגי פיינגולד, כי התבטאויותיו של סופר צוטטו במדויק.⁴⁵

שלמה גזית, ראש אגף המודיעין בצבא הישראלי (אמ"ן) בשנים 1974-1979 וחוקר במכון יפה למחקרים אסטרטגיים באוניברסיטת תל-אביב, אמר במרץ 2001 כי לאור קצב הריבוי הטבעי בקרב האזרחים הערבים, הגבוה מהקצב בקרב האוכלוסייה היהודית, "הסכנה הדמוגרפית" היא הסכנה הגדולה ביותר המאיימת על ישראל. גזית הוסיף עוד כי אם לא יינקטו האמצעים הנדרשים תפסיק מדינת ישראל, בתוך דור או שניים לכל היותר, להיות מדינה יהודית ציונית. לכן הציע גזית לכוון משטר חירום לא דמוקרטי כדי לפתור את הבעיה, משום שבמשטר חירום אפשר לנקוט אמצעים שאינם אפשריים במסגרת שיטת המשטר הקיימת בישראל.⁴⁶

⁴⁴ בראיון לרדיו גרוסמן בשנת 1992 הציע סופר חילופי שטחים כך שהמשולש הדרומי (העיר אום אלפחם והכפרים שבסביבתה) יועברו למדינה הפלסטינית תמורת שטחים מהגדה המערבית. לגבי האוכלוסייה הערבית בגליל סופר אומר: "אם, אם יש מקום לטרנספר בארץ, זה לא חל על תושבי עזה ויו"ש. זה על הגליל התחתון. אכן". כל זאת, בין היתר, כי "הנאמנות שלהם [האזרחים הערבים] למדינה היא בדיק כמרחק הטנק הסורי מהגבול". כמו כן, סופר מציע להשתמש בשיטת "הפרד ומשול". כלומר: "לטפח את הברואים. לטפח את הדרושים. את הנוצרים. ולתת. לתת למי שטוב אלינו. וכשטוב לו הוא לא ירצה למרוד בנו. ולחזק את השב"כ, ואת המשטרה ומשמר הגבול. מדינת שב"כ ומשטרה, כן בלי שום התייפויות" הנפשו אין ברירה. אנחנו באמת נידונים לעשות פה ספרטה. מדינה של נוף צבאי ולתקוע טריווים להכניס להם את המיצפים בכל מקום שאפשר... כך שכמה שאפשר לא תהיה להם רציפות טריטוריאלית". דויד גרוסמן, נוכחים נפקדים (הספריה החדשה, מהדורה עשירית, 2002) עמ' 147-155. ראו גם: ארנון סופר, ישראל – דמוגרפיה 2000-2020, סיכונים ואפשרויות (אוניברסיטת חיפה, 2000).

⁴⁵ "פרופסור באוניברסיטת חיפה: 'להקים לערביי ישראל גטאות', וואלה, 28.12.2001. וגם: "פרופסור באוניברסיטת חיפה: לספח ערביי ישראל למדינה הפלשתינית או לסגור אותם בגטאות", הארץ, 28.12.2001. וגם: "סופות הגזענות לא יסברו אותנו", זמן חיפה (מקומן של העיתון מעריב), 3.1.2002.

⁴⁶ דברים אלה של גזית נאמרו בכינוס של הסיכנות היהודית במעלה החמישה, ליד ירושלים. גזית חזר על חלק מהדברים במאמר שפרסם בידענות אחרונות ב-28.3.2001. ראו גם: שלמה גזית, "להיפרד מההפרדה החד-צדדית", Ynet, 20.8.2001. אמנון דנקנר, "האיום הגדול על החלום הציוני", מעריב (מוסף סופשבוע), 6.4.2002.

ההיסטוריון בני מוריס, אחד ההיסטוריונים הישראלים המפורסמים ביותר, כתב ב-3.10.2002 בעיתון הבריטי "גארדיאן" כי ישראל יכלה להיות היום במצב של שלום לו גירש דוד בן-גוריון את כל הפלסטינים במלחמת 1948. כך הדברים במקור:⁴⁷

One wonders what Ben-Gurion - who probably could have engineered a comprehensive rather than a partial transfer in 1948, but refrained - would have made of all this, were he somehow resurrected. Perhaps he would now regret his restraint. Perhaps, had he gone the whole hog, today's Middle East would be a healthier, less violent place, with a Jewish state between Jordan and the Mediterranean and a Palestinian Arab state in Transjordan. Alternatively, Arab success in the 1948 war, with the Jews driven into the sea, would have obtained the same, historically calming result. Perhaps it was the very indecisiveness of the geographical and demographic outcome of 1948 that underlies the persisting tragedy of Palestine.

בראיון לעיתון "ידיעות אחרונות", ב-11.11.2001⁴⁸, הגדיר בני מוריס את האזרחים הפלסטינים בישראל "סכנה קיומית למדינה":

המיעוט הערבי פה עובר תהליך של הינתקות ממדינת ישראל, של אוטונומיה, בתחילה תרבותית ואחר-כך פוליטית, ואחר-כך אולי ניתוק שטחים ממדינת ישראל, ולמעשה ערעור של המדינה מצד המיעוט הערבי ההולך וגדל בה. המיעוט הערבי הוא סכנה קיומית למדינה. סכנה קטנה היום, שבגלל הדמוגרפיה יכולה להפוך לסכנה קיומית בעתיד הלא-כל-כך רחוק.

לדעתו יש שתי אפשרויות לפתרון הבעיה: סיפוח גושים של יישובים ערביים למדינה הפלסטינית, או למדינות ערביות שכנות, או ש"הערבים ירצו לעזוב את המדינה, גם זה יכול לקרות". האפשרות הראשונה פחות נעימה משום שהיא תגרום לכך שהמדינה תקטן:

האפשרות השנייה - שהערבים יעזבו - יכולה לקרות, אם מצב היחסים בין יהודים לערבים יימשך כפי שהוא. הכול תלוי במידת העוינות שהערבים יפגינו כלפי היהודים וכלפי מדינת ישראל. אם יימשכו פיגועי הטרור והמרי האזרחי, כפי שהיה באותו יום שבו נהרגו 13 אנשים [אוקטובר 2000], ייתכן שזו תהיה בעיה אסטרטגית לכוחות הביטחון. לא רק בעיה טקטית.

בכתבה בעיתון "הארץ", מ-24.4.2002, שכותרתה "איך אתה מעדיף את הטרנספר שלך?" הובאו דעותיהם של תומכים נוספים בטרנספר:⁴⁹

הראשון שבהם הוא פרופ' אריה אלדר, אשר שימש כקצין רפואה ראשי של הצבא הישראלי בשנים 1997-2000, מנהל המחלקה לכירורגיה פלסטית בבית החולים הדסה בירושלים, וחבר בגוף הימני "חוג הפרופסורים לחוסן מדיני".⁵⁰ כיום הוא חבר-כנסת מטעם ה"איחוד הלאומי" כנציג של "מולדת". הוא מצוטט בכתבה: "אין צדק מוחלט

⁴⁷ Benny Morris, "A new exodus for the Middle East?", *The Guardian*, 3 October 2002.

⁴⁸ מירון רפפורט, "הערבים הם אותם ערבים", ידיעות אחרונות (המוסף לשבת), 11.11.2001.

⁴⁹ יוסי קליין, "איך אתה מעדיף את הטרנספר שלך?", הארץ, 24.4.2002.

⁵⁰ ראו גם ראיון עם אלדר: לילי גלילי, "טרנספר? אין לי שום בעיה מוסרית עם זה", הארץ, 12.12.2002.

במאבק בין שני עמים, יש צדק יחסי – וזה שלנו עדיף על שלהם. טרנספר, למשל, הוא עוול קטן (להם) שמונע עוול גדול (לנו)... טרנספר בכפייה לא יהיה כאן", נאנח פרופ' אלדר, "לא צעדה, לא אוטובוסים ולא משאיות. יהודי פשוט לא מסוגל לקחת אנשים ולעקור אותם". אלדר גם אינו חושב שאפשר לבצע "טרנספר בהסכמה", למשל תמורת כסף. אבל "טרנספר במלחמה" כן. הוא אומר: "מלחמה תגרש אותנו [הפלסטיני]. בהלה וסכנת חיים ייאלצו אותנו לברוח מבית שבו יושבת משפחתו מאות שנים". הוא טוען שאפילו השמאלנים ישתקו אם "המלחמה שתגרש את הפלשתינאים תבוא בתגובה לפעולה הרסנית שלהם". ומהי "פעולה הרסנית"? "כתגובה למשהו גדול, לחומר כימי, או ביולוגי או להרג מסיבי, מאות הרוגים". עד להרג המסיבי יש לו בינתיים תסריט מפורט ואפילו מעורכן בחלקו: החזבאללה יורה קטיושות על ערי הגליל, הערבים אזרחי ישראל מתנפלים על הימ"חים ושורפים אותם "ואז צריך פשוט להפציץ אותם מהאוויר. נפגיו ריכוזי אוכלוסייה, בשכם, בחברון ובעזה", הוא אומר, "תהיה מנוסה גדולה, הם יברחו לירדן אבל שוטרים ירדנים יירו בהם כדי למנוע את כניסתם". הטרנספר יהיה אפוא מבחינתו "תוצאה של קטסטרופה".

השני שבהם הוא ההיסטוריון וחוקר השואה ד"ר יצחק ארד. ארד שימש בעבר כקצין שריון, קצין חינוך ראשי בצבא הישראלי ויו"ר "יד ושם". ארד מבטל את רעיון ה"טרנספר מרצון", מכיוון שהוא "לא מעשי". גם הוא היה רוצה ש"הערבים ייעלמו לנו מהעיניים", אבל הוא אומר שהעולם לא יאפשר לעשות דברים כאלה.

כנס הרצליה והפורום האסטרטגי

אקדמאים ומתכנני מדיניות ציונים החלו, במיוחד לאחר אוקטובר 2000, להתמודד יותר מבעבר עם השאלה הדמוגרפית. בתקופה שהדו"ח עוסק בה נוצרו שתי קבוצות בולטות שחיברו מסמכים שעסקו בתחום זה.⁵¹ הקבוצה הראשונה היא "כנס הרצליה לחוסן לאומי".⁵² כנס זה נערך בפעם הראשונה בדצמבר 2000 במרכז הבינתחומי בהרצליה, ומאז הפך לכינוס שנתי יוקרתי שבו מתאספים אנשי מפתח באקדמיה, בפוליטיקה ובביטחון ודנים בסוגיות הנוגעות לביטחון לאומי, למדיניות חוץ ולתכנון אסטרטגי. כנס זה אינו פתוח לקהל הרחב. בכנס הראשון הוקדש מקום נרחב לסוגיה הדמוגרפית, ובמסמך שסיכם את הדיון נוסחו גם מסקנות ברורות. הקבוצה השנייה הוקמה על-ידי "המועצה הציונית" – גוף של ההסתדרות הציונית העוסק בקידום הפעילות הציונית בישראל, והיא נקראת "הפורום האסטרטגי לקידום אופיה היהודי של ישראל". האישים המרכזיים בשתי ההתארגנויות הם כמעט אותם אנשים, וההמלצות של שתי הקבוצות דומות. בשני הפורומים בולטים פרופ' יחזקאל דרור, איש תכנון ומנהל ציבורי מהאוניברסיטה העברית בירושלים, שהוא יו"ר "הפורום האסטרטגי"; ד"ר עוזי ארד, לשעבר יועצו המדיני של ראש הממשלה בנימין נתניהו, ראש מחלקת המחקר במודיעין הישראלי ("המוסד"), ומי שעומד בראש "כנס הרצליה" וניסח את מסקנותיו; פרופ' ארנון סופר מהחוג לגיאוגרפיה באוניברסיטת חיפה, שהוזכר לעיל. אנשי הפורומים האלה נהנים ממעמד נכבד בקרב מקבלי ההחלטות בישראל, הם מעלים הצעותיהם בפני הדרגים הבכירים ביותר, והמסקנות של כנס הרצליה הוגשו לנשיא המדינה משה קצב. אנשי פורומים אלה גם מנסחים הצעות חוק ברוח המלצותיהם ומנסים לקדם אותן.

בשני הפורומים חוזרות ההמלצות האלה:⁵³

1. מדיניות של עידוד ילודה המתמקדת בילד השלישי והרביעי, וביטול הטבות לילד החמישי ומעלה (זאת משום ש"בילד החמישי ומעלה יש עדיפות מספרית למשפחות ערביות, גם בהשוואה למשפחות החרדיות", כפי שהסביר אחד מאנשי הפורומים האלה לעיתון "הארץ").
2. במסמך של כנס הרצליה מועלית גם ההמלצה, שהפכה לאחר מכן להצעה רשמית של השר אפרים סנה, כפי שראינו לעיל, לחילופי שטחים בין גושי ההתנחלויות לגושי היישובים הערביים הסמוכים לקו הירוק (במשולש, במזרח ירושלים ובריכוזי הבדואים בצפון הנגב).
3. המלצה לפיזור האוכלוסייה היהודית במדינה "באזורים בעייתיים מבחינה דמוגרפית – במיוחד בגליל, בעמק יזרעאל ובנגב", ואף בנוגע לאוכלוסייה הפלסטינית בשטחים הכבושים נאמר כי "יהיה צורך לאתר מוצא שאינו במדינת ישראל (אולי מזרחה לירדן), אם זו לא תרסן את קצב ריבוייה". המסמך אף ממליץ לקהילה הבינלאומית להתנות את סיועה לרשות הפלסטינית באימוץ מדיניות של צמצום הילודה "כפי שנעשה הדבר כלפי מצרים".

⁵¹ יאיר שלג, "קודם כל יהודית, אחר-כך דמוקרטית", הארץ, 16.4.2002.

⁵² ראו אתר האינטרנט של הכנס: <http://www.herzliyaconference.org>

⁵³ מאזן החוסן והביטחון הלאומי, כיוונים למדיניות (כנס הרצליה והמרכז הבינתחומי הרצליה, 2001), עמ' 7-4.

4. בהמלצות "כנס הרצליה" נכללת גם ההמלצה לתת לאזרחים הערבים בישראל את האפשרות לבחור בין אזרחות מלאה בישראל לבין אזרחות במדינה הפלסטינית, עם זכות תושב קבע בישראל. במקביל ממליץ הכנס לאפשר השתתפות ישראלים תושבי קבע בחו"ל בבחירות בישראל, על-ידי הצבעה מחו"ל.

בתשובה לשאלה אם הריבונות הפלסטינית תיכפה על האזרחים הערבים הגרים בסמוך לקו הירוק, למרות התנגדותם הידועה, השיב ד"ר עוזי ארד:⁵⁴ במדינה דמוקרטית, הרוב חופשי לשרטט את גבולות המדינה. כשם שהרוב חופשי להחליט על נסיגה מאזורים ביו"ש, כך הוא חופשי להחליט לוותר על הריבונות בגושי אוכלוסייה ערביים. ולכן, אם הדברים נעשים באמצעים דמוקרטיים מתוקנים, אולי אפילו בהחלטה של רוב מיוחס תוך כדי פיצוי האוכלוסייה שמדובר בה, איני רואה בעיה. אפשר להציע לאלה הרוצים להישאר אזרחי ישראל לעבור לאזור אחר במדינה, אבל הם לא יכולים לכפות על המדינה גם להישאר באום אלפחם וגם להשאיר את אום אלפחם בריבונות ישראל.

54 יאיר שלג, "זהירות, ערבים", הארץ, 23.3.2001.

באוניברסיטה

האוניברסיטה היא חלק בלתי-נפרד מהחברה הישראלית, והיא משפיעה על התהליכים העוברים על חברה זו ומושפעת מהם. הסטודנטים הערבים הלומדים באוניברסיטאות אלה, על רקע אי-קיומה של אוניברסיטה ערבית, נתקלים בתופעות רבות של גזענות ושנאה. בנובמבר 2002 פורסם כי בפעם הראשונה בתולדות הטכניון, מוסד אקדמי להנדסה ומדעים מדויקים, הוקמה בקמפוס תנועה פוליטית שמטרתה "סילוק ערבים בעייתיים" מהמוסד. מקימי התנועה "סלע ישראל" (סטודנטים למען עתיד ישראל), עשרה סטודנטים מהימין, הצליחו לטענתם לגייס עשרות סטודנטים ומספר לא מבוטל של מרצים התומכים ברעיונותיהם ובפעילותם. לפני כמה חודשים נפגשה יו"ר התנועה עם שרת החינוך לימור לבנת במצודת זאב, מרכז הליכוד, וקיבלה את ברכתה. באותו חודש הפגינו פעילי התנועה בשער הטכניון בטענה כי הערבים השתלטו על אתרי האינטרנט בפקולטה להנדסה אזרחית ושינו את עמוד הבית לעמוד החמאס והג'יהאד האסלאמי. הפעילים אמרו כי הגיעו עשרות סטודנטים וכי הם חילקו 1,200 עלונים. עוד סיפרו כי מרצים שלחו להם דואר אלקטרוני עם "כל הכבוד". פעילי התנועה טוענים כי "הסטודנטים הערבים מסתובבים בכנופיות, חוסמים לך את הדרך שלא תעבור"; "אנחנו סובלים בגללם. כדי להיכנס פנימה לפקולטה אנחנו צריכים לעבור בדיקות ביטחוניות"; "מלמדים ערבים בפקולטה לכימיה על פיצוצים"; "הם [הסטודנטים הערבים] מחכים להזדמנות לעשות משהו"; "הטכניון יוצר חממה לטרוריסטים"; "הם מתקבלים בצינוי בגרות שקריים על חשבון יהודים"; "צריך להעניף אותם, לפנות מקום לאחרים"; "עד שלא ייתנו להם בראש בצורה כזאת שהם יפסיקו אנחנו לא נוותר".⁵⁵

אחד המרצים בטכניון הגיש תלונה נגד שני סטודנטים ערבים הלומדים בפקולטה לכימיה על שהם הסתכלו באחד הספרים שבספריית הפקולטה איך להכין טי. אן. טי ב"מטרה להכין פצצות". וזאת אף שהסטודנטים נשלחו לשם על-ידי מרצה בפקולטה לכימיה לעיין בחומר המדעי שנמצא בספרייה באופן חופשי, לשימוש כל הסטודנטים, ומועבר בהרצאות.⁵⁶

אולם החמור מכל הוא שיתוף הפעולה בין האוניברסיטאות לגורמי הביטחון הישראליים, גם מבחינה מחקרית. עיתון "הארץ" פרסם ב-18.1.2002 כתבה שחשפה חלק משיתוף הפעולה הזה.⁵⁷ חודש לפני פרסום הכתבה העניקה אוניברסיטת חיפה תואר דוקטור מטעם החוג להיסטוריה של עם ישראל למר נחמן טל. טל הוא בכיר לשעבר בשב"כ, וכיהן בין היתר כראש האגף הערבי בשב"כ בשנות השמונים של המאה ה-20. לאחר פרישתו מהשב"כ עבד טל במרכז ללימודים אסטרטגיים באוניברסיטת תל-אביב. טל הגיש עבודת דוקטור בנושא "תמורות במדיניות הביטחון כלפי המיעוט הערבי 1948-1967". העבודה התחילה כהצעה של ראש השב"כ דאז, עמי איילון, והתקבלה בהתלהבות על-ידי אוניברסיטת חיפה. אך השב"כ קבע כמה תנאים מוקדמים: העבודה תוגדר חסויה. כלומר, היא לא תפורסם לעיון הציבור הרחב; על המנחים של טל להיות בעלי סיווג ביטחוני גבוה; על השופטים של העבודה,

55 שושן מנולה, "הפקולטה לגזענות", בלבו (רשת שוקן), גיליון מס' 1795 (29.11.2002).

56 שם.

57 יוסי מלמן, "דוקטורט של השב"כ", הארץ, 18.1.2002.

הבוחנים אם העבודה עומדת בקריטריונים מדעיים-מחקריים והמחבר שלה ראוי לתואר דוקטור, להיות בעלי סיווג ביטחוני גבוה. אוניברסיטת חיפה קיבלה את הדרישות האלה. העבודה נסמכת ברובה המכריע על מסמכים של השב"כ ושל אגף המודיעין של הצבא הישראלי. לפי חוק הארכיונים, התשט"ו-1955, המסמכים החסויים יכולים להיחשף לעיון הציבור לאחר 30 שנה בתנאי שלא תהיה פגיעה בביטחון המדינה, ביחסי החוץ של ישראל ובצנעת הפרט. אך בניגוד להוראות החוק, כמה גופים (כגון: השב"כ, המוסד, נתיב והוועדה לאנרגיה אטומית), אינם מעבירים את מסמכיהם לגניזה לארכיון. מסקנת עבודת הדוקטורט של טל, על-פי הפרסומים, היא שהמדיניות כלפי הערבים הייתה מוצדקת, אף שאת הממשל הצבאי, שהוטל על המיעוט הערבי בישראל בשנים 1948-1966, היה אפשר לבטל זמן רב לפני שבוטל סופית.

טל אמר לעיתון "הארץ":

הלבטים של ההנהגה המדינית אז היו בין מדינה דמוקרטית לכורח ביטחוני שסותר את הערכים הדמוקרטיים. ואחת השאלות ששאלתי בעבודה היא, אם נגמר עידן המאבק אצל ערביי ישראל, סוגיה שקיבלה משנה תוקף לאחר אירועי אוקטובר 2000. כל הסוגיות האלה רגישות ביותר ופרסום המסמכים הללו כיום עלול להחמיר עוד יותר את היחסים עם מדינות ערב ועם המיעוט הערבי בישראל.

העיתונאי יוסי מלמן כתב:⁵⁸

האיסור על עבודה מסווגת אמור להיות ברור כשמש. הוא פוגע בעקרונות המקודשים של החופש האקדמי: פומביות השיח והביקורת המדעית. אם המחקר חסוי, אי-אפשר לדון בו בפומבי, אי-אפשר לבדוק את אמיתות ההנחות והמסקנות שלו ותקפותן, וגם לא אם המחבר דייק בהסתמכות על המקורות שלו ובציטוטים. גם אם אין מטילים דופי ביושרם ובשיפוטם המדעי של המנחים השופטים של עבודה מסווגת, ברור כי הם עלולים לשגות וכבר היו דברים מעולם. אף-על-פי-כן, זה שנים מוכנים המוסדות להשכלה גבוהה לשתף פעולה עם מערכות הביטחון של ישראל. הקשר הזה, שאינו רצוי בחברה דמוקרטית ואינו מפרה את המדע והמחקר, קיים גם בעבודות מחקר שוטפות וכן בתופעה של מעין דלת מסתובבת – קצינים מחטיבת המחקר של אמ"ן, אגף המחקר של המוסד ומחלקת המחקר של השב"כ פועלים במרכזי מחקר ומכונים אוניברסיטאיים, עד כדי כך שחלקם נדמים לשלוחות סמויות של קהילות המודיעין או משרדי השמה למציאת פתרונות תעסוקה לגימלאים שלהם.

בעייתיות נוספת היא כמובן מבחינתו של הסטודנט הערבי, אשר הופך לתלמידם של מרצים אלה באוניברסיטאות. קשה להאמין כי מרצים אלה יוכלו, לאחר שנים רבות של שירות ביטחוני, להשתחרר מהתפיסה הביטחונית אשר רואה בערבי את האויב ולא את השותף או התלמיד.

מעבר לקשר האמור בין הביטחון לאקדמיה, שולט באקדמיה הישראלית הנרטיב ההיסטוריוגרפי הציוני. אי לכך, קשה מאוד לערער על הנרטיב הזה או לעודד גישות מחקריות בתחומים השונים שאינן בתחום הקונסנזוס הציוני. דוגמה טובה לכך

היא פרשת תיאודור (תדי) כ"ץ. כ"ץ, סטודנט בחוג להיסטוריה של המזרח התיכון באוניברסיטת חיפה, הגיש עבודת גמר לתואר שני אשר עסקה במלחמת 1948 תוך התמקדות בחמישה כפרים ששכנו על החוף בין חיפה לחדרה. בין היתר עוסקת העבודה בכפר טנטורה, שתושביו נעקרו ב-1948 ואיננו קיים עוד, ומביאה עדויות של תושבים פלסטינים על מעשי הרג ללא קרב שביצעו חיילי חטיבת אלכסנדרוני וחיילים אחרים במאי 1948. העבודה זכתה בציון גבוה ביותר, אך לאחר פרסום תקשורתי על הטבח בטנטורה החליטה קבוצה שהשתייכה בשנת 1948 לחטיבת אלכסנדרוני לתבוע את כ"ץ בבית המשפט על הוצאת דיבה. בחודשים ינואר-פברואר 2000 החליטה האוניברסיטה לא להעניק לכ"ץ הגנה משפטית ולהסיר מעליה אחריות מוסרית ומשפטית לתוצאות מחקרו. כמו כן נמחק שמו של כ"ץ מרשימת המצטיינים של הפקולטה, והוא לא הוזמן לטקס הענקת תעודות לתלמידים מתקדמים. בחודשים אפריל-יוני 2001 החליטה האוניברסיטה להקים שתי ועדות אשר תחקורנה את הציטוטים בעבודה ואת נוהלי ההנחיה. הוועדות קבעו כי בעבודה היו פגמים חמורים. על בסיס זה החליטה המועצה ללימודים מתקדמים באוניברסיטת חיפה לפסול את עבודתו של כ"ץ ולאפשר לו להגיש עבודה חדשה בנושא. בהוראת הרקטור של האוניברסיטה הוסרה עבודתו של כ"ץ מעל מדף עבודות הגמר בספריית האוניברסיטה. הפרשה הסתיימה בנכונותו של כ"ץ לכתוב את העבודה מחדש ובהפסדו במשפט, עקב הסכם פשרה שנוי במחלוקת, כולל התנצלות, שחתם עליו וחזר בו לאחר מכן. אילן פפה, שחקר את הפרשה, קובע כי בטנטורה בוצע טבח מן הקשים ביותר במלחמת 1948.⁵⁹ פפה מוסיף כי עבודתו של כ"ץ הייתה עבודת המחקר הראשונה שהוגשה בישראל, במסגרת לימודים מתקדמים, שהיה בה כדי לערער על הנרטיב הציוני של מלחמת 1948.⁶⁰ מסקנותיו מהפרשה הן: "יש חשיבות רבה של עדויות הקורבנות בשחזור מלחמת 1948; אסור שפעולת השחזור של המלחמה תהיה מחוץ לאקדמיה (בבית המשפט הישראלי למשל); רוב אנשי האקדמיה בישראל מעדיפים לצייט לנרטיב הציוני ולא להתעמת עם הקונסנוס. לכן קטן הסיכוי, לדעתו, למחקר פתוח נוסח ההיסטוריה החדשה באקדמיה הישראלית.

⁵⁹ אילן פפה, "פרשת כ"ץ וטנטורה: היסטוריה, היסטוריוגרפיה, משפט ואקדמיה", תיאוריה וביקורת 20

(2002), 191, עמ' 197.

⁶⁰ שם, עמ' 210.

⁶¹ שם, עמ' 214-215.

תפקידה של העיתונות

בשבוע השני של חודש אוקטובר 2002 נעלמו שתי ילדות קטנות באותו יום. אחת מהן יהודייה – הודיה קדם, והשנייה ערבייה – נור אבו טיר. במשך כל השבוע (עד מציאת הגופות) התעסקה התקשורת האלקטרונית והכתובה באופן אינטנסיבי בהיעלמותה של הילדה היהודייה, תוך מתן עדיפות למקרה זה על פני המקרה של הילדה הערבייה, שקיבל סיקור שולי ביותר. מקרה זה הוא דוגמה טובה לתפקודה של התקשורת בישראל. העיתונאית מיכל קפרא כתבה בעקבות פרשות אלה:⁶²

ילדות ערביות קטנות שנעלמות ביום שבת [היום שבו נעלמו הילדות] לא יודעות לעורר את הריגוש, החרדה, הדאגה, שמעוררת באורה אינסטינקטיבי כל־כך ילדה יהודייה אחת.

אי־אפשר להגזים בחשיבות התפקיד שכלי התקשורת הישראליים בעברית ממלאים בתהליך הדמוניזציה והדה־לגיטימציה של המיעוט הפלסטיני בישראל בפרט, ושל הערבים בכלל. מחקרים שחקרו את תפקוד התקשורת הישראלית בסיקור הפגנות המחאה באוקטובר 2000 ואינתיפאדת אלאקסא מצאו כי התקשורת הישראלית מתפקדת כתקשורת יהודית או כנציגת הרוב היהודי, ולא ככלי המייצג את כלל אזרחי המדינה. לפי מחקרים אלה, התקשורת התייחסה אל המיעוט הפלסטיני כאל אויב מר, היא תרמה לליבווי היצרים, להגברת תחושת הפחד ו"הסכנה הקיומית" למדינת ישראל, ואף ליצירתה. בכך לא פעלה התקשורת לריסון השלטון, אלא שירתה אותו ואימצה את הנחות היסוד שלו ללא עוררין.⁶³ רבים הצביעו על כך שהתקשורת העברית אינה מפעילה שיקול דעת עצמאי וביקורתי בכל מקרה שבו המשטרה, הצבא או השב"כ הם מקור המידע.⁶⁴ אחרים ציינו כי בתקשורת המרכזית כמעט אין עיתונאים פלסטינים בכירים. העיתונאים, רובם ככולם, כמו גם העורכים והמנהלים

⁶² מיכל קפרא, "ציר הרשע", מעריב (מוסף סופשבוע), 13.12.2002.

⁶³ ניתוח מקרים של סכסוכים אחרים מצביע על הסכנה בתפקוד כזה של התקשורת: "ביוגוסלביה וברואנדה התנהלה הסתה מתמשכת מצד הממשל המרכזי ונעשתה דה־לגיטימציה של האחר. תפקוד לקוי של התקשורת והערך שוויוניות בפעולת מנגנוני האכיפה, רופפו את החישובים של החברה בשתי המדינות ודחפו אותה לאסון. ניתן לאבחן בוודאות קשר ישיר בין הסתה לבין אירועי אלימות קשים ופשעי גנוסייד ופשעים אחרים נגד האנושות, שבוצעו בעקבותיה. בלשון אחר – "בין דיבור למעשה". המסרים שהעבירו אנשי ציבור ואנשי תקשורת בשני האזורים היו מאוד דומים במהותם. הם היו רוויים באלימות מילולית, בליבווי שגאה וברדה־הומניזציה של הצד השני". יוזהר באר וקרן גיטס, ההסתה מסוכנת לחיים: גם מלים יכולות להרוג, רואנדה ויוגוסלביה כמשל (קשב – המרכז להגנת הדמוקרטיה בישראל, 2001), עמ' 15, וגם: יוזהר באר (עורך), תקשורת יהודית או תקשורת ישראלית? (קשב – המרכז להגנת הדמוקרטיה בישראל, ללא ציון תאריך). אפשר לראות את שניהם באתר: www.keshev.org.il. ראו גם: דניאל דור, עיתונות תחת השפעה (הוצאת כבל, 2001), וגם:

Salman Nator (ed.), *The Israeli Media and the Intifada* (I'am Centér, December 2000).

לניתוח תפקיד התקשורת העברית לפני האינתיפאדה, ראו: עסאם אבו ריא, אלי אברכה וגדי וולפספלד, האוכלוסייה הערבית בעיתונות העברית, תקשורת ודה־לגיטימציה סוציו־פוליטית (המרכז לחקר החברה הערבית בישראל, גבעת חביבה, 1998).

⁶⁴ הדירה השנתי הבינלאומי של ארגון "עיתונאים ללא גבולות", לשנת 2002, קובע כי ישראל מדורגת במקום ה-92 בעולם מבחינת חופש העיתונות מתוך 139 מדינות. בדירוג נלקחו בחשבון פרמטרים שונים לגבי חופש העיתונות, בהם מקרי רצח או מעצר של עיתונאים, צנזורה, הפעלת לחצים וצווי איסור פרסום, שליטת מוסדות הממשלה בתקשורת, התנכלות של המערכת המשפטית לעיתונאים, חוקים להגבלת חופש העיתונות וויסות הזרמת מידע לציבור. הרמטכ"ל של הצבא הישראלי, שאול מופז, שלאחר מכן הפך לשר הביטחון, הוכרז על־ידי הארגון כ"טורף (predator) של חופש הביטוי". ראו: מעריב, 24.10.2002, www.rsf.org/point/php3?id_article=1486 (ביקור אחרון באתר – 20.11.2002).

וקהל היעד בעיני העיתון, יהודים.⁶⁵ מכאן שהאזרחים הערבים מורחקים מהשיח התקשורתי, והתקשורת הישראלית העברית היא קרקע פורייה ליצירת דעות קדומות ודמויות חד-ממדית של האזרח הערבי.

העיתונאי דן מרגלית הוא בעל טור בעיתון "מעריב", בעל טור לשעבר בעיתון "הארץ" ומנחה ותיק מאוד של תכנית טלוויזיה פופולרית המשודרת בערוץ הראשון, הערוץ הישראלי הממלכתי, ועוסקת בענייני פוליטיקה ואקטואליה. ב-30.8.2002 פרסם מרגלית מאמר בכותרת "הם שם, אנחנו פה". הנה קטעים מהמאמר:⁶⁶

...נראה לי כי צריך להתכונן ליום סגריר ביחסי יהודים-ערבים בישראל: לנסות ולהגיע להבנה ולהסכמה, שהם יישארו במקומם, אך יחיו מעבר לגבול. פרופ' שלמה אבינרי העלה את ההצעה, שכבר נדונה בשורה של התכנסויות אקדמיות בשנתיים האחרונות: ערביי ישראל יישארו על מלוא זכויותיהם הסוציאליות באום אלפחם, טייבה ובנותיהן כחלק מפלשתינ. תחת גפנם ותחת תאנתם, ולא תחת דגלנו. למה להם הימנן "התקווה" ושירת חיים נחמן ביאליק? פעם חשבתי שזה נורא. היום, נוכח החלופה שכל כולה דם ואש ותמורות עשן וטרור, אני תוהה שמא זה המעשה הנכון.

מרגלית הרחיב על התכנסויות אלה במאמר קודם שכתב, שכותרתו "עוד ניסיון לניטרול הפצצה המתקתת של ערביי ישראל". שם הוא כותב:⁶⁷

...בשיחות מסדרון פרטיות בכנס הרצליה, ממש בלחש, היו אינטלקטואלים שערכו השוואה בין ערביי ישראל למיעוט הגרמני בחבל הסודטים בצ'כיה ב-38'. אז קיבל מנהיג הסודטים, קונרד הנליין, הנחיה מיואכים ריבנטרופ בברלין, לעולם לא להגיע להסכם עם הממשלה בפראג. תמיד לתבוע עוד משהו שיסכל הסכם. איש אינו מעז לעשות את ההשוואה בפומבי, לבד מעורך "נתיב" בעל התפיסה הימנית המובהקת, אריה סתיו, במאמרו "צ'כוסלובקיה 1938 – ישראל כיום", שראה אור ב"מרכז אריאל למחקרי מדיניות".

...באקדמיה הליברלית גוברים הקולות, שטוענים כי לקראת הסכם הקבע המבוסס על הקמת מדינה פלשתינית בגדה המערבית, צריך לבחון אפשרויות להעביר את אום אלפחם ובנותיה לתחומה, בלי להזיז כמובן אף ערבי מביתו...

במאמר נוסף, מ-20.8.2002, משווה מרגלית בין ההפגנות וגילויי המחאה האזרחיים של האזרחים הפלסטינים, לעבריינות של רצח נשים או אונס. בשני המקרים, לטענתו, מדובר באוזלת יד של המשטרה, ובשני המקרים מדובר בעבריינים. אחר-כך הוא מוסיף את הדברים האלה:⁶⁸

...ביישובים הסמוכים לאזורים בהם התרחשה ההתפרעות באוקטובר 2000, נסגרו אזרחים בחרדה בבתיהם. היו סימני בהלה כשמפגינים אלימים התקרבו אל הגדרות. המשטרה הותקפה באבנים, ויש טענה כי אף ירו לעברה. זה לא מתיר לה להשתולל נגד מפגינים ערבים, כפי שהעידו כמה תצלומים, ועליה להילחם בתופעה ולעוקרה מן

⁶⁵ לעניין זה ראו: אבנר מולכו, "מחוץ למערכת", העין השביעית 33 (יולי 2001) 30.

⁶⁶ דן מרגלית, "הם שם, אנחנו פה", מעריב (מוסף סופשבוע), 30.8.2002, בעמ' 11.

⁶⁷ דן מרגלית, "עוד ניסיון לניטרול הפצצה המתקתת של ערביי ישראל", מעריב (מוסף סופשבוע), 18.1.2002.

⁶⁸ דן מרגלית, "המשימה האמיתית של משטרת ישראל", מעריב (היום), 20.8.2002.

השורש. אבל במדינה מתוקנת אסור להסכים שהמון פרוץ יידה אבנים בשוטרים בין אם הסכנה לחייהם גבוהה ובין אם נמוכה. פשוט לא. צריך להחזיר לעבריינים לסוגיהם השונים את החשש האישי מהפרת החוק. "לולא מוראה של מלכות – איש את רעהו חיים בלעו". הדיבור בשם זכויות האדם וזכויות האזרח אינו עושר השמור לעבריינים וחשודים בלבד. גם לרוב הדומם של שומרי החוק יש זכויות. מגיעים לנו "חוק וסדר" מכל הסוגים. נמאס.⁶⁹

במאמר נוסף, מ-24.9.2002, מגיע מרגלית למסקנה, כמו אהוד ברק, כי השקר הוא מסורת תרבותית אצל הערבים:⁷⁰

הנאורות יישמה בזירה הבינלאומית כללי משחק שאחד המרכיבים שבהם הוא החובה לכבד התחייבויות שהן פרי של משא ומתן קשוח. המערב הסכים כי השקר – שהוא היסוד להפרת התחייבויות – ייתפש כנורמה פסולה, אסורה. לא שהשקר נעקר מהמערב. הוא דווקא נפוץ כמגיפה. אך במערב מקובל כי שקרן סדרתי שנתפס ונחשף, ייענש על מעשיו. לא כן בארצות ערב. מדינות אלה לא היו בזירה הבינלאומית ולא הפנימו את הערכים שהדמוקרטיה נשאה עמה בכנפי נצחונה... השקר הוא המסר אצל מנהיגים כסדאם חוסיין ויאסר ערפאת... מהלכיהם של סדאם וערפאת אינם, חלילה, עניין מולד, גנטי. הם פרי מסורת תרבותית.

המאמר אמנם אינו מתייחס לאזרחים הערבים בישראל, אך הוא מתייחס ל"פגם תרבותי" אשר נגועים בו הערבים באשר הם.

מאמר שהתפרסם בינואר 2002 בעיתון נובוסטי, היוצא לאור בשפה הרוסית ונחשב אחד משני העיתונים הנפוצים ביותר בקרב ציבור המהגרים הרוסים, קרא לסרס אסירים ערבים אזרחי ישראל ולהציע פרס כספי לצעירים ערבים שיסכימו לעיקור מרצון. במאמר, שכותרתו "כיצד להכריח אותם לעזוב", מצדד מריאן בלנקי, אחד הכותבים הבולטים בעיתון, ב"עיקור של אסירים ערבים ושל אנשים שנעצרו בגין פעילות אנטי-ישראלית". הכותב גורס, כי "בהתחשב בייחודיות המנטליות הערבית, סירוס ערבים שנתפסו יכול להיות אמצעי פסיכולוגי חזק בשימוש מחתרות יהודיות, כדי לזרוע פאניקה באוכלוסייה הערבית, ולעודד את ההגירה הערבית מהארץ". במטרה להגביל את הילודה בקרב הערבים בישראל, המחבר מציע ליישם את

⁶⁹ אריה עמית, מפקד משטרת ירושלים לשעבר, הביע דעה דומה. לדעתו, הימנעות המשטרה מלהיכנס ליישובים הערבים באזכרה השנתית להפגנות אוקטובר 2000, משמעותה כי המדינה אינה מפעילה את הריבונות שלה. לדבריו, "מדינה מתוקנת איננה מפעילה ריבונות רק בתנאים נוחים". כלומר, עמית מבקש שהמשטרה תיכנס ליישובים הערביים בשעת קיום תהלוכות, אף שברור שהתוצאה תהיה התנגשות בין המשטרה למפגינים. ראו: אריה עמית, "ריבונות על תנאי", *Ynet*, 2.10.2002. לעומת מרגלית ועמית, כותב ח"כ רומן ברונפמן, יו"ר מפלגת המהגרים הרוסים, "הבחירה הדמוקרטית", כי "ישראל מבחינה בין אלימות יהודית לאחרת, ועל כך על המדינה להידרש". ברונפמן משווה בין שני מקרים של אלימות יהודית, התפרעות אלימה במגרש כדורגל ופינוי המתנחלים מהתנחלויות "חוות גלעד", והתייחסות המשטרה לאלימות זו לעומת התייחסותה להפגנות אוקטובר 2000. לדעתו, "הגנה על חיי אזרחים היא אחת מתפקידי המדינה, בלא כל הבחנה זו או אחרת בין אזרחים. זכותם של אזרחים במדינה דמוקרטית להביע מחאה, חובתה של המדינה היא מחד גיסא לאפשר חופש ביטוי ומאידך גיסא לשמור הסדר התקין. שמירת הסדר התקין אינה נושאת בחובה שימוש בנשק חם, לא נגד אזרחים כאלה ולא נגד אחרים. מערכת הביטחון הוכיחה בעצמה, כי במקרה של התפרעויות הכוללות יידוי אבנים אפשר לנהוג אחרת, ובכל מקרה מידת הסכנה הנשקפת אינה מצדיקה הרג אזרחים". רומן ברונפמן, "אזרחים על הכוונת", *הארץ*, 27.10.2002.

⁷⁰ דן מרגלית, "גשם של שקרים", *מעריב*, 24.9.2002.

ה"ניסיון הסיני", שעיקרו ענישת הורים המולידים יותר מילד אחד, באמצעות שלילת הטבות, פיטורין מהעבודה, הפניית הילדים לפנימיות והגליית ההורים למקומות מרוחקים. לצד צעדי הענישה, המחבר מציע גם צעדי עידוד להגבלת הילודה, כמו חלוקת אמצעי מניעה לערבים בחינם, או בהנחות, והקמתה של מערכת אימוץ ילדים ערבים, במטרה להעבירם לארצות ערב. בעיתון אמרו כי פרסום המאמר נבע מטעות בשיקול הדעת של עורכים.⁷¹

צדה השני של תפיסת הנחיתות של "האחר" הוא תחושת העליונות של "האני". אין דוגמה טובה יותר מדבריה של ג'ודי ניר-מוזס-שלום, שדרנית ברדיו ובטלוויזיה, ואשתו של שר האוצר בממשלת שרון, סילבן שלום (כיום שר החוץ). ניר-מוזס-שלום אמרה בתכניתה המשודרת בימי שישי בצהריים ברדיו, ברשת ב' של קול ישראל, בינואר 2002, את הדברים האלה: "אני בעד השכלה גבוהה, אני חושבת שזה חוד החנית של המוח היהודי, של העם היהודי... אנחנו חייבים לשמור על העליונות של הגזע היהודי, כמו שאומרים, מבחינת המוח שלו".⁷² בעקבות הביקורת שהוטחה בה התנצלה השדרנית על הדברים שאמרה.⁷³

⁷¹ "מאמר ב'נובוטטי' קורא לסירוס ערביי ישראל", הארץ, 18.1.2002.

⁷² "חייבים לשמור על העליונות של הגזע היהודי, כמו שאומרים", וואלה, 29.1.2002.

⁷³ "ג'ודי ניר-מוזס-שלום מתנצלת", וואלה, 1.2.2002.

כבוד השופט

השופט בדימוס אורי שטרומן כיהן כיו"ר ועדת הבחירות של מפלגת הליכוד עד לנובמבר 2002. בראיון לעיתון "ידיעות אחרונות" הוא הביע את דעתו לגבי זכויותיהם של האזרחים הערבים בישראל והשתתפותם בהליך קבלת ההחלטות הגורליות של המדינה והאופציה של טרנספר. הנה קטעים מן הראיון:⁷⁴

שטרומן: "אני מוכן אולי שרוב יהודי יחליט על נסיגה משטחים, שלדעתי זה יהיה משגה, אבל בוודאי שלא ייתכן שהדבר ייקבע על-ידי אזרחים או חברי-כנסת ערבים. בוא נקרא לזה הערפה מתקנת... ליהודים".

המראיין: "אבל אתה בעצם מדבר על אפליה, על הפרת עקרון השוויון הבסיסי".
שטרומן: "אני בהחלט מכיר בעקרון השוויון... אבל אנחנו נמצאים במצב שאף עם ומדינה לא עמדו בו: מדינה עם מיעוט לאומי בתוכה, שבני משפחתו – האת, הבן-דוד, הגיס – לוחמים נגדה. לכן בסוגיות קיומיות לערבים פשוט אין זכות להשתתף בהכרעה. הרי שיקול דעתם – במקרה הטוב – נגוע בניגוד אינטרסים. אחמד לא יכול להחליט על תקציב הביטחון שלי, כשיוסוף נלחם נגד הבן שלי ברמאללה. זה לא יעלה על הדעת, זה טמטום".

המראיין: "רגע, אז עכשיו זה לא רק על החזרת שטחים, גם על תקציב המדינה הח"כים הערבים לא יכולים להצביע?"

שטרומן: "הם לא יכולים לגעת בחוקים שקשורים לתקציבי ביטחון. אני בהחלט חושב שערכי יכול להיות ראש רשות מקומית".

המראיין: "ושופט עליון?"

שטרומן: "בתנאי שלא ידון בתיקים ביטחוניים. שלא ייתנו לו חומר חסוי של השב"כ. אפילו כדי שלא יצטרך לעמוד בלחצים. לא צריך להיות תמימים".

המראיין: "ערביי ישראל בהחלט עשויים להסכים עם הקביעה שלך, שהחוק מקים את בית הדין שהוא רוצה".

שטרומן: "חוק עולם מימי קין והבל, שהחוק מנצח והחוק קובע את החוקים. ואסור לנו להיות החלשים. בתוך המסגרת שבה נהיה חזקים ונקבע את הכללים, אנחנו צריכים להיות הומניים. אבל גם השופט [אהרן] ברק אמר שחוקה היא לא מרשם להתאבדות. ערביי ישראל צריכים להצביע לפרלמנט הירדני".

המראיין: "אייך, לדעתך, ניתן להסביר למדינות המערב מהלך של שלילת זכויות יסוד מאזרחים?"

שטרומן: "אנחנו מטעים את עצמנו ואת העולם: במקום לבוא ולהגיד את האמת, אנחנו

⁷⁴ איל גונן, "ישר החוצה", ידיעות אחרונות, 22.11.2002. שטרומן השמיע בעבר דברים דומים לאלה שאמר בראיון. ראו: ידיעות אחרונות, 28.12.95, וגם: אורי שטרומן, "השוויון האמיתי והמדומה לפני החוק", האומה 125 (1996) עמ' 20-27. שם מסביר שטרומן בהרחבה את דבריו ועונה למבקרי: "טעות היתה לדרוש בשם עקרון השוויון התייחסות וזהו ועונשים דומים לשני העבריינים. בני הלאומים השונים [היהודי והערבי], העובדים על חוקי המדינה וצויה. העונש המרתיע את האחד וקהלו, אינו מרתיע את השני וציבורו". (עמ' 22). וכי "קיומה של מלחמה זו [עם הערבים] הניע אותי להסביר שאין זה ראוי מבחינה מוסרית וחברתית לסמוך על קולותיהם של חברי-הכנסת הערבים בשאלות קיומיות למדינת-ישראל. הם, לטעמי, אזרחים שווים זכויות במדינה הרשאים ליטול חלק בפעולותיה ולהכריע בקולותיהם בכנסת את ההצבעות על קבלת חוקיה, למעט – כאמור – בנושאים קיומיים הקשורים בזיקה שבינם לבין הערבים שמחוץ לישראל. אמורים הדברים בייחוד עתה, כאשר עדיין לא הובררו ולא הובטחו הכרתם בישראל ורצונם בטובתה" (עמ' 27).

מתייפפים. והאמת היא שלא הולך להיות שלום עם הערבים, לא בדורנו ולא בדור הבא, והאמת היא שהערבים בתוכנו הם אולי לא נגד המדינה, אבל הם חשודים כנגד המדינה. הסיבה היחידה שהם נאמנים, זה בגלל הפחד. הרי אותו מחבל, הבן שלו הוא אזרח שאולי יהיה אחר-כך חבר-כנסת. הוא קרוע בתוכו, אותו חבר-כנסת. לבי לבי עליהם, אבל הם יצרו את המצב."

המראיון: "טרנספר זו מילה גסה בעיניך?"

שטרומן: "טרנספר היה בהיסטוריה בעולם חלק מפתרון אפשרי לבעיות בינלאומיות. ואני לא בטוח שזה פאסה. אני לא אומר שצריך לעשות טרנספר, אבל זה גם לא עבר מן העולם."

המראיון: "זה לא מוקצה לחלוטין?"

שטרומן: "זה מוקצה כשזה נעשה בכפייה, אבל העולם יעשה דברים כאלה".

כדי להבין איך דעות כאלה מחלחלות אל תוך העשייה המשפטית עצמה, ושאי-אפשר להפריד בין דעות אלה של שופט מכהן⁷⁵ לבין החלטותיו בתיקים המובאים לפניו, יש לחזור כמה שנים אחורה. בפרשת אישגוויב הורשע בשנת 1988 מתנחל בבית המשפט המחוזי בתל-אביב בגרימת מוות של ילד פלסטיני בן 13 בשכם. השופט שטרומן קיבל את טענת הנאשם שהוא ירה באוויר, וגזר עליו עונש של שישה חודשי מאסר בעבודות שירות. השופט טען, בתגובה למבקרו, כי זו טעות לדרוש, בשם השוויון, עונש שווה לשני נאשמים בעלי השתייכות לאומית שונה.⁷⁶ בערעור לבית המשפט העליון הוחמר העונש לחמש שנות מאסר, מהן שלוש בפועל, בניכוי תקופת המאסר שנשא אישגוויב בעבודות שירות, והשנתיים הנותרות על תנאי.⁷⁷

⁷⁵ כאשר פורסמו דבריו של שטרומן, המצוטטים בהערה 74 לעיל, הוא לא היה שופט מכהן.

⁷⁶ ראו: ח' גנז "כמה עולה הריגה", עיוני משפט יג (1988) 5, וגם: ש"ז פלר, "ת"פ (ת"א) 461/83: תמיהות

משפטיות גרידא בשולי פסק-דין מזור", עיוני משפט יג (1988) 231.

⁷⁷ ראו: ע"פ 175/88 מדינת ישראל נ' ניסן בן ירמיהו אישגוויב, פ"ד מב(2) 361.

רבנים

רבנים רבים הביעו בכמה וכמה הזדמנויות את שנאתם לערבים והביעו תמיכה ברעיונות קיצוניים וגזעניים. חלקם אף עודדו מעשי אלימות נגד הערבים. הרבנים המובאים כאן כדוגמאות הם רבנים חשובים ובעלי השפעה.

הרב הראשי של צפת, הרב שמואל אליהו, הביע תמיכה ברעיון הטרנספר ואף גייס את התורה לתמיכה בעמדתו. הרב אליהו הוא אחד הרבנים העונים דרך קבע לשאלות של גולשים באתר "כיפה".⁷⁸ אחד הגולשים כתב: "האם רעיון הטרנספר הוא לא רעיון שמתאים יותר לגרמניה הנאצית מאשר לישראל? אין דבר כזה 'טרנספר מרצון'. בתשובה כתב הרב אליהו:

אתה שואל או קובע? יש לך פתרון יותר טוב? שיתפוצצו פה יהודים כל יום, גברים, נשים וילדים? אולי שניתן להם את הר הבית? את זכות השיבה ואת צווארנו לשחיטה? למה טרנספר של יהודים מהמקומות שהם גרים בהם [המתנחלים] לא נראה לך כמו "גרמניה הנאצית"? ואולי יותר נוח לך להזדהות עם הסבל של העם הערבי מאשר עם העם שלך?.

בתשובות אחרות באתר מפרט אליהו את עמדתו בעניין המוסריות של הטרנספר: כל "אוהבי הצדק" שמוכנים בלי נקיפות מצפון לקרוע מאות אלפי יהודים מאדמתם מרמת הגולן ומיש"ע ולהעלות אותם על משאיות, הם אלה שמאיימים בסירוב פקודה אם יעשו כן לערבים. ה"צדק" הזה הוא לא שלנו. זה צדק מעוות. כל אלה צריכים להסביר לי ולך וגם לעצמם למה זה מוסרי לעשות כן ליהודים ולמה זה לא מוסרי לעשות כך לערבים... כולנו כבר למדנו בדרך הקשה ששום "הפרדה חד-צדדית" לא תפתור אותנו מרשעתם של הרוצחים. יותר טוב שנכיר מי הם אלה שמולנו ומה הפתרון מוקדם ככל האפשר.⁷⁹

בתשובה אחרת הוא יוצא נגד מי שטוענים שהטרנספר מנוגד לא רק למוסר היהודי אלא גם להלכה:

לגויים אסור להיות בארץ הזאת אם הם לא שלמים אתנו בכל ואפילו אם הם שלמים אסור להם להיות כאן. רק לגר תושב מותר להיות כאן על-פי ההלכה, ואם אתה מאמין באלוקים ומאמין בדרכו אל תחפש דרך אחרת, כי אין. אני לא יודע מה זה טרנספר. אני יודע שאין יותר רחמן מאלוקים. ואני גם יודע שהתורה לא משתנה. אם הוא קבע משהו בתורה – זו הדרך היותר נכונה והיותר רחמנית. אם מישהו אומר שהרעיון הזה לא נתמך על-ידי ההלכה הוא לא קרא... אנא הראו לי בבקשה רב אחד בעולם שחולק על הרעיון הזה ומביא סימוך הלכתי אחד.⁸⁰

הרב אליהו המשיך והסביר לעיתון "הארץ" שהסיבה שנושא הטרנספר לא עלה עד לאחורונה לדיון ממשי בציבור הדתי היא ש"התעלמנו מהדרך של אלוקים וחשבנו שאנחנו חכמים יותר. אבל הכל כתוב בתורה". לדעתו, גם הציבור הדתי נגוע במוסר

⁷⁸ אנשיל פפר, "התורה דגלה בטרנספר, אבל האם זה עדיין תקף?", הארץ, 25.3.2002.

⁷⁹ שם.

⁸⁰ שם.

המערבי: "היינו בגלות 1930 שנה וחלחלו לתוכנו הרבה עיוותים מוסריים של תרבות ארורה". אבל עכשיו המצב משתפר: "הייתי בעצרת עם אלפי צעירים ודיברתי על זה וההדר שעלה מהקהל היה חיובי".

הרב אליהו קרא ב-8.8.2002 להנהלת מכללת צפת להפסיק את לימודיהם של סטודנטים ערבים במכללה. בפנייתו למנכ"ל המכללה, עו"ד חרון טרבלסי, הסביר אליהו שהדרישה באה עקב פרסום פרשת יאסרה בכרי, סטודנטית ערבייה במכללה שלא הוזכרה מפני פעולת התאבדות באוטובוס בצומת מירון לאחר שהוזהרה על-ידי המתאבד. הרב טען כי מדובר במקרה מייצג של הערבים. לדבריו:

הסטודנטים הערבים הם נטע זר בצפת ומסכנים את תושביה לא רק מבחינה ביטחונית, אלא גם מבחינה מוסרית... שילכו ללמוד בכפרים שלהם ויעזבו אותנו לנפשנו. אי-אפשר ללמוד עם סטודנטים תומכי טרור המחפים על טרור. אי-אפשר לטפח את השכלתם של סטודנטים המטפחים טרור.

עו"ד טרבלסי פנה לראש הממשלה בדרישה לחייב כל סטודנט להישבע אמונים למדינה כתנאי ללימודיו במוסד אקדמי בארץ.⁸¹ מאוחר יותר החליטה הנהלת צפת לגרש את שתי הסטודנטיות מהמכללה.⁸² הרב אליהו אמר דברים דומים בראיון למקומון "כל העיר" היוצא לאור בירושלים, ב-16.8.2002, והוסיף שצריך לבצע טרנספר לערבים בישראל ובשטחים הכבושים. הרב אמר כי ח"כ עזמי בשארה הוא "בין הראשונים שצריכים ללכת". היועץ המשפטי לממשלה, אליקים רובינשטיין, החליט לפתוח בחקירה פלילית נגד הרב אליהו בחשד ל"הסתה לגזענות". חברי הכנסת צבי הנדל ואורי אריאל (האיחוד הלאומי) אמרו כי הם מתייצבים מאחורי הרב אליהו, תומכים בו ומזדהים עם דבריו.⁸³

הרב מרדכי אליהו, הרב הספרדי הראשי לישראל לשעבר, ואביו של הרב שמואל אליהו, הוציא פסק הלכה, במהלך שיעורו השבועי ב-30.7.2001, ובו קבע כי "אסור למכור או להשכיר דירה לגוי. ואם ישלם הגוי כסף ועוד כסף – ידיהם דמים מלאו. מי יודע הכסף מאיפה גנב אותו? בכסף הזה אין ברכה". ארגון "עדאלה" – המרכז המשפטי לזכויות המיעוט הערבי בישראל⁸⁴ הגיש תלונה ליועץ המשפטי לממשלה נגד הרב אליהו.⁸⁵ כדי לעמוד על חשיבותו של רב זה ועל השפעתו יש לציין כי העיתון "מעריב" בחר אותו כאחד הבולטים ביותר בשנת תשס"ב (2001-2002). העיתונאי שלמה צונה כתב:⁸⁶

הוא הצהרתי פחות, בולט פחות בתקשורת, אבל הוא המטאור של השנה שחלפה. מצד אחד, הוא ביסס את מעמדו בתפקיד הרב שמנהיג את הציונות הדתית (כניסתו של אפי איתם לראשות המפד"ל, אדם שסר למרותו של הרב בכל, תרמה עוד למעמדו). בשנה של פיגועים ללא הפסקה, הוא עמד בראש הרבנים שהצהירו: אמרנו לכם מהי הדרך הנכונה. במקביל, עם היחלשותו הפומבית של זקן המקובלים, הרב יצחק כדורי, הופך הרב אליהו למקובל (נסתר) בעל הכוח המאגי (על קהל בוחרים) הגדול ביותר בישראל.

81 הארץ, 9.8.2002. וגם: "הרב של צפת: לגרש סטודנטים ערבים מהמכללה בעיר", 8.8.2002, Ynet.

82 ידיעות אחרונות, 15.10.2002.

83 ידיעות אחרונות, 6.10.2002. וגם: פסל אלמקאל, 4.10.2002.

84 "ארגון עדאלה: לפתוח בחקירה נגד הרב מרדכי אליהו", וואלה, 15.8.2001.

85 "אנשי השנה תשס"ב", מעריב (מוסף ראש השנה), 6.9.2002, עמ' 27, 22.

הוא מעניק קמענות וברכות, בקצב שאף רב בישראל לא מתחרה בו... לרב אליהו יש אלפי חסידים שפועלים לפי הוראותיו, ולא זזים ימין או שמאל מדברו.⁸⁶

הרב יוסף בר-שלום, הרב הספרדי הראשי של בתי-ים, תקף באוגוסט 2001, בראיון למקומו "חולון בתי-ים" של "ידיעות תקשורת", את המהגרים הרוסים מחבר המדינות ואמר: "אנחנו סובלים מספיק מהערבים – אז את העולים לא צריך". עוד אמר כי המהגרים המתגוררים בעיר בתי-ים "אינם יהודים וגורמים לנוק רוחני".⁸⁷

הרב עובדיה יוסף, המנהיג הרוחני של תנועת ש"ס, ואחד מבכירי הרבנים בישראל, התבטא בכמה הזדמנויות בגנות הערבים. בשנת 1926 היגר הרב יוסף מעיראק לפלסטין המנדטורית. בשנת 1947 נסע למצרים והפך לרב הראשי של קהיר ואב בית הדין הרבני. משנת 1968 ועד 1983 כיהן כרב הספרדי הראשי של ישראל. בשנת 1984 הקים את מפלגת ש"ס. בבחירות לכנסת ה-15 בשנת 1999 השיגה ש"ס 17 מנדטים והפכה למפלגה השלישית בגודלה בכנסת. בתחילת אפריל 2001 אמר הרב יוסף, בדרשה שנשא במוצאי חג הפסח, את הדברים האלה: "הערבים הם מזרע העמלק" ויש לתת להם "טילים עלא כיף כיפאק" ולהשמידם. בעקבות התגובות הקשות בעולם הערבי נגד דברים אלה פרסם הרב יוסף "הבהרה", ולפיה לא קרא לפגוע בערבים כאשר הם, אלא במחבלים וברוצחים.⁸⁸

הרב יצחק גינזבורג, מי שעמד בראש ישיבת "קבר יוסף" בנאבלוס, ונחשב המנהיג הרוחני הקיצוני ביותר בימין, פרסם במאי 2001 ספר ושמו "צו השעה – טיפול שורש". הספר הוא אוסף מכתביו והגיגיו המוכרים של הרב. הספר הוצא על-ידי עמותה בשם "גל עיני" (עמותה להפצת פנימיות התורה בארץ ישראל ובתפוצות), המתוקצבת על-ידי משרד הדתות ומשרד החינוך של מדינת ישראל. הוצאת הספרים הזו הוקמה במיוחד בעבור שיעורי התורה והקבלה של הרב גינזבורג. בספר ממליץ הרב להטיל חרם כלכלי על ערבים ולעודד טרנספר.⁸⁹

לא להעסיקם ולא לסחור עמם כלל וכלל... במקום לומר שצריך לסלק את הערבים, נאמר שניתן לעצמנו עבודה וממילא לא תהיה להם פרנסה.

⁸⁶ ראו גם ראיון עם הרב אליהו בעיתון "מעריב": שלמה צונה, "הרב מרדכי אליהו: דינו של ברק פשוט להיעלם מהשלטון", מעריב (מוסף סופשבוע), 5.1.2001. הרב אליהו אמר ב-23.10.2002 בעת ביקור בהתנחלות "חוות גלעד", כי ליהודים מותר למסוק זיתים ממטעי הפלסטינים בשטחים הכבושים. הרב הסביר שמשום שהקרעק היא ירושה של עם ישראל, הרי שהנטיעות שננטעו הגויים בקרקע הזאת, הן נטיעות באדמה, שאינה שייכת להם. "מי שנוטע עץ על המקום שלי, הרי העץ וגם הפירות שלי". דברים אלה הם בבחינת עידוד לאלומות של מתנחלים נגד הפלסטינים כעונת מסק היתום. ראו: הארץ, 25.10.2002.

⁸⁷ "הרב הספרדי של בתי-ים: אנחנו סובלים מספיק מהערבים – לא צריך עולים רוסים", וואלה, 14.8.2001.
⁸⁸ "הרב עובדיה התנצל: לא התכוונתי לקרוא להשמדת ערבים", וואלה, 13.4.2002. התבטאויות קודמות של הרב יוסף מעידות על יחס עקיב של הרב כלפי הערבים. כך למשל אמר במרץ 1993: "אין חיה רעה יותר מהערבים. הם בבחינת חיות. עליהם נאמר 'הוא יהיה פרא אדם. ידו בכל ויד כל בו'". הרב הוסיף כי "כל הערבים שונאים את ישראל. כל אומות העולם שונאים ישראל". באוגוסט 2000 אמר הרב יוסף "הישמעאלים הם כולם רשעים ארורים. כולם שונאי ישראל". וכי "הקדוש ברוך הוא מתחרט שברא את הישמעאלים האלו. הקדוש ברוך הוא, כתוב בגמרא, אומר בכל יום – הלוואי שלא בראית אותם". על ראש הממשלה דאז אהוד ברק אמר כי אין לו שכל וזאת משום ש"הוא מביא נחשים לידנו. איזה שלום אתה עושה עם נחש?". ראו: שחר אילן, "הרב בעד שלום. הוא לא אוהב ערבים", הארץ, 9.8.2002, עמ' 4א.

⁸⁹ מצוטט אצל: גידי וייץ, "קראנו ונהנינו", ידיעות אחרונות (מוסף 7 ימים), 18.10.2002. הכתבה מתארת את התגובות הנלהבות שקיבלה הוצאת הספרים משרים בכירים בעקבות שליחת עותקים מהספר למשרדיהם. כך נמסר ממשרדו של שר החוץ שמעון פרס: "אנו מוקירים ומעריכים את מהותו, תכניו ומסריו של ספר זה ומבקשים להודות לכם על שליחתו". בנימין נתניהו, ראש הממשלה לשעבר, כתב:

תוכן דומה אפשר למצוא בעלון שכותרתו "יהודי יקר". שם קורא הרב: "לפעול לגירוש הערבים מן הארץ. לנתק את הקשרים עם הערבים. לא לקנות מערבים. לא להעסיק ערבים".

הרב התפרסם לראשונה כאשר פרסם את הספר "ברוך הגבר", ובו הוא מהלל את הרוצח ברוך גולדשטיין אחרי הטבח באלחרם באלח'ליל בפברואר 1994. שם כתב הרב: "מעשהו של גולדשטיין היה מצווה. עצם מותם של ערבים היה חיובי". למרות דברים אלה החליטה הפרקליטות שלא להעמידו לדין. הרב הצטיין, עוד לפני פרסום הספר, באמירות המעוררות אלימות נגד ערבים. כך למשל אמר הרב לאחר שתלמיד ישיבה, רפי סולומון, נחשד בסוף שנות השמונים בניסיון לרצוח שני פועלים ערבים מעזה: "בהחלט ניתן ללמד זכות על מעשהו של רפי. הירי בצומת גזה על הפועלים הערבים נעשה מתוך אהבת ישראל... ומעשהו ראוי לציון לאומי..." גינזבורג גיבה תמיד את אמירותיו גם בפסקי הלכה. הוא הוציא, בין היתר, פסק המבדיל בין דם יהודי לדם של גוי. בעקבות גל פעולות ההתאבדות במרץ 1996 עודד גינזבורג את תלמידיו לפגוע בערבים, והסביר שמבחינה הלכתית חובה לנקום בערבים. הרב נעצר במעצר מינהלי בהוראת ראש הממשלה ושר הביטחון שמעון פרס, אך שוחרר 19 ימים אחר-כך, עקב עתירה לבית המשפט העליון ובסיועו של ח"כ רחבעם זאבי (מולדת).⁹⁰ בראיון שהעניק הרב גינזבורג לעיתון "מעריב" ב-12.1.2001,⁹¹ חזר ושיבח את מעשהו של הרוצח ברוך גולדשטיין וכן את הרב מאיר כהנא, מייסדה של תנועת "כך". עוד אמר הרב:

יריות של חיילים על ערבים מתוך טעות הן מעשה נכון... השכל הפשוט אומר שצריך מיד [אם היוורים על מכוניות נוסעות בורחים] לפגוע בכפר הערבי הכי הקרוב. להרוס אותו עד היסוד. אחר-כך צריך לעשות מעשה טוב ומיד להקים ליד הכפר הערבי ההרוס יישוב יהודי. לערבים השונאים אותנו אין זכות קיום בארצנו. הם מסכנים את חיינו. יש להם שאיפה לקחת מאיתנו ארמות שלא שייכות להם ולכן הם גזלנים. יש מושג של עולם שלישי, שהוא הכי פרימיטיבי בסולם העמים, והכוונה לעם הערבי שנמצא הכי נמוך בסולם. הרצחנות והאנטישמיות שלו באה לידי ביטוי בפגיעות ובמעשי חבלה, וטבעו החייתי מדרבן אותו להרוג ולאבד בנו. על-פי הקבלה העם היהודי הוא היצירה האנושית הכי מתקדמת גם בשכל וגם ברגש, אבל ישמעאל הוא עם של עבדים, ואופי של עבד הוא אופי מופקר ולא מרוסן.

⁹⁰ "כי אני מצטרף לתקוותכם שהדברים המובאים בספר יפיתו רוח חדשה בלב ישראל וישאו את פרי עמלכם". שרת החינוך לימור לבנת כתבה כי אף שטרם עיינה בספר היא "סומכת על הרב גינזבורג שדבריו היוצאים מן הלב ייכנסו אל הלבבות". מנהלת לשכת השר דני נוה כתבה כי "השר עיין בספר ומצא בו עניין רב". לשכתו של יו"ר הכנסת, ח"כ אברהם בורג, מסרה כי הספר הופקד בספריית הכנסת. בעקבות הכתבה התנערו הנזכרים לעיל מהספר ומסריו וטענו כי מדובר בנוהל של מנהלי לשכות.

⁹¹ מצוטט אצל משה גורלי, "האם שוב יחמוק הרב גינזבורג מהעמדה לדין?", הארץ, 25.12.2001.

⁹² ערעור מעצר מינהלי מס' 4/96 הרב יצחק גינזבורג נ' שר הביטחון וראש הממשלה, פ"ד (3) 221 (ניתן ב-28.3.96).

⁹² שרי מקובר, "במלחמה לא בודקים בציציות", מעריב (מוסף סופשבוע), 12.1.2001.

תכנים דומים לאלה מופצים גם באתר האינטרנט של הרב גיזנבורג, שהקימה עבורו עמותת 'גל עיני' וכתובתו: www.pnmi.org.il. בעת האחרונה, עקב עתירה שהגישו שני עורכי דין לבית המשפט העליון, ובה תבעו לפתוח בחקירה נגד הרב ולהגיש נגדו כתב אישום, החליט היועץ המשפטי לממשלה לפתוח בחקירה נגד הרב גיזנבורג בחשד להסתה לגזענות.⁹⁵

⁹⁵ מעריב, 21.6.2002. ראו בעניין זה תיק חקירה קודם שנסגר: הארץ, 28.6.2001, 12.7.2001, 16.8.2001. ליתר פירוט לגבי פרשת גיזנבורג וההליכים המשפטיים נגדו, ראו: יוהר באר וקרן גיטיס, הערה 63 לעיל, עמ' 21-26. ראו גם: דו"ח מרכז קשב, מדינה בשבי קיצונים: קבוצות מסוכנות לדמוקרטיה בישראל – מגמות ותהליכים (אוקטובר 2000).

עבודה עברית

אחד המיתוסים המרכזיים של התנועה הציונית, גם לפני הקמת המדינה, הוא מיתוס "העבודה העברית". אנו מביאים להלן חמש דוגמאות הממחישות איך מיתוס זה בא לידי ביטוי ואיך הוא מתורגם למציאות החברתית-כלכלית בישראל, באופן רשמי ולא-רשמי.

בסוף יוני 2002 פרסמה קבוצה של 15 רבנים מוכרים בהתנחלויות מודעה אשר קראה לגירוש ערבים ואי-העסקתם. במודעה שפורסמה בעלון התורני "להבים" נכתב: "העסקת פועלים ערבים בזמן הזה כרוכה בסכנת נפשות כאשר דם ישראל נשפך כמים על-ידי אויבנו ועל-ידי פועלים אלו עצמם". לכן, החתומים על המודעה קוראים לציבור לא להעסיק פועלים ערבים, לא לבוא במשא ומתן עם ערבים, ולהעדיף לסחור עם מי שאינו מעסיק ערבים ואינו מוכר תוצרת ערבית. סגן שר החוץ דאז וראש תנועת מימד, הרב מיכאל מלכיאור, התלונן בפני היועץ המשפטי לממשלה נגד רבנים אלה, שאותם הגדיר "רבנים הנמנים עם השורה הראשונה של הרבנות בארץ". בין השמות החתומים על המודעה: הרב חיים דרוקמן, הרב זלמן מלמד, הרב דב ליאור, הרב מרדכי נגרי ועוד.⁹⁴

עשרות בעלי עסקים צירפו את שמם לרשימה באתר האינטרנט עבודה עברית, המציינת כי אינם מעסיקים ערבים. האתר שכתובתו באינטרנט היא www.jewsite.org/avodaivrit החל לפעול מחודש יוני 2002. האתר מוקדש לאיתור עסקים על טהרת הצוות היהודי, והשמת מובטלים יהודים לעבוד בהם. העסקים הכלולים ברשימת האתר מגוונים ונחלקים לקטגוריות האלה (בסוגריים מספר בתי העסק בכל קטגוריה נכון ל-8.10.2002): אולמות אירועים (3), אינסטלציה (6), אריזה (1), בנייה (22), בתי מלון והארחות (3), גינון וצמחייה (3), הובלות ומנופים (7), חפצי נוי ופרחים (1), חקלאות וגידולים (6), חשמל ואלקטרוניקה (2), טקסטיל (1), מאפיות ומגדניות (4), מוניות והסעה (28), מוסכים (5), מוצרי ביטחון (1), מטבחים (1), מסעדות (9), נגרים וקבלני עץ (9), עבודות עפר ותשתיות (2), קייטרינג ואוכל מוכן (5), שטיחים (1), שיפוצים (24) ותחנות דלק (3).

האתר מופעל על-ידי עדי גינזבורג, יום פרטי מגבעת שמואל, המסתייע, לדבריו, במטה פעולה מיומן ומסודר, ומממן מכיסו ובאמצעות תורמים את פעולת האתר. שני אתרי חדשות מרכזיים המזוהים עם הימין הקיצוני, יש"ע ניזו וקטף.נט, נטלו חסות על פעולת האתר ומספקים את האכסניה לפורום האתר. בפורום יכולים בעלי העסקים להציע עבודה למובטלים יהודים, בתנאי שבעסק מועסקים יהודים בלבד. עיתון "הארץ" דיווח כי במטה "עבודה עברית" לא פסלו את האפשרות שבעלי העסקים יתלו שלטים בכניסה למקומות העסק, ובהם יציינו כי אינם מעסיקים ערבים.⁹⁵ באתר מציינים האחראים עליו כי "מטרתנו היא לעודד את העסקת היהודים

⁹⁴ "רבנים מוכרים בהתנחלויות...", וואלה, 2.7.2002. וגם: "הפרקליטות תבדוק את קריאת הרבנים שלא להעסיק ערבים", וואלה, 10.7.2002. וגם: "רבנים קוראים לא להעסיק ערבים ולא לבוא איתם במו"מ", הארץ, 3.7.2002.

⁹⁵ "אתר אינטרנט מפרסם חברות המעסיקות יהודים בלבד", הארץ, 23.9.2002.

דווקא ולחזק את ידיהם של המעסיקים רק יהודים, וכי "אתר זה הוקם למטרה זו". הם מצטטים כמה פסוקים מהתנ"ך כדי להצדיק את רעיון "העבודה העברית" ואומרים: "על כן נפסיק כולנו את המסחר עם האויבים ונחזק את האחים. כצעד ראשון אנו מפרסמים את רשימת תחנות המוניות שאינן מעסיקות ערבים אויבים, ולעומתן – את אלה המעסיקות ערבים. ידע הציבור ויזהר מלפרנס את העומדים על דמנו".⁹⁶ תנועת שלום עכשיו ומרכז מוסאווא פנו ליועץ המשפטי לממשלה בדרישה להעמיד לדין את מפעילי האתר והחברות המפרסמות בו.⁹⁷ בתגובה הודיע היועץ המשפטי לממשלה על פתיחת חקירה.⁹⁸

העיתונאי ב. מיכאל כתב בטורו בעיתון "ידיעות אחרונות" ב-27.9.2002:

שוב ה"נירנברגיות" חסרת-הבושה הזו. כאילו לא נחקקו מעולם חוקים שהתירו להעסיק רק את בני עם-האדונים, וכאילו לא נרשמו מעולם כתובות נאצה שקראו לבני גזעם הנבחר לא לקנות אצל בני גזענו הנקלה. והכל בשם כמה בדלי פסוקים המעטרים את האתר הנתעב הזה, רשיון מן השמיים לאשש את הגרועות שבנאצות האנטישמיות. בניסיון נלעג להתנקות מן העבירה הפלילית, מצוין באתר כי גם לא-יהודים "המקיימים את שבע מצוות בני נח" כשרים להעסקה. למרבה הצער, גם יהודים שמקיימים את שבע המצוות הללו, לא קל למצוא בישראל. ולא פירש הגזען הקטן מן האתר מה דינם של אלה.⁹⁹

עו"ד עלי חיידר, מנהל התכנית להעדפה מתקנת וייצוג הולם בעמותת "סיכוי – לקידום השוויון האזרחי", כתב:¹⁰⁰

ההתארגנות הקבוצתית של מעסיקים יהודים אינה מעשה ספונטני של בודדים, אלא מהלך מחושב ומתוכנן, הניזון מהאווירה הציבורית המסיתה נגד האזרחים הערבים. תופעה מסוכנת זו מובילה בהכרח, אם לא יתוקן המצב בהקדם, למדינת אפרטהייד נוסח דרום אפריקה לשעבר ומשחזרת את פרדיגמת היחסים בין שחורים לבנים בארה"ב של שנות השישים.

בטרם פורסם דבר קיומו של אתר האינטרנט "עבודה עברית" פורסמה כתבה במקומון "כל הזמן" ב-14 במרץ 2002.¹⁰¹ הכתבה, שכותרתה "עבודה עברית, אבטלה ערבית", סיפרה על קבוצה המתקראת "עבודה עברית", המורכבת מתושבי התנחלויות, שהפיצה ברחבי העיר ירושלים כרוזים המבקשים מהציבור להחרים תחנות מוניות המעסיקות ערבים. בכרוז האנונימי פורסמה רשימת התחנות המעסיקות ערבים ומספרי הטלפון שלהן, כדי שהציבור יוכל למחות נגד התחנות. בתור שירות לציבור אף הגישו מחברי הכרוז את רשימת התחנות ה"נקיות" מערבים. העיתון דיווח כי הכרוז הוא המשך ההתנכלות לנהגי מוניות ערבים מאז פרוץ האינתיפאדה. הנוסעים אינם רוצים לנסוע עם נהגים ערבים, וחלק מהנהגים אף נאלצו לעזוב את עבודתם.

⁹⁶ ראו: www.jewsit.org/avodavrit/

⁹⁷ "שלום עכשיו" ליועץ: לחקור מפעילי אתר "עבודה עברית", הארץ, 24.9.2002. וגם: "מוסאווא: נחרים העסקים הרשומים באתר 'עבודה עברית'", הארץ, 25.9.2002.

⁹⁸ "היועץ הורה לחקור מפעילי האתר 'עבודה עברית'", הארץ, 25.10.2002.

⁹⁹ ב. מיכאל, "אדון יהודי, עבר כנעני", ידיעות אחרונות (המוסף לחג), 27.9.2002, עמ' 7.

¹⁰⁰ עלי חיידר, "הממשלה סללה את הדרך", הארץ, 26.9.2002.

¹⁰¹ חיים לוינסון, "עבודה עברית, אבטלה ערבית", כל הזמן, 14.3.2002.

תחנות מוניות אחדות התגאו בפני כתב העיתון כי הם "אפילו לא מסייעים ערבים". החרמת נהגים ערבים פופולרית במגזר החרדי, שם מתעקשים רוב הלקוחות לא לנסוע אתם, ואף מחרימים תחנות מוניות המעסיקות ערבים. "הציבור לא רוצה לנסוע עם ערבים. הם שולחים נשים וילדים לבד, אז הם רוצים להיות בטוחים", סיפר נהג מונית העובד עם המגזר החרדי לעיתון, "אנחנו לא מקבלים ערבים, צריך לקבור את הערבים באדמה, תראה מה עשו לנו". מלבד זה, אי-העסקת ערבים היא עניין כלכלי. "מה עדיף לי", הוסיף סדרן בתחנת מוניות, "לעבוד כל הזמן, או שיטילו עליי חרם?". העיתון מונה את תחנות המוניות בעיר ירושלים שאינן מעסיקות ערבים (7 במספר). באותה כתבה מדווח העיתון כי האחראית על החינוך העל-יסודי במנה"י, יהודית שלוי, שלחה חוזר באותו שבוע למנהלי בתי הספר בעיר ירושלים. בחוזר נכתב: "אני מבקשת לחזור ולהדגיש את ההנחיה בדבר איסור העסקת ערבים תושבי מזרח ירושלים ויש"ע בעבודות בניה ושירותים במוסדות חינוך... אנא ודאו שהנחיה זו נשמרת". שלוי צירפה לחוזר הוראות ישנות של משרד החינוך בדבר העסקת ערבים בבתי הספר. עוד מדווח העיתון כי באחד מבתי הספר בעיר, אורט נביאים, הקדימו את גב' שלוי בעניין זה, ושני פועלי ניקיון ערבים שהותקפו בבית הספר חודש לפני כן לא הוחזרו לעבודה. במקומם הובאו עובדים אחרים.

עובדים ערבים ברשת המסעדות אוויו התלוננו בפברואר 2001 כי נאסר עליהם לדבר בזמן העבודה בשפת אמם. הסיבה לכך היא שבעלי הרשת חוששים שהדיבור בשפה הערבית בשעת העבודה "עלול לפגוע בתדמית הרשת". זאת ועוד, לעובדים הערבים, שהם כ-80% מעובדי הרשת, ניתנו שמות עבריים. עקב הפגנות אוקטובר 2000, שבהן תקפו תושבים יהודים בשכונת התקווה בתל-אביב, במוצאי יום הכיפורים, עובדים ערבים במסעדת הרשת ברחוב אצ"ל, החליטו בעלי הרשת להרחיק את אותם עובדים מהמסעדה בשכונה וקלטו במקומם עולים חדשים. חלק מהעובדים הערבים הועברו למסעדות אחרות של הרשת וחלק נשלחו הביתה.¹⁰²

ב-15.11.2002 פורסמה בעיתון "ידיעות אחרונות" כתבה מקיפה על העבודה והאבטלה בישראל. הכתבה התייחסה בין היתר לאפליה נגד המיעוט הערבי:¹⁰³

כאילו לא חסרות תופעות מכוערות בשוק העבודה, גם לגזענות ממוסדת יש מקום של כבוד. האבטלה פוגעת בעיקר ביישובים הערביים. לפי נתוני הלמ"ס, מספר מחוסרי העבודה בהם כמעט כפול מאשר ביישובים היהודיים. התוצאה היא רמת חיים נמוכה וזעם מצטבר. אפליה על רקע גזעי אסורה בחוק הזדמנויות שוות בתעסוקה... ובכל זאת, דווקא בלשכת התעסוקה של מדינת ישראל יכול כל מעסיק לבקש עובד "לא ערבי". פנייתו תופיע על מסופי המחשב של כל עובדי השירות בצירוף ההנחיה המפלה. הפונים משוחררים אפילו מהצורך לראות מועמד ערבי, גם אם הוא מתאים לעבודה כמו כפפה ליד. מעבידים מוסרים מדי יום ללשכות תיאורי משרות שהם מציעים. מי שרוצה עובד יהודי בלבד, מספיק שיציין בקטן "לא מטייבה" או "לא מנצרת". למשל, אשר נעים, בעל חברת צבע מנתניה, פנה ללשכה כדי לקבל עובדים "לא מטייבה". "לפעמים אני צובע במשרד הביטחון", טוען נעים, אבל מיד מוסיף ש"אני לא מקבל ערבים בגלל מה שקורה אתם. לא רוצה להעסיק אצלי ערבים. שיקבלו דמי אבטלה או קצבאות. מה

¹⁰² הארץ, 13.2.2001.

¹⁰³ שחר גינורס, "מדינה של פרויטים", ידיעות אחרונות (מוסף 7 ימים), 15.11.02.

אכפת לי. כמה שהם רוצים, שיקבלו. יש לי כבר ערבי אחד דווקא נורמלי, ואני לא מוכן לקבל עוד".... אבל מה יש לקטרג לצבע פרטי מנתניה, כשחברה ממשלתית פועלת באותה שיטה. חברת "קומבל הסעות", שעובדת בקבלנות עבור חברת החשמל, מחפשת נהג סמיטריילר... כבר חודש שהם לא מוצאים, ובכל זאת דורשים "לא מטייבה". "אנחנו עובדים עם חברת החשמל", מסביר איש החברה, דוד רוטנברג. "והם לא נותנים לערבים להיכנס. אני באמת לא מבין למה. אבל התוצאה היא שאני לא יכול להעסיק אצלי נהגי משאיות ערבים. פעם שלחנו נהג ערבי לשטח של חברת החשמל, והם עיכבו את המשאית שעות, עד שמצאתי נהג יהודי".

בנקאות, ביטוח ואפליה גזעית

השלכות כלכליות נוספות של הגזענות מודגמות במקרה של בנק מרכנתיל דיסקונט. בנובמבר 2002 פורסם כי באגף השיווק של בנק מרכנתיל דיסקונט נבחנה האפשרות לגבות מלקוחות ערבים ריבית גבוהה יותר מהריבית הנגבית מלקוחות יהודים. ממסמך פנימי שהפיץ האגף לשיווק וקידום עסקים בבנק עולה כי הבנק מעוניין להציע הלוואות בשיעור של 10,000 ש"ח עד 30,000 ש"ח ללקוחות פוטנציאליים לתקופה של 36 חודשים. תמורת ההלוואות, נכתב במסמך, ידרוש הבנק מלקוחות יהודים ריבית של פרוט 2.5%, ואילו לקוחות ערבים יידרשו לשלם ריבית של פרוט 3.5%. הבנק טען לאחר פרסום הפרשה כי מדובר ביוזמה של פקיד זוטא בבנק שנגנזה, ובמקומה שלח הבנק מכתב תיקון המבהיר כי אין הבדלים בין המגזרים השונים.¹⁰⁴

בספטמבר 2002 פורסם כי חברות הביטוח ניתקו סוכני ביטוח ערבים רבים, שמספרם מוערך ביותר מ-250, ממערכת המחשוב של ביטוחי חובה לרכב. זאת בטענה כי הם עברו את קריטריון שכיחות מספר התביעות שקבעו החברות. החברות טענו כי שכיחות התביעות בקרב האוכלוסייה הערבית גבוהה מהשכיחות בקרב האוכלוסייה היהודית. ח"כ אחמד טיבי (תע"ל) טען כי זהו "צעד דרסטי ובלתי שוויוני בעליל". לדבריו, גם אם הטענה של חברות הביטוח נכונה, הרי יש חוק ביטוח חובה וצריך לתת לכל אחד האפשרות לקיים אותו. יתרה מזו, טען טיבי, במגזרים אחרים, כמו המהגרים הרוסים, יש שיעורי תביעות גבוהים, אולם הם מפוזרים בין סוכנים, ולכן החברות אינן יכולות לאתר "סוכנים בעייתיים". סוכני ביטוח ערבים טענו כי הקריטריון של שכיחות מספר התביעות, ולא ההיקף הכספי של תביעות, אינו הוגן.¹⁰⁵

¹⁰⁴ "מרכנתיל בחן גביית ריבית גבוהה יותר מערבים", *ynet*, 6.11.2002.

¹⁰⁵ ראו: עיתון סאט אלחק ואלחוריה, 20.9.2002, וגם: "סוכני ביטוח ערבים: חברות ביטוח מתנתקות מאיתנו", *ynet*, 14.11.2002.

מוזיקאים ואמנים

הגזענות ועידוד האלימות אינם פוסחים גם על אמנים וזמרים. הזמר והגיטריסט רוני פיטרסון, אמריקני במקור, אמר בראיון שפורסם בשני מקומונים של "מעריב"¹⁰⁶ כי "אנחנו [פיטרסון וג'ורג' בוש] הולכים לכבוש את כל האזור [המזרח התיכון] ולהרוג את כל המוסלמים המזוינים". פיטרסון היה שמח על חיסולם המהיר של לפחות 20 אחוזים מהמוסלמים בסביבה הקרובה והפחות קרובה, ויש לו גם רעיון לשיטת הביצוע: "בשעה 12:00 בצהריים, באותו יום, בוש צריך לשחרר ארבע פצצות אטום: בריאד, בבגדאד, בטהרן ואולי גם סוריה. אחרי זה אפשר לדבר עם מי שנשאר על שלום. צריך ללמד אותם לקח!". "ומה עם החפים מפשע? ילדים נשים?" שואל המראיין. "אי-אפשר לחשוב כל הזמן על החפים מפשע. עכשיו זה או אנחנו או הם, ואני רוצה שזה יהיה אנחנו. אני לא הולך לתת לשום מוסלמי מחורבן עם זקן ושמלה לנהל לי את החיים! אני אהרוג אותם עד האחרון שבהם אם צריך כדי להציל את העולם". "אתה מדבר על הפלסטינים או על המוסלמים בכלל?" שואל המראיין. "על המוסלמים! אין דבר כזה פלסטינים! הם המציאו את זה. הגדה המערבית היא ירדן ועזה היא מצרים, אז שילכו הביתה! אני לא מדבר ולא רוצה טרנספר, אני רוצה להעיף אותם! ... כל הערבים והמתאבדים שלהם איבדו כל זכויות אדם. הם ג'וקים! מי שמתאבד בקניון או בפיצריה ורוצה ילדים אין לו שום זכויות!".

פיטרסון אינו זמר ידוע, יחסית, אך לדבריו ניתן פרסום נרחב. בראיון שנתן אחד הזמרים הידועים ביותר בישראל, אריאל זילבר, לעיתון "ידיעות אחרונות", ב-18.3.2001, הוא תקף את האזרחים הערבים ואמר את הדברים האלה:¹⁰⁷

יש לי בעיה רצינית אתם, גם לי מותר הגדרה עצמית. אני לא רוצה פה מדינה שתהיה גם יהודית וגם ערבית... הערבים יגמרו אותנו פה. אנחנו מוקפים מאתיים מיליון מוסלמים שרוצים לזרוק אותנו מפה. לא יעזור מה ניתן להם או לא, הם יגרשו אותנו בסוף... אני קומוניסט בנשמה, מאמין שכולם שווים. אבל אם ערבי שחי פה לא מכבד את המדינה, לא מכבד את הדגל שלה, את ההימנון, את הנשיא, אז למה שאני אהיה בעדו. אחמד טיבי והנחש השני [עזמי בשארה], שרץ לסוריה, מרגיזים אותי... אם אנחנו לא היינו קיימים לא היה קיים עם פלסטיני. הם היו משחיתים אותם. גם המצרים, גם הסורים, גם הירדנים. היו כותשים אותם. ואם אחמד טיבי היה מצפצף, היו חותכים לו את הראש בשניה.

בעקבות דברים אחרים שאמר באותו ראיון, ובהם תקף את הנטייה ההומוסקסואלית בטענה שזו "סטייה", פרצה סערה ציבורית ובעקבותיה נאלץ הזמר להתנצל. ואילו לגבי הערבים לא היה מי שיתבע את עלבונם, ולכן לא התנצל הזמר על פגיעתו בהם.¹⁰⁸ ב-13.2.2002 חזר זילבר ותקף את הערבים ואף הביע תמיכה מפורשת בטרנספר: יש לנו פה כמעט שני מיליון פלסטינים [בתוך ישראל]. מה אנחנו צריכים את זה? אנחנו צריכים מדינה יהודית. הם רוצים לזרוק אותנו מפה. מה תעשה?

¹⁰⁶ "ארון עולם", זמן תל-אביב, 14.11.2002, וגם: "כחנא? שמאלני מדי", זמן השרון, 14.11.2002.

¹⁰⁷ יואב בירנברג, ראיון עם אריאל זילבר, ידיעות אחרונות, 18.3.2001.

¹⁰⁸ "זילבר מתנצל: בסך הכל רציתי למחות", וואלה, 20.3.2001.

זילבר ציין כי יש לעשות הבחנה בין ערבים נוצרים לבין הערבים המוסלמים "שהם נגדנו". כשנשאל האם הוא מתכוון לכך שצריך להעלות את המוסלמים על משאיות ולשלוח אותם מעבר לגבול, ענה: "כן, בדיוק ככה". עם זאת הבהיר שהדבר "צריך להיות בהסכמה". לדבריו, "זה הסיכוי היחיד שלנו לשרוד פה. אין לנו ברירה אחרת, זה מה שיהיה בסוף, הרי זה ברור". הזמר הסביר כי אינו שונא ערבים, אבל "לאט לאט זה אוכל". באותו יום התראיין זילבר לתכניתו של רפי רשף בגלי צה"ל, ושם העדיף להשתמש במילה "העברה" במקום "טרנספר".¹⁰⁹

ב-1.12.2002 השפיל והעליב הברדן והסטנדאפיסט רועי לוי בני זוג ערבים מנצרת, עד שנאלצו לעזוב את ההופעה. לוי, בעל תכנית טלוויזיה בערוץ השני בשם "דאבל דייט", הופיע בפאב "חוות החיות" בקריית טבעון עם להקתו. לאחר תחילת המופע של לוי הוא שאל אם יש ערבים בקהל. אחד הנוכחים הרים את ידו וסיפר שהוא מנצרת, והגיע עם אשתו כדי לחגוג לה יום הולדת. מאותו רגע, לאורך כל ההופעה, לוי העליב אותם. כך, למשל, סיפרו הנוכחים כי לוי שאל את הבחור: "למה האחים שלך קמים בבוקר, לוקחים תיק ומחליטים שהיום הם הולכים להתפוצץ? גם אתה קמת בבוקר, לקחת תיק וחשבת על זה שתתפוצץ?". בהמשך הוא אמר: "אני לא מבין איך האבטחה במקום הזה עובדת, איך נתנו לשני ערבים להיכנס?". חצי שעה לאחר תחילת המופע קם הזוג ויצא מהפאב. אך גם אז נמשכו ההערות המעליבות שלו. הוא סגר אחרי הזוג את הדלת ואמר כי הם השאירו בכוונה דברים שהביאו מהבית על השולחן, רמז כי מדובר במטען חבלה. בעל הפאב סיפר כי הנוכחים הרגישו "לא בנוח" ואמרו כי לוי הגזים.¹¹⁰

כמה ימים אחר-כך התראיין לוי למקומון "כלבו".¹¹¹ בתשובה לשאלה אם אין גבולות בסטנדאפ, אמר לוי:

עכשיו אני אניד לך. שנת 2002, אתה מגיע למופע סטנדאפ, שואל אם יש בקהל ערבי, מישוה מצביע ואומר "כן", מה תעשה? תשרוק ותמשיך הלאה? אתה חייב לדבר על העניינים האלה, זה הכרח, זה כל הרעיון במופע סטנדאפ... זה טבעי לדבר על זה. זה עובר לכולם בראש.

הקונסנזוס הציוני, באווירה שנוצרה בישראל בתקופה בה דן הדו"ח, גרם לכך שיצירות אמנות החורגות מקונסנזוס זה, בדומה לדעות פוליטיות ואקדמיות, אינן מתקבלות בברכה ומושקקות. ב-10.12.2002 הודיעה המועצה לביקורת סרטים כי החליטה לאסור את הקרנתו של הסרט "ג'נין ג'נין". בהודעה ששלח יו"ר המועצה, נסים אבולוף, לבמאי הסרט מוחמד בכרי נכתב:

לאחר דיון מקיף וממצה בין חברי המועצה לביקורת סרטים החליטה המועצה לפסול להקרנה את הסרט מהנימוקים הבאים: מדובר בהצגה מסולפת של אירועים במסווה של אמת דוקומנטרית שעלולה להטעות את הציבור. מדובר בסרט תעמולה המציג באופן חד-צדדי את עמדת הצד שעמו מצויה מדינת ישראל במצב של מלחמה ובעת

¹⁰⁹ "אריאל זילבר מכה שנית: טרנספר לערבים", וואלה, 13.2.2002. ראו גם: ידיעות אחרונות, 13.2.2002. הראיון ניתן במקור לשבועון מקור ראשון.

¹¹⁰ ידיעות אחרונות, 3.12.2002. בתגובה קרא העיתונאי רענן שקד להחרים את תכניתו הטלוויזיונית של לוי, "הגזען הקטן" כלשונו. רענן שקד, "צריך להגיד", ידיעות אחרונות, 4.12.2002.

¹¹¹ אלקן עידן, "מתאים לי לדבר על ערבים", כלבו (מקומון של רשת שוקן המופץ באזור חיפה), 6.12.2002.

שמלחמה זו עדיין נמשכת. מדובר בסרט הפוגע פגיעה קשה ברגשות הציבור העלול לחשוב בטעות כי חיילי צה"ל מבצעים באופן שיטתי ומכוון פשעי מלחמה.¹¹²

ההחלטה הזאת באה לאחר שהסרט עצמו הוקרן כמה פעמים בהקרנות פרטיות, שאינן מצריכות את אישורה של המועצה. לעומת זאת, הקרנות מסחריות מחייבות את אישורה של המועצה. הסרט מציג עדויות של תושבי מחנה הפליטים ג'נין על האירועים שהתרחשו במקום כאשר צה"ל כבש אותו במבצע "חומת מגן". בכרי, פלסטיני אזורי ישראל, אמר בתגובה על ההחלטה:

זה מוכיח שוב שהדמוקרטיה אצלנו בישראל היא חד-צדדית. הרבה סרטים חד-צדדיים נעשו בארץ, אבל כנראה זה בסדר רק כשהיוצר יהודי.¹¹³

מנהל סינמטק תל-אביב, אלון גרבוז, אמר: "זה צעד נוסף של מדינת ישראל להידרדרות לחשכת ימי הביניים".¹¹⁴

יהודה ליטני כתב בתגובה על ההחלטה: "מעתה יוצהר כי אנו לא רק כובשים ומדכאים אלא גם סותמי פיות".¹¹⁵

בכרי עתר לבית המשפט העליון לאחר שהמועצה דחתה את ערעורו.¹¹⁶

¹¹² הארץ, 11.12.2002. ראו גם: ידיעות אחרונות, 11.12.2002.

¹¹³ הארץ, 11.12.2002.

¹¹⁴ שם.

¹¹⁵ יהודה ליטני, "במומנו פוסלים", ידיעות אחרונות (24 שעות), 12.12.2002. ראו גם: יואב בירנברג, "סתירת פיות או פסילה לגיטימית?", ידיעות אחרונות (24 שעות), 12.12.2002; מאיר שניצר, "פוסלים את עצמנו", מעריב (היום), 25.12.2002; גואל פינטו, "לאיוח צד מותר להיות חד-צדדי", הארץ (גלריה), 18.12.2002; רענן שקד, "על העיוורון", ידיעות אחרונות, 11.12.2002.

¹¹⁶ בג"ץ 316/03 מוחמד בכרי ופורום היוצרים הדוקומנטריים נ' המועצה לביקורת הסרטים ומשרד המדע, התרבות והספורט. ב-10.1.2003 נתן בית המשפט צו על-תנאי לטובת העותרים. עד לכתיבת שורות אלה לא ניתנה החלטה סופית.

"הטרנספר ייצא מלוד"

כדי להדגים את הגזענות ברמה המקומית, רמת המיקרו, ולהראות את הדינמיקה של גזענות זו בחיי היומיום, בחרנו את המקרה של הבחירות בעיר לוד.

לוד היא עיר מעורבת שבה 66,100 תושבים. 13,000 מהם ערבים (19.6%), והשאר יהודים.¹¹⁷ ב-14 במאי 2002 התקיימו בחירות לעיריית לוד. הנושא המרכזי של הבחירות היה השמירה על הרוב היהודי בעיר לוד. התושבים הערבים של העיר לוד הוכרזו על-ידי כמה רשימות כגורם העיקרי לבעיות העיר: פשע, סמים, הגירת זוגות צעירים ממנה, וגירעון תקציבי עצום, שבגללו הוקדמו הבחירות. את התושבים האלה מציעות רשימות הימין להעביר "בדרכי נועם" למקומות אחרים, לרוב אותם בשכונות "שלהם", להרוס את הבתים ה"לא-מוכרים" (ה"לא-חוקיים" כלשונם), לצמצם את אפשרויות החינוך שלהם ואת התשתיות הרעועות בלאו הכי. הנה חלקים מכתבה שפורסמה בעניין זה:¹¹⁸

אלי סער, מועמד רשימת "חרות" בלוד לראשות העיר, מוביל קמפיין חסר תקדים במסריו הבוטים, המתמקד רובו ככולו במאבק נגד הערבים בעיר. סיסמת הבחירות שלו, "אלי סער יעשה סדר בלוד; חרות לחיזוק הרוב היהודי", זועקת מכל פינה בעיר. העלונים שהוא מחלק לתושבים גורסים כי "לוד זקוקה לראש עירייה שלא תלוי בקולות הערבים", וכי "רק אלי סער מוכן לוותר על הקולות שלהם". סער מציע לתושבים להצביע נגד "שליטת טיבי ובשארה בלוד, נגד המערב הפרוע בלוד, נגד הפיכת לוד לחממת טרור". ובעד "רוב יהודי בלוד, שלטון החוק בלוד, חינוך איכותי לילדינו". האותיות שלו הן "נץ". סער לא מאמין במסרים עמומים. לסער הסבר אחד לבעיות העיר. לדבריו, "חדירת אוכלוסייה ערבית לשכונות היהודיות, מהווה גורם מזוז לעויבת יהודים". דהיינו, "אי אכיפת החוק בתחומים שונים לה אחראים בעיקר הערבים". סער מדגיש כי אם העיר לא תתעורר עכשיו, ורצוי בראשותו, כי אז "תהפוך לוד תוך פחות מעשר שנים לעיר עם רוב ערבי וראש עירייה ערבי. במקרה כזה אני עוזב את העיר". לסער יש גם חזון: באמצעות "תכנית מתאר" שעיקריה כבר שורטטו, הוא מתכוון להפריד בין האוכלוסיות. המוטו: "דו קיום של זה בצד זה, ולא זה בתוך זה". בדרכי נועם, באמצעות חוקים שתחוקק הכנסת, וגם בדרכים נעימות פחות אבל חוקיות למהדרין, מבקש סער להוציא האוכלוסייה הערבית מהשכונות המעורבות, ולגרום לה לעבור "למקומות אחרים בארץ או ב-22 מדינות מוסלמיות אפשריות". ערבי שיתעקש לגור בלוד יוזמן להתגורר בשכונות נפרדות, על טהרת בני עמו. חלק לא מבוטל מבתי הערבים ייהרס בצו בית משפט, משום שנבנו ללא האישורים הדרושים. לדברי סער מדובר, בערך, באלף בתים לא חוקיים שכאלה. סער מתכוון ליצור גם תמריצים חיוביים עבור הערבים, באמצעות "הפשרת קרקעות באזורים שיועדו להם"... גם אם סיכויי של סער לזכות בבחירות נראים קלושים למדי, הרי שהלגיטימיות בה מתקבל הקמפיין שלו יכולה להעיד על הבאות... והוא לא לבד. גם ארקדי שטיין, מועמד מפלגת "ישראל ביתנו" לראשות העיר לוד, מנהיג קמפיין בעל מסרים דומים. הקמפיין המקומי של ש"ס מכיל מסרים אנטי ערביים בוטים פחות, אך בין עיקריו תכניות למערכת חינוך ושכונות

¹¹⁷ שנתון סטטיסטי לישראל מס' 53 (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2002).

¹¹⁸ תמר נהרי, "הטרנספר ייצא מלוד", וואלה, 14.5.2002. ראו גם: ארי שביט, "לוד כמשל", הארץ, 22.5.2002.

ליהודים בלבד. מנגד, לא נוקטים הקמפיינים של שני המועמדים המובילים, מקסים לוי מהליכוד [מי שזכה בסופו של דבר בבחירות, אך נפטר כמה חודשים לאחר מכן – נ"ס] וגבי אסרף מהעבודה, קו מובהק בעד תושבי העיר הערביים. סיור קצר בשכונות הערביות של לוד מחדד את התמונה. שניר, ס"ח ושכונת הרכבת, מזכירות מחנה פליטים פלסטיני ממוצע. הבתים פזורים ללא סדר, הרחובות צרים, ערמות זבל פזורות בכל מקום, ובאוויר נישא ריח עמום של פגרי חולדות. מרבית התושבים אינם משלמים מסים עירוניים, ובתמורה אינם מקבלים שירותים: את הזבל, שאינו מפונה, הם מבעירים ברחובות, הביוב אינו מחובר לרשת העירונית. רוב הבתים בשכונות האלה נבנו ללא האישורים הנדרשים, חלקם על קרקע פרטית. התושבים טוענים כי העירייה מסרבת באופן עקרוני לאשר בנייה כלשהי של ערבים בשכונות אלה, אפילו לא לשיפוצים ולכן הם נאלצים לבנות באופן בלתי חוקי. תנאי החיים שלהם, בכל אופן, אינם מתקבלים על הדעת. בפאתיה המערביים של העיר מיתמרים בנייני היוקרה של שכונת גני אביב החדשה, המאוכלסת ברובה על-ידי עולים מחבר העמים. תושביה הערבים של לוד, רבים מהם ילידי המקום, מתבוננים אליה בעיניים כלות.

אתרי שנאה באינטרנט

האינטרנט הוא מרחב שעלול להיות קרקע פורייה ובלתי מבוקרת לגזענות ולמסרים אלימים. נוסף על האתר "עבודה עברית" הנ"ל, פורסם בחודש יולי 2001 כי יש אתר גזעני נגד ערבים הפועל תחת השם "Anti-Arabi אתר המחאה נגד ערבים". כתובת האתר (הדומיין שלו) היא: <http://www.anti-arabi.up.co.il>. באתר אפשר למצוא בדיחות בגנות הערבים, תמונות גזעניות, איומים מפורשים על חיי ערבים וכן שירי הסתה נגד ערבים ושמהלכים. אחת התמונות באתר מופיעה תחת הכיתוב "מי פוגע?". בתמונה נראה עיגול מטרה, מסביבו כאפייה, ואליו מכוונים שני אקדחים. במקום אחר מופיע איום עם הכיתוב "והמבין יבין". עוד נכתב בו "על כל ישראלי אחד שמת, שימותו 100 ערבים". באתר פורסמו גם סקרי פופולריות של המנהיגים המועדפים על הגולשים, ועל הבכורה מתחרים השר רחבעם זאבי, מנהיגה של תנועת "מולדת", והרב מאיר כהנא, מנהיגה של תנועת "כך". האתר הפך, לפי הפרסומים, לנקודת מפגש וירטואלית לבני נוער שונאי ערבים מרחבי הארץ. אחד מהם, בן 17, הזדהה בשם "משמיד ערבים" וקרא "לשרוף ערבים". גולש אחר, בן 18, כינה עצמו "שונא ערבים בדם" והביע את רצונו "לצעוק ברחובות מוות לערבים, לשמוע סיפורים על מג"ב [משמר הגבול] – יחידות משטרה הידועות ביד הקשה שהן נוקטות נגד הערבים], והכי חשוב... להיות מסתערב [המסתערבים] – יחידות לוחמים של משמר הגבול המחופשים לערבים ומבצעים פעולות נגד ערבים".

מפעיל האתר אמר כי הוא סטודנט בן 22, חילוני המתגורר באזור המרכז. הוא הדגיש כי שינה את שם האתר מ"מוות לערבים" ל"אנטי-ערבים", לאחר שנאמר לו כי השם המקורי אינו חוקי וכן משום ש"יש לי חברים ערבים". לדבריו האתר צבר פופולריות מאז הקמתו, ובמשך השבועות שבהם פעל נכנסו אליו יותר מ-8,000 משתמשים שונים. האתר, על-פי הדיווחים, פעל ללא הפרעה דרך ספק אינטרנט מורשה על-ידי משרד התקשורת הישראלי.¹¹⁹ בעת כתיבת דו"ח זה האתר אינו פעיל. אתרים אחרים, אשר פועלים, הם בין היתר אתרים של "נוער כהנא" (www.nkahana.com). עמוד הבית של האתר פותח בשורות אלה:

שלום, הגעתם לאתר של נוער כהנא. נוער שאכפת לו מהמדינה!!! נוער שלא יעמוד וישתוק כשיהודים נרצחים בדם קר. נוער שרוצה להבהיר לעולם כולו שנפש יהודי אחד יותר יקרה וחשובה מכל הערבים. נוער שמבין שאין ברירה: חייבים לגרש את האויב הערבי!¹²⁰

¹¹⁹ "אתר גזעני נגד ערבים פועל באמצעות כתובת ישראלית", וואלה, 25.7.2001.

¹²⁰ ביקרנו באתר ב-12.12.2002.

"הערבוסים"

במסגרת דו"ח זה לא עקבנו אחר תכניות רדיו וטלוויזיה, בגלל הקושי הטמון בכך. תכניות השיחות עם מאזינים למיניהן הן במה נרחבת לדעות גזעניות. השרדן ובעל הטור נתן זהבי מביא דוגמה מאלפת לכך. זהבי פרסם ב-18.7.2002 רשימה של ביטויים גזעניים נגד הערבים. הנה חלקים נרחבים מהמאמר:¹²¹

כמה אמירות ששמעתי לאחרונה בשיחות עם מאזינים ברדיו, עם אח"מים, במכתבים שקיבלתי, וסתם מאנשים ברחוב. קבלו את הגזענות הישראלית כלפי "הערבוסים המסריחים", כפי שהיא באמת – בלי התחסדות ובלי העמדת פנים... "הערבוסים העמלקים מתרבים כמו שפנים ומאיימים להפר את המצב הדמוגרפי במדינת היהודים". "הערבוסים בני דת האסלאם, רוצים לחסל אותנו על-פי מצוות הדת הרצחנית שלהם". "הערבוסים, כמו שאמר שר ורמטכ"ל [רפאל איתן] הם כמו גזקים מסוממים. צריך לדרוך עליהם. או, כמו נחשים כפי שתארם הרב הגדול [הרב עובדיה יוסף], צריך לרוץ את גולגולותיהם". "הערבוסים מדיפים ריח רע, הם משופמים, מבט עיניהם מאיים ומפחיד, הם פרימיטיבים, קולניים, אלימים, נחותים". "הערבוסים מבינים רק כח. הכה בהם, הרוג בהם ויכבדוך. הסבר להם פנים ויחסלך". "חלומם של הערבוסים הוא לזיין יהודיות". "תקוותם של הערבוסים היא להשתלט על ארץ היהודים ולזרוק את היהודים לים". "האשה הערבוסית משריצה ילדים כמו עכברים וכשאחד מת אין לה בעיה עם זה, היא תשריץ עוד אחד". "הערבוסים מנצלים את טוב ליבם של היהודים, באף מקום בעולם הערבי לא מקבלים יהודים יחס כמו שהערבוסים מקבלים בארץ היהודים". "ברוב חוצפתם יש ערבוסים ערסים שמעסיקים זונות יהודיות". "ישנם ערבוסים שמוכרים סמים ליהודים". "יש ערבוסים שבונים וילות כמו מיליונרים בעוד שליהודים אין כסף לשכור דירות". "יש ערבוסים שמנסים באמצעות בג"ץ האוהב ערבוסים להיכנס לישובים יהודים בכדי להשתלט עליהם". "בקץ דייגים ערבוסים מעזה דוחפים את המדוזות לחופי היהודים כדי שייפגעו". "הערבוסים מברחים סמים לישראל כדי לסמם את היהודים". "הערבוסים מברחים זונות רוסיות לישראל ממצרים כדי להדביק את היהודים במחלות מין". "ערבוסים דוחפים עצמם לתחרויות שונות כדי לתפוס מקומות של יהודים – ערבוסית נבחרה למלכת היופי של ישראל [רנא רסלאן]". "ערבוסים נעשו פתאום שחקני כדורגל, ודחפו עצמם לליגת העל ואפילו לנבחרת ישראל (השמאלנית)". "עשרה ערבוסים נדחפו לכנסת, מקבלים משכורת, רכב וזמן שידור כמו חברי-כנסת יהודים". "ערבוסים נעשו פתאום רופאים ועובדים בבתי חולים, והם מנתחים יהודים. ויש גם גינקולוגים ערבוסים שדוחפים את הידיים שלהם ליהודיות". "ערבוסים מגיעים בלי בושה לחופי רחצה ורוצים להתרחץ עם יהודים יחד". "ערבוסים התחילו פתאום להתלבש אלגנטס ובאים לקנות בקניונים יהודים". "ערבוסים התחילו לשחק אותה פטריוטים והגיעו בצבא לדרגות קצונה (יענו חצי ערבוסים – בדואים, דרוזים וצ'רקסים)". "שמעון פרס שאמא שלו ערבוסית סידר לכמה ערבוסים לייצג את ישראל, דיפלומטים ערבוסים". "השופט העליון [אהרן ברק, חובב ערבוסים ושונא יהודים, הכניס לבתי המשפט שופטים ערבוסים".

¹²¹ נתן זהבי, "הערבוסים", נענע 18.7.2002, (www.news.nana.co.il), וגם: נתן זהבי, "הערבוסים", זמן תל-אביב, 19.7.2002.

ספורט לאומי

הססמה "מוות לערבים" היא ססמה נפוצה ביותר במגרשי כדורגל ישראלים. לרוב, ססמה זו צועקים האוהדים כשהיריבה של קבוצתם היא קבוצה ערבית, או כאשר בקבוצה יריבה משחק שחקן ערבי. הנימה הגזענית קיימת במגרשים גם כלפי שחקנים שחומי עור. לעתים הקהל מקבל שחקנים אלו בנהמות גזעניות. אולם ההתייחסות הממסדית לעניין הגזענות כלפי ערבים שונה בתכלית. קריאות גזעניות כלפי ערבים נתפסות כחמורות פחות. למשל, בנובמבר 2000 החליטה התאחדות הישראלית לכדורגל שלא להעמיד לדין את קבוצת בני-יהודה תל-אביב בגין נהמות אוהדי הקבוצה כלפי ברוך דגו, שחקן יהודי ממוצא אתיופי, במשחק שהתקיים בין בני-יהודה למכבי תל-אביב. זאת אף שההתאחדות החליטה שבוע לפני מקרה זה שכל קבוצה תישא באחריות להתנהגות אוהדיה. ההחלטה שלא להעמיד לדין נומקה בכך שההתאחדות עדיין לא הספיקה להודיע לקבוצות על שינוי המדיניות בכל הנוגע לנהמות.¹²² ההתאחדות החליטה כמה ימים אחר-כך כי אותה קבוצה לא תועמד לדין בגין קללות גזעניות שהשמיעו אוהדיה לעברו של סלים טועמה, שחקן הפועל תל-אביב הערבי במהלך משחק ליגה בין שתי הקבוצות. זאת מאחר שההתאחדות הגיעה למסקנה כי הנהלת בני-יהודה עשתה את כל המאמצים למגר את התופעה: הקבוצה חילקה מאות כרזים בנושא, הכרוז במגרש פנה לאוהדים לפני המשחק להימנע מקללות גזעניות, ועשה זאת שוב במהלך המחצית הראשונה ובהפסקה. לאחר שהקריאות "סלים טועמה, מחבל, אנחנו אותך נחטל" לא חדלו, נכנסו לפעולה שוטרים ועצרו ארבעה אוהדים צעירים.¹²³

כמה עולה גזענות כלפי ערבים, וכמה עולה גזענות כלפי אחרים? קבוצת מ.ס. אשדוד, שהועמדה לדין בגלל הנהמות הגזעניות של אוהדיה כלפי קשר מכבי תל-אביב ברוך דגו, נקנסה ב-20,000 ש"ח ובעונש רדיוס עם קהל על-תנאי עד תום העונה. בתגובה אמר יו"ר אשדוד, יגאל ארביב: "לא ייתכן ששנה שלמה צועקים 'סלים טועמה מחבל' ואף קבוצה לא נענשת"¹²⁴ לעומת זאת, חצי שנה אחר-כך נקנסה קבוצת בני יהודה על-ידי בית הדין המשמעתי של ההתאחדות לכדורגל ב-3,000 ש"ח, ובעוד 5,000 ש"ח על תנאי, וזאת בגין הקריאות "מוות לערבים" במשחק מול קבוצת מכבי כפר כנא הערבית. מנהל בני יהודה אמר בתגובה: "במצב הפוליטי של היום קשה מאוד למנוע את תופעת הגזענות".¹²⁵

במרץ 2001 פורסם כי משטרת ישראל ביקשה מקבוצת הפועל רמת-גן לסמן בצבע שונה את הכרטיסים לאוהדים של קבוצת בני סח'נין (הקבוצה של העיר הערבית סח'נין), שהיו אמורים להגיע למשחק בין שתי הקבוצות. המשטרה ביקשה גם לפתוח קופה נפרדת לאוהדי סח'נין. יו"ר בני סח'נין, מאזן ע'גאים, אמר בתגובה: "מהצעד נובע ריח גזעני. אני לא יודע מהיכן שאבה המשטרה רעיון כזה. לסמן קהל על-פי השתייכות זה דבר שלא שמעתי שעשו אפילו במשטר האפרטהייד בדרום אפריקה".¹²⁶

¹²² "בני יהודה לא תועמד לדין", וואלה, 14.11.2000.

¹²³ "בני יהודה לא תועמד לדין על הקריאות הגזעניות", וואלה, 22.11.2000.

¹²⁴ "גזענות עולה ביוקר: אשדוד נקנסה ב-20 אלף שקל", וואלה, 7.3.2001.

¹²⁵ "3000 שקל קנס לבני יהודה על הקריאות הגזעניות", וואלה, 12.9.2001.

¹²⁶ "רמת-גן נדרשה לסמן את הכרטיסים של סח'נין", וואלה, 14.3.2001.

באפריל 2002 שיגר היועץ המשפטי לממשלה, אליקים רובינשטיין, מכתב ליו"ר ההתאחדות לכדורגל, גברי לוי, בבקשה שההתאחדות תפעל בצורה נמרצת נגד קריאות גזעניות באינטריונים. היועץ המשפטי ציין כי החליט לאחרונה להעמיד לדין אוהד כדורגל שקרא במהלך משחק "מוות לערבים". רובינשטיין ציין כי התופעה חודרת כרעל לתוך שסעי החברה הישראלית ומעמיקה את הקרע בין יהודים לערבים בישראל.¹²⁷

קריאות "מוות לערבים" הפכו למרכיב זהות מוצהר בקרב אוהדי קבוצת בית"ר ירושלים, אחת הקבוצות המרכזיות בכדורגל הישראלי. אוהדי הקבוצה, ברובם מזרחים מסורתיים, וגורמים אחרים בקבוצה, מזוהים עם הימין הישראלי.¹²⁸ ענת רימון-אור, החוקרת את הקריאות "מוות לערבים" של אוהדי קבוצה זו, טוענת כי קריאות אלה, והדיבור המזרחי בכלל, ניתנים להבנה כסוג של דיבור המשמר לדובריו עמדה בשיח הציוני השרירי, המאפשרת לדובר המזרחי להחזיק בה בלי לפצל את עצמו.¹²⁹ רימון-אור כותבת:

הקריאות "מוות לערבים" שוברות שני מבנים תרבותיים מרכזיים בחברה הישראלית. האחד קשור באתוס הביטחון והאחר באופני ההתמודדות עם שואת יהדות אירופה. במקרה הראשון, קריאות אלה מעלות לתודעה את מה שאמור להיות מוסווה ממנה: מות הערבי הוא אקט מכונן של התרבות הלאומית – אקט יוקרתי שבמשך שנים רבות היה שמור לאשכנזים בלבד, הן משום מוצאם והן משום המוביליות שלהם בחברה; במקרה האחר, היא פורצת גבולות שאמורים להקנות אחיזה בוודאות שהשמדה היא מחוץ לגבולות השיח בארץ-ישראל. גם באתוס הזה מהווים המזרחים גורם שולי בלבד...¹³⁰ נעדרות הערבים (מוות אולטימטיבי) מכוננת בישראל תרבות מעמדית, גם באתוסים מרכזיים וגם בחיי היומיום, שבהם היא אף סמל מעמדי. הקריאות "מוות לערבים" מבחינה זו ממלאות תפקיד כפול: הן מציגות קונפורמיות יתר (מוות ערבים = איכויות ציוניות) מצד אחד, אך מפרקות את המבנה הבסיסי, שבו מות הערבי והאקט האלים בכלל אמורים להיות מוסווים מצד אחר.¹³¹

¹²⁷ "אוהד שקרא 'מוות לערבים' יועמד לדין", וואלה, 23.4.2002. שלושה חודשים אחרי כך פורסם כי הפרקליטות החליטה להעמיד לדין מפיצי הסטיקר "אין ערבים אין פיגועים" בחשד להסתה לגזענות ולתמיכה בארגון טרור. על-פי החשד, מדובר בפעילים בתנועת "כך" שהוצאה מחוץ לחוק באופן רשמי. ראו: מעריב, 29.7.2002. במקרה אחר רוטסו כתובות נאצה ("לגרש את הערבים" ו"כחנא צדק") על הכנסייה הקתולית בעיר חיפה. ראו: ידיעות חיפה (ידיעות תקשורת), 11.10.2002.

¹²⁸ "הזיהוי בין בית"ר ירושלים לימין, ובעיקר לליכוד, החל להירקם בשנות השבעים. באותן שנים הפכה בית"ר ירושלים לאחת הקבוצות המובילות בכדורגל הישראלי, בד בבד עם עליית כוחו הפוליטי של הליכוד". אשר גולדברג ודורון ברגנפרוינד, "קודם נביא שחקן זר מוסלמי, אחר-כך אולי ערבי ישראלי", הארץ, 10.1.2003. הכתבה מציינת כי במשך 63 שנות קיומו של המועדון לא שחק בקבוצה אף שחקן ערבי.

¹²⁹ ענת רימון-אור, "ממות הערבי עד 'מוות לערבים': היהודי המודרני מול הערבי החי בתוכו", תיאוריה וביקורת 20 (2002) עמ' 23.

¹³⁰ שם, עמ' 49.

¹³¹ שם, עמ' 51.

הדה-לגיטימציה של מנהיגות המיעוט הפלסטיני

חלק חשוב ועיקרי בדה-לגיטימציה של המיעוט הפלסטיני היא הדה-לגיטימציה של מנהיגי מיעוט זה. דה-לגיטימציה זו נובעת מן העובדה שמנהיגות זו אינה משתייכת לקונסנזוס הציוני, וזאת בעת של קונפליקט חריף בין העם הפלסטיני למדינת ישראל בשטחים הכבושים. ההשתלחות במנהיגים האלה בולטת הן בכנסת, הן בתקשורת, והן בהתייחסות הממסד כלפיהם. בחלקים השונים של דו"ח זה הבאנו דוגמאות רבות להשתלחות זו. בחלק זה נביא דוגמאות נוספות, אך ברור שאי אפשר לכלול את כל דברי השנאה ומעשי השנאה נגד המנהיגות הפוליטית והדתית, שכן אלה רבים מספור.

בינואר 2001 הפיץ ח"כ אליעזר כהן (האיחוד הלאומי-ישראל ביתנו) מכתב בין חברי-הכנסת, ובו קרא לחברי-הכנסת היהודים לצאת ממליאת הכנסת בכל פעם שחברי-כנסת ערבי יעלה לדוכן הנואמים. במכתבו, תחת הכותרת "מצב מלחמה עם הפלסטינים", כתב ח"כ כהן:

האם מישוה מעלה בדעתו שבמלחמת העולם השנייה היה יכול גרמני, לא קצין אס. אס, לא נאצי, אלא סתם גרמני, לעמוד על דוכן הנואמים בפרלמנט הבריטי בלונדון ולשאת דברים לטובת גרמניה הנאצית?¹³²

באוקטובר 2001 הפיץ ח"כ ישראל כץ (ליכוד) בין חברי-הכנסת מעטפות הנושאות את תמונותיהם של חברי-כנסת ערבים (עבד אלמאלכ דהאמשה, אחמד טיבי, עזמי בשארה ומוחמד ברכה) לצד תמונותיהם של אוסאמה בן-לאדן, יאסר ערפאת, חסן נסראללה ומרואן ברגותי. על המעטפות נכתב: "כל אחד והבן-לאדן שלו, חייבים לעצור את הטרור בכנסת". ח"כ כץ הפיץ מעטפות אלה לקראת הדיון בוועדת החוקה, חוק ומשפט בכנסת בהצעת חוק-יסוד: הכנסת (תיקון מס' 35), התשס"ב-2002 שהגיש. עניינה של ההצעה, שהפכה לחוק, היה, כאמור בפרק הראשון, איסור השתתפותה של רשימה המביעה "תמיכה במאבק מזוין, של מדינת אויב או של ארגון טרור, נגד מדינת ישראל".¹³³

ח"כ מיכאל איתן (ליכוד) אמר ב-6.11.2001, בעת דיון בנושא "הצעת ועדת הכנסת ליטול את החסינות מחברי-הכנסת עזמי בשארה", על ח"כ טלב אלסאנע (רע"מ): "לבדואי הזה, לבדואי, עורך-הדין היום, שכאן קם וגידף את המדינה". ח"כ אילן גילאון (מרצ), שעלה לדוכן אחרי ח"כ איתן אמר: "דבריק, ח"כ איתן, מקוממים מאוד ברמת ההתנשאות שלהם. הבדואי הזה, שעליו דיברת קודם רק לפני דקה כאזרח של מדינת ישראל בשוויון מלא, הוא הבדואי שהוא שיש לו זכות להגיד את עמדתו ואת דעתו". ח"כ איתן התנצל בעקבות דברים אלה.¹³⁴

גם המנהיגות הדתית של המיעוט הפלסטיני בישראל מותקפת מבחינה ציבורית ועל-ידי הממסד. כך, למשל, מקרהו של השיח' ראדאר סלאח העומד בראש התנועה

¹³² הארץ, 24.1.2002, וגם: חיידר, הערה 25 לעיל, עמ' 39.

¹³³ הארץ, 22.10.2002.

¹³⁴ הישיבה ה-243 של הכנסת ה-15, ביום 6.11.2001.

האסלאמית החוץ-פרלמנטרית בישראל. נגד השיח' סלאח הוציא שר הפנים צו אשר מונע יציאתו מחוץ לישראל (ראו בפרק השני). גם סגנו של סלאח, השיח' כמאל ח'טיב, נחקר באזהרה בנובמבר 2002 במשטרה, בחשד להסתה בדברים שנשא בעצרת לנערים וילדים במסגד אלאקסא. ח'טיב גם נחקר באזהרה בסוף 2001 על דברים שנשא בעצרת השישית של "אלאקסא בסכנה". איש הכנסייה היוונית אורתודכסית, הארכימנדרית עטאללה חנא, נחקר במשטרה בנוגע להצהרות שהשמיע ואשר לטענת המשטרה השתמעה מהן תמיכה בפיגועי התאבדות. המשטרה גם החרימה את דרכונו של חנא והציעה להחזיר את הדרכון רק אם יחתום על שלוש התחייבויות: לא לבקר במדינות ערב ללא אישור, לא להיפגש עם חברים בארגונים המוגדרים ארגוני טרור, ולא לצאת בהצהרות נוספות נגד מדינת ישראל. חנא סירב לחתום על ההתחייבות.¹³⁵

בעקבות הצעת חוק שהגישו חברי הכנסת של חד"ש, המבקשת להתיר בחוק את המאבק הפלסטיני בכיבוש, אמר יו"ר הקואליציה, ח"כ זאב בויס (ליכוד), כי הצעת חוק זו היא ביטוי נוסף להיותם של חברי הכנסת של חד"ש "משתפי פעולה וסוסים טרויאניים של יאסר ערפאת".¹³⁶

ב-15.5.2001 עלה ח"כ אחמד טיבי (תע"ל) לדוכן הנואמים במליאת הכנסת והאשים את הרמטכ"ל שאול מופז (לאחר מכן שר הביטחון בממשלת שרון) ב"רצח בדם קר", בעקבות הריגתם של חמישה שוטרים פלסטינים בביתוניה בהתקפה של הצבא הישראלי בשטחים הכבושים. טיבי כינה את הרמטכ"ל "פשיסט". ח"כ נחמה רונן (מפלגת המרכז), ממלאת מקום יו"ר הכנסת, ביקשה מטיבי לסיים את דבריו, ומשסירב, סגרה לו את המיקרופון. השר אלי סוויסה (ש"ס), שעלה לנאום אחרי טיבי, אמר לרונן: "מיד שהוא התחיל את המשפט הראשון את היית צריכה להעיף אותו". הוא הציע שטיבי "ילך לפרלמנט בעזה. אני רוצה לראות אם ערפאת ייתן לך [טיבי] לדבר ככה".¹³⁷

ח"כ איוב קרא (ליכוד) התבטא בדצמבר 2002 נגד חברי הכנסת הערבים "הקיצוניים", כהגדרתו, אשר לטענתו מהווים סכנה קיומית למדינת ישראל. קרא אמר כי הוא מתכוון לפעול להוציא מחוץ לחוק "ובלי לחשוב פעמיים", כדבריו, את "הקיצוניים" שבחברי הכנסת הערבים, ובראשם אחמד טיבי ועזמי בשארה. הוא הוסיף: "האויב האמיתי של מדינת ישראל הוא לא ערפאת אלא הח"כים הללו, אשר עושים שימוש ציני בדמוקרטיה ומהווים סכנה קיומית ממשית למדינת ישראל".¹³⁸

¹³⁵ הארץ, 5.11.2002, 1-5.11.2002.

¹³⁶ "הימין: לפסול הצעת חוק של חד"ש להתיר המאבק הפלסטיני המוין", וואלה, 1.1.2002.

¹³⁷ "טיבי - נציג התנוים בכנסת", וואלה, 16.5.2001.

¹³⁸ ידיעות חיפה (מקומון), גיליון מס' 666, 6.12.2002.

גזענות ואלימות

"ערבי טוב זה ערבי מת". כך אמרה, לטענת הורים, מורה בבית ספר "רבי" באיזור המרכז לתלמידי כיתה ה' במהלך שיעור שעסק ברצח ראש הממשלה יצחק רבין. עוד אמרה המורה כי "חשוב יותר לקיים יום זיכרון לגנדי [רחבעם זאבי] מאשר לרבין".¹³⁹ הדרך מהגזענות והאלימות המילולית לתוקפנות ואלימות פיזית קצרה ביותר. האזרחים הפלסטינים של ישראל סובלים מאלימות זו בכל אשר יפנו.

אלימות זו מופנית כלפי המיעוט הפלסטיני הן מצדם של אנשי הביטחון והן מצדו של הציבור היהודי. מרכז מוסאווה, המרכז לזכויות האזרחים הערבים, דיווח כי עשרה פלסטינים נהרגו בשנתיים האחרונות בידי אנשי כוחות הביטחון (נוסף על ה-13 שנהרגו בהפגנות המחאה באוקטובר 2000). כל ההרוגים הם תושבי הנגב ויישובי קו התפר בוואדי עארה. היורים הם חיילים, שוטרים, אנשי מנהלת הבדואים בנגב והסיירת הירוקה. ההרוגים היו בדרכם לביקור קרובים, בדרך מהעבודה לבית, ואחרים עסקו בקניות ובהכנות לחג. למשפחות לא הוצע סיוע כספי או נפשי כלשהו. נגד היורים לא הוגש כתב אישום, למעט במקרה אחד. בתקשורת פורסמו נגד הקורבנות חשדות שהיו מעורבים בתקיפת כוחות הביטחון, אך משהופרכו חשדות אלה לא ניתן לכך שום פרסום. באחד המקרים הצטלמו החיילים היורים בגאווה עם גופתו של הקורבן, שנותרה מוטלת על הארמה כמה שעות, והתמונה פורסמה בתקשורת.¹⁴⁰

נוסף על מקרים אלה, בחלק זה אנו מביאים שורה של מקרי אלימות פיזית כלפי בני המיעוט מצד הציבור היהודי: במגרש משחקים, באוטובוס, בעקבות פעולות התאבדות של ארגונים פלסטינים וכיוצא באלה.¹⁴¹

ב-31.10.2002 תקפו מספר רב של צעירים יהודים קבוצה של צעירים ערבים ששיחקו כדורגל במגרש משחקים בשכונת נוה דוד בעיר חיפה. שלושה נערים ערבים אושפזו בבית החולים בעקבות תקיפתם במקלות, בסכינים ובמוטות ברזל. אחד הפצועים, בן 17, סיפר על שאירע: "זו לא הפעם הראשונה שאנחנו באים לשחק שם. אנחנו גרים בשכונה אחרת בחיפה ובאים ליהנות במקום אחר. פתאום הגיעו המון צעירים יהודים ודרשו מאיתנו להסתלק מהמגרש ומהשכונה. הם אמרו לנו 'ערבים החוצה'. זה היה גזעני ומכוער. הם הלכו, ופתאום באו המון צעירים עם דוקרנים וסכינים, ברזלים ומקלות. ניסינו לברוח אבל אני קיבלתי מכה בראש ואיבדתי את ההכרה. חבר שלי קיבל סכין שחתכה לו את היד. זה היה מפחיד ומזעזע". שוטרים הוזעקו למגרש המשחקים, אך התוקפים כבר עזבו את המקום.¹⁴²

¹³⁹ ידיעות אחרונות, 6.10.2002.

¹⁴⁰ מרכז מוסאווה, הורגים ומתעלמים – נסיבות מותם של אזרחים ערבים מידי שוטרים וחילים (אוקטובר 2002).

¹⁴¹ ראו מקרה נוסף שבו הוצתה בעיר היהודית כפר-סבא מרפאת שיניים של רופא מהעיר הערבית טירה על-ידי גזענים שביקשו למנוע ממנו לפתוח מרפאה בשכונה יהודית: גלית שפיר, "עלייה וקוץ בה", זמן השרון (מקומון של מעריב), 25.7.2002. ראו גם מקרה שבו החליטה חברת התעופה הישראלית הממשלתית "אל על" למנוע את עלייתם של 17 פלסטינים, 15 מתוכם אזרחי ישראל, לטיסה ממצרים לישראל. בעקבות החלטה זו ולאור התנהגותם האלימה של אנשי הביטחון פרצה מהומה בנמל התעופה של קהיר: מעריב, 11.8.2002. מקרה נוסף אירע בחברת הטיסה "ארקיע", שמספקת שירותי טיסה פנימיים בתוך ישראל בעיקר. בני זוג ערבים הותקפו והושפלו על-ידי מאבטחי הטיסה שסירבו גם לאפשר להם לעלות על הטיסה. "זוג מנצרת עילית: מאבטחי ארקיע היכו והשפילו אותנו", *Ynet*, 23.12.2002. ראו גם מקרה שבו תקפה חבורה של 20 צעירים יהודים ארבע משפחות ערביות מטירה ומקלנטווה, שבילו על חוף הים בנבעת אולגה: יוסף אלגוזי, "אתם ערבים? שאלו התוקפים", הארץ, 23.7.2002.

גם הדיבור בערבית נעשה מסוכן. ב-5.11.2002 הותקפו שלושה צעירים ערבים בידיו שוטרים בעת נסיעה באוטובוס מתל-אביב ליפו. שלושת הצעירים הם חברים בתנועת הנוער הערבית-יהודית "רעות-סדאקה". אחת המותקפות סיפרה: "האוטובוס היה מלא, ואנחנו דיברנו, כרגיל, בערבית. בערך באזור התחנה המרכזית הישנה, אחת מהנשים באוטובוס החליטה שאנחנו מחבלים וניגשה לנהג. הנוסעים הסתכלו עלינו כאילו אנחנו מצורעים. ניגשתי אליה ושאלתי אותה למה היא אומרת את זה, והיא, למרות שהיא לא דיברה ערבית, טענה שאמרנו שנפוצץ את האוטובוס וצעקה שאנחנו ערבים טרוריסטים ושנלך לערפאת. שאר האוטובוס התנפל עלינו בקללות, וצעק שנלך לעזה". עקב פנייתו של הנוסעת הזמין נהג האוטובוס את המשטרה. הצעירה המותקפת המשיכה וסיפרה כי "עצרו את האוטובוס ועלו שוטרים מכל הכיוונים. באו אליי שני שוטרים, ואני כבר הייתי בהיסטריה. אחד מהם הדביק את הפנים שלו לשלי, וצעק עלי: 'תסתמי'. הוא אמר לי לקום ואני אמרתי שאני לא זזה כי שילמתי. הוא הרים אותי בצוואר, משך לי בשערות והוריד אותי בכוח. הוא ממש חנק אותי וכשניסיתי להשתחרר, שרטתי אותו בטעות. היינו [עצורים] במשטרה מ-19:00 עד 2:00 בלילה ושוחררנו בערבית של 3,000 שקל כל אחד. במשטרה אמרו לי שהתלוננו שאני מחבלת. זה היה משפיל וגזעני". גרסתה של המשטרה הייתה ששני נוסעים פנו לנהג ומסרו לו ששלושה נוסעים שדיברו בערבית אמרו ש"עוד מעט יהיה בום והאוטובוס יתפוצץ". אחת מהשלושה תקפה את הנוסעת המודיעה, וכשהגיעו שוטרים היא החלה להשתולל, סירבה להתלוות אליהם ותקפה שוטר.¹⁴³

לאחר ביצוע פעולת ההתאבדות באוטובוס בירושלים ביום חמישי, 21.11.2002, שטף את ירושלים גל של תקיפות גזעניות נגד ערבים. העיתונות דיווחה על עשרות מקרים כאלה. כך דווח על תקיפת שלוש סטודנטיות ערביות באותו ערב. הסטודנטיות היו בדרך מהמרכז השכונתי למעונות הסטודנטים בשכונת קריית-יובל כאשר צעירים יהודים תקפו אותן בליווי קריאות "מוות לערבים". צעיר ערבי שנחלץ להגנתן נפצע. שני מאבטחים של המעונות שהיו בקרבת המקום לא התערבו בנעשה. עוד דווח כי באותו יום הושלך בקבוק תבערה על מאפייה בבעלות פלסטינים, הנמצאת סמוך למקום פעולת ההתאבדות. ביום שישי, 22.11.2002, יידו נערים יהודים אבנים לעבר מכוניות של ערבים בשכונת קריית-יובל. בשניים מהמקרים נופצו שמשות של מוניות. סמוך למעונות הסטודנטים שבשכונה נוקבו צמיגי מכוניתו של סטודנט ערבי. בשכונת אבו-טור, בקצה השני של העיר, נוקבו צמיגי מכוניתיהם של 14 ערבים. לא נעצרו חשודים. ביום שבת, 23.11.2002, שבו למאפייה עשרות נערים יהודים, התפרעו בתוכה, גרמו נזקים כבדים ונמלטו. שלושה מהם נעצרו אחר-כך על-ידי המשטרה.¹⁴⁴ במקרה אחר נדקר סטודנט ערבי, מודר מורה, בן 19, שהיה בדרכו מהמעונות לעבודה. לפי עדותו, כפי שפורסמה בעיתון "הארץ", בעת שדיבר בטלפון הנייד הבחין שחבורת נערים, שלידה חלף בדרכו, דולקת אחריו. הוא הגיע לתחנת האוטובוס הנטושה ואז

¹⁴² "באו לשחק כדורגל והוכו כי הם ערבים", ידיעות אחרונות, 3.11.2002.

¹⁴³ "צעירים: נעצרו בכוח כי דיברנו ערבית באוטובוס", הארץ, 6.11.2002. וגם: "אני ערבייה גאה ומי שיש לו

בעיה שירד מהאוטובוס", וואלה, 7.11.2002.

¹⁴⁴ ראו: הארץ, 24.11.2002, ידיעות אחרונות, 24.11.2002 ומעריב, 22.11.2002 ו-24.11.2002. יש לציין כי העורכים ב"מעריב", בשתי הידיעות, לא סברו שהעניין מצדיק ידיעה נפרדת עם כותרת בולטת. במקום זאת הם בחרו לשם את הידיעה הקצרה בשולי ידיעה אחרת על הרוגי פעולת ההתאבדות בעמודים האחוריים (עמ' 14 בידיעה השנייה).

ניגשו אליו שלושה מהם. שלושה אחרים הקיפו את התחנה מסביב. אחד מהם שאל "מה השעה?". הצעיר המותקף כבר ידע מחבריו, הסטודנטים הותיקים בירושלים, על משמעות השאלה "מה השעה" – אמצעי אחרון לוודא שהמבטא שבפיו ערבי – אבל ענה בכל זאת. "איך שעניתי 'שבע ועשרה', אחד בא לבעוט בי", סיפר הצעיר המותקף. הוא הצליח להתחמק ונחצה את הכביש הסואן. משם התקדם כמה מאות מטרים במורד הרחוב, עד שהיה משוכנע שנחלץ מתוקפיו. אבל בתחנת האוטובוס שאלה הגיע השיגו אותו שלושה מהם. הפעם לפתו אותו בידיו וריקו אותו גם באמצעות התיק שנשא על גבו. מורה ניסה להיאבק, אבל זה לא עזר. אחד התוקפים שלף סכין ודקר אותו פעמיים באחוריו. הדוקר ניסה לנעוץ את הסכין גם בבטנו, אך הוא הצליח להתחמק, ואז נמלטו השלושה. כל הזמן הזה לא היה מי שיעצור את התוקפים. גם לאחר הסתלקות התוקפים לא מיהרו העוברים והשבים להושיט עזרה לצעיר השותת דם. הוא ניסה במשך דקות ארוכות לעצור מכונית שתיקח אותו לבית החולים הדסה עין כרם, השוכן במרחק חמש דקות נסיעה מהמקום שבו נדקר. הוא סיפר ש"אחד, עם מכונית של חברת אבטחה, עצר, אבל איך שהוא שמע את המבטא הערבי שלי הוא אמר לי 'תסגור את הדלת ותעוף מפה'". לבסוף, כאשר נעמד מורה באמצע הכביש, מישוהו עצר והוא הובהל לקבלת טיפול רפואי. הסטודנט ארז את חפציו וחזר לכפרו, כפר קרע, ואמר שאין בכוונתו לחזור לירושלים.

אחד התושבים בקריית יובל אמר לעיתון "הארץ" על הסטודנטים הערבים: "מה יש להם לעשות פה בכלל? שיעופו מפה". אחר, צעיר בן 17, הסביר שהסטודנטים הערבים הם "היחידים שאפשר להוציא עליהם את הכעס. אם התושבים פה יראו שהממשלה נכנסת בהם, אז אולי אנשים יירגעו".¹⁴⁵

ביבליוגרפיה

עברית:

אבו ריא ע', אברהם א', וולפספלד ג', האוכלוסיה הערבית בעיתונות העברית, תקשורת ודה-לגיטימציה סוציו-פוליטית (המרכז לחקר החברה הערבית בישראל, גבעת חביבה, 1998).

אריאן א', "דעת קהל בנושאי ביטחון: השפעתה של האינתיפאדה 2000-2001", עדכן אסטרטגי 24 (2) (אוגוסט 2001) 9.

באר י' גיטיס ק', ההסתה מסוכנת לחיים: גם מלים יכולות להרוג, רואנדה ויוגוסלביה כמשל (קשב – המרכז להגנת הדמוקרטיה בישראל, 2001).

באר י' (עורך), תקשורת יהודית או תקשורת ישראלית? (קשב – המרכז להגנת הדמוקרטיה בישראל, ללא ציון תאריך).

בשורה ע' (עורך), בין האני לאנחנו – הבניית זהויות וזהות ישראלית (מכון ון ליר, תשנ"ט).

ג'בארין ח', "ישראליות" הצופה פני עתיד – של הערבים לפי זמן יהודי-ציוני, במרחב בלי זמן פלסטיני, משפט וממשל ו 53 (2001).

גנז ח', "כמה עולה הריגה", עיוני משפט יג (1988) 5.

גרוסמן ד', נוכחים נפקדים (הספריה החדשה, מהדורה עשירית, 2002).

דור ד', עיתונות תחת השפעה (הוצאת בבל, 2001).

דקואר ג', וואדלאנד ג', "מעצר מינהלי: עדותו של עורך דין", מחברות עדאלה 3 (2002) 53.

חיידר ע', "שנאה, דחייה וגזענות כלפי האזרחים הערבים מצד הממסד בישראל", עמ' 36-43, דו"ח עמותת סיכוי 2001-2002 (שלום דיכטר ואסעד גאנם – עורכים, סיכוי, יוני 2002).

קרפ י', "חוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו, ביוגרפיה של מאבקי כוח", משפט וממשל א (1993) 342.

מאזן החוסן והביטחון הלאומי, כיוונים למדיניות (כנס הרצליה והמרכז הבינתחומי הרצליה, 2001).

מולכו א', "מחוך למערכת", העין השביעית, 33 (יולי 2001) 30.

מחברות עדאלה 2 (2000).

מחברות עראלה 3 (2002).

ממי א', הגזענות (הוצאת כרמל, ירושלים, 1998).

מרכז מוסאווה, הורגים ומתעלמים – נסיבות מותם של אזרחים ערבים מירי שוטרים וחילולים (אוקטובר 2002).

מרכז קשב, מדינה בשבי קיצונים: קבוצות מסוכנות לדמוקרטיה בישראל – מגמות ותהליכים (אוקטובר 2000).

סבירסקי ש', שנה שחורה (מרכז אדווה, ספטמבר 2002).

סבירסקי ש', הערות מרכז אדווה לתכנית "חומת מגן" כלכלית (28.4.2002).

סופר א', ישראל – דמוגרפיה 2000-2020, סיכונים ואפשרויות (אוניברסיטת חיפה, 2000).

פרהצור ע' וקנטי ד', "כהנא מת, והוא חי בישראל", פנים – כתב עת לחברה וחינוך 20 (מאי 2002) 123.

פלר ש"ז, "ת"פ (ת"א) 461/83: תמיהות משפטיות גרידא בשולי פסק-דין מוזר", עיוני משפט יג (1988) 231.

פפה א', "פרשת כ"ץ וטנטורה: היסטוריה, היסטוריוגרפיה, משפט ואקדמיה", תיאוריה וביקורת 20 (2000) 191.

רבינוביץ' ד', "כביש מניב נדל"ן", פנים – כתב עת לחברה וחינוך 21 (קיץ 2002) 23.

רובינשטיין א' ומדינה ב', המשפט הקונסטיטוציוני של מדינת ישראל (מהדורה חמישית, הוצאת שוקן, 1996).

רימון-אור ע', "ממות הערבי עד 'מוות לערבים': היהודי המודרני מול הערבי החי בתוכו", תיאוריה וביקורת 20 (2002) 23.

שומסקי ד', "אתניות ואזרחות בתפיסת הישראלים הרוסים", תיאוריה וביקורת 19 (2001) 17.

שטרומן א', "השוויון האמיתי והמדומה לפני החוק", האומה 125 (1996) 20.

שנתון סטטיסטי לישראל מס' 53 (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2002).

אנגלית:

Adalah, *Recent Developments—The Rights of the Palestinian Minority in Israel*, a report submitted to the Members of the Country Report Task Force-Israel, UN Human Rights Committee (2 October 2002).

Arian, A., *Israeli Public Opinion On National Security 2000* (Jaffee Center for Strategic Studies, July 2000).

Arian, A., *Israeli Public Opinion On National Security 2001* (Jaffee Center for Strategic Studies, August 2001).

Arian, A., *Security Opinion 2002* (Jaffee Center for Strategic Studies, 2002).

Ben-Dor, G., Hasisi, B., Pedhazur, A., "Anti-Liberalism and the Use of Force in Israeli Democracy", *The Journal of Political and Military Sociology*, vol. 31:1 (2003)—forthcoming.

Badil Resource Center, *The 1948 Palestinian Refugees and the Individual Right of Return: An International Law Analysis* (January 2001).

Ghanem, A., Rouhana, N., "Citizenship and Parliamentary Politics of Minorities in Ethnic States: The Palestinian Citizens in Israel," 17(4) *Nationalism & Ethnic Politics*, pp. 66-86 (winter 2001).

Humphries, I., "1948 Palestinians & The Trans-Israel Highway", *Between The Lines*, vol. 11, p. 24 (December 2001).

Kretzmer, D., *The Legal Status of The Arabs in Israel* (Westview Press, 1990).

Morris, B., "Camp David and After: An Exchange (1. An Interview with Ehud Barak)", *The New York Review of Books*, 13 June 2002.

Natoor, S., (ed.), *The Israeli Media and the Intifada* (I'lam Center, December 2000).

Quaye, C., *Liberation Struggles in International Law* (Temple University Press, 1991).

The Arab Association for Human Rights, *Conditions of Citizenship and Restricted Political Participation* (October 2002).

The Arab Association for Human Rights, *Silencing Dissent—A Report on the Violation of Political Rights of the Arab Parties in Israel* (October 2002).

עיתונים:

עברית

הארץ

ידיעות אחרונות

מעריב

ערבית

אלאית'חאד

אלאהאלי

אלח'יאת

טאות אלח'ק ואלח'וריה

פסל אלמקאל

אנגלית

Al-Ahram Weekly

The Guardian

The Jewish Week

מקומונים (עברית):

זמן השרון

זמן חיפה

זמן תל-אביב

ידיעות חיפה

כל הזמן

כלבו

על השרון

צומת השרון

עיתון תל-אביב

מקורות אחרים:

אתרי אינטרנט שונים

דברי הכנסת

הצעות חוק

ספר החוקים

עיתון רשמי

פרוטוקולים של ועדות הכנסת השונות

פסיקת בית המשפט העליון

מדה - המרכז הערבי למחקר חברתי יישומי
הוא מוסד מחקר עצמאי, ללא מטרת רווח, שנוסד בשנת
2000 ומושביו בחיפה.

מטרתו של מדה לקדם מחקר תיאורטי ויישומי העוסק
באזרחים הפלסטינים בישראל, מתוך דאגה להתפתחותו
האנושית והלאומית של מיעוט זה. מדה מתמקד
בצרכים החברתיים, החינוכיים והכלכליים של הפלסטינים
בישראל, בזהות הלאומית, באזרחות הדמוקרטית ובמדיניות
הממשלה. נוסף על כך עוסק מדה בנושאים רחבים יותר
כגון: זהות, אזרחות ודמוקרטיה במדינות רב-אתניות.

מטרות-העל של מדה הן:

- לספק בסיס מוסדי ואקלים אינטלקטואלי לבחינת צורכי
הפלסטינים בישראל, עתידם הקיבוצי, ומערכות היחסים
שלהם עם ישראל, עם העם הפלסטיני ועם העולם
הערבי;
- להרחיב ולפתח נקודות מבט תיאורטיות ומחקר יישומי
בנושא זהות לאומית, אזרחות ודמוקרטיה, על-ידי עידוד
מחקר השוואתי חוצה-לאום, בשיתוף עם מוסדות בעלי
תפיסה דומה במדינות רב-אתניות אחרות;
- לסייע לקידום הקשרים עם אנשי אקדמיה ישראלים,
פלסטינים ובינלאומיים, ועם פעילים בארגונים
לא-ממשלתיים ופעילים פוליטיים, לשם גיבוש הצעות
למדיניות ציבורית. זאת כדי לשפר את מצבם הכלכלי,
הפוליטי והחברתי של האזרחים הפלסטינים;
- להכשיר חוקרים פלסטינים בתחום מדעי החברה מתוך
גישה ביקורתית חדשה;
- לקדם שיח חדשני וביקורתי בנושא יחסי
פלסטינים-יהודים במדינה.